

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР
МАҲКАМАСИ ҚОШИДАГИ ФАН ВА
ТЕХНОЛОГИЯЛАР МАРКАЗИ**

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ
Ўзбекистон Республикаси Олий таълим
бакалавриат босқичи учун
ДАРСЛИК

Тошкент
«Akademiya» нашриёти
2005

66.3(5)

M50

Масъул муҳаррир: И.Эргашев, сиёсий фанлар доктори, профессор

Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик /Масъул муҳаррир И.Эргашев

M50

Тузувчилар: И.Эргашев, Э.Набиев, Н.Комилов ва бошқ. Т.: Академия, 2005. – 368 б.

И. Эргашев И. ва бошқ.

Дарсликни тузиш бўйича ишчи гуруҳ аъзолари:

И.Эргашев (илмий раҳбар), Э.Набиев, Н.Комилов, С.Машокиров, С.Отамуротов, А.Бегматов, Ф.Эргашев, М.Бекмуродов, М.Ортиқов, Н.Умарова, И.Хўжамуродов, А.Холбеков, У.Обилов, Т.Норбоев, У.Саидов, М.Қуронов, Д.Норкулов, М.Жакбаров.

Тақризчилар:

Х.Ф.Воҳидов, фалсафа фанлари доктори,

И.Каримов, фалсафа фанлари доктори, профессор.

Мазкур дарслик Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академиясида «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар»и фанини ўрганиш бўйича махсус кўреда иштираётган мутахассислар томонидан маъқулланган намунавий дастур асосида тайёрланган.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан нашрга тавсия этилган.

ББК 66.3(5У)Я73

№389-2005

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси

КИРИШ

«...жамиятимиз мафжураси, одамлар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг маъно-мазмунини белгилаб беради.

Эндиги энг долзарб вазифамиз — бу жараёнларнинг илмий-назарий асосларини, уларнинг янги-янги қирраларини мукамал очиб бериш, ўқувчиларимиз, талабаларимизга, кенг жамоатчиликка содда, лўнда қилиб тушунтириб бериш ва уларни янги ҳаёт, замон талабларига жавоб берадиган жамият қурилишининг фаол ва жўшқин иштирокчиларига айлантиришдан иборат.

Бунинг учун биринчи галда тараққиётимизнинг ҳар бир йўналиши — жамиятимиздаги сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, маънавий муносабатларнинг ривожига ҳақида маҳсус дарсликлар, қўлланмалар, оммабоп адабиётлар яратиш зарур»

Ислом КАРИМОВ

Ҳар бир киши ўзи яшаётган жамият ёки давлатнинг таърихий мақсадини ифода этадиган бош гоёларни билиши, аниқ тасаввур этиши керак. Шунда бу мақсадлар ифодаси бўлган гоёлар унинг онги ва қалбидан жой олади, аста-секин ишонч, эътиқодга айланади. Ишончу эътиқодсиз инсон ўз йўлини, мақсад ва манфаатларини чуқур англаб етмайди. Эътиқод мустаккам бўлса, инсон гоёл, эзгу мақсад йўлидан чекинмай одимлайди. Миллий гоёл одамларнинг ўзаро ҳамжиҳатлиги учун асос бўлади, кучли маънавий руҳий омилга айланиб, тараққиётга хизмат қилади.

Илк ўрта аср буюк мутафаккирларидан бири Абу Наср Форобий маънавий озодлик, инсон такомилли, адолатли жамият қуришнинг бирдан-бир шартли одамларни эзгуликка чорлаш, гоёвий жиҳатдан воғла етказиш деб билган ва бу ҳақда шундай деб ёзган: «Инсон бахт-саодат нималигини тушунган бўлса-ю, унга эришишни мақсад қилиб олмаса, гоёл ва хоҳишига айлантирмаган бўлса, унга нисбатан озгина бўлса-да, шавқ ва завқ сезмаса, истак ва мулоҳазасини, куч ва қувва-

тини бошқа нарсаларга сарфласа бу қилмишлари ёмон ва ноўринлидир...»¹.

Дарҳақиқат, миллий истиқлол ғояси Ўзбекистонда ана шундай эзгу мақсад йўлида хизмат қиладиган ёки шунга ундайдиган, сафарбар этувчи кучга эга бўлган ғоялар, мақсадларни ўзида мужассам этган руҳий, маънавий куч-қувват манбаидир. Миллий истиқлол ғояси миллий-маънавий ва умумбашарий негизга эга бўлиб, ундан озиқланади. У, аввало, миллий-маънавий ҳодиса сифатида ҳар бир халқ, миллатнинг маънавий-руҳий, тарихий, маданий, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ҳаётидаги хусусиятлари билан боғлиқ бўлган маънавий воқеликдир. Ўзбекистоннинг миллий истиқлол ғояси ўзбек халқининг ўзига хос хусусиятлари, мақсад ва манфаатларини ифода этади. Миллий истиқлол ғояси аждодларимизнинг миллий-маданий меросига таянган ҳолда мамлакатимизда яшайдиган турли халқлар манфаатларининг ўзаро муштарақлигини таъминлашни ўз олдига мақсад қилиб қўяди, Ўзбекистон фуқароларини мамлакат олдида турган тарихий мақсадлар йўлида жиҳслаштиради.

Миллий истиқлол ғояси, биринчидан, мустақилликни қўлга киритиш йўлида халқни, миллатни сафарбар этишга қодир, мустақиллик, эркинлик ва демократия қарор топиши учун умумхалқ куч-гайратини бирлаштирувчи, эзгу ғоялар мажмуи сифатида намоён бўлади. Шу йўлда халқнинг, миллатнинг орзу-истаклари ижтимоий-маънавий ҳаёт соҳаларидаги ўзига хос хусусиятларини ифода этадиган мақсадлар мажмуи сифатида ўз мазмунига эга; иккинчидан, миллий истиқлол ғояси мустақилликни мустаҳкамлаш билан боғлиқ. Бунинг учун хизмат қиладиган ғоя ва мақсадлар мажмуи сифатида фуқароларнинг ишончи ва эътиқодини ошириб жамиятни турли хавф-хатарлардан ҳимоя қилиш, ягона халқ бўлиб бирлаша олиш, ижтимоий организм сифатида ўз-ўзини сақлаб қолиш, асраш-авайлаш ўзига хос ва мос демократик жамиятни қуришга ёрдам беради; учинчидан, мустақилликни янада ривожлантиришга йўналтирилган концептуал ғоя сифатида ҳам намоён бўлади. Бу бежиз эмас, албатта. Зеро, ўз шаъни, қадр-қиммати, ор-номусини бегоналарнинг таз-

---

¹ Қаранг: Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. — Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993, 188-б.

Йиқидан ҳимоялашни истаган ҳар қандай халқ келажак авлод олдидаги муқаддас бурчини, яъни ўзидан кейин озод ва обод Ватан қолдиришни, фарз сифатида бажармоғи шарт.

Бугунги Ўзбекистонда ҳам миллий истиқлол гоёси ана шундай улуг, эзгу мақсадлар билан муштарақ гоёлар мажмуи эканлигини ҳис этиш қийин эмас. Кимдир буни аниқ идрок этаяпти. Аммо орамизда уни ҳис этмаётган, ўзини халқидан, миллатидан ташқарида кўраётган нияти ноҳолис, мустақиллик талаблари билан мос бўлмаган айрим «кишилар», «гуруҳларга» ҳам дуч келмоқдамиз.

Миллий истиқлол мафкураси фикрни фикрдан, гоёни гоёдан, маърифатнинг жаҳолатдан фарқини кўришга, эзгу фикр, гоё ва амаллар билан бирга ёвуз фикр, гоёлар борлигидан ҳам огоҳ этади. Уларда ёвуз ва тажовузкор гоёнинг ҳар қандай кўринишига нисбатан гоёвий иммунитетни мустаҳкамлайди. Эзгу, бунёдкор гоёлар билан яшашга, ўз фаолиятини эркин, фаровон ҳаётга йўналтиришга ундайди.

Миллий истиқлол гоёси Ўзбекистон халқининг тарихий мақсадларини англашга ёрдам берадиган, эркин ва фаровон ҳаётга эришиш йўлларини ва шарт-шароитларини кўрсатиб берадиган ана шундай эзгу мақсадлар йўлида халқимиз кучгайратини сафарбар этадиган кучли омилдир. Шунинг учун ҳам уни ўрганиш, билиш муҳим аҳамиятга эга.

Миллий истиқлол гоёсини ўрганиш туфайли Ўзбекистон халқининг гоёларини маданияти, тарихи, миллий ўзига хослигини, маънавий-маданий меросини, бугунги кундаги мақсадини англаш мумкин. Бу ўз фуқаролик бурчини чуқур англаб етган, ватанпарварлик туйғусини қалбида мудом асраб юрган, миллий мустақиллигимизни ривожлантиришга астойдил бел боғлаган ҳар бир фуқаронинг тарихий бурчидир.

Муаллифлар жамоасига ва ўзларининг фикр-мулоҳазалари билан иштирок этган олим ва мутахассисларга миннатдорчилигимизни билдирган ҳолда, дарслик тўғрисидаги янги таклиф ва мулоҳазаларни кутиб қоламиз. Бу дарсликнинг янада мукамал бўлишига ёрдам бериши, шубҳасиз.

Ї БЎЇИМ ЖАМИЯТ ТАРАҚЇЇТИНИНГ ҒОЯВИЙ АСОСЛАРИ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН

1-МАВЗУ «МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ» ҒАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ, МАҚСАД ВА ВАЗИҒАЛАРИ

Миллий истиқлол
ғоясини
ўрганишнинг
объектив зарурати

Инсоният тарихий тараққийнинг цивилизациялашган даври тажрибаси бирон-бир жамиятнинг эзгу ғоялар ва мафкурасиз ривожлана олмаслигини тасдиқламоқда. Мустақилликка эришган мамлакатимиз раҳбарининг ташаббуси билан ўзбек халқи ҳам ўз олдига озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш каби буюк мақсадларни қўйди. Ана шу эзгу мақсадларни амалга ошириш, мамлакатимизда демократик тамойилларга асосланган жамиятни барпо этиш эҳтиёжи бизга ёт ва бегона ғоя тажовузига қарши тура оладиган, ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш, ғоявий бўшлиқ бўлишига йўл қўймаслик ва ниҳоят, юртнинг юксак тараққийтини таъминлаш — миллий истиқлол мафкурасини шакллантиришни тақозо этмоқда.

Мустақиллик туғайли Ўзбекистон халқи ўзини миллий-маънавий янгилашида миллий истиқлол ғоясига таянишга алоҳида эътибор берди. Мустабид тузум даврида амал қилиб келинган, халқимизнинг миллий-маънавий руҳиятига тамомила зид бўлган «коммунистик ғоя»дан воз кечилди. Ўзбекистон халқи ўз миллий ғояси негизларига таянган ҳолда ривожланиш йўлини тавлади. Унинг ўзига хос сабаблари мавжуд. Улар асосан қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, Мустақиллик туғайли мамлакатимиз халқи ўзига хос ва мос ривожланиш йўлини тавлаш ҳуқуқига эга бўлди. Бу эса халқимизнинг тарихан қарор топган миллий-маданий меросларини, қадриятларини, маънавий-руҳий оламини қайта тиклаган ҳолда ўз келажагини кўриш ва қуриш имкониятини берди.

Иккинчидан, «мустабид» тоталитар тузум даврида жами-

ят қурилишининг ғоявий асоси бўлган коммунистик мафкура тарғиботчилари мамлакатимиз халқлари, хусусан, ўзбек халқи турмуш тарзи, дунёқараши, тарихи, урф-одатлари, анъаналари ва миллий хусусиятларини ҳисобга олмасдан бизга бегона ва ёт бўлган қадриятларни, мақсадларни сингдиришга уриниб келган. Бунинг асоратларидан халос бўлишга қаратилган маънавий эҳтиёж мавжуд.

Учинчидан, маълумки ҳар қандай давлат ёхуд жамият мақсадсиз яшай олмайди. У ривожланиш учун маънавий асосларни белгилаб олади. Тарихий мақсад халқнинг миллий-маънавий ғояларида ўз ифодасини топади. Шу маънода ўзининг мустақил ривожланиш йўлини танлаб олган Ўзбекистонда миллий ғояни ўрганишга бўлган зарурат деб қаралиши лозим.

Тўртинчидан, жамият қурилиши тарихида ҳар хил ғоялар ҳукмронлиги бўлган. Ғоявий мақсадлар туфайли жамият ҳаётида турли хил воқеалар рўй берган табиийки, улар турли хил оқибатларни келтириб чиқарган. Демак, ғоя билан ғоянинг, мақсад билан мақсаднинг, фикр билан фикрнинг фарқини билиш ва англаш учун ҳам миллий истиқлол ғоясини ўрганиш зарур.

Бешинчидан, ғоялар жамиятдаги турли инсонлар, ижтимоий гуруҳлар, қатламлар, халқлар, миллатлар мақсади, орзу интилишлари, ҳаётни идрок этиш кўникма ва малакалари, хулқ-атвор кўринишлари, қадриятлари манфаати билан узвий боғлиқ бўлади. У ёки бу ғоя қайси манфаатни қандай тамойилларга асосланган ҳолда ифода этишига қараб бир-биридан фарқланади, унинг мақсадига ва қандай ғоя эканлигига баҳо берилади.

Олтинчидан, ғоялар таъсир кўлами билан ҳам бир-биридан фарқланади. Айрим ғоя тарафдорлари мутлақ ҳақиқатни эътироф этишга даъво қилиши мумкин. Улар ўз мақсадларини бошқа халқларнинг миллий хусусиятларини ҳисобга олмасдан, қандай йўл билан бўлмасин «сингдиришга» уринади. Демак, бу борада ҳар биримиздан огоҳлик талаб этилади. Фарзандларимиз ўз халқи, мамлакатининг тарихини, миллий-маданий меросини, қадриятларини топтатмаслиги, ўзига хосликни йўқотмаслиги учун ҳам миллий ғояни ўрганиши, билиши керак бўлади.

Еттинчидан, миллий истиқлол ғоясини ўрганишнинг зарурлиги бугунги дунёда мафкуравий курашнинг давом эта-

ётганлиги билан ҳам боғлиқ. Инсонлар онги ва қалбини эгаллаш унга таъсир кўрсатиб, ўз мақсад ва муддаоларини бир томонлама амалга оширишга уринишлар тўхтамаётганлигидан ҳам келиб чиқмоқда. Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистон халқининг тарихий мақсадларини амалга ошириш учун маънавий-руҳий куч-қувват манбаи ҳисобланади, демократик, фуқаролик жамиятини қуриш учун илмий-назарий асос бўлиб хизмат қилади. Мустақилликни мустаҳкамлаш учун халқимизни бирлаштирадиган, унинг асрий эзгу мақсадлари бўлган «Келажаги буюк давлат»ни барпо этиш, ҳар бир шахснинг ҳаётий манфаатларини ўзида мужассам этадиган миллий мафқурани яратиш ижтимоий-сиёсий ва маънавий тараққиётимизнинг муҳим шартига айланмоқда. Миллий истиқлол ғоясини фан сифатида ўрганишнинг сабабларини мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов қуйидагича таъкидлаган: «Олдимизга қўйган олижаноб мақсад-муддаоларимизга етиш, эски мафқуравий асоратлардан батамом халос бўлиш, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, бегона ва ёт ғояларнинг хуружидан ҳимояланиш, бундай тажовузларга қарши тура оладиган ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш зарурати халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос янги мафқурани шакллантиришни тақозо этмоқда»¹. Ана шу ҳаётий зарурат миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунча ва тамойилларини фан сифатида ўрганишни тақозо этади.

**Фаннинг предмети,
объекти, мақсади
ва вазифалари**

Миллий истиқлол ғояси — мазмун-моҳияти, мақсад ва вазифалари Ислом Каримов асарларида асосланган таълимот. Унинг мазмуни қуйидагилардан иборат:

- тарихий хотирани уйғотиш, ўтмишдан сабоқ чиқариш ва ўзликни англаш мезони бўлиш;
- халқимизни туб мақсадлари ифодаси ва жамият аъзоларини бирлаштирувчи ғоявий вазифасини ўташ;
- миллат, халқ ва жамиятни бирлаштирувчи куч, юксак ишонч эътиборининг манбаи бўлиш;
- Ўзбекистонда яшовчи барча халқ, миллат, элат, ижтимоий қатлам ва уни вакилларига бирдай тааллуқли бўлиш;

¹ Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. Т.: Ўзбекистон, 2001, 220-б.

— миллатимиз аҳолиси онги ва қалбида «Ўзбекистон — гона Ватан» деган туйғуни юксак даражада шакллантириш-а хизмат қилиш;

— турли миллат, қатлам, унинг вакиллари, сиёсий партия ва ижтимоий гуруҳлар мафкурасидан устун турадиган юксак феномен — ижтимоий ҳодиса мазмунига эга бўлиш;

— бирон-бир дунёқарашни мутлоқлаштирмалик ёки бирон-бир куч, партия ёки гуруҳ қўлида сиёсий қуролга айланмаслик;

— ҳар қандай илғор ғояни ўзига сиғиндириш ва ҳар қандай ёвуз ғочга қарши жавоб бера олиш;

— субъективизм, валюнторизм каби иллатлардан холи ва жамиятимизнинг холис фикрига таянувчи объектив мафкура бўлиш;

— сўз билан ишни, назария билан ҳаётни бирлаштира олиш;

— давр ўзгаришларига қараб, ўзи ифодалайдиган ғоя, манфаат, муддоаларни амалга оширишнинг янги-янги воситаларини тавсия эта олиш, яъни янгича вазиятга тез мослашадиган ҳозиржавоб ва ижодий бўлиш ва бошқалар.

Миллий истиқлол ғояси ана шу қайд этилган сифатларга эга бўлган тақдирдагина жамият ҳаётида етакчи маънавий-маърифий омилга айланиши ва кутилаётган муҳим вазифаларни бажара олиши мумкин¹. Бироқ, миллий истиқлол ғояси ўз-ўзидан инсоннинг онгига, тафаккурига сингиб, ишонч ва эътиқодига айланиб қолмайди.

Бунга ҳар бир инсон ўз ҳаёти давомида эришиб боради. «Ҳар қандай фаннинг — деб ёзади, — мамлакатимизнинг таниқли файласуф, миллий истиқлол ғоясини талабалар онги ва тафаккурига синдириш жонкуяри профессор Қ.Назаров — муайян билимлар тузиши сифатидаги ўзига хос мавзулар тушунчалари, қонун ва категориялари бўлади. Уларнинг барчаси фан ўрганадиган соҳа, яъни предметнинг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ. Биз ўрганишга киритаётган «Миллий истиқлол ғояси» фани бундан мустасно эмас. Унинг ҳам ўз предмети, қонун ва категориялари, мақсад ва вазифалари бор. «Ғоя» ва «мафкура» тушунчалари, уларнинг ҳалқ-

¹ Фалсафа: қонусий лугат (Тузувчи ва масъул муҳаррир Қ.Назаров). — Т.: «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2004, 264-бет.

лар ва давлатлар тақдирига таъсири, ҳозирги замондаги мавкуравий жараён, миллий истиқлол ғоясининг мазмун-моҳиятини тушунчалари, шаклланиш қонуниятлари, намоён бўлиш хусусиятлари, уни халқимиз қалбига сингиш йўллари ва усуллари ушбу фаннинг моҳиятини белгилайди. Унинг тушунча ва категориялари бир бутун, яхлит тизим шаклида намоён бўлади»¹. Миллий ғоянинг одамларнинг ишонч ва эътиқодига айланиши турмуш, ҳаётдан жой олиши бир қатор омилларга боғлиқ. Демак, бунда ҳам муайян қонуниятлар амал қилади. Миллий истиқлол ғоясининг фан сифатида эътироф этилиши унинг ўзига хос предмети, объекти, мақсад ва вазифалари мавжудлигини англади.

Биринчидан, бошқа ижтимоий-гуманитар фанлар қатори «Миллий истиқлол ғояси» фанининг ҳам муайян билимлар тизими, яъни ўзига хос мавзулари, тушунчалари, қонун ва категориялари мавжуд.

Иккинчидан, унинг барча бошқа фанлар қатори ўз предмети, объекти, мақсад ҳамда вазифалари бор. Аввало, ҳар бир фан олдига қўйиладиган умумий талаблар миллий истиқлол ғоясига ҳам бевосита даҳлдор. Айни пайтда, миллий ғоянинг жамият, миллий маданият негизлари асосида шаклланиши, халқнинг ишонч ва эътиқодига айланиши билан боғлиқ ўзига хос хусусиятлари мавжудлигини ҳам ҳисобга олиш керак. Бунда ҳар бир инсон ёки шахснинг индивидуал хусусиятлари, унинг ўзига хос дунёқараши, шунга мос тафаккур ва ҳаёт тарзи, миллий онг, ўзлигини англаганлиги даражаси алоҳида ўринга эга. Миллий анъаналарга, тарихи, она тили, маданиятига бўлган муносабатда шакланган ва мустаҳкамланган қалбдаги руҳияти, эътиқоди, садоқати билан ватанпарварлик ва миллатпарварлик туйғулари ўзининг ва миллатининг шаъни, қадр-қимматини ҳурмат қилишда намоён бўлади. Шунингдек, ҳар бир инсонда умуминсоний қадриятлар бошқа халқлар ва миллатларнинг маданий ютиқларига ўзаро манфаатдарлик ҳамда миллий тараққиётида уни мустаҳкамлаш нуқтаи назаридан қараш, баҳолаш кўникмалари, саъй-ҳаракатлари орқали ўз ифодасини топади.

¹ Қаранг: Қ.Назаров. Бунёдкорлик — ғоялар ҳақидаги фан. «Талабалар онги ва тафаккурини шакллантиришда миллий истиқлол ғояси фанининг ўрни ва аҳамияти» мавзусига бағишланган ўқув-услубий аямжуман. 2004 йил 29 январ. Тошкент — 2004. 8 бет.

Ушбу фаннинг предметини миллий маданий мерос ва умуминсоний қадриятларнинг ўзаро муносабати, миллий истиқлол бош ғояси халқнинг ишонч ва эътиқодига айланиши, «ғоя» ва «мафкура» тушунчалари, уларнинг халқлар, миллатлар ва давлатлар тақдирига таъсирини ўрганиш ташкил этади. Миллий истиқлол ғояси фанининг предметини фақат «ғоя ва мафкура» тушунчаларидан иборат деб қабул қилиш ушбу фанни тор доирада тушувишга олиб келади. Бу фаннинг предметини ҳозирги замондаги мафкуравий жараёнлар, унинг маъно-мазмунидаги ўзига хос жиҳатлари, таъсир этиш қонуниятлари, маълум бир маконда ва даврда намоён бўлиш хусусиятлари, уни кўп миллатли давлатимиз фуқароларининг онги ва қалбига синдириш йўллари ҳамда услубларини аниқлаш ҳам ташкил этади.

Бу жараён, биринчидан, миллий ғоянинг фан талаблари асосида, муайян андоза, тартиб ва қоидаларга, билим ва тажриба тизимига шунчаки тушавермаслиги билан ҳам алоҳида ажралиб туради. Унинг ана шундай хусусиятга эга бўлиши миллий истиқлол ғояси кишиларнинг онг ва тафаккури, дунёқараши, мақсад ва интилишлари миллий-маънавий меросга муносабатнинг жамият ҳаётида намоён бўлиш хусусиятлари билан боғлиқ; Иккинчидан, миллий истиқлол ғоясининг шаклланиши кишилар (халқ, миллат, авлодлар) амалий фаолиятида ҳамда ўзаро муносабатларида ишонч ва эътиқодга айланишининг намоён бўлиши «бир чизиқли», ягона тартиб, меъёрларга осонликча тушавермайди. Айни пайтда, фуқаролар, турли ижтимоий гуруҳлар ёки қатламлар, миллат ва элатларни ўзаро муштарак мақсадлар, ғоялар бирлаштириб турмас экан, улар ўртасида ўзаро ҳамжиҳатлик, тотувлик ҳам бўлмайди. Шунинг учун ҳам, миллий истиқлол ғоясининг предмети миллий истиқлол ғоясининг шаклланиши, кенг жамоатчиликнинг ишончи ва эътиқодига айланиши, унинг маданий негизларини ижтимоий ҳаёт, меҳнат фаолиятида намоён бўлиш шарт-шароитлари, омиллари, қонуниятларининг илмий-назарий асосларини ўрганишдан иборатдир.

Миллий истиқлол ғояси — мустақилликни қўлга кириштиш, уни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, Ўзбекистоннинг дунё ҳамжамиятида ўзига хос нуфузга эга бўлиши учун имкон яратадиган халқни, миллатни жипслаштириб турадиган мақсадлар, манфаатлар мажмуидир. Илмий адабиётлар-

да «ғоя», «мафкура», «идея» ва «идеология» тушунчалари ишлатилмоқда. Идея ва идеология кўпроқ Ғарб давлатларида ҳамда рус тилидаги манбаларда учрайди. Идея ибораси юнон тилидаги *idea* сўзидан олинган, у идеология сўзининг ўзаги бўлиб ҳисобланади ва тушунча ёхуд фикр маъносини англатади»¹.

Миллий истиқлол ғоясининг объекти сифатида Ўзбекистоннинг ўзига хос табиий, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, миллий-маданий ривожланиш хусусиятларини, қадриятларини эътироф этиш мумкин. Шунингдек, халқнинг маданияти, миллий-маданий меросини, одамларнинг ижтимоий муносабатларни қарор топтириш билан боғлиқ мақсадларини жамият ҳаётида намоён бўлишини таҳлил этиш ҳам муҳимдир. Шунингдек, фаннинг объектини — Ўзбекистон таълаған тараққиёт йўли ва ижтимоий ривожланишнинг миллий-маънавий негизлари, умумбашарий тамойиллар ташкил этади.

Миллий истиқлол ғояси ижтимоий тараққиёт соҳасидаги дунё халқлари тажрибаси ва ютуқларини ҳисобга олган ҳолда шакллантирилган бўлиб, Ўзбекистон миллий ривожланишининг янги йўналиши моделининг миллий-назарий асосидир. Негаки, Ўзбекистон халқининг ўзига хос шундай миллий-маданий мероси ва қадриятлари мавжудки, улар мамлакатда яшаётган ҳар бир фуқаро, оила, халқ ва миллат ҳаётининг барча жабҳаларидан чуқур ўрин олган. Улар орқали шу халқ, миллатнинг «ўзлигини», «борлигини» бошқа халқлар ёки миллатлар ўхшашлиги (умумийлиги) ва фарқи (айримлиги)ни англаб олиш мумкин. Шу хусусиятлар сақлаб қолинса, Ўзбекистон ўзига хос ва мос тараққиёт йўлидан ривожланиши мумкин. Бунинг учун миллий ғоя жамият ҳаёти соҳалари билан ўзаро уйғунлашмоғи муҳим аҳамиятга эга. Ана шундай ишонч, эътиқод, миллий ғурур, ўзлигини намоён этиш ва қадрлаш туйғулари миллий истиқлол ғоясини халқнинг ишонч ва эътиқодига айланганлигини кўрсатувчи муҳим мезондир.

Демак, миллий истиқлол ғоясининг мақсад ва вазифалари умуминсоний қадриятлар устуворлиги тамойилига тўлатўқис мос келиши, демократик эркинликлар ва инсон

---

¹ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 80-б.

хуқуқларини сақлашга доир халқаро андозаларга ҳамоханглиги билан ҳам инсоният тарихидаги кўпгина миллий ғоялардан фарқ қилади.

Тўғри, миллий қадриятларга таянмасдан ҳам «ривожланишга» эришиш мумкин. Ёки «биз қадриятларга кўпроқ боғлиқ қолмоқдамиз, қадриятларимиз эса бизни тараққиётимизга айрим ҳолларда туртки бериш ўрнига, ҳалақит қилмоқда», дейдиганлар ҳам топилади. «Бундай қарашлар қайси жиҳати билан тўғри келмайди ёки уни қабул қилиш қийин», деган саволлар доимий равишда мавжуд бўлади.

Тараққиётга эришишнинг турли йўллари мавжуд. Айтилганидек, «бирон бир андозани» қабул қилиб ҳам халқ ёки миллат ўз тараққиётини унга мослаштириши мумкин. Лекин халқ ёки миллатнинг миллий тараққиёт йўли тарихий анъаналари ва меросига тўғри келмасдан, бошқа халқнинг тарихий ривожланиш тажрибасини афзал кўрса, унинг ўзлиги қаерда қолади?

Миллий ривожланишида ҳар бир халқ тили, маданий хусусиятларини ҳисобга олмасдан, қадриятларига бефарқ, лоқайд қараса ва истаган «турмуш тарзи», урф-одат, қадриятларни ўзи учун қабул қилаверса, ўз тараққиёт йўлини йўқотиб қўяди. Бунга мустабид совет даври типик мисолдир. Шунинг учун ҳам ҳар қандай ривожланиш андозасини эмас, ўзига хос ва мос ривожланиш йўлини эътироф этиш миллий истиқлол ғоясига тўғри келади. Шу маънода, миллий истиқлол ғоясини халқимизнинг янги жамият қуриш борасидаги ҳаракат дастури дейиш мумкин.

Миллий истиқлол ғоясининг асосий мақсади фуқароларни, кенг жамоатчиликни асосий ғоялари, мақсад ва йўналишлари билан Ўзбекистоннинг тараққиёт йўлининг маъно ва мазмуни, миллий-маданий негизлари, хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларда ишонч уйғотиш, уларни адолатли, демократик фуқаролик жамияти қурилиши мақсадларини амалга оширишга уюштиришда маънавий-руҳий рағбатлантиришда намоён бўлади. Миллий истиқлол ғояси фуқароларни ғоявий жиҳатдан тарбиялайди. Ғоя билан ғоянинг, фикр билан фикрнинг, жаҳолатдан маърифатни фарқини англашга, маърифатга ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлашга хизмат қилади. Фуқароларда миллий истиқлол ғоясига зид бўлган ёт ва бегона, зарарли ғоялардан сақланишга, унга

нисбатан фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан жавоб бериш, унга нисбатан доимо тайёр бўла олиш иммунитетини шакллантиради. Миллий истиқлол ғояси мамлакатнинг олдида турган улуғ, бунёдкорлик ишлари ундан кўзланган асосий мақсад инсонларнинг эркин ва фаровон ҳаётга эришиши, озод ва обод Ватан қуриш йўлида ҳар бир киши учун ҳаракат йўналиши бўлишга қаратилган. Миллий истиқлол ғояси ҳеч қачон кишиларнинг онги ва дунёқарашини бошқаришни, уларни яна аллақандай «қолипга», «ягона андозага» солишга қаратилган эмас. У фикрлар, ғоялар хилма-хиллигига асосланади. Эркин фикрни уйғотиш ва фикр эркинлигини кафолатлаб бериш, ўзгалар фикрини тинглаш, эшитиш ва айтишга имконият яратади. Демак, миллий истиқлол ғояси «ҳукмрон ғоя»га интилишдан мутлақо бегона бўлганлиги билан ҳам бошқа носоғлом ғоялардан фарқ қилади. Миллий истиқлол ғояси воқеа-ҳодисаларни билиш, таҳлил этиш, уларга баҳо беришга имконият яратиб, бир қатор илмий, тарбиявий ва амалий вазифаларни ҳам бажаради. «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласида қисқа ва мухтасар тарзда баён этилган.

Улардан энг муҳимларини қайд этмоқчимиз:

— одамларимизда мустақил дунёқараш ва эркин фикрлашни шакллантириш;

— миллий тотувлик, ҳамжиҳатликни истиқболимиз йўлидаги энг катта ғоялардан ҳисобланиши носоғлом маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик деб аталадиган иллатлардан ҳоли этиш;

— ҳаётга энди қадам қўяётган ёш авлоднинг дунёқарашига янгича маъно ва мазмун бахш этиш орқали унда фаол ҳаётий позицияни, миллий ғояга ишонч ва эътиқодни шакллантириш;

— жамиятимизда соғлом ижтимоий муҳитни яратиш, кишилар онгига Ватан тақдири учун масъуллик, ягона Ватан туйғусини мустаҳкамлаш;

— истибодод даври асоратлари, қуллик ва мутелик кайфиятларининг онгимизда, тафаккуримизда сақланиб қолаётгани сабабларини таҳлил этиш, уларни бартараф этиш йўлларини топиш зарурати билан боғлиқ вазифаларни ҳал этишдан иборатдир. Демак, янгича фикрлайдиган, мутелик туйғусидан холи бўлган ўзлигини англаган, авлод-аждодларини, маданий меросини яхши билган маънавий баркамол

авлодни тарбиялаш истиқлол мафкурасининг муҳим вазифасидир.

**Миллий истиқлол
ғоясининг асосий
тушунчалари**

Миллий истиқлол ғояси муайян тушунчаларга асосланади. Улар турли хил бўлиб, жамиятда шаклланган ва мавжуд бўлган фикрлар хилма-хиллиги билан кишиларнинг ўзаро ижтимоий муносабатлари асосида амалий хатти-ҳаракати орқали

намоён бўлади.

«Миллий ғоя ва истиқлол мафкураси ҳақида гап борар экан, — деб таъкидлайди Юртбошимиз, — биз ниҳоятда кенг қамровли, мураккаб, серқирра, инсоният тарихида аниқ ва мукамал ифодаси, тугал намунаси ҳали-ҳануз яратилмаган тушунчаларни ўзимизга тасаввур қилишимиз керак, деб ўйлайман. Бу тушунчалар Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби юксак ғояларнинг маъно-мазмунини тeraan англаб етишга хизмат қилади»¹. Бинобарин, миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунчалари нисбийлик хусусиятига эгадир.

Миллий истиқлол ғоясини ўрганишда қуйидаги тушунчаларни ҳисобга олиш зарур:

— турли жамиятлар, халқлар ҳаёти, миллий-маданий қадриятлари, мақсадлари билан боғлиқ бўлган турли хил маъно-мазмунга эга умумий тушунчалар: «ғоя», «мафкура», «ғоянинг турли хил кўринишлари», «бунёдкор ғоялар» ва «ёвуз, тажаввузкор ғоялар», «миллий ғоялар» ва «умумбаширий ғоялар»;

— жамиятнинг сиёсий ҳаёти, турли хил жамоат бирлашмалари фаолияти билан боғлиқ мақсад ва интилишларни ифода этадиган турли-хил сиёсий мафкуралар кўринишлари;

— Ўзбекистон халқининг ҳаёти билан боғлиқ бўлган, уни ўзида акс эттирадиган ва унга хизмат қиладиган «миллий истиқлол ғояси», «миллий истиқлол ғоясининг маънавий негизлари», «миллий ривожланиш ғояси», «миллий истиқлол мафкураси», «миллий истиқлол ғоясининг асосий ғоялари», «миллий истиқлол ғоясининг бош ғояси», «мил-

¹ Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2001, 221-222-б.

лий истиқлол ғоясининг умумбашарий тамойиллари» ва бошқа тушунчалар.

Миллий истиқлол ғояси билан боғлиқ тушунчаларнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, у, асосан, Ўзбекистон халқи ижтимоий, ҳаёт соҳалари ривожини билан, унинг миллий-маданий мероси, урф-одатлари, қадриятлари, тили, маданияти, тарихи, фалсафаси, диний руҳияти билан узвий боғлиқ. Миллий истиқлол ғояси миллийликни, миллий ривожланиш хусусиятларини эътироф этади ва унга ҳурмат билан қарайди. Миллий истиқлол ғояси «синфийлик», «партиявийлик» тамойилларига асосланмайди. Бошқа мамлакат халқларининг ҳаётига ўз ғояларини сингдиришни даъво қилмайди. Бу билан у «коммунистик ғоядан» тубдан фарқ қилади. Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистон Республикаси номи оланган ўзбек халқи, миллатининг миллий-маданий меросига таянган ҳолда бошқа халқлар маданияти, мақсад ва интилишлари билан ўзаро муштарак тарзда мамлакат раванқининг маънавий-руҳий, фалсафий омили сифатида хизмат қилади.

Миллий истиқлол ғоясини ўрганишни тақозо этадиган умумий ва ўзига хос қонуниятлар мавжуд. Умумий қонуниятлар турли халқлар, мамлакатлар, жамиятлар ҳаётида амал қиладиган умумий асосга эга бўлган ички зарурий боғланишлар бўлиб, у жамият ва мафкуралар (ғоялар) нинг бир-бирлари билан узвий боғлиқлиги қонундир. Жамият мафкурасиз, мақсадсиз яшай олмайди. Демак, биринчидан, мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса, одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар. Иккинчидан, қаердаки ғоявий бўшлиқ вужудга келса, ўша ерда бегона ғоя асосида бўлган мафкуралар таъсири учун шароит мавжуд бўлади. Буни исботи учун хоҳ тарихдан, хоҳ замонамиздан кўплаб мисоллар келтириш қийин эмас¹. У жамият олдидаги мақсадлар, уни амалга ошириш воситаларидир.

Миллий истиқлол ғоясининг тушунчалари билан бир қаторда унинг намоён бўлиш қонунлари ҳам мавжуд. Булар:

— турли халқлар, турли жамиятлар мавжуд. Уларнинг мақсадлари ҳам, ривожланиш йўллари ҳам турли хил. Яъни

¹ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. 7-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1999, 84-85-б.

ривожланишнинг, ижтимоий тараққиётнинг хилма-хиллиги қонуни орқали намоён бўлади;

— дунёнинг мафкуравий манзараси турли хил мақсадлар, турли-хил манфаатлар, қарашлар билан боғлиқ ҳолда намоён бўлган ва бўлиб қолмоқда. Бу эзгу ғоялар билан бирга ёвуз ғояларнинг ҳам яшовчанлигини, «дунёда мафкура соҳасида курашнинг» давом этиб келаётганлигининг асосида ётган ўзига хос жиҳатидир.

Лекин, ҳар бир халқнинг ўзига хос маънавий руҳияти, мероси, қадриятлари билан боғлиқ ғояси ҳам мавжуд. Уни инкор этиб бўлмайди. Уни англамаслик у билан боғлиқ бўлган турмуш тарзини, маданиятидаги хусусиятларини, тарихини, тилини, миллий-маданий ривожланиш қонуниятларини эътироф этмасликка олиб келади. Бу охир-оқибатда шу халқни ёки мамлакатнинг «ўзлигини» тан олмасликка сабаб бўладиган йўлдир.

— Глобаллашув жараёнининг миллий ғояга таъсир этиши ҳам ўзига хос умумий қонуниятдир. Бу жараён турли мамлакатлар, халқлар ҳаётида уларнинг бир-бирига боғлиқлигини, ўзаро таъсирини оширади, маънавий, ғоявий ҳаётида акс этмасдан қолмайди.

Миллий истиқлол ғояси тўғрисида фикр юритганда, унинг ўзбек халқининг ҳаёти, турмуш тарзи, тарихи, маданияти, миллий-маданий мероси ва қадриятлари билан боғлиқ бўлган ҳамда миллий ғоясида акс этадиган ўзига хос қонуниятлари ҳам мавжуд. Бу қонуният миллий истиқлол ғоясининг мазмуни, мақсади ва хусусияти нуқтаи назаридан қараганда алоҳида, устувор аҳамиятга эга. Чунки, бу қонуниятни ҳисобга олиш ўзбек халқининг, миллатнинг келажаги билан ўзлигини сақлаб қолиш ҳамда ўз негизда ривожланишини, дунёда ўзига хос ўринга эга бўлишни эътироф этиш билан боғлиқ. Тарихий жиҳатдан ёндашганда, бу соҳада «турли ғоялар», «мафкуралар» ана шу муҳим қонуниятларга зид бўлган ҳолатларни ҳам кузатилишини кўрсатади. Ўзбек халқини тилидан, маданиятидан, тарихидан ажратиб қўйишга бўлган уришлар бунга мисолдир. Чунки ёт ва бегона ғоялар халқнинг турмуш тарзи, миллий-маданий қадриятларидан ажратиб қўйиш орқали уни заифлаштиришга ва ўз иродасига бўйсундиришга ҳаракат қилган. Ёт ва бегона ғоялар баъзи халқларнинг миллат сифатида ривожига ўзининг салбий таъсирини

ўтказган. Шунинг учун ҳам миллий истиқлол ғоясига таяниш ва унга амал қилиш Ўзбекистон халқининг ўзлигини сақлаб қолиш ва ўзига хос ва мос ривожланиш эҳтиёжи сифатида намоён бўлади. Демак, миллий истиқлол ғоясининг қонуниятлари ҳар бир халқ учун миллий ўзига хослигини замон ютуқлари билан боғлашнинг нафақат кафолати, балки ривожланиш стратегияси ҳамдир.

**Миллий истиқлол
ғоясининг негизлари
ва асосий принциплари**

Миллий истиқлол ғоясининг амал қилиш принципларининг ўзига хос тарзда намоён бўлиши жамиятнинг барча жабҳаларида амалга оширилаётган ислохотларнинг ғоявий жиҳат-

ларини белгилаш билан боғлиқ. Шу нуқтаи назардан миллий истиқлол ғоясининг принциплари бир-бири билан узвий диалектик алоқадорликда дейиш мумкин. Улар ўз навбатида миллий ва умуминсоний қадриятлар уйғунлиги талабларига мос келиши билан узвий боғлиқ.

а) Миллий истиқлол ғояси инсонпарварлик, инсон қадрқиммати, шаъни ва ор-номуси, ҳақ-ҳуқуқлари ҳамда манфаатларининг устуворлиги принципига таянади. Унда инсоннинг ҳаёти олий қадриятдир. Бу принцип ўткинчи характерга эга бўлмай, балки Ўзбекистоннинг демократик ривожланиш истиқболини ўзида мужассам этади. Бунда миллий ғоянинг инсонпарварлик ва демократик принциплари инсон ҳамда жамият манфаатлари уйғунлигини белгилаб берувчи таянч нуқта ва жипслаштирувчи омил вазифасини ўтайди. Демак, миллий истиқлол ғояси икки муҳим, бир-бири билан боғлиқ негизга таянади. Бу, бир томондан, Ўзбекистон халқининг тарихи, турмуш тарзи, урф-одат, анъаналари, маданияти билан боғлиқ миллий-маданий мероси бўлиб, бу унинг асоси, бош негизи, таянчи ҳисобланади. Иккинчиси, дунё халқлари эътироф этиб, фақат эзгуликка, бунёдкорлик ишларига, ўзаро тотувлик ва ҳамжиҳатликка хизмат қилиб келаётган умуминсоний тамойиллардир. Шу маънода миллий истиқлол ғояси умумбашарий қадриятларни эътироф этади.

б) Миллий қадриятларга содиқлик - миллий ғоянинг таянч негизларидан биридир. Бу принцип Ўзбекистон ҳудудида истиқомат қилаётган ҳар бир фуқаронинг ўз миллий қадри-

ятларини асраб-авайлаш, келажак авлодларга етказиши учун тўла имкониятлар яратилишини ифодалайди. Ўтмишдан қолган буюк маданий бойликларимиз, мумтоз қадриятларни ҳурмат қилиш, уларни ижодий жиҳатдан ўрганиш — бу принципнинг асосий жиҳатидир. Лекин у нарсани умумқонуният сифатида ҳисобга олиш керакки, умумбашарий қадриятлар, аввало, миллий-маънавий негизда шаклланади. Халқ, миллатнинг руҳияти унинг миллий-маданий мероси орқали унинг ҳаётида, мақсад ва орзуларида, жамият қурилишида ўзининг аниқ ифодасини топади. Ижтимоий тараққиёт натижасида у ёки бу халқларга хос бўлган миллий-маънавий қадриятларнинг умуминсоний моҳияти дунё халқлари ривожини учун умумбашарий қадрият сифатида хизмат қилади. Улар бири-бирини бойитади, айни пайтда ўзаро муштарақликка эга эканлиги билан ҳам ажралиб туради.

**Миллий истиқлол
ғоясининг турли хил
фикр, ғояларга
муносабати, ижтимоий
маънавий ҳаётда
акс этиши**

Миллий истиқлол ғоясининг турли хил фикр, ғояларга муносабати, унинг ижтимоий-маънавий ҳаётда акс этиш усулларини англаш учун, энг аввало, турли хилдаги ғоя ва мафкура тушунчаларининг мазмун-моҳиятини ўрганмоқ зарур. Маълумки, ҳар қандай

тушунча, фикр ва қараш ҳам миллий ғоя бўла олмайди. Чунки шахсий фикр — ўзига хос қарашдир, ижтимоий фикр эса — воқеликка нисбатан ўзгариш ёки ҳаракатни тақозо этадиган фаол муносабатни ифодалайди. Ғоя ана шу муносабатни ҳаракатга, жараёнга, зарурат туғилганда эса, бутун бир давр тарихига айлантиради¹. Жамият ҳаётида турли хил фикр, ва ғояларнинг ўрни муҳим. Лекин, маълум бир фикр мутлақликка интилса ёки яқка ҳукмронлик қилса, у жамият ривожига катта салбий таъсир кўрсатади. Демокриманки, «икки одам айнан бир хилда фикрламагани каби турли халқлар, мамлакатлар ҳам айнан бир-бирига ўхшаши, яъни бир хил тарихга, маданиятга эга бўлиши қадриятларни эъзозлаши, умумий мақсадни кўзлаб ижтимоий, ривожланиш

¹ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Ўзбекистон, 2001, 9-б.

Йўлини андоза сифатида олиши ва фақат унга таяниши мумкин эмас.

Миллий истиқлол ғоясининг ўзига хос жиҳати ҳам шундаки, у фикрлар ва ғоялар хилма-хиллигини тан олади. Жамиятнинг якка-ягона мафкураси сифатида бирон-бир фикр, ғояни эътироф этмайди. Эркинлик, хусусан, фикр эркинлиги ва хилма-хиллиги принципларига амал қилиш миллий истиқлол ғояси учун муҳим. Фикр эркинлиги ва ғоялар хилма-хиллигига асосланиш тараққиётни таъминлаб турувчи, инсон салоҳиятини оширувчи ноёб имкониятдир.

Жаҳон тажрибаси шундан далолат берадики, ўз давлатчилигини қўлга киритиш, миллий ва ижтимоий озодликка эришиш ҳеч қаерда енгил ва осонликча бўлмаган. Мустақилликка эришган ҳар бир мамлакат ўз тараққиёт йўлини излайди, янги жамият барпо этишда ўз андозасини ишлаб чиқишга интилади. Ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият, одамлар ўртасида таркиб топган муносабатлар, уларнинг дунёқараши, жумладан, диний эътиқоди, руҳияти ва хулқ-атвор нормалари ҳам шуни тақозо этади. Масалан, дунёда ижтимоий тараққиёт йўлининг турли вариантлари мавжуд. Туркия, Жанубий Корея, Швеция моделлари ва бошқалар бунга мисолдир. Бир қанча мусулмон мамлакатлари ва янги индустриал мамлакатларнинг тажрибаси ҳам шуни кўрсатади. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг Оврупо мамлакатлари ва Япония халқ хўжалигини қайта тиклаш режаси ҳам бунинг амалий намунаси бўлди.

Ўзбекистон бошқа давлатлар тараққиёти жараёнида тўпланган ва республика шароитига тадбиқ қилса бўладиган барча ижобий ва мақбул тажрибалардан, шак-шубҳасиз, самарали фойдаланади. Бирон-бир моделни, ҳатто у ижобий натижалар берган тақдирда ҳам, кўр-кўрона кўчириб олиш тўғри эмас. Аксинча, аниқ-равшан воситалар ва усуллар қайси мамлакат учун мўлжалланган бўлса, ўша мамлакатнинг ўзига хос шароитидагина ижобий натижа беради.

Жаҳон халқлари ва ўзимизнинг амалиётимиздан олинган барча ижобий тажрибани рад этмаган ҳолда ўз ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий-ҳуқуқий тараққиёт йўлимизни танлаб олиш республиканинг қатъий позициясидир. Бу — ўтмиш йилларининг хатоларини, давлат тузилишининг шакл ва усулларига нисбатан мавжуд қарашларни идрок этиш натижасидир. Бу, таркиб топган ижтимоий воқеликка берилган реал

баҳодир. Бу — Ўзбекистон халқининг ижтимоий тараққиётига, муносиб турмуш шароитига интилишидир.

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, сохта инқилобий сакрашларсиз, фожиали оқибатларсиз ва кучли ижтимоий ларзаларсиз, эволюцион йўл билан нормал, маданиятли тараққиётга интилиш — таялаб олинган йўлнинг асосий мазмуни ва моҳиятидир. Одамларнинг онги ва турмушига узоқ йиллар мобайнида, кўпинча зўравонлик йўли билан сингдирилган нарсаларни бир зумда ўзгартириш мумкин эмас. Бунинг учун ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги муносабатларнинг кескинлашувига ва уларни бир-бирига қарама-қарши қўйилишга барҳам бериш билан жамиятни янгилаш ва ўзгартириш зарурлигига одамларнинг ўзини ишонтириш, ҳаракатга келтирувчи кучларни ва меҳнатнинг рағбатлантирувчи омилларини ўзгартириш мумкин.

Мавжуд ижтимоий-иқтисодий муаммоларнинг кескинлиги, уларнинг ўзига хос хусусияти бу муаммоларни ҳал этишга алоҳида ёндашувни тақозо этади. Турмуш шароити ва тарзининг миллий хусусиятлари, Шарқ маданиятига мансублик ҳам шуни талаб этади.

Ўзбекистоннинг чинакам мустақиллигига эришишдан иборат ўз йўли республикани ривожлантиришнинг миллий истиқлол ғоясига асосланган қўйидаги асосий ўзига хос хусусиятлари ва шарт-шароитларини ҳар томонлама ҳисобга олишга асосланади.

Авалло, *у аҳолининг миллий-тарихий турмуш ва тафаккур тарзидан, халқ анъаналари ва урф-одатларидан келиб чиқади.* Чўқур ялдизи ўтмишдаги анъанавий жамоа турмуш тарзига бориб тақаладиган коллективчилик асослари Ўзбекистон халқига тарихан хосдир. Катталарни ҳурмат қилиш, оила ва фарзандлар тўғрисида гамхўрлик қилиш, очиқ кўнгиллик, миллатидан қатъи назар одамларга хайрихоҳлик билан муносабатда бўлиш, ўзгалар кулфатига ҳамдард бўлиш ва ўзаро ёрдам туйғуси кишилар ўртасидаги муносабатларнинг меъёри ҳисобланади. Ўзбеклар диёрига, ўз Ватанига меҳр-муҳаббат, меҳнатсеварлик, билимга, устозларга, маърифат-парварларга нисбатан алоҳида ҳурмат-эҳтиром — Ўзбекистон аҳолисига хос фазилатлардир. Одамларнинг турмуш тарзида, руҳиятида, маънавий-ахлоқий қадриятларни шакллантиришда, ислом динига эътиқод қилувчи халқлар билан яқинлашиш истагида ҳам шу омил намоён бўлади.

Мазкур минтақанинг қадимий тарихи ва маданияти, бунда яшаб ўтган Шарқ мутафаккирлари ва файласуфларининг жаҳон маданиятини ривожлантиришга қўшган гоят катта ҳиссалари ҳам бу ерда яшаётган одамлар турмушининг барча томонларига сезиларли таъсир ўтказган. Ўтмишдаги алломаларнинг бебаҳо мероси қанчадан-қанча авлодларнинг маънавий-руҳий онгини ва турмуш тарзини шакллантирган эди. У ҳамон таъсир кўрсатмоқда.

Республикадаги ўзига хос демографик вазият — гоят муҳим хусусиятлардан биридир. Республикамизда аҳоли ва меҳнат ресурслари юксак суръатлар билан ўсиб бормоқда. Аҳолининг ярмидан кўпроғи қишлоқ жойларда яшайди ва асосан деҳқончилик билан шуғулланади. Аҳоли таркибида 60 фоиздан кўпроғини болалар, ўсмирлар, 25 ёшгача бўлган йигит-қизлар ташкил этади.

Ўз ажодлари қадимдан яшаб келган жойларга боғланганлик, кўчиб юришга мойилликнинг йўқлиги республика аҳолисига хос хусусиятдир.

Республиканинг яна бир хусусияти — аҳоли *миллий таркибининг ўзига хослигидир.* Этник таркибда туб аҳоли устун мавқени эгаллайди. Шу билан бир вақтда, республика ҳудудида ўз маданияти ва анъанасига эга бўлган юздан зиёд миллат вакиллари яшаб турибди. Ўзбекистоннинг миллий-маданий жиҳатдан гоят ранг-баранглиги миллий ўзлигини англаш ва маънавий қайта тикланишнинг кучайиб бориши билан узвий бирликда жамиятни янгилаш, уни очиқ жамиятга айлантириш йўлида қудратли омил бўлиб хизмат қилади ва республиканинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилиши учун қулай шароитларни вужудга келтиради.

Кейинги ўн йиллар мобайнида маълум кадриятларга эга бўлган кишиларнинг муайян ижтимоий онги шаклланганлигини ҳам эътиборга олмаслик мумкин эмас. Бир томондан, бу ижтимоий тенгликка, кафолатланган меҳнат қилиш ҳуқуқига, ялпи бепул таълим ва тиббий хизматга қатъий тарафдорликка интилишида намоён бўлмоқда. Иккинчи томондан эса, яққаҳоқимликдан иборат маъмурий-буйруқбозлик тизими келтириб чиқарган инсоннинг мулкка эгаликдан ва ҳўжайинлик туйғусидан бегоналаштирилганлиги, тайёрга айёрлик руҳияти юзага келтирилганлигида кўринади.

Янгиланиш ва ижтимоий тараққиётнинг ўзимиз тавлаган

йўли — мураккаб жараён бўлиб, республика ижтимоий турмушининг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маънавий-маданий ва бошқа барча соҳаларини қамраб олади.

Халқ давлат ҳокимиятининг манбаидир. Унинг хоҳиш-иродаси давлат сиёсатини белгилаб беради. Бу сиёсат инсон ва жамиятнинг фаровонлигини, Ўзбекистон фуқароларининг муносиб турмушини таъминлашга қаратилган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг Олий мажлис қонунчилик палатаси ва сенатининг қўшма мажлисидаги (2005 йил 28 январь) маърузасида: мамлакатимизни ривожлантириш стратегияси ҳақида гапирганда, шуни алоҳида таъкидлашни истардимки, «бошқариладиган иқтисод», «бошқариладиган демократия» деб аталмиш моделлар бизга мутлақо тўғри келмайди.

Шу маънода, мустақилликни мустаҳкамлаш, жамиятни демократлаштириш ва янгилаш биз учун ҳамиша биринчи даражали устувор мақсад ва вазифа бўлиб қолаверади. Фақат мана шу асосда, мана шу негизда мамлакатдаги камбағаллик ва қолоқлик муаммоларини ҳал этиш мумкин ва зарур. Инкор этиб бўлмайдиган ушбу ҳақиқат шу муқаддас заминимизда яшайдиган ҳар бир инсоннинг қон-қонига, вужудига сингиб кетишини истардим»¹, деб таъкидлайди. Дарҳақиқат, Янгиланган жамиятнинг сиёсий ва давлат тузилиши инсонга унинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий турмуш тарзини эркин танлаб олишини кафолатлаб берганлиги билан характерланади.

Бу сиёсий соҳада қуйидагиларни билдиради:

— халқнинг турмуш тажрибасига, республика аҳолисининг миллий ва маданий анъаналарига, барча ижтимоий гуруҳлари ва қатламларининг манфаатларига мос келадиган ҳақиқий демократия принципларини қарор топтириш. Халқ ҳам бевосита, ҳам ўз вакиллари орқали давлат ҳокимиятини амалга оширишда иштирок этиш имкониятига эга бўлиши лозимлигини;

— қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти ваколатларини ажратиш асосида миллий давлатчиликни барпо этиш. Жамиятнинг сиёсий тизимини, давлат идораларининг

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги «Бизнинг бош мақсадимиз — жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир». «Халқ сўзи», 2005 йил 29 январь.

тузилмасини тубдан яхшилаш, республика ҳокимияти билан маҳаллий ҳокимиятнинг ваколатлари ва вазифаларини аниқ белгилаб қўйиш, адолатли ва инсонпарвар қонунчиликни вужудга келтириш лозим бўлади.

Кучли ижроия ҳокимияти бўлмаса, ҳатто энг демократик йўл билан қабул қилинган қарорлар ҳам бажарилмаслиги мумкин. Бу эса қонуний қарорларнинг рўёбга чиқарилишини, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоя қилинишини, сиёсий ва иқтисодий ислоҳотлар турмушга татбиқ этилишини таъминлайдиган президентлик ҳокимиятини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришни тақозо этади;

— барча фуқароларнинг қонун олдида ҳуқуқий тенглигини ва қонуннинг устуңлигини, жамият манфаатлари ҳимоя қилиниши ва аҳолининг хавфсизлигини кафолатлайдиган ҳуқуқий давлатни барпо этиш. Қонунийлик ва ҳуқуқ-тартибот тантана қилмаса, шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликлари, қаттиқ интизом, ички уюшқоқлик ва масъулият устувор бўлмаса, қонунлар ва анъаналар ҳурмат қилинмаса, ҳуқуқий давлатни тасаввур этиб бўлмайди;

— Ўзбекистонда туғилган, унинг заминида яшаётган ва меҳнат қилаётган ҳар бир киши, миллий мансублигидан ва эътиқодидан қатъи назар, Республикамининг тенг ҳуқуқли фуқароси бўлишга муносибдир, деган инсонпарварлик ва ватанпарварлик қондасини рўёбга чиқариш. Авлод-аждодлари ёки ўзлари ўтмишдаги фожиали воқеалар сабабли хорижга кетиб қолишга мажбур бўлган ўзбеклар ҳам бемалол Республиканинг фуқароси бўлишлари керак. Ўзбекистон ҳудуди ўзбекларнинг миллий давлатчилиги бўлган бирдан-бир ҳудуд эканлигини эътиборга олиб, Республика ўзбеклар қаерда яшамасин, уларнинг ҳаммаси учун маданий ва маънавий марказ бўлиб қолиши лозим;

— озчиликдан иборат миллатларнинг манфаатлари ва ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг маданияти, тили, миллий урф-одатлари ва анъаналари сақланиши ҳамда ривожланишини кафолатли таъминлаш, давлат тузилмаларининг фаолиятида ва жамоат турмушида фаол қатнашиш;

— бир мафқуранинг, бир дунёқарашнинг яккаҳокимлигидан қатъиян воз кечиш, сиёсий ташкилотлар, мафқуралар ва фикрлар хилма-хиллигини тан олиш. Биронта ҳам мафқура мутлақ ҳақиқатни билишга даъво қилиши мумкин эмас.

Маънавийлик ва инсонпарварлик, республика ҳудудида яшайётган барча халқларнинг анъаналари ва урф-одатларини, дини, тили ва маданиятини ҳурмат қилиш қоидаларига устуворлик берилиши;

— чинакам демократиянинг зарур ва қонуний таркиби сифатида кўппартиявийликни амалда шакллантириш. Айни вақтда, ҳокимиятни зўравонлик билан ўзгартиришни мақсад қилиб қўйган, республиканинг давлат мустақиллигига, ҳудудий яхлитлиги ва хавфсизлигига қарши чиқадиган, миллий ва диний адоватни авж олдирадиган, конституциявий тузумга, халқнинг демократик эркинликлари ва маънавий негизларига тажовуз қиладиган партиялар ва жамоат ҳаракатлари қонундан ташқари бўлиши кераклиги.

Ижтимоий ва маънавий соҳада:

— инсонпарварлик ғояларига содиқлик. Бу ғояларнинг олий мақсади инсон, унинг ҳаёти ва шахсий дахлсизлиги, эркинлиги, шон-шарафи ва қадр-қиммати, яшаш жойини танлаш ҳуқуқи. Ўзбекистоннинг кундалик ҳаётида инсон ҳуқуқларининг Умумий декларациясида мустаҳкамланган меъёрларни изчиллик билан, оғишмай қарор топтириш;

— маънавият ва ахлоқийликни қайта тиклаш. Халқларнинг маданий меросига эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш. Ноёб тарихий ёдгорликларни сақлаш ва таъмирлаш, ўзбек халқи яратган ва миллий бойлик бўлган санъат асарларини излаб топиш ва Ўзбекистонга қайтариш;

— қадимги ва замонавий маданий бойликларни, адабиёт ва санъатни билиш ҳамда кўпайтириш. Халқнинг миллий маданияти ва ўзига хослигини ифода этувчи восита бўлмиш ўзбек тилини ривожлантириш, бу тилнинг давлат мақомини изчил ва тўлиқ рўёбга чиқариш, Республика ҳудудида яшовчи халқларнинг миллий маданиятлари ва тилларига ўзаро ҳурмат билан муносабатда бўлиш;

— ҳурфикрлик, виждон ва дин эркинлиги қоидаларини қарор топтириш. Бир дунёқарашнинг яккаҳоқимлиги янгиланган жамиятга ётдир. Ҳар бир инсон ўз эътиқодига эга бўлиш, ўзининг диний маросимларини эркин бажо келтириш ҳуқуқига эга. Бугунги кунда дин барча иллатлардан, ёлгон ва риёкорликдан поклавнишга, юксак ахлоқий негизлар ва маънавий фазилатларни қайта тиклашга кўмаклашмоқда. Ислом — ота-боболаримизнинг дини, мусулмонларнинг онги, туриш-

турмушининг моҳияти, ҳаётининг ўзидир. Давлат ҳар бир мусулмон учун муқаддас бўлган Маккага ҳаж қилишда зарур ёрдам беради;

— ижтимоий адолат қоидаларини рўёбга чиқариш, аҳолининг энг ночор қатламлари — кексалар, ногиронлар, етим-есирлар, кўп болали оилалар, ўқувчи-ёшларнинг давлат томонидан ижтимоий муҳофазага бўлган кафолатли ҳуқуқларини таъминлаш. Энг тараққий этган мамлакатларда инсонни ижтимоий муҳофаза қилиш тизими кенг қўлланилади, бунга ниҳоятда муҳим аҳамият берилади, бизнинг шароитимизда эса бу — фуқаролар тотувлигини сақлаб қолиш кафолатидир;

— ҳамма учун маъқул бўладиган сифатли тиббий хизматни таъминлаш, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, чақалоқлар ўлимини камайтириш, одамлар умрини узайтириш бўйича самарали чора-тадбирларни амалга ошириш. Аҳолига юқори малакали тиббий ёрдам олиш шаклларини эркин танлаш имкониятларини яратиш;

— умумий таълим олиш, касбни ва тегишли махсус тайёргарликдан ўтишни эркин танлашда барчага баравар ҳуқуқ бериш. Янги демократик таълим концепциясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш лозим бўлади. Бунда ўзбек халқининг ва республика ҳудудида яшовчи бошқа халқларнинг миллий, тарихий ва маданий анъаналари, маънавий тажрибаси таълим ва тарбия тизимимизга узвий равишда киритилиши зарур;

— ижоднинг барча турларини ривожлантириш, одамларнинг истеъдод ва қобилиятларини намоён этишлари учун шарт-шароитларни яратиш, маънавий мулкни ҳимоя қилиш. Кишилар шуни аниқ ва равшан англаб етишлари керакки, маънавий потенциални илдам ривожлантирмай туриб, республиканинг чинакам мустақиллигини ва равнақ топишини таъминлаб бўлмайди.

Фуқаролар тинчлиги ва миллатлараро тотувликни таъминлаш, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни қарор топтириш мана шундай сиёсий, ва конституциявий тузумга эришиш калитидир.

Оила — жамиятнинг негизи. Бизнинг давлатимизни катта бир оила деб тушуниш мумкин. Бунда ўзаро ҳурмат ва қаттиқ тартиб бўлмаса, оиланинг барча аъзолари ўз бурчларини адо этмаса, бир-бирига нисбатан эзгулик билан меҳроқибат кўрсатмаса, яхши яшаш мумкин эмас. Оила турмуш ва виждон қонувлари асосига қурилади, ўзининг кўп асрлик

мустақкам ва маънавий таянчларига эга бўлади, оилада демократик негизларга асос солинади, одамларнинг талаб-эҳтиёжлари ва қадриятлари шаклланади. Ўзбекларнинг аксарияти ўзининг шахсий фаровонлиги тўғрисида эмас, балки оиласининг, қариндош-уруғлари ва яқин одамларининг, қўшнилариининг омон-эсонлиги тўғрисида гамхўрлик қилишни биринчи ўринга қўяди. Бу эса энг олий даражадаги маънавий қадрият, инсон қалбининг гавҳаридир.

Мустақил Ўзбек давлати — халқимизнинг тарихий ютуғидир. Ўз давлати билан фахрланиш ва фуқароларнинг ватанпарварлиги жаҳондаги кўпгина мамлакатларнинг илғор марраларга чиқиб олишида ёрдам берган. *Мамлакатимиз тупроғида яшаб турган ва ўзини ватанпарвар деб ҳисоблаган ҳар бир киши унинг яхлитлиги ва бирлигини асраб-авайлаши шарт.*

Ҳар бир инсоннинг, айниқса, эндигина ҳаётга қадам қўйиб келаётган ёшларнинг онгига шундай фикрни сингдириш керакки, улар ўртага қўйилган мақсадларга эришиш ўзларига боғлиқ эканлигини, яъни бу нарса уларнинг собитқадам гайрат-шижоатига, тўла-тўқис фидокорлигига ва чексиз меҳнатсеварлигига боғлиқ эканлигини англаб етишлари керак. Худди шу нарса давлатимиз ва халқимиз равнақ топишининг асосий шартидир.

Халқи юз йиллар мобайнида озодликни орзу қилган Ўзбекистон чинакам мустақилликни қўлга киритиб, гуллаб-яшнаши ва фаровонликка эришиши, тараққий этган демократик давлатлар қатори халқаро ҳамжамиятда муносиб ўринни эгаллаши — биз кўзлаётган олий мақсаддир. Бунга Мустақил Ўзбекистоннинг Конституцияси ҳуқуқий кафолат бўлиб хизмат қилади.

**Миллий истиқлол гоёси
фанининг бошқа фанлар
билан алоқадорлиги ва
уни ўрганишнинг
аҳамияти**

Миллий истиқлол гоёсини фақат шу фанни ўрганиш асосидагина эгаллаш мумкин деб қараш бир томонлама ва нотўғри тасаввурдир.

Аксинча, миллий истиқлол гоёси билан барча фанлар, хусусан, фалсафа, ижтимоий иқтисод, ижтимоий-сиёсий фанлар узвий боғлиқ. Бу фанларнинг қандай гоёга асосланиши, уларни ўқитиш асосида

ёшлар онги ва ишончига, қалбига қандай ғоялар сингдирилиши ҳар қандай жамият учун аҳамиятлидир. Айниқса, мустабид тузум даврида бу фанларни ўта мафқуралаштириб, халқлар, мамлакатлар ва миллатлар тақдирига, унинг ривожланиш йўли, миллий-маданий меросига, қадриятларига ҳам «синфий» манфаатлар «коммунистик ғоя» талабларидан келиб чиқиб ёндашилганлигини аниқ ҳисобга олиш керак. Натижада, Ўзбекистон халқи ҳаёти, тарихи «Ўзга халқлар тарихи»ни ўрганишдан иборат бўлиб қолганди. Миллий маданият, қадриятлар ўрнида сохта байналмилаллаштирилган, моҳиятан миллийликни эътироф этмайдиган, миллий қадриятлардан бегона шаклан миллий, мазмунан социалистик бўлган принципга бўйсундирилган эди. Бутун таълим ва тарбия, фан ва илмий муассасалар, маданий-маърифий ишлар, адабиёт ва санъат, ижод учун «социалистик реализм» муҳим мезонга айланган, тўғрироғи, айлантирилган эди. Шунга жавоб бериш ва шунга амал қилиниши шарт эди. Бу барча ижтимоий-гуманитар фанларнинг бир хил қолипга солинишига, ягона коммунистик ғоя ва мафқуранинг тарғиботчисига айланишига олиб келди. Оқибатда, ижтимоий-сиёсий фанлар ривожланишдан тўхтади. Фанларнинг эркин ривожланмаслиги оқибатида уларнинг самарадорлиги кескин пасайиб борганлиги маълум.

Бугун миллий истиқлол ғоясининг бошқа фанлар билан муносабати тўғрисида фикр юритилганда, аввало, уни коммунистик ғоя принципларидан туб фарқини ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга. Айни пайтда, фикрлар хилма-хиллиги, ғоялар хилма хиллиги принципига асосланиш, халқнинг миллий-маданий мероси ва қадриятларига таяниши ҳамда умумбашарий принципларни эътироф этиш қондаси фанларнинг ривожини учун кенг имконият беради. Иккинчидан, ҳар бир фан йўналишлари (соҳалари) орқали миллий истиқлол ғояси негизларини билиб олиш мумкин. Масалан, миллий истиқлол ғоясининг тарихий негизларини — тарих орқали, фалсафий жиҳатларини — фалсафа, иқтисодий асосларини — иқтисод, диний асосларини — диншунослик, адабиёт ва санъат билан боғлиқ томонларини ўрганиш орқали миллий ғоя кишиларнинг ишонч ва эътиқодига айланиб боради. Бошқа фанлар ҳам ўз предмети, мақсад ва вазифалари билан шу муштарак мақсадга хизмат қилиши табиий.

Миллий истиқлол ғоясини алоҳида фан сифатида ўрганиш эса унинг ўзига хос хусусиятларини, ишонч ва эътиқодга айланиш билан боғлиқ қонуниятларининг мавжудлигини англатади. Уни алоҳида ўрганиш юқорида қайд этилган фанларнинг бевосита вазифасига кирмайди. Шу маънода, миллий истиқлол ғояси билан боғлиқ бўлган қонуниятларни ўрганиш, унинг ўзига хос жиҳатларини билиш Ўзбекистон халқлари ҳаётида муҳим аҳамиятга эга. У қуйидаги йўналишларда ўзининг аниқ ифодасини топади:

— Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқаросини Ўзбекистон халқлари, ўзбек халқи ҳаёти, маънавий-руҳий, маданий мероси, миллий-маънавий қадриятлари билан яқиндан таништиради, унинг мазмун ва моҳиятини англашга ундайди. Бу ғоя уларда миллий-маънавий негизларига таянган ҳолда ривожланиш, уни қадрлаш туйғуларини шакллантиради ва мустаҳкамлайди;

— Миллий истиқлол ғояси принципларининг ҳар бир фуқаронинг ишонч ва эътиқодига айланиши, кишиларнинг хатти-ҳаракати ва фаолияти орқали мамлакат олдида турган мақсадларни биргаликда амалга ошириш учун уларни муштарак мақсадлар атрофида жипслаштиради, маънавий-руҳий куч-қувват беради;

— ёт, зарарли, бегона ғояларнинг таъсиридан сақлайди, мавқуравий иммунитетни оширади. Президентимиз айтганларидек, «фикрга қарши фикр билан, ғояга қарши ғоя билан, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан» курашишни талаб этади. Чунки, ўзининг мустақил фикри, ғояси бўлмаган одам ёт ва бегона, ёвуз ғояларга қарши кураша олмайди;

— Миллий истиқлол ғоясини ўрганиш орқали инсон турли хил ғоявий таъсирларнинг мақсад ва муддаоларини бири-бирдан фарқлай олади. Фуқароларда, хусусан, ёшларнинг тарихий хотираси, миллий ўзлигини англаши миллий-маънавий қадриятларга бўлган соғлом муҳитни шакллантиради ва уни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялайди;

— Миллий истиқлол ғоясини ўрганиш, миллий ғурур, авлодларга муносиб ворислар бўлиш, улар билан фахрланиш ва уларга ўхшаб ўз Ватанининг раванқига муносиб ҳисса қўшиш билан боғлиқдир. Ҳозирги замон илм-фан ютуқларини эгаллаш, фан ва технологияларни ўзлаштиришга даъват этади. Ватанпарварлик туйғуларини оширади. Ўз халқига ва

миллатига бўлган садоқатини мустаҳкамлайди. Келажак авлодлар олдидаги масъулиятни оширади. Ўзбекистоннинг озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаётга эга бўлган мустақил мамлакат сифатида дунё ҳамжамиятида ўзига хос ўринга ва нуфузга эга бўлиши учун фидойилик билан меҳнат қилишга ҳизмат қилади.

Мамлакатда фуқаролик жамияти қурилишида унинг аҳамияти доимо ошиб боради. Чунки, дунёда турли хил ғоялар, турли хил мақсадлар мавжуд бўлар экан, миллий истиқлол ғояси тизим сифатида амал қилиши керак. Шунда, Ўзбекистон ўзининг тадрижий ривожига эга бўлади. Миллий ғоя қаёт ўзгаришлари билан боғлиқ ҳолда доимо янги-янги муаммоларга дуч келиши мумкин. Ҳар бир давр, замон ва макон ўзгаришлари, унга бўлган ишонч ва эътиқод заруратини доимо сақлаб қолади. Фақат уни янги шароитда янгича ёндашув, янгича технологияларни жорий этиш асосидагина одамлар онги ва тафаккури, ишонч ва эътиқоди билан боғлиқ маънавий-руҳий оламнинг негизи бўлган миллий истиқлол ғояси узлуксиз равишда мустақилликни мустаҳкамлашга ва ривожлантиришга шарт-шароит яратади.

Демак, Президент И.А.Каримов таъкидлаганидек, «Эндиги вазифамиз шундан иборатки, миллий истиқлол ғояси тушунчалари асосида кенг жамоатчилик, зиёлиларимиз, илмфан ва маданият намояндалари, аввало, маънавий-маърифий соҳа ходимлари миллий мафқурани такомиллаштириш ҳамда унинг асосий тамойилларини одамлар онги ва қалбига сингдиришга қаратилган ишларни янги босқичга кўтаришлари зарур»¹.

---

¹ Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2001, 224-б.

2-МАВЗУ

ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ҒОЯ ВА МАҒЖУРА БИЛАН ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ

Эзгу, бунёдкор ғоя ва мағжура барча инсонларнинг ҳаёти мазмунини, орзу истакларини ифодалайди. Ҳар бир инсон, жамият ўз олдига муайян бир мақсад қўяди ва унга эришиш учун ҳаракат қилади. Инсон мақсадлари жамият манфаатларига мос келиши, тараққиёт йўли ва истиқболини белгилаб берадиган муайян эзгу ғоя ва мағжурасида акс этиши ўта муҳимдир. Ўз мустақил фикри ва собит имон-эътиқодга эга эмаслик эса эртанги кунига ишончсиз одамларнинг пайдо бўлишига олиб келади. Ўз эътиқодига эга бўлмаган, келажакини ёрқин тасаввур қилиб, муайян эзгу мақсад сари фаол ҳаракат қилмайдиган инсонлар яшайдиган жамиятда ўзаро ишонч, осойишталик ва барқарорликка турли таҳдидлар бўлиши табиий. Турли носозлом кучлар ўз манфаатларини кўзлаб бегона ва ёвуз ғояларни бу ерда яшайдиган одамлар ҳаётига, турмушига, онги ва қалбига турли йўллар билан сингдиришга, одамларга маънавий-руҳий таъсир ўтказишга ҳаракат қилади.

Дарҳақиқат, инсон ва жамият ҳаёти муайян фикрлар, ғоялар билан узвий боғлиқ мағжура инсон ҳамда жамият тараққиётида муҳим роль ўйнайди ва узлуксиз такомиллашиб, ривожланиб, даврлар ўтиши билан ўзгариб боради. Шу сабабли, инсон, жамият тараққиётида ғоя ва мағжуранинг ўрни ҳамда таъсирини ўрганиш барча даврларда муҳим аҳамиятга эга.

**Ғоя тушунчаси
ва унинг
ижтимоий моҳияти**

Инсон ва жамият ҳаётида муҳим ўзгаришларни амалга оширилишида муайян ғоялар алоҳида ўрин тутади. Жамият тараққиётининг маълум даврларда тезлашуви ёки секинлашуви, жамият ҳаётида ижобий ёки салбий ҳолатларнинг рўй бериши жамиятда қандай ғоялар ҳукмронлик қилиши, улар қандай кучларни ҳаракатга келтириши, кимларнинг, яъни қайси бир ижтимоий қатламнинг манфаатларига хизмат қилишига кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Ғоя тушунчасининг моҳияти нимадан иборат?

Инсон ўзининг онги, ақл-заковати, иймон-эътиқоди ва ижодий меҳнати билан бошқа барча тирик жонзотлардан фарқ қилади.

Инсон тафаккури воқеликни идрок этиш мобайнида турли фикрлар, қарашлар, ғоялар ва таълимотлар яратади. Демак, биринчидан, ғоя инсон тафаккурининг маҳсулидир.

Иккинчидан, ғоя олдин мавжуд бўлмаган, ўзида янгиликни ташувчи фикрdir.

Учинчидан, олдин ғоя пайдо бўлади, ундан кейин ғоя асосида мафкура, мафкура асосида эса тизим, сиёсат пайдо бўлади.

Илмий-фалсафий адабиётларда «ғоя», «мафкура», «идея» ва «идеология» тушунчалари ишлатилмоқда. Идея ва идеология кўпроқ Ғарб давлатларида ҳамда рус тилидаги манбаларда учрайди. «Идея» ибораси юнон тилидаги «idea» сўзидан олинган, «идеология» сўзи учун ўзак бўлиб ҳисобланади ва тушунча ёхуд фикр маъносини англатади. Идеология (idea-ғоя. Тушунча, logos — таълимот) атамаси эса ғоялар тўғрисидаги таълимотни англатади ва икки хил маънода ишлатилади:

— ғояларнинг мазмуни, шаклланиши, аҳамияти тўғрисидаги билимларни ифодалайди ва илмий соҳа ҳисобланади;

— муайян ғояни амалга ошириш, мақсадга етиш усуллари, воситалари, омиллари тизимини англатади.

Соғлом ва носоғлом, эзгу ҳамда ёвуз, бунёдкор ёки бузғунчи ғоялар бўлиши мумкин. Ғояларнинг оддий фикрлардан фарқи яна шундаки, булар гарчи тафаккурда пайдо бўлсада, кенг жамоатчиликнинг мақсадларини ифода этади. Уларнинг ишончи ва эътиқодига айланиб, эътироф этилганлигини билдиради, инсон (ва жамият) руҳиятига, ҳатто туб қатламларига ҳам сингиб боради. Ғоя шундай қувватга эгаки, у одамнинг ички дунёсигача кириб бориб уни ҳаракатга келтирувчи, мақсад сари етакловчи руҳий-ақлий кучга айланади. Уларни муайян мақсадга йўналтиради, сафарбар этади. Уларни жипслаштиради, ҳамжиҳат ва ҳамкорликка ундайди.

Ғоянинг ижтимоий моҳияти. Ҳар қандай ғоя ижтимоий характерга эга. Муайян ғоялар, одатда, алоҳида олинган шахс онгида шаклланади. Маълум бир муддатдан кейин эса жамиятнинг турли қатламларига тарқалади, турли элатлар ва миллатлар орасида ёйилади. Мустақил ҳаётга қадам қўяётган

янги авлод жамиятда мавжуд гоёлар таъсирида тарбияланади. Муайян қарашлар ва гоёларни ўз эътиқодига сингдиради, ўз навбатида янги гоёларни яратади ва тарғиб қилади.

Гоёнинг энг муҳим хусусияти — инсонни ва жамиятни мақсад сари етаклайдиган, уларни ҳаракатга кетирадиган, сафарбар этадиган куч эканидир.

Инсон тафаккурининг маҳсули сифатида гоё миллий-маданий меросни, умуминсоний қадриятларни, ижтимоий-маънавий ҳаётни, теварак оламни ўрганиш, билиш жараёнида вужудга келади. Ижтимоий онгнинг барча шакллари илм-фан, фалсафа, дин, санъат ва бадий адабиёт, ахлоқ, сиёсат ва ҳуқуқ — муайян бир гоёларни яратади, уларга таянади ва уларни ривожлантиради. Мазмуни ва намоён бўлиш шаклига қараб, гоёларни бир қанча турларга ажратиш мумкин:

— Илмий гоёлар; фалсафий гоёлар; диний гоёлар; бадий гоёлар; ижтимоий-сиёсий гоёлар; миллий гоёлар; умуминсоний гоёлар ва ҳ.к.

1. *Илмий гоёлар* — фан тараққиётининг самараси, илмий кашфиётларнинг натижаси сифатида пайдо бўладиган, турли фан соҳаларининг асосий тамойиллари, устувор қоидаларини ташкил қиладиган илмий фикрлардир.

Фан тараққиёти узлуксиз ва чексиздир. Бу жараёнда амалиётда тасдиқланмаган, эскирган қарашлар янги илмий гоёлар билан ўрин алмашверади.

2. *Фалсафий гоёлар* ҳар бир фалсафий таълимотнинг асосини ташкил этадиган, олам ва одам тўғрисидаги энг умумий тушунча ва қарашлардир. Улар бизни ўраб турган дунёни билиш жараёнида кишилик жамиятининг тараққиёти мобайнида тўплаган билимларини умумлаштириш, инсон ҳаётининг маъно-мазмуни, унинг бахт-саодати каби масалалар устида мулоҳаза юритиш асосида шаклланади¹.

Инсоният тарихида турли халқларнинг ақл-заковат соҳиблари, доно файласуф ва илоҳиётчилари турфа хил гоёлар яратганлар.

3. *Диний гоёлар* деб, ҳар бир диний таълимот ва оқимнинг асосини, диний иймон-эътиқоднинг негизини ташкил этувчи ақидаларга айтилади. Ибтидоий динлар ҳар бир нарсанинг

---

¹ Миллий истиқлол гоёси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Янги аср авлоди. 2001, 27-29-б.

жонли экани, жоннинг абадийлиги, бут ва санамларнинг, табиий жисм ва ҳодисаларнинг илоҳий қувватга эгалиги тўғрисидаги қарашларга асосланган эди. Масалан, ҳиндларнинг диний тасаввурларига кўра жон кўчиб юради, бу ҳаётда у инсонда бўлса, кейинги ҳаётда бошқа жонзотга ўтиши мумкин. Илоҳларнинг кўплиги ҳақидаги фикрга таянадиган политеизм динлари вақти келиб, монотеистие — яккахудолик гоёси асосидаги динларга ўз ўрнини бўшатиб берган.

Яккахудолик гоёси миллий динларда (масалан, иудаизмда), айниқса, жаҳон динлари — христианлик ва исломда ўз ифодасини яққол топган. Хусусан, ислом динида Аллоҳнинг ягоналиги гоёси асосида унинг барча ақидалари, руквлари, талаб ва мажбуриятлари шаклланган.

4. *Бадийй гоёлар* — адабиёт ва санъат асарининг асосий маъно-мазмунини ташкил этадиган, ундан кўзланган мақсадга хизмат қиладиган етакчи фикрлардир. Улар ҳаётдан олинали, бадийй талқинлар асосида баён этилади, ўқувчида муайян таассурот уйғотади. «Қаҳрамон»ларни севиш, уларга эргаштиш ҳоллари ҳам шу асосда рўй беради.

5. *Ижтимоий-сиёсий гоёлар* ҳар бир халқ ва умуман ба шариятнинг орзу-умидларини, мақсад-муддаоларини ифодалайди, эркин ҳаёт ва адолатли тузумни тараннум этади.

Миллий гоё — инсон ва жамият ҳаётига маъно-мазмун бахш этадиган, уни эзгу мақсад сари етаклайдиган фикрлар, гоёлар мажмуидир. *Озодлик ва мустақиллик, адолат ва ҳақиқат, тинчликсеварлик ва инсонпарварлик* гоёлари шулар жумласидандир. Асрлар мобайнида бундай буюк, ўлмас гоёлар халқларга куч-қувват ва илҳом бағишлаб, уларни ўз эрки учун курашга сафарбар этиб келган.

Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек, миллат тараққиётига, унинг юксалишига хизмат қиладиган, халқларни жипслаштириб, олий мақсадларга сафарбар этадиган гоёлар юксак гоёлардир. Одамлар орасига нифоқ, халқлар ўртасига низо соладиган, кишиларни турли тарафларга ажратиб, адоват кўзгайдиган тубан бузғунчи гоёларга мисол бўлади. Аслида, бундай қабих ният ва сохта шиорларни гоё деб аташ ҳам шартлидир. Қайси ижтимоий бирлик ёки қатлам орасида тарқалган, қандай аҳоли гуруҳлари ёки элат-миллатларни ҳаракатга келтираётганига қараб ҳам гоёларни турларга ажратиш мумкин.

Ғояни моддийлаштирувчи, амалиётга айлантирувчи куч ким эканига қараб, синфий ғоя, миллий ғоя, умумхалқ ғояси, умуминсоний ғоялар ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Албатта, муайян бир халқ оммасини маълум бир тарихий шароитда эзгу ҳаракатга ундайдиган ғоя мазмунан умуминсоний бўлиши ҳам ёки тор манфаатларни кўзлайдиган синфий ғоя жамият ва инсон манфаатларига зид, тажоввузкор бўлиши ҳам мумкин.

Эзгу ғоя — инсон тафаккурида вужудга келадиган, муайян фикрларнинг ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга келтирадиган, уларни бунёдкор мақсад-муддао сари етаклайдиган улдуғвор фикрлардир.

**Мафкура тушунчаси
ва унинг моҳияти**

«Мафкура» тушунчаси арабчадаги «муфаккир» «муфаккиратун» сўзларидан олинган бўлиб, чуқур маъноли, теран мазмунли фикр демакдир. Мафкура тушунчасини таърифлашда фалсафий адабиётлар ва лугатларда бир қанча фикрлар берилади. Мафкура тушунчасига файласуф олимлар томонидан берилган таърифлар шакл ва мазмун жиҳатидан ҳар хил¹.

Мафкурага жамиятдаги муайян сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний, бадий, фалсафий, илмий қарашлар, фикрлар ва ғоялар мажмуидир, — деб таъриф берилади. Уларнинг барчасида жамиятдаги муайян сиёсий, фалсафий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний, бадий, илмий қарашлар, фикрлар, ғоялар мажмуи сифатида асослаб берилади. Демак, мафкура — муайян ижтимоий гуруҳ ё қатламнинг, миллат ёки давлатнинг, жамиятнинг эҳтиёжларини, мақсад ва интилишларини, ижтимоий-маънавий ривожланиш принципларини ифода этадиган ғоялар, уларни амалга ошириш усул ва воситалари тизимидир. Унда манфаатлари ифодаланган ижтимоий кучлар ва қатламларнинг ўтмиши, бугунги кун ва истиқболи ўз ифодасини топади.

¹ Қараг: Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар (қисқа изоҳли тажрибавий лугат). — Т.: Янги аср авлоди, 2002, 71-91-б; Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Янги аср авлоди, 2001, 6 ва 13-б; Туленов Ж, Юсупов К, Ғафуров З. Истиқлол ва тараққиёт мафкуриси: мақсад ва йўналишлар. — Т.: Ўзбекистон, 1993, 12-13-б; Мустақиллик, изоҳли илмий-оммабон лугат. — Т.: Шарқ, 2000, 106-112-б.

Хар қандай назария ёки таълимот бир тизимга солинган гоёлар мажмуидан иборат бўлади. Шу сабабли дунёқарашнинг негизини ва муайян ишонч-эътиқоднинг асосини ҳам гоёлар ташкил этади.

Одамлар, ижтимоий синф ва қатламларнинг миллат ҳамда давлатларнинг манфаатлари ва мақсадлари ҳам гоёларда ифода этилади. Ўз олдига қўйган мақсади, қандай жамият қурмоқчи экани, бунга қандай йўллар билан эришмоқчи бўлаётгани ҳақидаги гоёлар тизими ҳар бир миллат, халқ ва жамиятнинг миллий мафқурасининг асосини ташкил этади¹.

«Гоё» ва «мафкура» тушунчалари бир-бирига яқин бўлса-да, уларни айнавлаштирмаслик керак. Нима сабабдан?

Биринчидан, мафкура гоёга нисабатан мазмунан кенгроқ тушунчадир.

Иккинчидан, ҳар қандай мафкурада ижтимоий воқеликни сақлаб қолиш ёки ўзгартиришга қаратилганлик, яъни мақсадлар ботиний эмас, балки зоҳирий таркибда мавжуд бўлишини ва мафқуранинг ўзагини ташкил этишини таъкидлаш, жоиз.

Учинчидан, ҳар қандай ижтимоий гоё фақат маълум бир мафқуравий қарашлар доирасидагина ўзининг уюштирувчилик ва йўналтирувчилик салоҳиятини, жозибадорлик кучини намоён қила олиши мумкин.

Ўзбекистон халқининг миллий истиқлол мафқураси жамиятни жиқслаштиришга, буюк келажак йўлида ҳамжиҳатлик билан ҳаракат қилишга, барпо этилаётган эркин фуқаролик жамиятида ҳар бир юртдошимизнинг ўзига хос ўрни бўлишига эришишга сафарбар этади.

Президент Ислам Каримов жамият мафқурасига шундай таъриф берган: «Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараш ва менталитетига асосланган, айни вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажagini кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ-равшан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир гоёни мен жамият мафқураси деб биламан»². Бинобарин, миллий мафкура ҳар қандай халқни — халқ, мил-

¹ Миллий истиқлол гоёси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Янги аср авлоди. 2001, 31-б.

² Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1999, 89-бет.

латни — миллат қиладиган, унинг йўли ва мақсадларини аниқ-равшан чароғон этадиган маёқдир.

Инсоният тарихида турли шаклдаги жуда кўплаб мафкуралар яратилган, хилма-хил ижтимоий-сиёсий кучлар, ўз гоёлари ва таълимотлари орқали, мақсад ва ниятларига етишмоқ учун интилган. Мафкуралар моҳиятига кўра, фалсафий, дунёвий, диний ва бошқа турли таълимотлар асосида яратилади.

Турли-туман ижтимоий-сиёсий кучлар ўз мафкураларини яратишда сиёсий гоёлар билан бирга, диний оқимлар ва илм-фан ютуқларига таяниши, улардан назарий асос сифатида фойдаланиши мумкин.

Мафкуранинг фалсафий илдизлари деганда, унинг фалсафа илми хулосаларига асосланиши назарда тутилади. Бунда ҳар бир халқнинг ўзига хос фалсафий мероси, қарашлари, гоёлари уларнинг мақсадларида ўзининг ифодасини топади. Шарқ ва Ғарб фалсафаси бунга ёрқин мисолдир. Масалан, мазкур мафкуралар Рим империяси парчалангандан кейин ўз давлатчилигига эга бўлган халқларнинг ўзига хос қадриятлари ва менталитети заминида вужудга келган миллий фалсафалар асосида шаклланди. Шу боис, ўша даврдаги италян, инглиз, француз, немис фалсафаси ўзи мансуб бўлган жамиятни бирлаштиришга хизмат қилди. Шу билан бирга, бу миллий мактаблар заминида вужудга келган фалсафий таълимотлар, маърифий қарашлар инсоният маданияти хазинасига салмоқли ҳисса бўлиб қўшилди. Жумладан, ҳақиқий миллий хусусиятларга эга бўлган Гегель фалсафаси Австрия-Венгрия империясидан ажралиб, мустақил йўлни тутган Прусс монархиясининг давлат мафкураси даражасига кўтарилган эди.

Мафкуранинг дунёвий илдизлари маърифий дунёга хос сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий муносабатлар мажмуидан иборатдир. Умумэътироф этилган принциплар ва қонун устуворлиги, сиёсий плюрализм, миллатлараро тоғувлик, динлараро бағрикенглик каби гоёлар дунёвий жамиятнинг асосини ташкил этади. Бундай жамиятда инсоннинг ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликлари, жумладан, виждон эркинлиги ҳам қонун йўли билан кафолатланади. Масалан, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида диндан жамиятни маънавий янгилашда, ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясида

фойдаланишга алоҳида эътибор берилмоқда. Диний қадриятлар тикланди — Авесто она тилимизда чоп этилди, ислом динининг муқаддас китоби Қуръон, Ҳадислар, Имом Термизий, Имом Бухорий, Баҳоуддин Нақшбанд, Имом Мотуридий, Бурҳониддин Марғиноний, Абдулҳолиқ Ғиждувоний, Хўжа Аҳрор Вали юбилейлари ўтказилиб, ёдгорлик мажмуалари тикланди, бой маънавий мерос ўрганилиб, улардан жамиятимиз тараққиёти йўлида кенг фойдаланилмоқда. Ушбу ҳайрли ишлар мамлакатимизда диний мерос ва қадриятлардан оқилона фойдаланилмоқда. Дунёвийлик дегани, большевиклар ва ақидапарастлар айтганидек, динни инкор қилиш ёки «дахрийлик» дегани эмас, балки ундаги ахлоқий ва фалсафий таълимотлардаги эзгу ғоялардан, қадриятлардан ўринли фойдаланиш учун кенг имконият яратишдир.

Бу ҳақда Президент И.А.Каримов таъкидлаганидек, «дунёвийлик», айрим ақидапараст кимсаларнинг даъволаридан фарқли ўлароқ, асло дахрийлик эмас. Биз бундай нотўғри ва гаразли талқинларга мутлақо қаршимиз»¹.

Дарҳақиқат, яқин ўтмишимизда — дахрийлик сиёсати ҳужмроғлик қилган, диний қарашлар ва қоидалар хурофот деб аталган. Диний ақидапарастлар эса дунёвий илмларни дахрийлик, худосизлик деб инсонни эътиқодидан айриришга уринди.

Мафқураининг диний илдизлари — инсон онги ва руҳияти билан узвий боғлиқ экани ва шу боис унинг ғоявий илдизлари диний таълимотларига бориб тақалиши тушунилади. Яъни, кўшгина мафқураларда Авесто, Веда ва Упанишадлар, Инжил ва Қуръон каби китобларда зикр этилган эзгу ғоялар муайян даражада ўз ифодасини топганини кўрамиз.

Дунёвий ва диний қадриятлар бир-бирини бойитиб борган шароитда тараққиёт юксак босқичга кўтарилади. Бунга башарият тарихида ўчмас из қолдирган Имом Бухорий ва Мусо Хоразмий, Имом Мотуридий ва Абу Райҳон Беруний, Имом Ғаззолий ва Абу Наср Форобий сингари буюк заковат соҳиблари ёнма-ён яшаб, фаолият кўрсатган давр ёрқин мисол бўла олади. Илмий кашфиётлар бугунги кунда ҳам мафқура ривожига катта таъсир ўтказади. Замонавий фан ютуқлари, жумладан, космонавтика, бионика, биофизика, кибер-

---

¹ Каримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 26-бет.

нетика, ахборотлаштириш соҳасидаги оламшумул янгиликлар, клонлаштириш, инсоннинг ген-насл харитасини аниқлаш каби буюк кашфиётлар одамлар тасаввурини кескин ўзгартирмоқда.

Шу сабабли ҳам, илм-фан ва маданият борасидаги ютуқлардан оқилона фойдаланиш учун ҳам жамиятга соғлом ғоя, соғлом мафкура керак.

**Инсон ва жамият
ҳаётининг муайян
фикрлар, ғоялар,
мафкуралар билан
боғлиқлиги**

Ҳар қандай жамият ўзига хос ривожланиш йўлини танлар экан, олдига муайян мақсад ва вазифаларни қўяди. Зеро, бу вазифалар жамият, давлат, халқ ва миллат тараққиёти, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий маърифий, таълим-тарбия ва мафкуравий жараёнларнинг узвий бирлиги асосида амалга ошади.

да амалга ошади.

Инсон ҳеч қачон ташқи дунёдан, ўзини қуршаб олган оламдаги ўзгаришлар, рўй бераётган ҳодисалар, воқеа жараёнлардан ажралиб қолган, уларни ҳис этмаган ҳолда, уларнинг таъсирисиз яшай олмайди. Халқлар, миллатлар, ижтимоий-сиёсий кучлар фаолияти туфайли содир бўлган турли ҳодиса ва жараёнлар одамлар онги, тафаккури ва дунёқарашига таъсир этади.

Ҳаётда мақсади, юксак ғояси, эзгу орзу-интилишлари бўлмаган инсон ва жамият аъзолари табиий эҳтиёжлар доираси билан чегараланиб, маънавий юксакликка эришиши қи-йин. Айрим ёвуз кучлар таъсир ўтказиш орқали ўз ғаразли ниятларига етиш мақсадида фойдаланишлари мумкин. Шу сабабли барча даврларда инсон ва жамият ўз мақсад-муддооларини ифода этадиган манфаатига зид бўлган зарарли ва беғона ғояларга қарши туради. Ҳар бир халқ, миллат ва жамият ўз манфаатига хизмат қилиб, унинг тараққиётини таъминлашга ёрдам берадиган муайян ғояга эҳтиёж сезади.

Бинобарин, ғоя муайян миллат ва халқнинг мақсад-муддоолари, манфаатлари замирида шаклланади ҳамда такомиллаша боради. Миллий истиқлол ғояси ҳам миллат манфаатларини, халқнинг орзу-истакларини ўзида мужассамлаштиради. У ўзининг ҳаётбахш ғоялари, буюк мақсадлари билан ўз куч-ғайрати, ақл-заковати ва ҳатто ҳаётини буюк ғоялар йўлида бахш этишга тайёр комил инсонларни тарбиялашга хизмат қилади.

Инсоният тарихидан маълумки, ер юзида дастлабки одамзод пайдо бўлиб, унинг уруғ, қабила, жамоа ёки халқ сифатида шаклланиши рўй берган дастлабки даврлардаёқ уларни бирлаштириб турадиган умумий ғоя ва мафкурага эҳтиёж туғилган. Президент И.А.Каримов таъкидлаганидек: «...Чунки, мафкура — жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаёт мазмуни, уларнинг интилишларини ўзида мужассамлаштиради». Дарҳақиқат, барча даврларда ҳар бир давлат, халқ, жамиятнинг ўзига хос ғояси ва мафкураси бўлган. Чунки жамиятнинг, халқнинг ўз олдига қўйган аниқ мақсади уни амалга оширишда жамият аҳлини бирлаштирадиган, сафарбарликка ундайдиган ғояси ва мафкураси бўлмаса, у муқаррар равишда ҳалокатга маҳкум бўлади.

Ғоя, мафкура жамиятнинг ўз олдига қўйган аниқ мақсади бўлиб, бусиз жамият ўз йўлини йўқотади. «Мақсад дегани, — деб ёзган эди Президент И.А.Каримов, — халқни, миллатни бирлаштирувчи, йўлга бошловчи бамисоли бир байроқ. Бу байроқ бутун Ўзбекистон халқининг руҳини, гурур-ифтихорини, керак бўлса қудратини, орзу-интилишларини мужассамлаштирадиган улуғ кучдир. Давлатимизнинг, халқимизнинг, эл-юртимизнинг мақсади ўзининг улугворлиги, ҳаётийлиги ва ҳаққонийлиги билан ҳаммамизни жалб этадиган бўлмоғи лозим. Токи бу мақсад халқни-халқ, миллатни-миллат қила билсин, қўлимизда енгилмас бир кучга айлансин»¹.

Мафкуранинг ҳаётийлиги одамларнинг, миллатнинг, жамиятнинг миллий манфаатини, орзу-интилишларини қай даражада акс эттира оладиган бош ва асосий ғоялар, бу ғоялар уларнинг турмуш тарзи, дунёқараши, табиатига қанчалик мос бўлиши билан белгиланади. Ҳаёт синовларига бардош берадиган, одамларнинг эзгу мақсад-муддаоларини ифодалайдиган, уларга маънавий-руҳий қувват берадиган мафкурани кўпчилик қабул қилади. Фақат шундай ҳолдагина у кучли руҳий қудратга эга бўлади. Шу сабабли ҳам мафкура барча даврларда жамиятни юксак ва бунёдкор мақсадлар йўлида бирлаштириб, жамият аҳли ўртасида соғлом муносабатларни шакллантирган, ҳамда эзгу орзулар, мақсад-муддаоларига эришишда маънавий-руҳий куч-қувват берадиган омил ва

---

¹ Каримов И.А. Миллий исстиқлол мафкураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир — Т.: Ўзбекистон, 2000, 6-бет.

зифасини бажариб келган. Шунинг учун ҳам гоя ва мафкура барча инсонлар, халқлар, жамият ва давлат олдида турган муҳим вазифаларни амалга оширишда ёрдам берадиган, турли соҳада фаолият юритадиган жамият аҳлини бирлаштириб, уларни умумий мақсад сари сафарбар этадиган буюк кучдир.

Шу сабабли ҳам инсонлар, халқлар, жамият ҳаётида мафкура муҳим роль ўйнайди. Мафкуранинг ҳаётбахш кучи, аввало, инсоннинг жамиятдаги ўрни ва аҳамиятини қандай тушуниши ва уни қандай ижтимоий мақомда тасаввур этишига боғлиқ. Чунки, инсонни ижтимоий ҳаракат ва фаолиятга ундаш ва шу тариқа кўзланган муайян мақсад-вазифаларга эришиш дунёдаги барча эзгу мафкураларнинг маъно-моҳиятини ташкил этади.

Шу сабабли ҳам миллий истиқлол гоясининг асосий тушунча ва принциплари тизимида инсоннинг жамиятдаги ўрни бунёдкор куч сифатида белгиланган. Истиқлолнинг бош гоиси ҳам, асосий гоя ва тушунчалари ҳам бунёдкорлик фалсафаси билан йўғрилган. Чунки бунёдкорлик — халқимизнинг энг олижаноб фазилати. Президентимиз таъбири билан айтганда, ўзбек том маънода бунёдкордир, дўпписида сув ташиб бўлса ҳам дарахт кўкартиради. Дарҳақиқат, мустақиллик йилларида мамлакатимизда иқтисодий, ижтимоий, сиёсий-маданий, маънавий соҳаларда амалга оширилаётган ислохотлар, эркинлаштириш жараёнлари бунёдкорлик ишлари-га ёрқин мисол бўлади.

**Мафкура
яккаҳокимлиги
тушунчаси ва
унинг моҳияти**

Бу муайян давлат, жамиятда ягона мафкуранинг тўла ҳукмронлигини, унга хос принципларнинг ўзгармас ақидалар тарзида жамият ҳаётида қатъий ва мутлақ тартибда ўрнатилишини ифодалайди.

Алоҳида мафкура яккаҳокимлигининг моҳияти шундаки, бунда бирон-бир мафкуравий тизим ягона илмий жиҳатдан асосланган энг адолатли, жамиятдаги муайян қатлам манфаатларини ифода этувчи мафкура деб эълон қилинади. Ўзининг моҳияти ёки бирон бир жиҳати билан ундан фарқ қилувчи гоялар, қарашлар, мафкуралар ёт ва душман мафкуралар сифатида эътироф этилади. Фикрлар, гоялар хилма-хиллиги инкор этилади. Оқибатда, миллионлаб кишиларда ягона

фикрга мослашиш, мутелик, лоқайдлик, боқимандалик, маҳдудлик, ўзга ғояларга ҳадиксираб қараш руҳияти шаклланади. Жамиятнинг маънавий ривожига, илм-фан равнақига жиддий зарар етказилади. Аслида, бундай ягона мафкура яккаҳоқимлиги ёвуз ниятларда амалга оширилади, давлат мафкурасига айланади. Ижтимоий ҳаётнинг ривожига салбий таъсир кўрсатади ва жамият ҳаётини, фикрлар эркинлигини бўғади.

Ғоя ва мафкурани мутлақлаштиришнинг гайриинсонийлиги

Тарихдан маълум бўлган мустабид тузумларни қиёсий таҳлил этиш улар амал қилган мафкураларнинг қуйидаги умумий хусусиятларини ҳамда бу ғояни амалга

ошириш билан боғлиқ қатор салбий оқибатларини аниқлаш имкониятини беради. Аввало, мустабидчилик мафкуралари ўз давлатларида ижтимоий ва шахсий ҳаётнинг барча соҳаларини тўлиқ қамраб олишга, ягона дунёқараш тизими ҳукмронлигини ўрнатишга интилдилар. Бу мафкуралар буюк ва ёрқин ўтмишни инкор этадилар. Улар жамиятни инқилобий йўл билан ёппасига қайта тузиш зарур ва уни амалга ошириш мумкин, деб ҳисоблайдилар. Ўзларигача бўлган миллий маданий мерос ва қадриятларнинг барчасини ёхуд кўпчилигини бекор қилиб, уларни фақат ўз принциплари билан алиштирадилар.

Мустабид давлатларнинг ўзига хос бошқа характерли хусусиятлари жамиятнинг ҳарбийлаштирилиши, «қамал қилинган қалъа» дагидек ғоявий-психологик вазиятни вужудга келтиришдан иборатдир. Бунда мамлакат ичида ҳарбий фанатизм вазияти авж олдирилибгина қолмасдан, шу билан бирга, агрессив ташқи сиёсат ҳам амалга оширилди.

Бу сиёсат ҳарбий-худудий ва мафкуравий bosқинчилик қилишга, ўзининг мустабидчилик тартибларини кенг миқёсда қарор топтиришга қаратилади. Лекин тарихий ҳақиқат шундан иборатки, мустабидчилик мафкураларининг турли андозалари ва уларнинг лойиҳалари асосида яратилган, демократияга қарши тузумларнинг пировард натижада ҳалокатга учраши муқаррар. Шу сабабли яккаҳоқимликка интилган, мутлақ ҳақиқатни эътироф этишга даъво қиладиган мафкуранинг истиқболи йўқ. Чунки, у яккаҳоқимлик ўрнатиш баробарида ўзини бойитиб борадиган манба — фикрлар ранг-

баранглиги ва қарашлар хилма-хиллигидан узилиб қолади. Муайян гуруҳ ёки партия ғоялари ҳукмрон мафкурага айланса, ҳурфикрлик, виждон эркинлиги ва қарашлар хилма-хиллиги чекланади. Мутлақ ҳақиқатга эгаллик даъвоси мустабидлик принципларини кучайтиради.

Масалан, собиқ Иттифоқ даврида коммунистик мафкура ана шундай ҳолга тушган эди. Унинг асосий ғоялари собиқ шўролар ҳокимияти раҳбарлигида зўрлик билан амалга оширилди. Натижада, бу мафкура якка ҳукмрон бўлиб қолган эди. У XX асрнинг 80- йилларида таназулга юз тутди. 1991 йилда собиқ Иттифоқ тарқалиб кетиши билан узил-кесил инқирозга учради. Бунинг сабаблари нималардан иборат?

Биринчидан, у ўзини инсоният тафаккури эришган энг юксак чўққи, мутлақ ҳақиқат ифодаси деб ҳисоблаб, бошқа мафкураларни тан олмас, улар бизга ёт деган ақида асосида муросасизларча иш тутар эди;

Иккинчидан, бу мафкура тарғиботчилари зўравонлик принципи — «мажбур қиламиз» қабилида иш тутар, ушбу ғоялар ҳамма жойда, ҳамма вақт ҳеч истисно ва тўхтовсиз тарғиб қилинар, халқнинг эркин яшаши ва фикр юритишига йўл қўйилмас эди. Кимки бу ғояга қарши чиқса, шафқатсиз жазоланар, бутун давлат механизми ана шу жазови турли шаклларда амалга оширишга қаратилган эди.

Учинчидан, бу мафкура номигагина ижтимоий гуруҳлар мафкураси эди. Аслида собиқ Иттифоқ даврида зиёлилар, деҳқонлар, хизматчилар, қолаверса, «етақчи синф» бўлган инжчиларнинг орасида ҳам мафкурадан норози бўлганлар бор эди. Лекин метин мафкуравий девор ортидан уларнинг овози чиқмас эди;

Тўртинчидан, бу мафкура ҳеч кимга виждон эркинлиги, ўз фикрини очиқ баён этиш, жумладан, хориж фуқаролари билан холисона мулоқатда бўлишга ҳам йўл қўймас эди. Борди-ю кимдир шунга журъат этса, «халқ душмани», «буржуазия малайи»га айланар эди;

Бешинчидан, у миллийликдан бутунлай холи эди. Унда мавҳум байналмилаллик зўр бериб куйланарди. Кимки миллий қадриятлар тўғрисида гап очса, дарҳол «миллатчи»га чиқариб қўйиларди. Миллий тафаккурга эга бўлган шахс, мутахассис, зиёли, олим, бошқалар «қолоқ», «шубҳали киши» ҳисобланарди;

Олтинчидан, бу даврда миллий тарих, хусусан, Ўзбекистон тарихи мутлақо тан олинмас эди. Нарг борса, улар кўпинча умумий тарзда қайд этиларди, холос;

Еттинчидан, халқларнинг динига, диний меросига, диний кадриятларига нисбатан мутлақо нотўғри муносабатда бўлишар эди. Жумладан, халқимизнинг улуг сиймолари Имом Бухорий, Имом Термизий, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳоуддин Нақшбанд, Маҳмуд Замаҳшарий, Имом Мотуридий, Сўфи Оллоёр каби алломаларнинг бой илмий меросини ўрганиш, улардан фойдаланиш тақиқланган эди.

Буларнинг барчаси большевистик — ягона коммунистик мафкураинг тараққиёт талабларига мутлақо зид эканини яққол намоён этди. Шу боис у янги замонавий талабларга дош беролмай, ўз давлати билан бирга тарихга айланди.

Ягона мафкура ҳукмронлигини даъво қилиб, узок ўтмишга қайтишга чақирувчи ислом фундаментализми гўёки бундан мустаснодек туюлади. Бироқ, аслида бунда ҳам ўша андоза сақланиб қолади. Яъни, ислом фундаментализми тарих гилдирагини ўрта аср жаҳолати даврига қайтариш ниқоби остида, бирхиллаштирган мустабид «келажак»нинг ўзига хос андозасини таклиф этадики, унда инсон фуқаролик ҳуқуқларидан тўлиқ маҳрум қилинади, ҳақиқатдан диний ақидапарастлик террорига дучор этилади.

Ягона мафкура ҳукмронлигининг жамият ҳаётидаги зарарли оқибатлари:

Шахс эркинлиги ва фикрлар хилма-хиллигига мурасасизлик, миллатнинг ўзлигини инкор этиш, миллий ва диний кадриятларни рад этиш, миллийликни чеклаш, мутлақ ҳақиқатни билишликка даъво қилиш, зўравонликка асосланганлиги, мутелик, боқимандалик, лоқайдлик, миллий маҳдудлик, сиёсий соҳада ташаббуссизлик, ўзга ғояларга ётқараш, жамиятнинг маънавий инқирози, тарихий хотирасизлик, она тилига писандсизлик билан қарашда яққол намоён бўлади.

Мустақиллик туфайли олдимизга қўйилган олижаноб мақсад-муддаоларимизга етиш, эски мафкуравий асоратлардан батамом халос бўлиш, гоёвий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, бегона ва ёт ғояларнинг хуружидан ҳимояланиш, бундай тажовузларга қарши тура оладиган, ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш зарурияти халқимиз ва

жамиятимиз манфаатларига мос миллий истиқлол гоёсини шакллантиришни ва мустаҳкамлашни тақозо этади.

Маълумки, биз ўз миллий табиатимиз ва минг йиллик анъаналаримизга, урф-одатларимизга зид бўлган сохта коммунистик гоёлардан воз кечдик. Лекин мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмаслиги, шундай ҳолат юз берган тақдирда бўш қолган мафкура майдонидан бизга бегона, орзуинтилишларимизга мутлақо ёт гоёлар ўрин эгаллашга уриши шубҳасиз. Табиатда бўшлиқ (вакуум) бўлмаганидек, жамиятда ҳам бўшлиқ бўлмайди. Маълум даврда олдинги фикр ўзгариши билан ўрнини янги фикр эгаллайди, гоёнинг ўрнини ҳам бошқа гоё эгаллайди, шу сабабли жамиятда ҳам, инсон онги ва қалбида ҳам бўшлиқ бўлмайди.

Хозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ноўя ҳатти-ҳаракатлар, ёвуз ишлар, аввало, мафкуравий бўшлиқнинг юзага келиши учун йўл қўйилган камчилик ва эътиборсизлик туфайли содир бўлмоқда. Гоёвий бўшлиқни юзага келиши, энг аввало, чуқур ижтимоий-сиёсий, маънавий-психологик муаммо ва жараёнлар билан боғлиқ. Одатда, янги гоёлар турли таъсир кучига эга бўлади. Айрим гуруҳлар уларни тез қабул қилади, баъзи тоифаларнинг аввалги мафкуравий ақидалардан юз ўтириши ва янги гоёларни қабул қилиши эса қийин кечади. Гоёвий бўшлиқ пайдо бўлишининг яна бир манбаи — жамиятда бу соҳадаги тарбиянинг етарли эмаслиги, мафкуравий жараёнларнинг ўз ҳолича ташлаб қўйилганлиги ҳам бўлиши мумкин. Агар давлат ёки миллат, ижтимоий гуруҳ ёхуд қатлам ўз манфаатларини, мақсад-муддаоларини аниқ-равшан ифода этадиган ўз гоёларини мафкура ёрдамида кишилар, айниқса, ёш авлод онгига мунтазам сингдирмаса, гоёвий бўшлиқ пайдо бўлиши мумкин. Бундай шароитда ишонч-эътиқод сусайиб, мафкуравий таҳдидлар кучаяди. Ўз мустаҳкам гоёси йўқ, эътиқоди бўш одамлар эса, таъсирга тез берилувчан бўлади, ўз йўлини йўқотиб қўяди, бундай ҳол жамиятга жуда катта зарар етказди.

Собиқ мустабид тузум ўрнида янги мустақил давлатлар шаклланди. Ҳукмрон ягона мафкура барҳам топгач, унинг ҳудудида маълум муддат гоёвий бўшлиқ (вакуум) ҳолати вужудга келди. Маълумки, умрини ўтаб бўлган гоё, тараққиёт нуқтаи назаридан инкор этилар экан, жамиятда янги бир гоё, илғор бир фикрнинг шаклланишига эҳтиёж сезилади. Бу за-

рурият теран англаб етилмаган ҳолда эса гоъвий вакуум — бўшлиқ юзага келади. Лекин, мафкура соҳасида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмайди.

Хўш, аслида гоъвий бўшлиқ нима? Гоъвий бўшлиқ — эски мустабид тузумдан янги тузумга ўтиш жараёнида олдин ҳукмронлик қилиб келган мафкура ўз мавқеини йўқотгач, тараққиёт талабларига мос равишда унинг ўрнини босадиган илгор гоъвий тизимнинг ҳали тўлиқ шаклланмаган ҳолати-дир. Бундай шароитда турли гоълар ушбу ҳудудга ўз таъсир доирасини ўтказишга уринади.

1990 йилларнинг бошларида бундай мафкуравий бўшлиқ Ўзбекистон ҳудудида ҳам намоён бўлди. Унинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

— ҳукмрон, коммунистик мафкура таназзулга юз тутди ва ўрни бўшаб қолди;

— Ўзбекистон мустақил давлат сифатида қарор топган, мустақиллик мафкураси гоълари мамлакатимиз фуқароларининг онги ва дунёқарашида маълум даражада акс эта бошлаган бўлсада аммо у ҳали одамларнинг мустақил дунёқарашига, мустаҳкам ишонч ва эътиқодига айланмаган эди;

— Ўтиш даврида ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларида фикрлар ва мафкуралар хилма-хиллигига жўшқин ифода бўлди. Миллий маданий мерос ва қадриятларга, миллий истиқлол гоъсига бўлган ишонч ва эътиқоднинг эътироф этилиши вазиятда муҳим бурилиш ясади. Ўтиш даврида, янги-ча қарашлар одамларнинг мустаҳкам эътиқодига айланиб улгурмаган пайтда ташқи гоъ таъсирларнинг яхши ёки ёмон, фойдали ёки зарарли эканини ҳамма ҳам фарқлай ололмади. Ўзбекистондаги мафкура майдонига бегона, халқимизнинг орзу-интилишларига мутлақо ёт гоъларнинг ҳужуми ана шу билан боғлиқ геосиёсий, мафкуравий мақсадлар билан ҳам изоҳланади. Масалан, мустақил мамлакатимиз тинч-осойишта яшаётган бир пайтда Афғонистон ва бошқа яқин ҳудудлардаги беқарор вазиятдан фойдаланиб, уларнинг ҳудудига инқуриб олган баъзи бир экстремистик кучлар, террорчи тўдалар ўз жиноятқорона мақсадларини амалга оширишга, Марказий Осиё минтақасини мафкуравий курашлар майдонига айлантиришга урина бошлаган эди.

Гоъвий бўшлиқ мамлакат хавфсизлиги ва фуқаролар осойишталигига жиддий хавф солади. Чунки гоъвий бўшлиқ,

ғоявий заифликка, ғоявий парокандаликка олиб келади. Ғоявий бирдамлигига, давлатнинг қудратига путур етказади, натижада давлатлар ва халқлар қарамликка, иқтисодий ва мафкуравий исканжага тушиб қоладилар, таназзул ва тушкунликка йўлиқадилар. Масалан, Чингизхон юртимизга бостириб келганда Муҳаммад Хоразм Шоҳ бошчилигидаги давлат қудрати ва лашкарларнинг сони жиҳатидан Чингизхондан бир неча баробар устун эди. Лекин ғоявий парокандалик туфайли мамлакат аҳолиси асоратга тушиб қолди. Худди шунингдек, Чор Россияси истилоси даврида ҳам кам сонли рус аскарларига қарши Бухоро Амирлиги, Хива ва Қўқон ховликларининг бир-бирлари билан келишмовчиликлари умумий душманга қарши кучларни бирлаштириш ғояси ўрнига, аксинча, ўзларича бўлиниб қарши туришлари, тарқоқликлари охир оқибатда халқни бирлаштириб, курашга сафарбар этмагани ўлкамизнинг қарамлик чангалига тушиб қолишига сабаб бўлди. Жамиятдаги барча қатлам ва гуруҳларни ягона куч сифатида умумий мақсадлар ва туб манфаатлар йўлида бирлаштирадиган жамият мафкурасигина ғоявий парокандаликка барҳам беради. Шунинг учун ўз келажагини ўйлаган ҳар бир давлат ва жамият ғоявий бўшлиқ ва мафкуравий парокандаликка йўл қўймаслик, эскирган ақидалар ва бегона қарашларни инкор этиш билан бирга, илғор фикрлар, улуғвор мақсад ва эзгу ғояларни одамлар онги ва қалбига сингдиришга ҳаракат қилади.

**Инсон ҳамда жамият
ҳаётида ғоя ва
мафкураларнинг ўрни.
Мафкуравий плюрализм**

Мафкуравий плюрализм (лот. Pluralis — хилма-хиллик, ранг-баранглик) — ижтимоий-сиёсий ҳаётда турли қатлам, партия, гуруҳлар манфаатларини ифода этувчи ғоявий ранг-барангликни,

қарашлар ва фикрлар хилма-хиллигини ифодалайди.

Инсон ва жамият ҳаётида ғоялар ва мафкуралар хилма-хиллигининг намоён бўлиши ижтимоий-маънавий эҳтиёж ифодасидир.

Жамиятда ғоя ва мафкуралар хилма-хиллигининг кузатилиши инсонларнинг табиат-жамият ҳодисалари, олам ва одам тўғрисидаги фикрлари турличалиги билан изоҳланади. Умумий ғояга эътиқод қилиш туфайли турлича ижтимоий

гуруҳлар шаклланади. Уларнинг мақсад-муддаолари, орзу-истаклари, манфаатлари бир-биридан фарқланиши мумкин. Табиийки, ижтимоий гуруҳларнинг мақсад ва манфаатларини акс эттирадиган, уларга маънавий-руҳий куч бағишлайдиган ғояларни амалга ошириш йўллари ҳам хилма-хил бўлади.

Эзгулик, яратувчилик, бунёдкорлик, ҳамкорлик, озодлик, эркинликни қарор топтиришга қаратилган фикрлар мамлакатда осойишталик, халқлар ўртасида тотувлик, барқарорликка хизмат қилади. Улар мамалакат тараққиётида муҳим ўрин тутати. Эзгулик ва яратувчиликни тарғиб қилувчи фикрлар эзгу ва бунёдкор ғояларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлади. Амир Темурнинг пароканда бўлган халқни бирлаштириш ва шу асосда марказлашган давлат тузиш тўғрисидаги фикрлари негизида мамлакат ободлиги, халқ осойишталигини таъминлашга йўналтирилган бунёдкорлик ғоялари пайдо бўлди. Бузғунчиликка ундовчи ёвуз фикрлар жаҳолат уруғини сепаиб, урушни тарғиб қилади. Бузғунчи фикрлар жамиятдаги муайян гуруҳлар, қатламларнинг онгига сингиб унинг ёвуз манфаатларини ифодалайдиган ғояга айланиши мумкин. У ҳолда жамиятда беқарорлик муҳити вужудга келиб, одамлар бошига катта кулфатлар ёғилиши мумкин.

Жамиятда фикрлар хилма-хил бўлгани ва бир-биридан фарқ қилганидек, ғоялар ҳам турли-туман бўлиб, моҳиятига, ўз олдига қўйган мақсади ва қайси ижтимоий гуруҳларнинг манфаатига хизмат қилишига қараб бир-биридан фарқ қилади. Ғоя билан ғоянинг бир-бирига ўхшамаслиги ва улар ўртасида фарқ бўлишини табиий жараён деб қараш керак. Қайси ижтимоий қатламнинг мақсадини ифодалаш ва кимларнинг манфаатига хизмат қилишига, қандай йўналишга эгаллигига кўра ҳам ғоялар ранг-баранг бўлиши мумкин. Лекин ғоя ва мафкураларнинг хилма-хиллиги ва бир-биридан фарқ қилиши табиий жараён сифатида қаралиши билан бирга, уларни бир-бирига яқин муштарак томонлари, айни пайтда, бир-бирига мутлақо тўғри келмайдиган жиҳатлари ҳам бўлади.

Шубҳасиз, маълум бир ғоя ва мафкурани жамият аъзолари онгига мажбуран сингдириш ва унга риоя қилишни барчадан талаб қилиш — жиддий хатодир. Нима учун? Сабаби, масалан, собиқ «Иттифоқ даври»да коммунизм ғоясини мавкура ёрдамида жамиятнинг барча аъзолари қайси қатлам, ижтимоий гуруҳ, қайси миллатга ва қайси динга мансублиги

ва муддаолари эътиборга олинмасдан, улар учун мажбурий қилиб, даҳрийликни даъво қилди ва оқибатда бу гоёнинг ҳаётий эканлигига одамларда шубҳа ва ишончсизлик ортиб борди.

Маълумки, мафкура муайян бир ижтимоий гуруҳнинг, миллатнинг, халқнинг, жамиятнинг манфаатларини ўзида мужассамлаштирган қарашлар, гоёлар тизимидир. Бу тизим ўзининг фалсафий, сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний, бадий негизларига эга. Демак, мафкура ўз моҳияти ва вазифаси жиҳатидан ниҳоятда ранг-баранг бўлиши табиийдир. Худди жамият ҳаёти турли қатламлар, йўналишлар ва даражаларга эга бўлганидек, мафкура ҳам хилма-хил бўлиши мумкин.

Ер юзидаги барча инсонлар ўз фикр-мулоҳазаларига эга бўлиб амалий фаолият юритадилар. Шу сабабли юнон файласуфи Аристотель иккита инсон айнан бир хилда фикрламайди, уларнинг олам ҳақидаги тушунчалари, фикрлари хилма-хилдир деганда, ҳақ эди. Дарҳақиқат, дунёдаги халқлар, миллатлар, мамлакатлар ва давлатлар ҳам бир-биридан фарқ қилади. Уларнинг диний эътиқоди, миллий маданияти, демакки менталитети, мақсадлари ва тараққиёт йўллари ҳам ранг-барангдир. Табиийки, уларнинг орзу-истаклари, ҳаётий идеаллари, муддаоларини акс эттирадиган гоёлар ва уларни амалга оширишда маънавий-руҳий куч багишловчи мафкураси ҳам хилма-хил бўлиши табиийдир. Дарҳақиқат, дунёдаги ҳар бир давлат, халқ ва миллат, жамиятнинг мақсад ва манфаатларини ифодалайдиган ўзига хос гоёси ва мафкураси мавжуд.

Мамлакатда илгор гоёлар, мафкуралар қанча кўп бўлса, яъни мафкуравий плюрализм ҳукмрон бўлса, тараққиётнинг самарали йўлини танлаб олиш учун имконият шунчалик кенг бўлади. Фикрлар эркинлиги ва хилма-хиллиги мафкураларнинг мазмун жиҳатидан бойишига, бир-бирини тўлдиришига хизмат қилади.

Мустақил Ўзбекистон мафкура яккаҳокимлигидан воз кечди ва миллий тараққиёти учун кенг йўл очди. Мамлакатимизда мафкуралар ва фикрлар хилма-хиллигига алоҳида эътибор берилади. Гоё ва мафкуралар хилма-хиллиги ижтимоий тараққиётга хизмат қиладиган янгидан-янги гоёларнинг пайдо бўлишига турли халқлар, элатлар, миллатлар ва сиёсий институтларнинг манфаатларини умумий тарзда рўёбга чиқаришга имконият яратади. Шунингдек, у мамла-

катимизда кўппартиявийлик тизимига ҳам шароит яратади. Сиёсий партиялар эса ўзлари мансуб бўлган қатламлар, сиёсий гуруҳларнинг манфаатлари, интилишлари, орзу-умидларини умумлаштирган ҳолда ўз ҳаракат дастурлари орқали намоён қилади.

Шу билан бир қаторда, тарихий тараққиётнинг масъулиятли даврларида жамиятдаги барча ижтимоий гуруҳлар, миллат ёки сиёсий йўналишларни ўзида мужассамлаштирувчи, кўпчиликка мақбул, умум томонидан маъқулланадиган, жамиятнинг асосий манфаатларини ўзида муштараклаштирадиган мафкуралар ҳам бўлиши мумкин. Масалан, миллий озодлик кураши мафкураси, миллий мустақиллик мафкураси ва ҳоказо. Умуммиллий ғоя жамият аъзоларининг, халқ оммасининг туб манфаатларини ва кўнглидаги орзу-интилишларини ифода этгани, миллатларнинг бирдамлиги, жамиятнинг кудратини мустаҳкамлаши, фуқаролар ўртасидаги бағрикенглик муносабатларини ифода этгани сабабли одамларни улкан мақсадлар йўлида бирлаштирадиган жозоба кучига эга бўлади. Бундай ғоя жамиятда барқарорликни таъминлайди. Тарих сабоқлари шундан далолат берадики, фикрини эркин ифода этадиган шахс, гуруҳ ёки ижтимоий қатлам, аввало, ўзининг аниқ-равшан, асосли қарашларига эга бўлиши, ўз нуқтаи назарининг оқибати учун масъулиятни ўз зиммасига олиши, баҳс-мунозара маданияти талабларига амал қилиши лозим. Яъни, фикрлар ранг-баранглиги ва қарашлар хилма-хиллиги муайян жамиятнинг миллий манфаатларига, умумбашарий қадриятларга, жорий қонунчилик нормаларига, ахлоқий мезонларга зид бўлмаслиги лозим. Шу сабабли жамиятда бунёдкор-яратувчанлик ғояларини илгари сурувчи ва ҳаётга тадбиқ этувчи кучлар жамият аҳли ўртасида ўз ғояларини сингдиришга уринсалар, кўпчилик онгига ижобий таъсир этиб, жамиятда барқарорлик, тинчлик, осойишталик ва яратувчилик ишларига ўз таъсирини кўрсатади. Масалан, бу илк ўрта асрларда мамлакатимиз худудида илмфан, дин, маданият, адабиёт, ҳунармандчилик ривожланиши туфайли иқтисодий, ижтимоий, маданий-маънавий соҳаларда уйғониш содир бўлиб, кўплаб етук алломаларнинг етишиб чиқишига олиб келади. Улар ўз таълимотларида буюк ғоялар яратиб, жамият тараққиётига ижобий таъсир кўрсатди. Дарҳа-

қиқат, бунёдкорлик гоялари инсонни улуғлайди, унинг руҳига қанот бағишлайди.

Жамиятда эзгу гоялар барча даврларда инсонни юксак орзулар билан яшашга, олижаноб мақсадлар йўлида эътиқод билан курашишга ўргатади. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда амалга оширилаётган барча соҳалардаги бунёдкорлик ишлари бунга ёрқин мисолдир. Инсон ва жамият бор экан, эзгулик гояларининг зидди бўлган зулм ва зўравонлик, қабохат ва жаҳолат янги-янги шакларда намоён бўлиши ҳам мумкин. Лекин улар инсониятнинг адолат, тенглик, тинчлик, қардошлик, ривожланиш ва фаровонлик гояларига таяниб, юксак мақсадлар сари интилишларини тўхтата олмайди. Эзгу ва юксак гоялар одамларни ҳамиша олижаноб мақсадлар сари етаклайверади. Бунёдкорлик гоялари юртни обод, халқ ҳаётини фаровон қилишдек олижаноб мақсадлар билан ажралиб туради. Улар инсоният тараққиётга эришган даврлардан буён жамият ҳаётининг энг эзгу гоялари сифатида яшаб келмоқда.

**Бунёдкор гоялар
ва мафкураларнинг
жамият ҳаётидаги
ижобий таъсири**

Бунёдкор гоя — инсонни улуғлайдиган, унинг куч-ғайрати ва салоҳиятини ошириб халқни, Ватани, бутун инсоният учун фойдали ишлар қилишга сафарбар этадиган, ўзида тараққиёт, маърифат, дўстлик, тинчлик, адолат, ҳалоллик, поклик каби эзгу ҳис-туйғуларнинг уругини мужассам этадиган гоядир.

Инсоният тарихи хилма-хил гоя ва мафкураларнинг вужудга келиши, бир-бири билан муносабатидан иборат узлуксиз жараёндир. Бу жараёнда турли гоялар у ёки бу кучларга хизмат қилиши, ўзига ишонган кишиларни қандай мақсадлар томон етаклашига қараб бир-биридан фарқланади.

Жаҳон тажрибасига назар ташласак, бутун дунё тараққиётга улкан таъсир кўрсатган назарий таълимот ва мафкураларни яратиш учун инсоният тарихининг турли даврларида улкан ақл-заковат, истеъдод ва теран тафаккур соҳиблари мислсиз заҳмат чекканини кўрамиз. Сукрот ва Платон, Конфуций ва Зардушт, Амир Темур, Алишер Навоий, Махатма Ганди каби буюк мутафаккирларнинг фаолияти бунинг яққол тасдиғидир.

Уларнинг ҳар бири ўз даврида ўзи мансуб халқни бирлаштирадиган улкан аҳамиятга молик ғояларни яратганлар. Бу ғояларга таяниб бунёдкорлик йўлида, эзгу мақсадларга эришиш учун ҳормай-толмай меҳнат қилганлар. Бу борада инсониятга эзгулик ғояларини тарғиб қилган Зардушт ҳам, «Ўзини англамоқ буюк саодат» эканлигини англаган Суқро ҳам, «халқни якқалам қилдим», дея инсонпарварлик, адолат ғояларини куйлаган ва қониқиш ҳиссини туйган Навоий ҳам, Марказлашган давлат тузиб, халқни бирлаштириб, унинг адолат кучига ишончини мустаҳкамлаган Амир Темур ҳам, Ҳиндистон озодлиги йўлига умрини бахшида айлаган, маърифат йўли билан ғолиб чиққан Махатма Ганди ҳам бугунги авлодлар учун ибрат намунаси бўлган улуғ инсонлардир. Ҷамиятда эзгу мақсадларга хизмат қиладиган мафкура-ларга бунёдкор ғоялар асос бўлади.

Бунёдкорлик ақл-заковат, қалб бунёдкорлигига айланганда чинакам қадр-қиммат касб этади. Масалан, собиқ шўро даврида инсонлар қалбидаги бунёдкорлик туйғусини сўндирган тузум ўзича кўп ишларни, улкан режаларни амалга ошириш учун уриниб кўрди. Лекин қалб бунёдкорга айланмагани учун қилинган ишларда барака ва самара бўлмади. Қалб бунёдкорлиги эса эътиқод билан, пок ният билан нафақат бугунни ва эртани, балки олис келажакни ўйлаб яратишдир. Одамзодга азалдан ақл-заковат билан қалб бунёдкорлиги хос фазиладир. Унинг қалби билан қўли бир маромда ипласа, ҳақиқий мўъжизалар бунёд этилади. Неча асрлардан буён дунёни ҳайратга солиб келётган Миср эҳромлари, Шаҳрисабздаги Оқсарой, Самарқандаги Бибиҳоним, Регистон майдонидаги мадрасалар мажмуи, Тожмаҳал ёдгорлиги, Эйфель минораси, қанчадан-қанча санъат ва маданият дурдоналари — барчаси ана шундай бунёдкорлик намунасидир. Бундай мўъжизалар бизнинг маданий меросимизда, Хива, Бухородаги бетакрор обидаларимизда, мумтоз санъат асарларимизда юксак ахлоқийликка асосланган урф-одат ва анъаналаримизда ўз аксини топган.

Буюк донишманд бобомиз Баҳоуддин Нақшбанд «Дилинг — Оллоҳда, қўлинг — меҳнатда бўлсин» дея яратувчиликка даъват этганларида, ҳар қандай ишни ақл ва эътиқод билан бажаришни назарда тутганлар. Ушбу шиорда инсон кўнглида Оллоҳга эътиқод қўйиб, ўзи ҳалол меҳнати билан тирикчи-

лик ўтказиш ва илм-ҳунар ўргатиб Ватанни обод қилишга даъват этилади. Диний ишларни дунёвий ишлар билан боғлаб олиб бориш, дунёвийлик ва диний эътиқоднинг муштараклиги орқали жамиятда барқарорлик, осойишталик ва фаровонликка эришиш мумкинлиги гоёси тарғиб қилинади. Мустақиллик йилларида, Ўзбекистонда, Ислом динининг эзгу гоёлари миллий қадриятларимиз ва турмуш тарзимизга чуқур сингиб бормоқда. Умуман, эътиқодни фаолиятга, фаолиятни эса эътиқодга айлантириш халқимизга хос. Масалан, яхшилиқни, яъни оддий инсоний фаолиятни эътиқод даражасига кўтарганимиз ёки Оллоҳга бўлган ишонч-эътиқодимизни фақат эзгулик йўлида хизмат қилдиришни анъанага айлантирганимиз (яъни, динни ниқоб қилиб мутаассибликка, жаҳолатга, бузғунчиликка берилмаганимиз) — бунинг тасдиғидир.

Бунёдкор гоёлар билан қуролланган кишилар фаровон ҳаёт, эркин жамият қуриш учун кураш олиб борганлиги тарихдан маълум. Бундай жараён ижобий гоёларнинг тугилишига, улар эса, ўз навбатида, элатлар, халқлар, миллатлар манфаатларини ифодаловчи ҳаёт тарзининг шаклланиши учун асос бўлган. Шунингдек, миллий давлатларнинг юзага келишида бу гоёлар етакчи ва йўналтирувчи аҳамият касб этган. Буни биз ўзбек давлатчилиги гоёларининг шаклланиши ва такомил мисолида ҳам кузатишимиз мумкин.

Бунёдкорлик гоёлари юртни обод, халқ ҳаётини фаровон қилишдек олийжаноб мақсадлар билан ажралиб туради. Улар инсоният цивилизацияга эришган даврлардан буён жамият ҳаётининг энг эзгу гоёлари сифатида яшаб келмоқда. Президент Ислом Каримовнинг «Ўзбек том маънода бунёдкордир», деган сўзларида ҳам ана шу боқий гоёларнинг маъно-мазмунни ўз ифодасини топган. Бундай бунёдкорлик халқимизга отабоболаридан меросдир. Инсоният тарихида одамлар онги ва шуурига адолат, ҳақиқат, эзгулик, меҳнатсеварлик каби юксак гоёлар уругини сепган зот, пайғамбар Зардушт яратган «Авесто» китобидаги юксак гоёлар буюк ватандошимиз Зардуштнинг ўлмас мафқураси эди.

Қарийб уч минг йил муқаддам — маърифат зиёсини жаҳолат булутлари қоплаб олган даврда буюк ватандошимиз Зардушт яккахудолик ва эзгулик гоёларини тарғиб қилишни бошлаган эди. Зардушт таълимотида инсонни эзгуликка даъват этувчи гоёлар марказий ўринни эгаллайди.

Эзгулик ва ёвузлик кучлари ўртасидаги гоёвий кураш зардуштийлик динининг муқаддас китоби «Авесто»да ҳам баён этилган. Унда ҳарбий тўқнашувлар, босқинчилик урушлари, жониворларни, ҳайвонларни азоблаш, одамларга адолатсизлик, ёлгончилик, аҳдга вафосизлик, ҳиёнат қилиш гоёлари қораланиб, ўтроқ, осойишта ҳаёт кечиришга, меҳнатга, деҳқончилик, чорвачилик билан шугулланишга даъват этадиган гоёлар улуғланади. Зардуштийлик динида ер, сув, мусаффо ҳаво, она табиат эъзозланади, қуруқ ер очиб, уни боғу роғга айлантирган одам илоҳиёт раҳматига учрайди, аксинча, боғлар, экинзорларни, суғориш иншоотларини бузганлар катта гуноҳга қолади. Зардуштининг бунёдкор гоёлари инсонларни тинч-тотув яшашга, ҳалол меҳнат қилиб Ватанни обод қилишга даъват этади.

«Авесто»да ватанпарварлик гоёси улуғланиб, одамларни баркамол бўлишга даъват этилган. «Менга баркамол ва диноғоҳ, ватансевар ва анжуманоро, аҳил, эзгу андишали, зулматдан, тангликдан қутқарувчи фарзандлар бағишла. Токи улар манзил, шаҳар, ўлка ва унинг ном ҳамда овозасини кўтарсинлар»¹, дейилади. Шунингдек, асарда она заминни эъзозлаш, уни обод қилиш гоёлари тарғиб қилинади. Жумладан, «Авесто»да ёзилишича, Заминни ҳаммадан кўпроқ бахтиёр қилган шахс, ҳаммадан кўп буғдой, гиёҳ ва мевали дарахтлар эккан зотдир! У қуруқ ерларга сув чиқарган ва сувли ерларни шудгор қилган зотдир..., — дейилади.

Узоқ замон экилмаган ва омоч тегмаган замин бахтсиздир... Кимда-ким заминни чап ва ўнг қўл билан, ўнг қўл ва чап қўл билан шудгор қилса, замин унга фаровонлик бахш этади... Замин ҳам мўл-кўл меваларни инъом этади.

Ернинг шудгор қилиниб, сара уруғлар сепилиши, буғдой майсасининг униб чиқиши ўша ердаги ёвуз кучлар, девларнинг бу ерларни тарк этиши тўғрисидаги гоё Авестонинг Вандидат қисмига бағишланган бўлимида қуйидагича берилган:

«Қачонки эгатларда уруғ етилса, девлар ўринларидан кўпадилар.

Қачонки буғдой гуркираб кўкарса, девлар даҳшатдан титрай бошлайдилар.

---

¹ Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. А.Маҳхам таржимаси. — Т., Шарқ, 2001, 90, 111-бетлар.

Қачонки буғдой ун бўлса, девлар нола чекадилар. Қачонки буғдой хирмонга уюлса, девлар нобуд бўладилар. Қай бир хонадонда буғдой бош чиқарса, девлар у хонадондан узоқлашадилар. Қай бир хонадонда буғдой омбори бўлса, гўё қиздирилган темир девлар бўйнини чирмаб ташлайди» («Авесто», 115-бет).

«Авесто»да акс этган Зардуштнинг «Эзгу ният, эзгу сўз ва эзгу амални олқишлайман! Ният, сўз ва амаллар ичидан мен эзгу ният, эзгу сўз ва эзгу амални танлайман. Мен барча қабих андиша, қабих сўз ва қабих амалдан юз бураман»¹, деган ҳикматли сўзлари бугунги кунда ҳам катта тарбиявий аҳамиятга эга. Бу ўлмас ғоялар кейинчалик пайдо бўлган динлар, жумладан, христианлик ва ислом томонидан ҳам қабул қилинди. Демак, бу китоб ўз даврида шаклланган ғоялар тизимидан иборат бўлган жамият мафкураси эди.

Ҳиндистонда пайдо бўлган буддавийлик дини аста-секин Жанубий, Шарқий Осиёда яшайдиган кўпчилик халқнинг мафкурасига айланди. Эрамизнинг биринчи асрида Рим империясида шаклланган христианлик дини жаҳоннинг кўпгина халқлари ва миллатлари томонидан қабул қилинди, уларнинг маънавий ҳаётига сингди. VI асрнинг охирида Арабистон ярим оролида пайдо бўлган ислом дини ўртадаги аҳиллик, биродарлик, ҳамжиҳатлик, эзгулик, яратувчилик ғояларини тарғиб қилганлиги сабабли дунёнинг юздан ортиқ мамлакатлари халқлари ўртасида тарқалди, уларнинг маънавий ҳаёти, турмуш тарзи ва маданияти ривожига ижобий таъсир кўрсатади.

Хитой ва ҳинд мутафаккирларининг жамият ривожига ҳақидаги қарашлари ва бунёдкорлик ғоялари ҳам Осиёнинг «шарқона» маънавиятида ўзига хос ўрин тутди. Жумладан, буюк Хитой мутафаккири Конфуцийнинг (мил.ав. 551-479) ғоялари ҳанузгача Хитой халқи мафкурасида етакчилик қилиб келмоқда.

Конфуцийнинг фалсафий ва ахлоқий ғоялари марказида инсон, унинг ақлий ва маънавий қиёфаси, оламдаги ҳамда жамиятдаги ўрни, вазифаси муаммолари туради. Бу ғоянинг асоси жамиятни ҳар қандай ижтимоий ларзалардан асраб қолиш ва инсонлар манфаатини юқори қўйишга қаратилган.

¹ Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. А.Маҳкам таржимаси. — Т., Шарқ, 2001, 90, 111-бетлар.

Алломанинг мақсади халқни мавжуд тартиб-қоидаларни ҳур-мат қилиш руҳида тарбиялаш бўлган. Бу ғояга кўра, инсонлар жамиятнинг табиий тараққиётига қарши чиқмаслиги, яъни инқилобий йўлни танламаслиги керак. Конфуций инсоният ҳақида фикр юритар экан, одамлар ижтимоий келиб чиқиши ёки жамиятдаги мавқеи орқали эмас, балки одамийлик, адолатпарварлик, ҳақгўйлик, самимият, фарзандлик иззат-ҳурмати каби юксак маънавий фазилатларга эришиши туфайли камолотга етишуви мумкин деб, ҳисоблайди.

Ҳаётнинг, борлиқнинг моҳиятини англаш тўғрисидаги буддизм динининг асосчиси Сиддхартха Гаутама қарашлари муҳим ўрин тутлади. Ҳар қандай инсоний туйғу, ҳиссиёт, эҳтирос ва истак азоб-уқубатларни чуқурлаштиради. Ҳаёт мазмунан туғилиш, севиш, ўлим, азобдан иборат. «Борлиқ гирдобидан» чиқиб олиш учун гафлатдан уйғониш, дунё моҳиятини англаш, ҳаётга чанқоқликдан, кўнгилхушликларга, лаззатларга, ҳокимиятга, бойликка интилишлардан воз кечиш лозим. Фақат шундагина «нажот топиш йўли»га кириш мумкин. Инсон бешта ахлоқий талабга амал қилиши лозим, деб эътироф қилинади. Бу ахлоқий талабга кўра, ҳар бир киши ёмонлик қилишдан, ёлгон гапиришдан, ўғрилиқ қилишдан, ҳис-туйғуларга ортиқча берилишдан, ичкиликдан ўзини тийиши лозим.

Сиддхартха Гаутама инсонни ҳаётдаги азоб-уқубатлардан қутқаришнинг йўлларини топиш ҳақидаги таълимотида, унинг ечими инсонинг ўзига боғлиқлигини асослашга уриниб, инсон фақат ўз кучига таянган ҳолда «нажотнинг олижаноб қуйидаги саккизлик йўлидан» онгли ҳаракати ва собитқадамлиги ила ўз мақсадига эришиши мумкин, деган ғояни илгари суради. Бунинг учун:

1. Эътиқод тўғри шаклланган бўлиши;
2. Мақсад сари қатъий ҳаракат қилиши;
3. Тўғри тафаккур ва нутқ бўлиши;
4. Тўғри феъл-атвор бўлиши;
5. Тўғри турмуш тарзи бўлиши;
6. Куч-ғайратнинг тўғри мақсадга қаратилган бўлиши;
7. Фикр, мақсаднинг тўғри йўналтирилган бўлиши;
8. Дикқат-эътиборни тўғри орзу-ният қилишга қаратиш кераклиги таъкидланади¹.

¹ Жўраев У., Сайджонов Й. Дунё динлари тарихи. — Т.: Шарқ, 1998, 77-бет.

Инсон ўзининг ҳаёт фаолияти давомида ушбу қоидаларга риоя қилса, дунёнинг моҳиятини теранроқ англай боради, мақсад муддоасига эришиб, охир-оқибатда юксак камолотга ва осойишталикка эришади. Гаутама таълимотида, асосан, тақводорликнинг йўллари ва талаблари тўғрисида фикр юритилади. Ушбу таълимотда илгари сурилган ижобий ахлоқий талаблар, инсонни ўзини идора қилишга даъват этувчи тўғри фикр юритиш, феъл-атворни тўғри бўлиши, турмуш тарзини тўғри ташкил этиш, куч-ғайратни, ниятни тўғри мақсадга қаратиш ҳақидаги ғоялар инсонларни ўзига жалб этган ва одамлар ушбу таълимотни қабул қилиб унинг талабларини бажарганлар.

Инсоният доимо яхшилиқни ёқлаб, ёмонликка қарши курашади, яратувчанлик ва бунёдкорлик унга хос бўлган буюк фазилатлардир. Шарқ халқларининг буюк ижодкорлиги, бунёдкорлиги ва қадриятлари турли даврлар таъсирида Ғарбга, хусусан, антик Юнон-Рим маданиятига ҳам кучли таъсир кўрсатди. Масалан, А.Македонскийнинг устози, жаҳонгир шоғирди Осие́ни маҳф этгач, унга юборилган «Авесто» китобини чуқур ўрганган қадимги юнон файласуфи ва қомусий олими Арасту (Аристотель, мил. ав. 384-322 й.) ўз ғояларини бойитди ва унга муҳим ўзгартиришлар киритди. У жамиятда бўлиб ўтаётган барча воқеликлар табиатга хос деб билади. Бу билан жамиятни тубдан ўзгартириш ғояларига қарши чиқади ва жамият ривожини табиий жараёнлар тарзида кечиши керак, деб ҳисоблайди.

Афлотун (427-347 мил. авв.) эса ғоялар умумий тушунчалар сифатида одам ақлига боғлиқ эмас, улар илоҳий хусусиятга эга тушунчалар, деб изоҳлаган эди. Унинг асосий ғояси — эзгулик ёки ягоналик эди. Бунда олий ғоя кўпинча худога тенглаштириларди. Бу файласуфнинг устози бўлган Суқрот (Сократ, мил. ав. 470-399 й.) эса баҳс орқали, яъни муайян масалаларни ўртага қўйиш ва уларга жавоб топиш йўли билан ҳақиқатни аниқлаш мумкин, деб билган. У эзгулик ва билим донишмандликдир, яхшилиқ моҳиятини тўғри англаган инсонгина яхшилиқ қилади деб, тушунтиради. Суқрот адолатга хилоф бўлган давлат бошқарувининг ҳамма шакллари танқид қилади, фақатгина адолатли демократик давлат бошқарувини ёқлаб чиқади.

АБУ НАСР ФОРОБИЙ (873-950)

«Шарқ Аристотели» номи ни олган қомусий аллома. 160 дан ортиқ асар яратган. «Мантиққа кириш китоби». «Исбот китоби», «Фалсафага изоҳлар», «Муסיқа ҳақида катта китоб», «Инсон аъзолари ҳақида китоб». «Луғатлар ҳақида китоб», «Шаҳарни бошқариш», «Фазилатли хулқлар» каби асарлари билан жаҳон маданияти ривожига беқиёс ҳисса қўшган.

«Аввало онанга, яна онанга ва яна онанга, сўнг отанга яхшилик қил», «Сизларнинг яхшиларингиз ахлоқи ёқимли бўлганларингиздир», «Экмак ниятида қўлингизда кўчат турган пайтда беҳосдан қиёмат қойим бўлиб қолиши аниқ бўлганда ҳам улгурсангиз уни экиб қўяверинг»¹, деган даъватларда эзгулик ва инсонпарварлик гоялари мужассамлашган. Шарқда, яъни Турон заминида эса жамият ривожига ва бунёдкорлик гоялари хусусида Абу Наср Форобий, Ибн Сино, Алишер Навоий қарашлари ўзига хос ўрин тутади. «Ал-муаллим ас-Соний» («Иккинчи муаллим»), Шарқ Аристотели деб ном олган Абу Наср Форобий (873-990 йй) ўзининг «Фозил одамлар шаҳри», «Фуқаролик сиёсати», «Бахт саодатга эришув ҳақида» каби асарларида олийжаноб жамият, адолатли тузум ҳақидаги ўз фикр-мулоҳазаларини баён қилиб, ўз даври учун изчил таълимот яратди. У ҳар томонлама етук, барча аҳолини бахт-саодатга, илм-

маърифатга олиб борувчи юксак ахлоққа эга идеал жамоа ҳақидаги гояларни олға сурди.

Абу Наср Форобий: «Инсоннинг моҳияти ҳақиқий бахт-саодатга эришув экан, инсон бу мақсадни ўзининг олий гоёси ва истагига айлантириб, бу йўлда барча имкониятлардан фой-

¹ Имом Бухорий. Ал-Адаб, Ал-Муфрад. — Т.: Ўзбекистон, 1990, 46, 90, 93, 116-бетлар; Ахлоқ-одобга оид ҳадис намуналари. — Т.: 1990, 32, 68, 90-бетлар.

даланса, у бахт-саодатга эришади»¹, деб алоҳида таъкидлаган. Ҷша даврнинг буюк мутафаккирлари Абу Райҳон Беруний ва Абу Али ибн Синонинг бу борадаги қарашлари ҳам ўзига хосдир.

Улар ҳар бир нарсани кузатиш ва тажриба асосида ўрганишга, кейин хулоса чиқаришга интилганлар, барча бунёдкорлик инсоннинг меҳнатига боғлиқлигини таъкидлаганлар. Буюк ўзбек шоири, мутафаккири ва давлат арбоби Алишер Навоий эса ўз асарлари билан жамият тараққиётининг замонасига хос фазилатларни ёритишга ҳаракат қилган. У шеърлари ва дostonларарида разолатга, беқарорликка, урушу жанжалларга, маърифатсизлик, жаҳолатга қарши кураш ғояларини улуглайди. Инсонларни меҳнатга, яратувчанликка, адолатга чақиради. Маърифатга асосланган жамият яратишни орзу қилади. Унинг бу орзулари «Фарҳод ва Ширин», Садди Искандарий» каби дostonларида ўз ифодасини топган. Шоирнинг бевосита ўзи ҳам бунёдкорлик ишларига бош-қош бўлган.

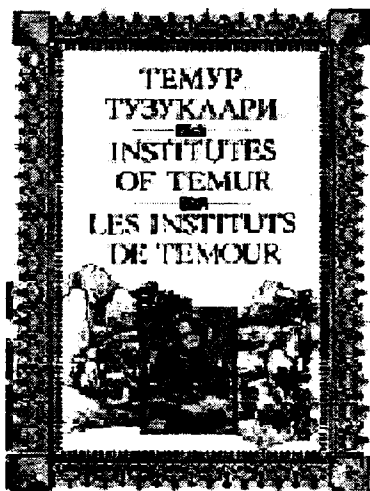
Буюк мутасаввуфлар: Хожа Юсуф Хамадоний, Аҳмад Ясавий, Абдулҳолиқ Гиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Наж-

АБУ АЛИ ИБН СИНО (980-1037)

Ўрта Осиё халқлари маданиятини бутун дунёга танитган машҳур ҳақим, қатор табиий фанлар билимдони, Оврўпада Авиценна номи билан танилган буюк қомусий аллома. Ул зот яратган 450 дан ортиқ асарлардан «Тиб қонунлари», «Донишнома», «Нажот китоби», «Турар жойнинг тузилиши», «Инсоф китоби», «Тиббий кўрсатмалар ҳақида» каби 160 га яқин асарлар бизгача етиб келган.

¹ Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. — Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993, 188-б.

миддин Кубро; муҳаддислар: Имом Бухорий, Имом Термизийларнинг таълимотларида акс этган комил инсон гоялари, адолат ҳақидаги қарашлари жамиятнинг соғлом маънавий-ахлоқий руҳини сақлаш ва мустаҳкамлашга хизмат қилди. Бу гоялар Ватан ва халқ манфаати йўлида фидойилик ва инсонпарварликни улуглади.

Эзгу гоялар Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Лутфий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Жаллолидин Румий, Мирзо Абдулқодир Бедиллар ижодида чуқур

ўрин эгаллади ва ўзбек давлатчилигининг ривожланишида ҳам муҳим омил бўлиб хизмат қилди. Билим ва ақл-идрок орқали эзгу ишлар қилиш тўғрисида Юсуф Хос Ҳожибнинг қуйидаги фикрлари эътиборга молик: «Табиат кимга заковат, ақл-идрок, билим берса, у эзгу ишлар қилишга қўл уради»¹, — деб ёзган эди «Қутадғу билиг» (XI) номли асариди. Амир Темурнинг «Темур тузуклари», Низомулмулкнинг «Сиясатнома» китобларида давлат идораси ва аҳли фуқарога муносабатда адолат, инсоф, диёнат, эл-юрт тинчлиги ва ободлиги бош гоя сифатида илгари сурилди.

Бу гоялар Темурийлар давлати гоявий принципларининг устувор йўналиши эди. Амир Темурнинг бунёдкорлик гоялари ва амалий фаолияти катта аҳамиятга эга бўлиб, унинг асосий мақсади бунёдкорлик ва яратувчилик эди. Жумладан, у «Темур тузуклари»да: «Агар фуқародан бирининг уй иморати бузилиб, тузатишга қурби етмаса, керакли ускуналарни етказиб бериб, унга ёрдам берилсин», деб кўрсатма беради. Шу ўринда, Юртбошимизнинг Амир Темур ўз давлатини ақл-заковат ва ҳуқуқий асос билан идора этган десак адолатдан бўлади, деган фикрлари ниҳоятда ўринлидир.

¹ Қадимги ҳикматлар. — Т.: Ф.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат ваъжиети, 1987, 94-бет.

Зеро, Соҳибқирон ўз бунёдкорлик мақсадига эришиш учун собитқадамлик билан ҳаракат қилган. Жумладан, бу ҳақда «Темур тузуқлари»да ёзганидек, «Бирор ишни бажаришни ўйласам бутун зеҳним, вужудим билан боғлашиб, битирмагунимча ундан қўлимни тортмадим»¹, — деган сўзлари бугун ҳам ибратлидир.

Унинг Мовароуннаҳр, Хуросон ва бошқа жойларда бунёд этган иншоотлари, Темурийлар сулоласи давридаги маданият, фан ва адабиёт соҳасидаги ютуқлар бунга мисол бўла олади. Барча даврларда ва турли халқлар тарихида миллий ғоя ва мафкура ўзида гуманизм талабларини, халқнинг ирода ва интилишларини акс эттирган тақдирда жамиятни бирлаштириб, унинг салоҳияти ва имкониятларини тўла юзага чиқаришда беқиёс омил бўлади.

Ҳинд халқининг буюк фарзанди Маҳатма Ганди (1869 -1948) ўз маънавияти, гоялари ва илгор қарашлари билан XX асрнинг буюк шахсларидан бирига айланди. У мустамлакачиларга қарши курашнинг тимсоли эди. У ҳиндлар билан мусулмонларнинг ўзаро дўстлигини мустақкамлашга интилди. Ганди дин билан сиёсатни бир-

МИРЗО УЛУҒБЕК (1394-1449)

Буюк мунажжим, давлат арбоби, илм-фан ва маданият ҳомийси, ўз даврида Самарқандда расадхона қурдириб, астрономик мактаб яратган олим. Илмий меросининг гултожи — «Зижи жадиди Кўрагоний» асари бўлиб, «Бир даража синусини аниқлаш ҳақида рисола», «Тўрт улус тарихи» асарлари ҳам унинг қаламига мансуб.

¹ Темур тузуқлари. — Т.: Ф.Фулум номидаги Адабиёт ва санъат вазирлиги, 1996, 70-бет.

АЛИШЕР НАВОИЙ
(1441-1501)

Ўзбек мумтоз адабиётининг асосчиси, буюк мутафаккир ва давлат арбоби. Ўзбек тили жозибасини ўз «Хамса»си билан бутун оламга намоён этган улуг сўз санъаткорининг «Бадойи ул-бидоя», «Наводир ул-ниҳоя», «Зубдат ут-таворих», «Чор китоб», «Мажолис ун-нафоис», «Маҳбуб ул-қулуб», «Хазойин ул-маоний» каби асарлари ҳам халқимиз маънавий-маърифий хазинасидан муносиб ўрин эгаллаган.

бирига боғлашга ҳаракат қилди. Фидойилик ва ватанпарварлик намуналарини кўрсатди. Мен уйим тўрт томондан девор билан ўралиб, деразаларим зич бекитиб қўйилишини истамайман. Барча мамлакатлар маданияти уйимга эркин кириб келишини хоҳлайману, лекин унинг оёғимдан қоқиб йиқитишини ҳам истамайман, деган эди. Дарҳақиқат, Маҳатма Ганди ҳинд халқининг фидойи ватанпарвари бўлиб, у бошқа халқлар маънавияти таъсирида ўз халқи маданияти ва тараққиётининг янада ривожланишини истар эди.

Масалан, XX асрда дунё ҳамжамияти томонидан тан олинган японча тараққиёт моделини олайлик. Япон миллий мафкураси «миллий давлатчилик тизими» (кокутай), «фуқаролик бурчи», «япон руҳи», «тадбиркорлик», «умуммиллийлик», «фидойилик», «ватанпарварлик», «патернализм», «жамоага садоқат», «модернизация» каби ғоя ва тушунчаларга асосланиб, мамлакат эришган юксак натижаларга пойдевор бўлди.

Шундай бунёдкор ғоялардан бири Жанубий Корея мамлакати ривожига катта ҳисса қўшган фидойи инсон Йонг Ки Кимнинг юксак ғояларга асосланган ватанпарварлик фаолияти ва бунёдкорлик ишлари диққатга сазовор. Ўтган асрнинг 30 йилларида «12 оила — қишлоқда» деган ҳаракатни бошлаб, гиёҳ ҳам кўкармаган ташландиқ тепаликни сотиб олиб,

обод қилишга киришди. Кейинчалик фермерлар тайёрлайдиган «Канаан» (имкониятлар мактаби) ни очади. У ҳамиша фақат ташландик, гиёҳ ўсиши қийин бўлган ерларни олиб, обод қилиб, одамларни ўз ташаббуси, ғояси билан орқасидан эргаштириб мамлакат ривожига ва ободонлигига ўз ҳиссасини қўшди. Бугунги кунда «Канаан» таълим даргоҳининг бош мақсади — тингловчиларда инсоний эътиқод туйғуларини шакллантириш, уларга инсоний фазилатлар — комиллик, ўзаро тенглик, биродарлик, ватанпарварлик ҳиссларини сингдиришдир. Ватан ва миллат равнақи йўлида фидокорона меҳнат қилиш, туғилиб ўсган Ватанни жондан ортиқ севмоқлик шарт эканлиги ғояси ҳар бир тингловчига сингдирилади. Битта фидоий, ватанпарвар инсоннинг юксак ғояларга асосланган ишлари бугунги кунда кенг тарқалиб Жанубий Қуриянинг обод бўлишига катта ҳисса бўлиб қўшилмоқда.

Озодлик, мустақиллик, тинчлик, адолат, тенглик, ҳамкорлик, дўстлик, биродарлик, ҳурфикрлилик, маърифатлик, бағрикенглик, халқпарварлик, ватанпарварлик, инсонпарварлик, ташаббускорлик, меҳнатсеварлик, хайрихоҳлик, барқарорлик, тадбиркорлик, ишбилармонлик, ҳалоллик, поклик ва ҳ.к. бунёдкорлик ғояларининг кўринишлари бўлса, келажакка ишонч, адолат, ҳақиқатни тан олиш, журъатли

ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР (1483-1530)

Шарқ маданияти, адабиёти ва шеъриятида муносиб ўрин эгаллаган адиб, шоир, олим, йирик давлат арбоби ва саркарда. Унинг жаҳон оммасига машҳур бўлган шоҳасари «Бобурнома»дан ташқари, «Мубаййин», «Хатти Бобурий», «Ҳарб иши» каби асарлари ва гўзал шеърияти машҳурдир.

бўлиш, собитқадамлик, меҳр-мурувват, саҳоватлилик, байналминаллик, миллатлараро дўстлик ва биродарлик, фидойилик, юртга садоқатлилик, тараққийпарварлик, иймон-этиқодлилик, виждон эркинлиги, сафарбар этиш, уюштириш, фаровонлик, ташаббускорлик, эзгулик, яратувчилик, фикр эркинлиги ва ғоялар хилма-хиллигини тан олиш, бағрикенглик — бунёдкор ғояларга хос хусусиятлардир.

**Вайронкор, ёт ғоя
ва мафкураларнинг
жамият ҳаётига
салбий таъсири**

Вайронкор ғоялар — жамият, халқ ва давлатларнинг таназзулига сабаб бўлади, ғайриинсоний мақсадларга хизмат қилади.

Инсоният тарихида эзгулик ва бунёдкорлик ғоялари билан ёвузлик ва бузғунчилик ғоялари ўртасида

ҳамиша кураш бўлганлиги тарихдан маълум. Ёвузлик ғоялари тарихда ҳамиша салбий ва ёвуз кучлар фаолияти ҳамда ҳукмронлигини ифодалайди. Салбий юришларга туртки бўлган ғояларга, ирқчилик, фашизм, терроризм, мустамлакачиликни тарғиб қилувчи ғоялар мисол бўлади.

Инсониятнинг, жумладан, Ўзбекистоннинг бир неча юз йиллик тарихида ҳам турли босқинчиликлар оқибатида зулм, зўравонлик, кулфат уруғларини сочиш ва қон тўкилишига сабаб бўлган бузғунчи ғоялар ва мафкураларнинг ҳалокатли таъсири билан боғлиқ воқеалар кўп бўлган. Бу ғоялар ўзларида мустабидлик интилишларини гоҳ яширин, гоҳ ошқора ифодалаган ҳолда амалга ошган.

Жумладан, большевизм билан бир қаторда, XX асрнинг бошида мустабид ғоя ва мафкуранинг бошқа шакли — фашизм пайдо бўлди.

Фашизм (итал. Fasismo — боғлам, бирлашма) — Ғарб мамлакатларида XX аср бошларидаги оғир иқтисодий, сиёсий ва маънавий бухронлар даврида вужудга келган ўта тажовузкор ва вайронкор ғоялар асосида шаклланган инсониятга қарши назария ва амалиёт. У жамиятда ўта реакцион ва тажовузкор доираларнинг дунёқараши ва манфаатини ифода этган ҳолда, очикдан-очик террористик диктатурага, зўравонлик ғоясига таянади. Фашизмнинг муҳим хусусияти — очикдан-очик шовинизм ва ирқчилик бўлиб, унинг моҳияти жамиятнинг барча тараққийпарвар қатламлари, илгор фикрчи аъзоларига қарши куч ишлатишнинг энг оғир ва зарарли

шаклларини қўллаш жараёнида яққол намоён бўлади. Фашизм ўз кирдикорларини яшириш ва хаспўшлаш учун сиёсий тилғоламалик, ёлғон ва бўҳтонлардан усталик билан фойдаланади.

Фашизмнинг ташқи сиёсати босқинчиликдан ва халқаро террорчиликдан иборат бўлиб, бундай сиёсий режимлар ХХ асрнинг 30-йилларида Италияда, Германияда, Португалияда, Испанияда ва Шарқий Европанинг бошқа бир қанча мамлакатларида ўрнатилган эди. Фашистлар Германияси милитаристик Япония билан иттифоқ тузиб, 1939-1945 йиллардаги Иккинчи жаҳон урушини бошлаган. Бу уруш инсониятга мислсиз кулфат ва фалокатлар келтирди, 50 миллиондан ортиқ одам ҳалок бўлди, юзлаб шаҳар ва қишлоқлар вайрон қилинди.

Ўтган асрнинг 70-йилларига келиб, Португалия, Греция, Испанияда ҳам фашистик тартиблар барбод бўлди. Аммо бугунги кунда ҳам баъзи мамлакатларда (Австрия, Германия ва б.) фашистик унсурларнинг муайян даражада фаоллашуви кузатилмоқда. Янги фашизм ғояси инсоният учун зарарли эканлигини ҳар бир инсон англамоғи лозим.

Большеви́зм мафкураси бўлган коммунистик таълимот халқларнинг миллий-этник ўзига хосликларини йўқотиш, «пролетар байналмилаллиги» шиори билан майдонга чиққан бўлса, фашизм бир ҳукмрон миллатнинг «ирқий-этник софлиги»ни мутлақлаштиришни тарғиб-ташвиқ этди. У ирқчиликнинг ҳомийси ҳисобланади.

– **«Расизм» сўзи** «раса» (ирқ) атамасидан келиб чиққан. Бу атама XVII асрдан бошлаб Европада «инсоният насли»ни турли ирқий гуруҳлар, жумладан, «оқ» ва «сарик» ирққа ажратиш учун қўллана бошлади.

Ирқчилик — одамлар ўртасидаги ижтимоий тенгсизлик, босқинчилик, зўравонлик ва урушларни кишиларнинг турли ирқларга мансублиги билан оқлашга хизмат қилувчи гайримиллий таълимот.

Ирқчилик таълимоти «оқ тавли»ларнинг афзаллиги, уларнинг азалдан «олий ирқ» этиб тавлангани, бошқа ирқларнинг эса «оқ»ларга қараганда номукамал яратилганлиги ва ҳамиша тараққиётнинг қуйи поғоналарида туришини «асослаб» беради. Унинг асосий ғояси ўзининг «илоҳий» табиатига кўра «оқ» ирқларни «қуйи» ирқлар устидан ҳукмрон қилишга даъват

этишга қаратилган эди. Ирқчилик миллий мансублиги ва терисининг рангига кўра фарқланиб турувчи кишиларга тазйиқ ўтказиш, уларни ҳақоратлаш, уриш ва ўлдириш каби ҳаракат-ҳодисаларда яққол намоён бўлди. У буюк давлатчилик, ашаддий шовинизм, «таъланган» халқларнинг миллий афзаллиги ғоялари билан чамбарчас боғланиб кетади.

Ирқчилик таълимоти бошқа халқларга нисбатан босқинчилик, талончилик амалиёти билан яқиндан боғлиқдир. Ирқчилик таълимоти билан қуролланган фашистлар Германияси «орийлар ирқи» ҳукмронлигини ўрнатиш мақсадида жаҳон урушини бошлагани бунга яққол мисолдир. Ҳозир ҳам реакцион мафкурага асосланган кайфиятдаги айрим гуруҳлар, уларнинг назариётчилари ирқчилик ғояларини тарғиб этиб, «қолоқ» халқларнинг ғўё мустақил ривожланишга руҳий тайёр эмасликларини даъво қилмоқдалар. Дунёнинг турли минтақаларидаги бундай қарашлар ва ҳаракатларни халқлар озодлигини бўғишга, улар устидан ҳукмронлик ўрнатишга интилиш деб тушуниш мумкин. Собиқ иттифоқ парчаланиб кетганидан сўнг баъзи империяча фикрловчи айрим сиёсатдонлар ва уларнинг назариётчилари қарашларида ҳам ирқчилик кайфиятлари пайдо бўлганини кузатиш мумкин. Бундай қарашларнинг асоссиз эканини ҳаёт кўрсатмоқда. Маълумки, ирқлар одамларнинг иккиламчи ташқи наслий хусусиятлари (баданининг ранги юз-бош тузилиши каби белгилари) бир хил бўлган, тарихий даврда шаклланган гуруҳлардир. Дунёда европалик, мўғул ва негрлик белгиларига қараб ажратиладиган уч асосий ирқ бор. Инсоннинг жисмоний тузилиш асослари (суяк, мушак, мия ва тананинг бошқа аъзолари) барча ирққа мансуб кишиларда бир хилдир. Бутун инсоният ягона биологик турга — «*Homo sapiens*»га мансубдир. Тарихий тараққиёт давомида ирқларнинг аралашuvi — ирқий белгиларнинг ўзгариши содир бўлиб келган ва у ҳозир ҳам давом этмоқда. Барча ирқлар маданий тараққиётга бирдек қобилиятлидирлар. Ирқчилик инсониятга қарши ғоядир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида барча ирқлар ва миллатларнинг тенг ҳуқуқчилиги белгилаб қўйилган. Бу қоида жаҳон ҳамжамиятининг халқаро ҳуқуқ меъёрларига жавоб беради.

Бугунги кунда инсониятга катта таҳдид солаётган яна бир энг ёвуз ғоялардан бири — терроризмдир.

ТЕРРОРИЗМ (лот. Terror — қўрқув, даҳшат) — маълум ёвуз мақсад йўлида куч ишлатиб, одамларни жисмоний йўқ қилишдан иборат бўлган гоёга асосланган зўравонлик усули. Қўрқитиш ва даҳшатга солиш орқали ўз ҳукмини ўтказишга уриниш террорчиликка хосдир. У иқтисодий, сиёсий, диний, гоёвий, ирқий, миллий, гуруҳий, индивидуал шаклларда намён бўлиши мумкин. Жамиятга доимий қўрқув, фитна, галамислик муҳитини вужудга келтириш, зўравонлик йўли билан жамият барқарорлигини бузиш, гувоҳсиз кишилар, жумладан, болаларнинг ҳалок бўлишига олиб келадиган сиёсий мақсаддаги ўлдириш ва портлатишлар бу мудҳиш гоёнинг асл моҳиятини ташкил этади.

Терроризм ҳаракатлари инсоният тарихида янгилик эмас. У инсоният ҳаётига таҳлика ва таҳдид солиб, турли ғаразли мақсадларнинг, гоёлар ва хоҳиш иродаларнинг тимсоли сифатида яшайди. Терроризм маълум бир гуруҳнинг шахсий манфаатлари, ўз орзу-умидлари ва ғайриинсоний хатти-ҳаракатларнинг мажмуасидир. Айни пайтда, у ана шу мақсадларнинг амалга ошиши учун ҳар қандай хунрезликлардан, қотилликлар ва зулмдан қайтмайди.

Терроризм хатти-ҳаракатларининг мазмуни ва моҳияти бевосита зўравонлик, инсон ҳаётига таҳдид ва унинг ҳуқуқларини поймол этиш билан боғлиқ бўлган. У бутун мамлакатни хонавайрон қилишга олиб келган халқ, миллат ва мамлакат тақдирини бутунлай бошқа ўзанга буриб юбориб, ўз мақсади ва гоёларининг рўёбга чиқиши учун ҳеч нарсадан тап тортмадан ҳокимиятга эриниш даъвосидир. Айни пайтда, у ҳар қандай фикрлаш, ақл-идрок доирасида иш юритишдан холи бўлган шафқатсизлик, ашаддий хунхўрлик, жазава ва тазйиқ билан ёвуз ниятини амалга оширадиган бир тўда оломон фаолиятдир.

Терроризм турли мамлакатларда хилма-хил шаклларда ва ҳар хил мақсадлар асосида дунёга келади. Маълум бир мамлакат халқларининг дунёқараши, маънавий-руҳий қиёфаси, аниқроғи, эҳтиёжлари, турмуш тарзи бевосита ана шундай жараёнларнинг шаклини, қиёфасини, моҳиятини ва ривожланиш жараёнларини, бошқача қилиб айтганда, эволюциясини белгилайди.

Ўзларининг ёвуз ниятларига эришиш учун ҳокимиятни қўлга киритишни кўзловчи кучларнинг зўравонлиги ва қўпо-

рувчилиги сиёсий террорга мисол бўлади. Сиёсий терроризм нафақат жиноятчи гуруҳлар, ҳатто баъзи реакцион, агрессив руҳдаги расмий сиёсий кучлар томонидан уюштирилиши ва қўлланиши ҳам мумкин.

Чоризм империясининг колониал ва шовинистик сиёсати, совет империясининг ғоявий қатогонлари халқимизга қарши ўзига хос террор эди. Бугунги кунда ҳам мустақил ривожланиш йўлидан бораётган мамлакатимизга нисбатан гараз ният билан қаровчи «ёвуз» кучлар террорчилик йўли билан тараққиёт йўлимиздан чалгитишга, бизни қарамликка, асоратга солишга уринмоқда. Улар ватанфуруш хоинлардан ҳам, террорчиликни «касб» қилиб олган, «буюртма» бўйича қўпоровчилик ва босқинчилик билан шуғулланувчи ёлланма халқаро террорчи, жиноятчи гуруҳлардан ҳам фойдаланмоқдалар. 1999 йилги февраль воқеалари, Америка Қўшма Штатларида 2001 йил 11 сентябрда содир бўлган воқеалар, дунёнинг турли мамлакатларида амалга оширилаётган хунрезликлар террорчилар ўз мақсадлари йўлида ҳеч нарсадан топ тортмасликларини кўрсатиб турибди.

Мамлакатимиз Президенти И.К.Каримов «Независимая газета» (Москва)нинг мухбири Виктория Панфиловага (2005 йил 14 январ) берган интервьюсида: «Халқаро терроризм» тушунчаси 2001 йилнинг 11 сентябридан айниқса урф бўлди. Бироқ бундан анча аввал ҳам Италияда «Қизил бригадалар» ва Германияда «Баодер-майн хоф» бир пайтлар тинчликни талаб қилувчи ташкилот сифатида матбуотга чиққан, бугунга келиб эса энг ашаддий террорчилар, қотиллар ва зўравонларни етказиб берадиган ташкилотга айланган. «Ҳизбуттаҳрир»ни мисол қилиб келтириш мумкин. Шу сабабли ҳам бизнинг ишончимиз комилки, авваламбор, террорчилар томонидан ёшларнинг онгига сингдириб, уларни элактириштириб ишларга тортадиган ёвуз мафкурага қарши кескин кураш олиб бориш керак. «Террорчиликка қарши курашда бизнинг принципимиз нуқтаи назаримиз ўзгаргани йўқ» — деб таъкидлайди¹.

Дарҳақиқат, терроризм қандай байроқ кўтариб чиқмасин,

---

¹ Ислоҳ Каримов. Империя даврида бизня иккинчи даражали одамлар, деб ҳисобланар эди. «Халқ сўзи», 2005 йил 19 январь. «Независимая газета»нинг (Москва) 2005 йил 14 январь сонидан таржима қилиб олинган.

қандай шиорлар билан ниқобланмасин, унинг реакцион, жинояткорона моҳиятини фарқлаб олиш, ёвуз ниятини очиб ташлаш онгли, ҳур фикрли инсоннинг, ҳар бир ватанпарвар фуқаронинг бурчидир.

Ёвуз ғоялардан яна бири буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчиликдир.

Буюк давлатчилик шовинизми — бир давлатнинг бошқа давлат ёки давлатлар устидан сиёсий, мафкуравий, иқтисодий ва ҳарбий ҳукмронлигини ўрнатишга қаратилган назария ва амалиёт.

Хусусан, XIX аср охиридан бошлаб Россия империясининг ҳукмрон доиралари бошқа халқларга, жумладан, Ўрта Осиё халқларига нисбатан ана шундай сиёсат олиб борганлар. Иккинчи жаҳон урушидан кейинги даврларда ҳам бир қанча мамлакатлар буюк давлатчилик сиёсатини хилма-хил кўривишда олиб бордилар.

Президент И.А.Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарида буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик хавфсизлигимизга таҳдид солаётган муаммолардан бири эканлигини алоҳида таъкидлаган: «Ўтган мустақил ривожланиш йиллари давлатимизнинг суверенитети ва барқарорлигига таҳдид сақланиб қолмоқда, деб айтиш учун асос бўла олади. Бу таҳдид буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик руҳидаги шиорларда, билдирилаётган фикрларда, шарҳларда ва муайян ҳатти-ҳаракатларда намоён бўлмоқда»¹.

Буюк давлатчилик шовинизми ғайриинсоний хусусиятга эга бўлиб, бошқа халқларни қарам қилиш, иқтисодий, сиёсий, маданий ҳаётда уларни камситишнинг ўзига хос шаклидир.

Шовинизмнинг тарихан ҳалокатли эканлигига сабаб шуки, ҳаддан ташқари кучайиб кетган ва айниқса, ўз миллий мумтозлигига ишонишга асосланган буюк давлатчилик зўравонлик асосига қурилганлигидадир. Бу эса, ўз навбатида, буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчиликни ифода этувчи давлатларнинг ўзида кўплаб қурбонлар ва йўқотишларга олиб келади.

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 64-бет.

Шу боис айтиш мумкинки, шовинизм, пировардида, давлатнинг ўзига зарба беради, унинг пойдеворини кучсизлантиради, ички зиддиятларни кучайтиради. У жамиятни парчалаб юборишга ва унинг учун оғир бўлган оқибатларни келтириб чиқаришга қодир. Гарчи тарихий даврлари ва шарт-шароитлари турлича бўлса-да, Рим, Усмонлилар, Германия ҳамда Россия ва Совет империяларининг тарихидан бунга кўплаб мисоллар топиш мумкин.

Шовинистик кучлар бутунги кунда, биринчидан, мамлакат аҳолисига ахборот орқали ва мафкуравий йўл билан тазйиқ ўтказиш, иккинчидан, минтақа давлатлари ичида зиддиятларни юзага келтириш, учинчидан, жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввурларни шакллантиришга ҳаракат қилмоқда. Бу йўлда улар хилма-хил усул ва воситалардан фойдаланмоқдалар.

Буюк давлатчилик шовинизми ҳам жаҳолатнинг бир кўриниши. Унга қарши фақат маърифат билан курашиш мумкин. Бунда, айниқса, халқаро ҳамжамият, жумладан, унинг тенг ҳуқуқли аъзоси бўлган ҳар бир давлат билан ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатиш яхши омил бўлиб хизмат қилади. Ана шундагина минтақамиз ҳеч қачон цивилизациялар тўқнашмайдиган, балки улар бир-бирига ижобий таъсир этиб, бир-бирини бойитадиган маконга айланади.

Диний ақидапарастлик эса — сиёсий мақсадлар йўлида мавжуд ижтимоий муаммоларни илк, яъни мазкур дин пайдо бўлган пайтдаги арконлар асосида ҳал этмоқ ниятидаги ҳаракат ва қарашлардан иборат.

Ақидапарастлар диний эътиқод шаклланишининг бошланғич даврида белгиланган, ўша замондаги сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий шароитларга мос бўлган барча йўл-йўриқларнинг қатъий ҳамда оғишмай бажарилишини талаб қилдилар ва шу тариқа диний оқимларни ифодалашда қўлландиган ислоҳот шаклини шарт қилиб қўядилар.

Ислом арконларини ниқоб қилиб олган ақидапарастларнинг асосий ғояси — «соф ислом» қатъиятларига (принципларига) қайтиш, мақсади эса исломий давлат жорий этишдан иборат. Ақидапараст гуруҳлар ҳақиқатни тушунтириш, ишонтириш каби усуллар орқали тарғиб этишни тан олмайди. Улар ўз ғоялари бидъатли, гайринисоний бўлишига қарамасдан, ўта жоҳил ва бошқаларга нисбатан мурасасиз муво-

сабатда бўладилар. Ўзини шак-шубҳасиз ҳақ деб билиш, ҳақиқатни фақат мен биламан, деган қарашга асосланган манманлик эса, зўравонликни юзага келтиради. Яъни, ақидапарастлик экстремизмнинг пайдо бўлишига замин яратади.

Ўзбекистонда диний экстремизм ва ақидапарастликнинг ислом дини ниқобидаги экстремизми ва ақидапарастлиги шакли мавжуд ва айнан шу омил миллий хавфсизлигимизга таҳдиддир.

Ақидапарастларнинг гоялари ўта зарарли бўлиб, уларнинг фикрича, биз миллатимизни жаҳонга танитган аллома-ларимиз Хоразмий, Бегуний, Форобий, Ибн Сино, Навоий, Улугбек ва тарихимиздаги барча улуг зотлардан маҳрум бўлишимиз керак. Чунки ақидапарастлар назарида қаерда тасаввуф бўлса, комил инсон гояси бўлса, буларнинг барчаси исломга ва бизга ёт ва бегона эмиш. Улар комил инсонни куфр, деб билишади. Уларнинг фикрича, инсон комил бўлиши мумкин эмас. Имом Термизий, Нажмиддин Кубро, Абдулҳолиқ Ғиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий сингари буюк зотлар, жумладан, ота-боболаримиз хилхоналарини ва муқаддас жойларни тавоф ва зиёрат қилмаслик керак эмиш. Буларнинг барчаси бизнинг турмуш тарзимиз, миллий хусусиятларимиз, аъналаримизнигина эмас, халқимизнинг ўзига хос психологиясини ҳам барбод қилишга қаратилгандир. Тасаввуфнинг комил инсон гоясида инсоннинг эрки ва тараққиёти ифодаланганлиги диний ақидапарастлар газабини келтиради. Ақидапарастлик — жаҳолатдан бошқа нарса эмас. У инсонни бир муте, қул, тақдирнинг ўйинчоғи деб қарайди, инсон қалби, маънавий эҳтиёжлари билан мутлақо ҳисоблашмайди.

Фундаменталистлар эса тасаввуф таъсирида шаклланган адабиёт, фалсафа, санъатдан ҳам воз кечиш, умуман ақл ва ҳис билан яратилган барча нарсаларни йўқ қилишни талаб қиладилар.

Ақидапарастлик ва фундаментализмнинг намоён бўлишини дунёнинг баъзи мамлакатларида бугунги кунда мавжуд ҳукмрон диндан бошқа динни тарғиб қилганлар жазоланганлиги, бошқа дин ва унинг маданий ёдгорликларига муросасиз муносабатда бўлиб, уни йўқ қилишга уринишларида кўришимиз мумкин. Масалан, Афғонистон ҳудудидаги буддизм динига мансуб 15 аср илгари бунёд этилган Бамиён шаҳридаги маданий ёдгорликлар ҳам йўқ қилинишига фатво бери-

либ, дунёдаги энг йирик ва ноёб Будда ёдгорликлари тутилиб, бузиб ташланди. Бу жоҳилона хатти-ҳаракатлар ислом дини ва тасаввуф таълимотининг ўзга динларга нисбатан бағрикенгликка асосланган муносабатларига мутлақо зид бўлганлиги учун ҳам бутун дунё мусулмонлари ва барча тараққийпарвар кучлар томонидан қораланди.

Ислом динининг тасаввуф таълимоти аҳли эса ҳаётга ва инсон масалаларига кенг қараганлар. Бу чин маъноси билан инсонпарварлик таълимотидир. Чунки суфийлар, гарчи чин мусулмон сифатида шуҳрат қозониб, ислом дини учун курашган бўлсалар-да, аммо ҳеч қачон ўзга динларни камситмаганлар. Шу сабабли ҳам тасаввуф диний бағрикенглик таълимоти, инсон камолотига йўл қидирган ҳамда жажолатга қарши курашиб келган маърифий таълимотдир.

Ақидапарастликка қарши турадиган куч — бу илм-маърифатдир. Асримиз бошида ҳам жадидлар янги мактаблар ташкил этиб, ёшларга дунёвий билим бериб, ақидапарастликка қарши курашган эдилар. Ақиданарастлар «динни тозалаш», «соф динга қайтиш» ниқоби остида ташвиқот олиб бориб, одамларни таҳликага солиш, қонли жиноятлар содир этиш, жамиятни хавф остига қўйишга уринмоқдалар. Уларнинг бу хатти-ҳаракатлари ёш мустақил давлатимизга очиқдан-очиқ тажовуздан бошқа нарса эмас, у миллий мустақиллигимизга ҳам қатта таҳдиддир.

Диний экстремизм — маълум сиёсий мақсадлар йўлида ва дин ниқоби остида мутаассиблар ёки уларнинг иродасига кўра иш кўрувчи гуруҳлар томонидан олиб бориладиган ўта ашаддий ҳаракатлар ва қарашлар мажмуини англатади.

Бошқачароқ айтганда, диний экстремизм — муайян диний йўналиш ва ташкилотлардаги ашаддий мутаассиб унсурлар сиёсий фаолиятининг мафкураси. Бу фикрнинг исботи сифатида «Мусулмон биродарлари» ва ундан ажралиб чиққан кўшлаг диний экстремистик руҳдаги гуруҳ ва ташкилотлар таянадиган асосий ғояларни эслаб ўтишимиз мумкин.

«Мусулмон биродарлари» ҳеч қандай маъмурий-жуғрофий ҳудудни тан олмайдилар ва пировард мақсадда ер юзидаги барча мамлакатларда ягона мусулмонлар бирлиги ва уларнинг диний ва дунёвий ҳокимиятини ўзида мужассамлаштирган «халифа» раҳбарлигидаги ягона мусулмон давлати қуришни кўзлайдилар. Бу шартни бажармоқ, ниятга ет-

лоқ учун ҳар қандай хунрезликка ва биродаркушликка фатзо берилади.

Диний экстремизм намоён бўлишига кўра худудий, минтақавий, халқаро шаклларга бўлинади. Бундай қарашлар жуда қадимий илдизларга эга бўлиб, ҳеч қачон чегара билмаган, миллат, худудни тан олмаган, диний экстремизм барча динлар доирасида ривожланган. Диний экстремистлар қаерда ва қайси дин байроғи остида фаолият кўрсатмасин, асосий мақсади диний давлатни барпо қилиш бўлиб, бу мақсадга ўзаро низолар, ихтилофлар, қуролли тўқнашувлар орқали, яъни қон тўкиш ва зўрлик билан эришишни кўзлайдилар.

Бу эса мустақилликка ҳам, тараққиётга ҳам катта ғов бўлади. Экстремистик гуруҳларнинг ягона мақсади ҳокимиятни қўлга олиш бўлиб, бу йўлда улар энг жирканч усулларни қўллашдан ҳам тап тортмайдилар. Бугунги кунга келиб экстремизм нафақат ислом дунёсида, балки бошқа динлар тарқалган худудларда ҳам, тўла-тўқис намоён бўлиб қолмоқда.

Дунёда инсон ҳуқуқлари ва демократик тамойиллар устувор бўлиб бораётган, қонун ҳамда халқаро ҳуқуқ қоидалари мамлакатлар, халқлар, давлатлар орасидаги муносабатларнинг асосий тамойилига айланаётган ҳозирги даврда диний экстремизмга ўрин қолмаяпти. Аммо, бу унга қарши курашмаслик, ҳушёрликни оширмасликни билдирмайди. Мазкур соҳада ҳам Президентимиз уқтирганлари каби огоҳлик, эзгу гоялар йўлида кураш олиб бориш ҳаёт ва фаолиятнинг асосий мезони бўлиб қолмоқда.

Диний экстремизмни келтириб чиқарувчи сабаблар:

— диндан фойдаланиб, динга алоқаси бўлмаган сиёсий ҳамда бошқа тажовузлар ва мақсадларни амалга ошириш учун интилиш;

— динни ниқоб қилиб, турли сиёсий можаролар, зиддиятларни келтириб чиқаришга уриниш;

— инсон, миллатларнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқини эмас, балки диннинг яшашга бўлган ҳуқуқини эътироф этиш;

— динни дунёқараш, тафаккурнинг ягона воситаси деб ҳисоблаш.

Ўз-ўзидан равшанки, бу ҳодисалар Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустақкамлаш, унинг хавфсизлигини таъмин-

лаш зарурлиги нуқтаи назаридан қараганда бутунлай зарарли ғоялардир.

Ҳозирги кунда бизнинг турмуш тарзимизга, руҳиятимизга нисбатан қилинаётган маънавий-маърифий ҳуружларнинг турли усуллари тобора нозиклашиб бораёпти. Зарарли ғояларни турли кинофильмлар, телевидение кўрсатувлари ва радио эшиттиришлари шаклида, газета-журналлар, интернет тармоғи ва бошқа йўналишларда узлуксиз равишда тикиштириб, бизнинг миллий қадриятларимизни барбод этишга, мафкуравий имунитетимизни сусайтиришга, ёшларимизни сохта ғояларнинг таъсирига олишга мунтазам ҳаракат қилинмоқда. Ёт, зарарли ғояларнинг мамлакатимизга кириб келиши халқнинг миллий ғоясини (мақсад ва интилишларини), тараққиёт йўлини ўзига хос ва мос бўлмаган йўналишга буриб юбориш, мамлакатларнинг ижтимоий, маънавий, сиёсий ҳаётини ўзгартириб юбориши мумкин. Бегона ғояларнинг мамлакатга кириб келиши ва фуқаролар ўртасида тарқалиши катта хавф, салбий оқибатларни келтириб чиқариши мумкинлигини эътиборга олиб, Абу Наср Форобий ўз вақтида бегона ғояларнинг зарари тўғрисида: «Ўзга, бегона ғоялар кириб келиб, халқнинг турмуш тарзи, урф-одатлари, анъаналарини тубдан ўзгартириб юбориши мумкин»¹, деб ёзган эди.

Собиқ иттифоқ даврида юртимизга бегона ғоялар кириб келди. Бегона ижтимоий, иқтисодий, маънавий, сиёсий ҳаёт қарор топди. Турмуш тарзимиздан бегона урф-одат, анъаналар жой олди. Ўзимизга хос ва мос бўлмаган коммунизм ғояси билан яшай бошладик. Халқимизнинг азалий турмуш тарзи, урф-одатлари психологияси, қадриятлари, инсоний муносабатлари, тарбиясига ўта салбий таъсир кўрсатди.

Бундай ғоялар инсон табиатига зид бўлиб, уни салбий томонга ўзгартиради, унда носоғлом турмуш тарзини шакллантиради, фикрлар хилма-хиллигини чеклайди, қарамлик, тобелик, мутелик муҳитини яратади. Миллий тафаккур тарзини ўз негизларидан бегоналаштиради, бегона урф-одат, анъаналарни тарғиб қилади, уларнинг кириб келишига муҳит яратади, мамлакатни, халқни ўз миллий қадриятларидан, охир-оқибат ўз тараққиёт йўлидан бегоналаштиради,

---

¹ Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. — Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1993.

жамиятда халқлар ва миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенгликка раҳна солиб, ички ихтилофлар, парокандаликка олиб келади.

Оилада ёшларга соғлом тарбия бериш, фуқароларнинг имон эътиқодини мустаҳкамлаш, миллий ғурур ва ифтихор билан яшашга эришиш, ҳар томонлама комил шахслар қилиб тарбиялаш, мафкуравий иммунитетни кучайтириш, фуқаролар онгида миллий истиқлол ғояларини шакллантириш орқали унинг олдини олиши мумкин.

Миллий истиқлол ғоясига зид салбий ҳолатлар:

Бефарқлик, мақтанчоқлик, хушомадғўйлик, ҳасадғўйлик, манмавлик, ҳақиқатни менсимаслик, таниш-билишчилик, маҳаллийчилик, мансабпарастлик. Уларни бартараф этиш учун жамиятда эркин фикр ва фикрлашлар, ғоялар хилма-хиллиги, танқид ва ўз-ўзини танқид муҳитини яратиш, демократия ва ошкоралик муҳитини кучайтириш, соғлом ва эркин рақобат муҳитини юзага келтириб, жамиятда илм-маърифатнинг мавқеини янада ошириш зарур.

**Фикрга қарши фикр,
ғояга қарши ғоя,
жаҳолатга қарши
маърифат билан
курашиш зарурлиги**

Коммунистик мафкура исканжасидан озод бўлганимиздан сўнг турли ғоялар ҳаётимизга ўз таъсирини ўтказишга ҳаракат қилмоқда. Ота-боболаримиздан қолган буюк меросни англай бошлаган бир пайтимизда унинг барчасини барбод қилишга қаратилган зарарли ғояларга қарши турадиган куч

— миллий ғоядир. Миллий ғоя бугунги кунда халқимиз, жамиятимиз учун ҳаётий зарурият, мамлакатимизда фуқаролар тотувлиги ва бирдамлигини таъминлайдиган тараққиётимизга кафолат бўладиган, инсонларга эзгу мақсадларига эришишда маънавий-руҳий кучдир. Миллий ғоя эзгу мақсад йўлида жамият аъзоларини бирлаштиради, уларга руҳий мадад беради, ҳар қандай кўринишдаги зарарли иллатларни инкор этади. Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя билан, жаҳолатга қарши маърифат билан курашишга даъват этади. Жамиятда осойишталик, тинчлик, ўзаро ишонч, барқарорлик муҳитини яратишга хизмат қилади. Шу сабабли, миллий истиқлол ғояси мамлакатимизнинг буюк келажаги пойдеворини яратишда муҳим восита, инсоннинг онги ва қалбини

эгаллашга қаратилган ҳар қандай зарарли, бегона ғояларга қарши турадиган омилдир.

Ватанимиз мустақиллигига таҳдид солувчи, фуқароларимиз онги ва қалбини эгаллашга қаратилган зарарли ғояларнинг хавфи ядро майдонидаги хавфдан ҳам ортиқ. Жумладан, «ҳозирги замондаги энг катта хавф — инсонларнинг қалбини ва онгини эгаллаш учун узлуксиз давом этаётган мафкуравий курашдир. Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади»¹.

Бугунги кунда қурол-яроғ кучи билан зўравонлик қилиш эмас халқларни, мамлакатларни, дунёни забт этиш учун жуда катта мафкуравий қудратга, ғоявий асосга эга бўлиш кераклигини ҳаёт кўрсатмоқда. XX аср цивилизацияси дунёни ақлидрок билан забт этиш принципини юзага келтириб чиқарди. Шунинг учун ҳам бугун давлатлар қудрати, мамлакатлар салоҳияти ядровий полигонлар билан эмас, ғоявий, мафкуравий полигонлардаги салоҳияти билан ўлчанади. Бу ҳақда Президент Ислом Каримов: «Ҳозирги вақтда қудратли давлатлар ва муайян сиёсий марказлар ўз мақсадларига эришиш учун, аввало, забт этмоқчи, ўз таъсир доирасига олмоқчи бўлган мамлакатларнинг аҳолиси онгини ўзига қарам қилишга интилади»², — деб таъкидлайди.

Дарҳақиқат, жаҳон сиёсатида мафкуравий таъсир ўтказиш орқали халқларни, мамлакатларни забт этиш тамойили кучаймоқда. Ғоявий тазйиқнинг бундай шакли турли-туман.

Юртбошимизнинг «Бугунги кунда ғояни тақиқ билан, маъмурий чоралар билан енгиб бўлмайди. Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан баҳсга киришиш, олишиш мумкин»³, деган фикрлари ҳар бир ватандошимиз учун дастуриламалдир.

Бугун миллий уйғониш руҳи, миллий ғоя ҳаётимизга тобора чуқурроқ кириб бормоқда. Шунингдек, баъзи хорижий мамлакатларда турли ғоя ва қарашлар ниқоби остида бизнинг миллий қадриятларимизга, умуман, барча миллат ва-

¹ Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 6-7-бетлар.

² Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 7-бет.

³ Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни — халқ, миллатни — миллат қилишга хизмат этсин. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 10-бет.

киллари ҳурмат қиладиган инсонийлик тамойилларга мутлақо тўғри келмайдиган номақбул ҳаракатлар телевидение орқали тез-тез кўзга ташланиб турибди. Дарҳақиқат, бундай ғайриинсоний ҳаракатларни кўрганда, инсон беихтиёр ўйлаб қолади: аслида, демократиядан мақсад инсоннинг кадр-қиммати жойига қўйиш эмасми? Куппа-кундуз куни, кип-яланғоч кўчага чиқиб турли намоёнлар ўтказиб, кимларнидир ҳуқуқни талаб қилмоқчи бўлаётган кимсалар аслида одамзоднинг энг буюк бойлиги бўлмиш юксак туйғуларини ерга урмаяптими, ақл-заковат ва тафаккур, ор-номус соҳиби бўлган инсоннинг қадрини туширмаяптими? Инсонийликни ҳар нарсадан азиз билган халқимиз бундай «демократия», бундай «эркинлик»ни асло қабул қилолмайди. Шу сабабли ҳам бундай ёт ва зарарли гоё ҳамда ҳаракатларнинг турмуш тарзимизга кириб, ёшларнинг қалбини эгаллаши ва миллий урф-одат, қадриятларимизни қадрсизлантирилишига муросасиз бўлиш ҳар бир маърифатли инсоннинг ватанпарварлик бурчидир..

Айрим кучлар томонидан «демократия тарғиботи» шаклида амалга оширилаётган ишлар тўғридан-тўғри Ғарб турмуш тарзининг зўрма-зўраки «сохта демократия» шаклида тикиштирилишига айланиб кетаяпти. Бир пайтлар, «жаҳон пролетариати инқилоби» қандай экспорт қилинган бўлса, бугун беҳаёлик, уятсизлик, шафқатсизлик ва зўравонлик сингари соғлом инсон табиатига зид ҳолатлар шундай экспорт қилинаёпти. Бундай гоёлар зарарли. Унга нисбатан кучли гоёвий иммунитет зарур. Шунинг учун: «Ҳар қандай касалликнинг олдини олиш учун, аввало, киши организмида унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарур»¹. Ушбу вазифани миллий истиқлол гоёси бажаради. Миллий истиқлол гоёси ҳар қандай кўринишдаги зарарли иллатларни, зўравонликни, ахлоқсизликни эътиқодсизликни, жаҳолат ва маърифатсизликни, бузғунчи фикрларни ва ёвуз гоёларни инкор этади, ёшлар про-

---

Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 12-бет.

дасининг бақувват бўлишига, уларда соғлом фикр ва шу асосда имон-эътиқоди мустақамланишига, Ватанни бой тарихи урф-одат, анъаналарига, динига ҳурмат билан муносабатда бўлишга ўргатади. Уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган, жаҳолатнинг ҳар қандай кўринишига илм-маърифатни қарши қўядиган, миллий ғурур, ифтихор билан яшашга даъват этади.

Дарҳақиқат, миллий истиқлол гоёси мамлакатимизда бирон-бир мафқуранинг мутлақлашуви, яккаҳоким ақидага айланишига йўл қўймайди. У фикрлар ранг-баранглигига асосланади. Ижтимоий ҳаёт, сиёсий ташкилот, мафқураларнинг хилма-хиллигига таянган ҳолда, жамиятнинг самарали ривожланишини таъминлашга хизмат қилади. Миллий истиқлол гоёси фикрлар хилма-хиллигига кенг йўл очади, одамларнинг эркин тафакқурини уйғотиб уларнинг ташаббускорлигини рағбарлантиради. Ҳар қандай кўринишдаги зарарли ва бузғунчи фикрларни ва гоёларни рад этади, шу асосда жамиятнинг барқарор тараққиётига хизмат қилади.

Турли-туман, бир-биридан фарқ қиладиган дунёқарашлар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаблар ўртасидаги фикр талашувлари гоҳо баҳс-мунозара доирасидан чиқиб қовли тўқнашувлар, қирғинларга сабаб бўлмоқда, турли мамлакатларда кўплаб кулфатларни келтириб чиқармоқда. Ушбу омилларнинг миллатимизга, мустақиллигимизга, маънавиятимизга зарари борлигини таъкидлаб, Юртбошимиз «Миллатни асраш керак», деган гоёни илгари сурди.

Миллатни асраш — ўзлигимизни, одоб-ахлоқимизни, меросимиз, қадриятларимиз ва миллий руҳимизни зарарли гоёлар ва мафқуралар таъсиридан авайлаб-асраш, уларга қарши фуқароларимиз ва ёшларимиз қалбида мафқуравий иммунитетни шакллантириш деган маънони аёнлатади.

Халқимизни турли гоёвий ва мафқуравий таҳдидлардан асраш, жамиятда мафқуравий иммунитет ҳосил қилиш учун уни, аввало, тараққиёт қонуниятларини ўзида чуқур акс эттирадиган соғлом, инсонпарвар гоё ва мафқура билан қуроллантириш керак. Миллий истиқлол гоёсининг асосий вазифаси эса халқимизда миллий эътиқод ва дунёқараш асосларини шакллантиришдан иборатдир.

Миллий истиқлол гоёсига ишонч ва эътиқоди бўлган ҳар бир киши носоғлом фикрга — соғлом, эзгу фикр билан жавоб

беради. Ўзининг фикрига эга бўлади. Ўзининг эркин фикрига эга бўлмаса, жавоб бера олмайди.

Худди шундай ёвуз ғояга — эзгу ғоя билан, жаҳолатга маърифат билан жавоб беради. Бугунги мафкура соҳасида бўладиган турли хил курашларда ана шу йўл билан ғолиб бўлиб, миллий ўзлиқни сақлаб қолиш мумкин.

3-МАВЗУ

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИДА МИЛЛИЙ ҒОЯҒА ЭҲТИЁЖНИНГ ОРТИШИ

Глобаллашув тушунчаси ва унинг моҳияти

XXI аср бошларига келиб дунё мамлакатлари ўртасидаги ўзаро таъсир шу қадар кучайиб кетдики, бу жараёндан тўла ихоталаниб олган бирорта ҳам давлат йўқ, деб тўла ишонч билан айтиш мумкин. Ҳаттоки, халқаро ташкилотлардан узоқроқ туришга интилаётган, уларга аъзо бўлишни истамаётган мамлакатлар ҳам бу жараёндан мутлақо четда эмас. Глобаллашув шундай жараёнки, ундан четда тураман, деган мамлакатлар унинг таъсирига кўпроқ учраб қолиши мумкин. Бундай ғайри ихтиёрий таъсир эса кўпинча салбий оқибатларга олиб келмоқда.

Глобаллашувнинг турли мамлакатларга ўтказаетган таъсири ҳам турлича. Бу ҳол дунё мамлакатларининг иқтисодий, аҳборот, маънавий салоҳиятлари ва сиёсати қандай экани билан боғлиқ. Дунёда юз бераётган шиддатли жараёнларнинг ҳар бир мамлакатга ўтказаетган салбий таъсирини камайтириш ва ижобий таъсирини кучайтириш учун шу ҳодисанинг моҳиятини чуқурроқ англаш, унинг хусусиятларини ўрганиш лозим. Бу ҳодисани чуқур ўрганмай туриб унга мослашиш, керак бўлганда, унинг йўналишини тегишли тарзда ўзгартириш мумкин эмас. Глобаллашув яна шундай жараёнки, уни чуқур ўрганмаслик, ундан фойдаланиш стратегияси, тактикаси ва технологиясини ишлаб чиқмаслик мамлакат иқтисоди ва маданияти, маънавиятини тоғдан тушаётган шиддатли дарё оқимига бошқарувсиз қайиқни топшириб қўйиш билан барабар бўлади.

Мустақиллик даврида мамлакатимиз олимлари ўтказган ва ўтказаетган тадқиқотлар таҳлили бу соҳадаги ишлар эндигина бошланаётганидан гувоҳлик беради. Глобаллашув миллий маънавиятга ҳам таъсир ўтказади. Ҳар қандай сиёсат, жумладан, иқтисодий сиёсат ва маънавият соҳасидаги сиёсат ҳам илмий асосга эга бўлгандагина муваффақият келтиришини назарда тутсак, бу масалада олимларимиз сиёсатчиларимизга етарли кўмак беришларини эътироф этишга тўғри келади. Мамлакатимизнинг жаҳон майдонида олиб бораётган сиёсати кўпроқ самара ва муваффақият келтиришини истасак, глобаллашувнинг моҳияти, йўналишлари, хусу-

сиятларини чуқурроқ тадқиқ ва таҳлил қилиш зарур. Айнан шу жараёни чуқурроқ таҳлил этиш орқали сиёсатчиларнинг тўғри йўл танлаши ва қарорлар қабул қилиши учун имконият яратиш мумкин.

Глобаллашув — турли мамлакатлар иқтисоди, маданияти, маънавияти, одамлари ўртасидаги ўзаро таъсир ва боғлиқликнинг кучайишидир.

Глобаллашувга берилган таърифлар жуда кўп. Лекин унинг хусусиятларини тўлароқ қамраб олгани, бизнингча, француз тадқиқотчиси Б.Банди берган таъриф. Унда глобаллашув жараёнининг уч ўлчовли эканига урғу берилади:

- глобаллашув — муттасил давом этадиган тарихий жараён;

- глобаллашув — жаҳоннинг гомогенлашуви ва универсаллашуви жараёни;

- глобаллашув — миллий чегараларнинг “ювилиб кетиш” жараёни.

Б.Банди таърифида келтирилган глобаллашув ўлчовларининг ҳар учаласига нисбатан ҳам муайян эътирозлар билдириш мумкин. Лекин жаҳонда юз бераётган жараёнларни кузатсак, уларнинг ҳар учови ҳам унда мавжуд эканини кўрамиз.

Глобаллашувнинг мамлакатлар иқтисодий сиёсати ва маънавиятига ўтказиши мумкин бўлган ижобий ва салбий таъсири Ҳиндистоннинг машҳур давлат арбоби Маҳатма Гандининг қуйидаги сўзларида яхши ифодаланган: “Мен уйимнинг дарвоза ва эшикларини доим маҳкам беркитиб ўтира олмайман, чунки уйимга тоза ҳаво кириб туриши керак. Шу билан бирга, очилган эшик ва деразаларимдан кираётган ҳаво довул бўлиб уйимни ағдар-тўнтар қилиб ташлаши, ўзимни эса йиқитиб юборишини ҳам истамайман”.

Шунинг учун ҳам миллий истиқдол ғояси бутунги глобаллашув жараёнида уйимизни, ҳаётимизни тоза ҳаво билан таъминлаб, айни пайтда, “довуллар”дан сақлаш омили эканлигини англаш муҳим.

Глобализм ва аксилглобализм

Ҳозирги замон глобаллашув жараёни ўта мураккаб ҳодиса. Унинг турли мамлакатлар иқтисоди, сиёсати ва маънавиятига ўтказаетган таъсири яна ҳам мураккаб бўлгани сабабли унга нисбатан ҳам жаҳонда бир-бирига нисбатан рақобатда бўлган икки гуруҳ: глобалистлар ва аксилглобалистлар гуруҳлари вужудга келди.

Глобаллашув тарафдорлари глобалистлар деб аталади. Улар орасида давлат арбоблари, сиёсатдонлар, саноатчи ва бизнесменлар кўпроқ учрайди. Глобаллашув мухолифлари эса аксилглобалистлар номини олган бўлиб, улар орасида кўпроқ сўл кучлар, касаба уюшмалари ва ёшлар ташкилотининг вакиллари бор. МДХ ҳудудида аксилглобалистлар Россия Федерацияси ҳудудида фаол ҳаракат олиб бормоқда. Бу ерда улар турли анжуманлар, семинарлар ўтказиш учун тўпланиб турадилар.

XX аср ўрталарида глобаллашувнинг институтционаллашуви, яъни ташкиллашуви кучайгандан кейин бу жараённинг ўзи ҳам кескин тезлашди ва шиддатли тус олди. Институтционаллашувнинг кучайганини Бутунжаҳон савдо ташкилоти, Халқаро Валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Европа тараққиёти ва тикланиш банки ташкилотларининг вужудга келгани мисолида ҳам кўриш мумкин.

Глобаллашувнинг тезлашиши ва кучайишига жавоб сифатида аксилглобалистларнинг фаолияти ҳам кучайди. Улар глобаллашувнинг фақат салбий оқибатларига эмас, умуман унинг ўзига ҳам қарши чиқа бошладилар. Масалан, россиялик файласуф ва ёзувчи А.Зиновьев “Аксилглобализм векторлари” номли анжуманда сўзлаган нутқида шундай дейди: “Глобаллашув янги жаҳон урушидир. У янги типдаги жаҳон уруши. Бу урушда тирик қолишнинг қаршилиқ кўрсатишдан бошқа йўлини кўрмаймман. Фақат қаршилиқ!” — деган эди.

“Аксилглобализм векторлари” анжуманидаги яна бир маърузачи А.Паршев эса глобаллашувга қуйидагича таъриф беради: “Аслида, глобаллашувнинг асосий мазмуни бошқа мамлакатларда ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг қўшимча қийматини, дунёдаги асосий заҳираларини ўзлаштиришдан иборат”.

Албатта, бу фикрга турлича муносабат билдирилиши мумкин. “Глобаллашув”ни фақат салбий ҳодиса сифатида баҳолаш ва унга қарши туриш ижтимоий ҳаётдаги турли хил табиий, ижтимоий боғлиқликларни инкор этишга олиб келиши мумкин. Глобаллашув жараёни “мафкуралаштиришдан”, унинг мақсадларидан ҳоли бўлиши керак.

Таҳлил шуни кўрсатадики, глобализм тарафдорлари ҳам, душманлари ҳам асосий эътиборни иқтисодиёт соҳасига қаратишади. Глобаллашувнинг маънавиятга таъсири ва маъна-

вий глобаллашув масалалари социология, фалсафа, маданий антропология фанларида ўзининг аксини етарли даражада топиши керак.

Глобаллашув ва миллий маънавият

Албатта, глобаллашувнинг ҳатто энг асосий жиҳатлари ва йўналишларини ҳам тўлиқ қамраб олиш қийин. Шунинг учун мазкур бўлимда глобаллашувнинг миллий маънавиятга ўтказаетган ва ўтказиши мумкин бўлган таъсири ҳақида фикр юритамиз, холос.

Маънавиятни ҳам бир уйга тўпланган бойликка қиёсласак, ташқаридан кираётган шамол уй ичидаги нарсаларни остин-устин қилиб ташлашини ҳеч бир хонадон соҳиби истамайди. Худди шу каби биз ҳам ёт гоълар, оқимлар ва мафкуралар маънавиятимизга вайронкор таъсир ўтказишига қарши ҳимоя чоралари кўришимиз табиий. Четдан ўтказиладиган мафкуравий таъсирга қарши ҳимоя чоралари кўришдан аввал қандай таъсирларни маъқуллаш лозиму, қандайларини рад этиш кераклигини аниқлаб олиш лозим. Ҳозирги кунда бирорта ҳам миллий маънавият йўқки, у бошқа халқлар маънавиятидан тўла ихоталанган бўлса. Ҳатто, Австралия чакалакзорлари, Африка саванналари ва Жанубий Америка чангалзорларида турмуш кечираётган қабилалар ҳам қўшни қабилалар ва замонавий тамаддун таъсирини ўзида ҳис қилиб туради. Қолаверса, тарихни таҳлил қилиш бошқа халқлар маънавиятидан баҳраманд бўлган халқлар маънавияти юксакликларга кўтарилганидан гувоҳлик беради.

Марказий Осиё халқлари маданияти ва маънавияти ҳам Шарқ ва Ғарбни туташтирган карвон йўлларида жойлашгани сабабли ҳам Шарқ, ҳам Ғарб маданиятидан баҳраманд бўлган. Муҳими шундаки, халқимиз Ғарб ва Шарқ маънавиятидан баҳраманд бўлиб, уларнинг ижобий томонларини ўзлаштирибгина қолмай, уларга ижодий ёндашиб янги чўққиларга кўтарилди. Бу фикрнинг тасдиғини маънавиятнинг таркибий қисмлари бўлган илмий билимлар, диний эътиқод, санъат мисолида ҳам кўриш мумкин. Фақат Ватанимиз эмас, умумжаҳон маданияти тарихидан мустаҳкам ўрин эгаллаган алломаларимиз ижоди ҳам шу фикрни тасдиқлайди. Масалан, ана шундай аждодларимиздан бири Абу Райҳон Беруний Хитой, Ҳиндистон, Юнонистон ва рим фалсафаси, табиий фанларини чуқур ўзлаштирган эди. Ҳиндистонда бўлган

пайтида у ҳинд фани ва маданиятини ўрганар экан, қадимги манбаларни ўрганиш учун қадимги ҳинд тили — санскритни билиш лозимлигини англайди. У санскритни ўрганишга киришади ва қисқа фурсатда уни чуқур ўзлаштириб, қадимги ҳинд маданияти ва фанини асл манбалардан ўргана бошлайди. У, шунингдек, юнон ва рим маданияти ва фанини ўрганиш учун юнон, латин ҳамда қадимги яҳудий тилларини ўзлаштирган эди.

Жаҳон маданияти тарихида чуқур из қолдирган Абу Наср Форобий ҳам ўнлаб тилларни билган ва ўнлаб халқлар маданияти ва маънавиятини чуқур ўрганган. Бундай мисолларни жуда кўплаб келтириш мумкин. Энг муҳим жиҳати шундаки, ўша буюк аждодларимиз жаҳон халқлари маънавиятини ўрганибгина қолмай, уларни чуқур таҳлил қилишди, тегишли жойларини ривожлантириб, оламшумул кашфиётларни очилди.

Аждодларимиз тарихи жаҳон халқлари маънавиятига ҳурмат билан қараш, керакли жойларини ўрганиб, ижодий ривожлантириш орқалигина маънавият чуққисига эришиш мумкинлигидан гувоҳлик беради. Бизга таъсир ўтказаятган ёки таъсир ўтказмоқчи бўлаятган ғояларнинг қай бирини қабул қилиш ва қай бирини рад этиш лозимлигини аниқлаш учун жиддий таҳлил лозим. Ана шундай таҳлилни ўтказиш учун эса баъзан эринчоқлигимиз, баъзан уқувсизлигимиз халақит бермоқда. Бунинг оқибатида эса қабул қилиш лозим бўлган ғояларни рад этиш ва рад этиш лозим бўлган ғояларни қабул қилиш ҳоллари ҳам учраб турибди.

Шундай ғоялар борки, улар очиқ чеҳра билан эшигимизни тақиллатиб, кириб келади. Шундай ғоялар ҳам борки, улар “ўғри” каби туйнук қидиради.

Эшик қоқиб келадиган ғоялар миллий маънавиятни бойитишга, ривожлантиришга хизмат қилади. Бу умуминсоний эзгу-ғоялардир. Чунки миллий маънавиятлар ўзаро таъсир жараёнида ривожланади. Ҳар қандай халқ маънавияти ривожига назар ташланса, унинг бошқа халқлар удум ва анъаналарини қанчалик ўзлаштириб ва ривожлантириб борганини кўриш мумкин.

Ўзбек миллий маънавияти ҳам узоқ ва яқиндаги қўшниларнинг илғор анъаналарини ўзлаштириш натижасида бойиб борди. Маънавиятимизнинг ривожланиш тарихини кузат-

сак, бунга яна бир бор ишонч ҳосил қилиш мумкин. XX аср бошларидаги ўзбек маданияти ва маънавияти ҳамда унинг аср охиридаги ҳолати ўртасида анча жиддий тафовут бор. Бу тафовутни адабиёт, санъат, фан, ҳатто оддий юриш-туриш ва кийим-кечак, турмуш соҳаларида ҳам кузатиш мумкин.

XX аср бошида ўзбек адабиётида драматургия жанри ҳали шаклланмаган эди. Демак, миллий театр санъати тўғрисида сўз ҳам юритиш мумкин эмас эди. Мунаввар қори Абдурашидхонов, Маҳмудхўжа Бехбудий, Фитрат сингари маърифатпарварларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли драматургия шакллана бошлади ва кейинроқ театр санъати вужудга келди. Ўша пайтларда театр санъатини ўзбек миллати учун ёт, бегона гоё деб эълон қилганлар оз эмас эди. Драматургия ва театрни рад қилиш фақат даҳанаки танқид билан чегараланмаган. Санъатнинг бу турларини Ўзбекистонга олиб киришга ҳаракат қилаётган инсонларни мазах қилиш, масхаралаш, ҳатто сазойи қилиш ўзларини миллий маънавият ҳимоячилари, деювчилар томонидан амалга оширилган эди. Ҳамма нарса учун олий ҳакам ҳисобланадиган вақт эса, театр санъати миллий руҳиятимиз ва маънавиятимизга ёт, деювчиларнинг ўзлари миллий маънавият ривожига гоё бўлганини кўрсатди. Ҳозирги кунда ҳар миллион кишига ҳисоблаганда театрлар сови бўйича Ўзбекистон дунёдаги энг илғор ўринлардан бирини эгаллайди ва театр миллий маънавиятимизнинг узвий қисмига айланган.

Миллий кийимлар ҳам миллий қадриятлардан бири ҳисобланади. XX аср давомида ана шу қадриятимизнинг ҳам тадрижини кузатсак, гаройиб ҳодисаларнинг гувоҳи бўламиз. Ўтган аср бошларида маҳаллий эркакларнинг қишқи кийими телпак ёки этикдан иборат эди. Ёзги кийим эса дўппи, кўйлак ёки яктак, оқ лозим ва шиппак ёки кавушдан иборат эди.

Спорт соҳасидаги атамаларни глобаллашув жараёнига ҳам тадбиқ қиладиган бўлсак, вайронкор гоёлардан ҳимояланишнинг энг самарали йўли уларга қарши ҳужумга ўтишдир. Яъни, биз ёт гоёлардан ҳимояланиш билангина шуғулланмай, ўз гоёларимиз, анъаналаримиз, турмуш тарзимизни дунёга ёйиш учун ҳаракат ҳам қилишимиз зарур.

Тарихимиз илм-фан, дин, санъат соҳасида юртимизда етишиб чиққан алломалар бутун дунёга донг таратганидан, демакки, бутун дунё маънавиятига катта таъсир ўтказганидан

гувоҳлик беради. Абу Наср Форобий жаҳон фалсафаси ривожига сезиларди ҳисса қўшган бўлса, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Замаҳшарий, Хоразмий, Мирзо Улугбек сингари алломаларимиз жаҳон фанини янги погоналарга кўтаришди. Исмоил Бухорий, ат Термизий, Мотуридий, Абдуҳолик Ғиждувоний, Баҳовуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавийлар эса ҳадис, калом, фикҳ илмлари ва тасаввуфда порлоқ юлдузлар ҳисобланишади. Амир Темур ва Мирзо Бобурнинг ҳарбий санъати нақадар юксаклигини бутун жаҳон эътироф этади.

Шўролар даврида миллий кадриятларимизни дунёга ёйиш у ёқда турсин, ўз юртимизда кадрлаш учун ҳам йўл берилмади, кўпчилик кадриятларимиз эса топталди. Мустақилликка эришганимиздан кейин ўша топталган кадриятларимизни тиклаш, миллий кадриятларимизни тарғиб қилиш имконига эга бўлди. Ўзбек миллий курашини дунёга ёйиш бўйича қилинган ишлар, дунёнинг кўпчилик мамлакатларида ўзбек кураши федерацияларининг тузилиши бунинг яққол мисоли. Дунё бугун Ўзбекистонни миллий-маданий мероси, бой тарихи, тили, маданияти, урф-одат ва анъаналарининг умуминсоний гоёлар билан мужассамлиги, санъат ва архитектура, фан ва маданият соҳасида эришаётган ютуқлари орқали ҳам кашф этмоқда. Демак, биз глобаллашув жараёнида пасив қабул қилувчи томонгина бўлмай, фаол тарғиб қилувчиларга ҳам айланишимиз мумкин

**Глобаллашув ва
миллий гоёга
эҳтиёж**

Миллий маънавиятимизни ва маънавий ўзлигимизни таҳдидлардан ҳимоя қилиш учун миллий истиқлол гоёсидан самаралироқ ва кучлироқ восита йўқ. Шу масалада миллий истиқлол гоёсининг жуда муҳим функцияси, яъни миллий ва маънавий ўзлиқни ҳимоялаш каби муҳим функцияси намоён бўлади. Миллий истиқлол гоёси ана шу функцияни бажариши учун эса ёшлар ва аҳоли онгида фақат билим, тасаввур сифатида эмас, ишонч ва эътиқод сифатида шаклланиши лозим.

Миллий истиқлол гоёсининг шакллантирилиши ва унинг ўқувчилар, талабалар, кенг аҳоли томонидан ўрганишга кириштирилиши мамлакатимиз маънавий тараққиётида алоҳида

босқични ташкил қилади. Аслида, миллий истиқлол ғоясининг негизлари чуқур. У халқимизнинг миллий маданий меросидан, эзгу ғояларидан озиқланади. Лекин, бу ғояни ёшлар ва аҳоли онига синдириш учун муайян пойдевор керак эди. Яъни, аввало миллий қадриятларни, миллий маънавиятни тиклаш, миллий гурурни уйғотиш, бир сўз билан айтганда, миллий истиқлол ғояси томир отиши ва гуркираб ривожланиши учун замин тайёрлаш лозим эди. Мустақиллик қўлга киритилгандан буён ўтган давр ичида маънавият соҳасида улкан назарий, маърифий ва амалий ишлар бажарилди. Маънавият ва маърифат кенгашлари тузилди, юзлаб мақола ва рисоалар нашр этилди, тадқиқотлар ўтказилди, таълим тўғрисида миллий дастур қабул қилинди. Бир сўз билан айтганда, миллий истиқлол ғоясини кенг тарғиб қилиш учун замин яратилди.

Миллий истиқлол ғоясини тарғиб қилишда, бизнингча, баъзан бир томонламаликка йўл қўйилмоқда. Бу ғояни тарғиб қилишда иштирок этаётган мураббий ва ўқитувчилар, тадқиқотчиларнинг чиқишларида, мақола ва рисоаларида маърифатчилик билан чекланиш кўзга ташланмоқда. Ҳолбуки, маънавиятни ривожлантиришда асосий ёндашув маърифий ёндашув бўлса ҳам, миллий истиқлол ғоясини тарғиб қилишда бу ёндашув билан чекланиб бўлмайди. Бу ҳол миллий истиқлол ғоясининг хусусиятлари билан боғлиқ.

Миллий ғоя жамиятни жипслаштирувчи, уни ижтимоий тараққиёт кўндаланг қўяётган масалаларни ҳал қилишга, четдан бўлаётган ғоявий, маънавий таҳдидлардан ҳимоялашга қаратилган кучдир. Жаҳондаги глобаллашув жараёнлари ана шу ғояга бўлган эҳтиёжни кескин кучайтиради. Аслини олганда, глобаллашув жараёни бўлмаса, миллий ғояга ҳам эҳтиёж ошмас эди. Чунки, глобаллашув бўлмаганда ҳар бир халқ ва миллатнинг маънавияти ўзича мавжуд бўлар ва имконият даражасида ривож топарди. Ташқи таъсир ва таҳдиднинг йўқлиги эса миллий ғояга эҳтиёжни ҳам долзарблаштирмас эди.

Миллий истиқлол ғоясининг моҳияти шундаки, у одамлар онгида, хотирасида ғоялигича қолмай, амалиётга, ҳаётга айланган тақдирдагина ҳақиқий миллий ва ҳақиқий истиқлол ғояси бўлиши мумкин. Шундагина у глобаллашув шароитида миллий маънавиятни ва маънавий ўзликни ташқи носоглом ғоявий таҳдидлардан ҳимоя қиладиган кучга айланади.

**Миллий истиқлол
ғояси ва шахсий
эътиқод**

Миллий истиқлол ғоясининг ҳаётимиз жараёнига сингиб кетишини таъминлаш учун ғоялар амалий ҳаракатларга айланиши жараёнини синчиклаб ўрганиш лозим. Бунинг учун даставвал, ғоя бевосита амалиётга, амалиёт дастурига айланиши мумкинми? Агар мумкин бўлса, бу жараён қандай юз беради? деган саволларга жавоб топиш зарур.

Замонавий психология, ижтимоий психология ва бошқа ижтимоий-гуманитар фанлар нуқтаи назаридан бу саволга “айланмайди” деб жавоб бериш керак. Чунки инсон онгида, миясида ўхлаб, юзлаб ва ҳатто минглаб ғоялар бўлади. Уларнинг барчаси ҳам амалиётга айланавермайди. Чунки, алоҳида инсон онгида айни бир пайтнинг ўзида ўнлаб турли хил, жумладан, диний, ахлоқий, сиёсий, илмий, бадий ва бошқа хил ғоялар бўлиши табиий. Улар бир-бирларини тўлгазиши ва кўпинча бир-бирларига тўла мос келмаслиги мумкин. Натижада, шахс бу ғоялардан энг зарурларини ва ўзи энг тўғри, деб билганларини ажратиб ҳаётга тадбиқ қилади ёки унга амал қилади. Ана шу тавлаш, яъни ғоянинг амалиётга ўтишидаги муҳим босқични тўлароқ ва чуқурроқ англаш учун шу тавлаш мезонларини аниқлаб олиш зарур.

Ғояларни саралашда шахс фойдаланадиган мезонларнинг энг муҳимларидан бири, саралаб олинаётган ғоянинг ёки мақсаднинг шахс, миллат, халқ ёки жамият манфаатларига, эҳтиёжларига, қурилмаларига, эътиқодига мослигидир. Бу ҳодисалар, яъни манфаатлар, эҳтиёжлар, эътиқодлар ва уларнинг ғоялар билан ўзаро алоқадорлиги мураккаб. Бунинг устига бу муаммо жаҳон фанида ҳам кам ўрганилган. Мамлакатимиз психолог олимлари бу муаммо устида энди бош қотира бошладилар.

Муаммонинг мураккаблигини ҳисобга олиб биз унинг фақат бир жиҳати, яъни ғоялар ва эътиқод алоқадорлиги тўғрисида фикр юритмоқчимиз. Эътиқод шахс онгида жуда муҳим ўрин тутади, инсоннинг ҳаёт йўналиши, ҳаёт тарзи, интилишлари унинг шахсий эътиқоди билан белгиланади.

Инсон онига йўл топаётган ғоялар ҳам мана шу эътиқод чигиринидан ўтказилади. Эътиқодга мос келмайдиган ғоялар рад этилади. Лекин, ғоя ва эътиқод алоқадорлиги фақат бир томонлама жараён эмас. Уларнинг алоқадорлиги фақатгина эътиқод-

нинг назоратчилиги, гоёларни элакдан ўтказиши билан чекланмайди. Шундай ҳолатлар ҳам бўладики, инсон онгига кириб келаётган гоё ундаги эътиқодни мустаҳкамлайди ёки бўшаштиради, баъзан эса шу гоёнинг ўзи эътиқодга айланади.

Мустақиллик қўлга киритилгач, мамлакатимизда кенг қамровли ижтимоий-иқтисодий ислохотлар бошланди. Бу ислохотлар жараёнида мулкни давлат тасарруфидан чиқариш, хусусийлаштириш, ижтимоий-сиёсий ҳаётни эркинлаштириш сингари кўплаб тадбирларни амалга оширишга киришилди. Ислохот ижтимоий руҳият соҳасида ҳам амалга оширила бошлади. Бу соҳадаги энг муҳим вазифа одамларни мустақил фикрлашга ўргатиш эди. Бунинг учун эса уларни собиқ шўролар тузуми қолипларидан, боқимандалик, ўзибўларчилик кайфиятидан, ёт ва бегона гоёларга бўлган эътиқоддан халос қилиш керак эди. Бу йўналишда муайян ишлар амалга оширилди. Бироқ бу жараён мамлакатимизда миллий истиқлол гоёсининг асосий тушунча ва тамойиллари шаклланиши билан ўзининг якуновчи палласига кирди. Чунки, табиатда бўлмагани сингари инсон онгида ҳам мутлақ бўшлиқ бўлмайди. Собиқ тоталитар тузум сарқитларини инсон онгидан супуриб ташлаш учун кучли маънавий қуроли керак. Бундай қурол вазифасини фақат миллий истиқлол гоёси бажариши мумкин. Чунки, ҳаётбахш гоё билан қуролланмай туриб, эски гоёлар таъсиридан тўла қутилиш мумкин эмас. Шуниси ҳам борки, миллий истиқлол гоёсидан жамият аъзоларининг кўпчилиги хабардор бўлиши эски тузум сарқитларини супуриб ташлаш учун кифоя қилмайди. Миллий истиқлол гоёси ишонч ва эътиқодга айлангандагина эскилик сарқитларини супуриб ташлаши мумкин.

Жамиятда гоёнинг эътиқодга айланиши унинг амалиётга ўтишидаги муҳим босқичдир. Шахс эътиқодига айланган гоёни рўёбга чиқариш учун ҳаракат қила бошлайди. Эътиқод қанчалик кучли бўлса, уни амалга ошириш учун шахс шунчалик эҳтирос билан ҳаракат қилади. Кучли эътиқод йўлида шахс билимини, кучини, бойликларини, ҳатто ҳаётини ҳам аямайди. Тарихдан бунга кўплаб мисоллар келтириш мумкин. АҚШ Президентларидан бири Т.Жефферсон “Озодлик шундай дарахтки, у баъзан одам қони билан суғориб туришларини талаб қилади”, деганда худди шундай эътиқодли одамларнинг озодликни ҳимоя қилиш йўлида улар ўз жонидан

кечишга ҳам тайёр туришларини назарда тутган эди. Юртимиз тарихида озодлик дарахтини ўз қони билан суғорган ёки суғоришга тайёр турган қаҳрамонлар кўп бўлган. Ўғизхон, Широқ, Тўмарис, Жалолоддин Манғуберди, Амир Темур, Бобур Мирзо сингари шахслар шулар жумласидандир. Улар эътиқодлари туфайли озодлик, юрт мустақиллиги йўлида бутун куч-гайратларини, зарур бўлганда жонларини ҳам аямадилар.

Мустақилликни ҳам озодликка ўхшатиш мумкин. Улар — эгизак. Мустақилликсиз озодлик бўлмайди ва аксинча озодликсиз мустақилликка эришиб бўлмайди. Мустақилликни ҳимоя қилиш учун жон фидо қилишга тайёр ўғлонлар бўлиши керак. Мустақиллик дарахти гуллаб-яшнаши учун унинг пойига кўпроқ тер тўкиш керак. Ватан ўғил-қизлари қанчалик кўп меҳнат қилиб тер тўксалар, мустақиллик дарахти, унинг илдизлари, илдизлари орасидаги ўқтомир — миллий истиқлол гоёси шунчалик барқ уриб ривожланади. Лекин фақат маърифат билан қаноатланилса, нари борганда истиқлол гоёсини изоҳлаб, тушунтириб бериш мумкин, изоҳлаш ва тушунтириш йўли билан эса одамларнинг фақат фикрига, хотирасига таъсир ўтказса бўлади. Миллий истиқлол гоёсини яхши тушуниб олган талаба ёки ўқувчи имтиҳонда “аъло” ёки “яхши” баҳо олиши мумкин, лекин унда бу гоёга эътиқод шаклланмаган бўлса, бу билимни у тезда унутади. Эътиқод шаклланиши учун фақат билимнинг ўзи кифоя қилмайди. Эътиқод, хусусан, гоёвий эътиқод билим ва ҳис-туйғунинг ҳосиласидир.

Гоёвий эътиқоднинг отаси билим бўлса, онаси ҳис-туйғудир. Улардан бири бўлмаса, гоёвий эътиқод ҳам бўлмайди. Шу хусусияти билан гоёвий эътиқод эътиқоднинг бошқа турларидан, айтайлик, диний эътиқоддан фарқ қилади. Диний эътиқод шаклланиши учун дин арконлари тўғрисида чуқур билим бўлиши шарт эмас. Диндорларнинг кўпчилигида ана шундай чуқур диний билим йўқ, лекин уларнинг талай қисмидаги эътиқод билимдон уламоларнинг эътиқодидан кучлироқ бўлиши мумкин.

Бунинг сабаби шундаки, диний эътиқод билимни инкор қилмайди, лекин унда эҳтирос устуворлик қилади. Дин бўйича жуда кўп билимга эга бўлган одамнинг эътиқоди сует ва бунинг аксича, оз билимга эга бўлган одам кучлироқ эътиқодга

эга бўлиши мумкин. Шунинг учун илм, маърифат билан бирга унга амал қилиш муҳим. У эътиқодни мустаҳкамлайди.

**Илмига амал қилмаган мулладан бешак,
Афзалдир устига китоб ортилган эшак,**

деганда Шайх Саъдий билимдон, лекин эътиқодсиз мулларни назарда тутган эди.

Миллий истиқлол ғоясининг моҳиятига монанд тарзда уни ёшлар ва аҳоли онгига сингдириш бўйича олиб борилаётган ишлар маърифийлик билан чекланмай, эътиқодни шакллантириш учун амалиётга йўналтирилиши муҳим. Бунинг учун эса эътиқоднинг ўзига хос хусусиятлари, унинг шаклланишидаги босқичлар, мураккабликлар, нозикликларни доимо ёдда тутиш зарур бўлади.

Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек, «Ўз миллий ғоясига таянмаган жамият инқирозга дучор бўлиши, ўз йўлини йуқотиб қўйиши муқаррарлигини унутмаслигимиз лозим.

Бу масаланинг яна бир жиҳати шундаки, онгни, тафаккурни ўзгартирмасдан туриб биз кўзлаган олий мақсад — озода ва обод жамиятни барпо этиб бўлмайди. Миллат ўзлигини тўла англаган тақдирдагина буюк ўзгаришлар қилишга қодир бўлади»¹.

Дарҳақиқат, миллий истиқлол ғояси ҳам ишонч ва эътиқодни ҳамда унга амал қилиб ёндаша бошлаган кишилар фаолиятида самара беради. Ишонч ва эътиқоднинг мустаҳкамлиги кишиларнинг миллий ва умуминсоний қадриятларига, маданий мероси, урф-одатлари, анъаналарини, тили, тарихини ҳурмат қилиши, унга бўлган эътиқоди ва садоқати орқали намоён бўлади. Шунда у миллатни глобаллашув жараёни билан боғлиқ бўлган айрим таҳдидлардан сақлайди.

---

¹ Каримов И.А. Озода ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадиимиз. 8-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 465-бет

4-МАВЗУ

ГОЯВИЙ ИММУНИТЕТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ — ХАВФСИЗЛИК ВА БАРҚАРОРЛИК ОМИЛИ

**Мафкуравий
иммуниетет —
хавфсизликнинг
маънавий асоси**

Мустақилликни мустаҳкамлашнинг муҳим шартларидан бири бу гоёвий тарбияни кучайтиришдан иборатдир. Бу борада кишиларимизда ёт ва зарарли гоёларга қарши курашиш учун мафкуравий иммуниететни шакллантириш зарур. Албатта, мафкуравий иммуниететни шакллантириш кишилар онгига бир хил гоёни зўр бериб тиқиштириш эмас, балки одамларда оқ-қорани ажратиш, зарарли гоёларга қарши хушёр ва огоҳ бўлиш хусусиятларини тарбиялаш демакдир. 1999 йил февраль, 2004 йилнинг мартдаги Бухоро ва Тошкент шаҳрида содир этилган террористик воқеалардан тўғри хулоса қилиш муҳим. Ҳар бир давлат, жамиятнинг қудрати унинг ички хавфсизлиги ва барқарорлигига таянади. Яъни жамият, миллат ўз гоёсида мустаҳкам турса, иккиланмаса, ҳар қандай душман қўллаши мумкин бўлган гоёвий таҳдидлардан қўрқмаса, бундай миллатни енгиш мумкин эмас. Аксинча, жамият ичида гоёвий парокандалик, бўлинишлар бўлса (бунга тарихда мисоллар кўп) душмавларга, уларнинг ёт мафкураларига йўл очиб беради. Бундай миллатни енгиш, мустамлака қилиш осон кечади (бунга ҳам тарихда мисоллар кўп). Бу ҳақда А.Орипов:

*Туркистоннинг болалари, мақтовимга қулоқ тутманг,
Гина қилсам чиданг, аммо гапларимни ҳеч унутманг.
Ўт кетсин у қора кунга — бировларга қул бўлдингиз,
Шарқу Фарбнинг ўртасида оёқ ости йўл бўлдингиз.*

деган эди. Шундай экан, барқарорлик ва хавфсизлик — жамиятнинг онглилигига, анланган тўғри тушунча ва билимларга фаол амал қилишига, фикрий, гоёвий бирлигига, булар эса хавфсизлик маърифатига таянади.

Мамлакатимизнинг хавфсизлиги, барқарор тараққиёти ҳеч бир ўзбекистонликни бефарқ қолдирмаслиги керак. Чунки улар ўз Ватанининг қандай машаққатли, азобли асрларни ўтказиб, мустақилликка эришганлигини яхши биладилар. Шундай экан, ҳар бир Ўзбекистонлик миллатидан, дини-

дан, туғилган жойидан, касбу ёшидан қатъий назар Ватан посбони бўлиши лозим. Демак, мамлакатимизнинг хавфсизлиги учун энг биринчи қафолат — Ўзбекистонликларнинг миллий истиқлол ғояси атрофидаги жиқслигидир. Шу тариқа миллий ғоя бизни ўтмишимиз, ҳозирги ҳаётимиз ва келажакимиз билан боғлаб туради. Шу сабабли Ўзбекистон халқининг миллий истиқлол ғоясига асосланган иммунитет — Ватан хавфсизлиги даражасининг муҳим кўрсаткичларидан бирига айланади.

Миллий истиқлол ғояси халқ фаровонлиги, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тоғувлик, динлараро бағрикенглик, комилликка таянар экан, ана шу ғояларга қарши қаратилган хатти-ҳаракатлар ташқи ва ички таҳдидларнинг олдини олади. Ташқи таҳдидлар — Ўзбекистоннинг давлат чегарасидан ташқаридан кириб келувчи, ички таҳдидлар эса Ўзбекистон давлати, мамлакатнинг ичидан чиқаётган таҳдидлардир. Биз кўп асрлар ана шу ички таҳдидлар туфайли мустамлакаликда яшаб келдик.

Ички таҳдидлар — ўз Ватанига, ватандошига, ватандошларига зарар етказишга қаратилган ғоя, фикр, хатти-ҳаракатлардир. Носоғлом маҳаллийчилик, ёнидагиларни менсимаслик, ватандошларнинг ҳаққига хиёнат қилиш, “маънавий эмиграция” (бахтини ўз ватанидан эмас, ўзга жойларда қидириш), одамларни бой камбағалга бўлиб муомала қилиш, порахўрлик, коррупция, қўполлик, ашаддий миллатчилик, меркантилизм, ортиқча мол-дунёга ҳирс қўйиш, бефарқлик, лоқайдлик, ўзлигини англамаслик ва бошқа иллатлар билвосита ички таҳдидлар вазифасини бажаради. Улар қанча кенг тарқалса, ўзбекистонликларнинг ғоявий бирлигига шунча кўп зарар етказади, пароканда қилади, ҳамжиҳатлик бўлмайди. Ғоявий бирлиги мўрт миллатнинг давлат хавфсизлиги ҳам мўрт бўлади.

Барча замон ва маконларда маънавияти кучли, ишонч ва эътиқоди мустаҳкам миллат бир жону бир тан бўлиб, муаммоларни тез ва соз ечган, пешқадам бўлган Мафкуравий бирлиги ичидан ёки ташқаридан бузилган миллатлар эса, мағлуб бўлиб, мустамлакага айланган. Бунинг тарихий мисолини Билга хоқоннинг турк халқига бундан 1266 йил олдин тошга битилган мурожаатида ҳам кўрамыз. Бу битик мафкурасизликнинг аянчли оқибатларини тасвирлайди. Билга хоқон турк

элининг адашуви натижасида унинг бошига қанчалар фалокат ёғилганини куйиниб айтади. “Табғач халқи сўзи ширин, нафис ипаклари билан алдаб, йироқ халқни шундай яқинлаштирар экан. Яқин бўлгандан сўнг ёвуз илмини у ерда кўрсатар экан.. Ширин сўзига, нафис инаклигига алданиб, кўп турк халқи, ўлдинг. Эй, турк халқи, ўлдинг...”¹

Ушбу тарихий мисол “мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар” эканлигини кўрсатиб туради.

Мафкуравий иммунитет

«Мафкуравий иммунитет — фалсафа: қомусий лугатида — маънавий баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун шахсни тарбиялашда, ҳар қандай реакцион, бузғунчи характердаги ғоявий ташаббусларга бардош бера оладиган ёшларни тарбиялашда қўл келади»¹ дейилади.

Гўдак дунёга келганида, иссиқдан, совуқдан, ташқи механик таъсирлардан ўзини хавфсиз қилиш, сақлаш, ҳимоя қилишни билмайди. Ўзини ўзи ҳимоя қилишнинг шартли рефлекслари аста-секин, улғайиш давомида пайдо бўлади. Натижада, балогатга етгач, ўспирин ўзини ўзи ҳимоя қилишнинг барча кўникмаларига эга бўлади.

Одамнинг маънавиятига таҳдид соладиган хавфлар ва улардан ўзини онгли ҳимоя қилиш кўникмалари таълим-тарбия, ота-оналар ўғитлари, яхшилик ва ёмонликларни кўриши ва билиши жараёнида шакллана боради. Болага илк ёшдан бошлаб нима яхши, нима ёмон, уларга қандай муносабат билдириш керак, деган саволларга асосланган боғча, мактаб тарбияси, ундан кейин ижтимоий тарбия йўлга қўйилсагина ҳар бир миллат соғлом, ишончли, мустаҳкам иммунитетга эга бўлади. Иммунитет эса, ўз навбатида, одамни тўғри йўлдан “озиш”дан, турли йўлларга адашиб, кейин пушаймон бўлишлардан, бахтсизликдан, миллатни эса — парокандаликлардан, парчаланишлардан, синфий, маҳаллий ёки бошқа бўлинишлардан асраб туради. Демак, мафкуравий иммунитет — давлат ва миллатнинг маънавий бирлиги, маънавий соғломлигини ҳимоя қилувчи ғоявий қалқон вазифаси-

¹ Фалсафа: қомусий лугат. (Тузувчи ва масъул муҳаррир Қ.Назаров). — Т.: «Шарк» нашриёт-матбуот акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2004, 160-бет.

ни бажаради. Шувинг учун ҳам Президент Ислон Каримов “Фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий имунитетини кучайтиришимиз зарур” лиги ҳақидаги фикрни алоҳида таъкидлаганлар¹.

“Иммунитет” сўзининг маъноси Ўзбекистон миллий энциклопедиясида қуйидагича берилган: (лот. — бирон нарсадан халос, озод бўлиш, қутулиш) — организмнинг доимий ички барқарорлигини сақлаш унинг турли хусусиятларга ва таъсиридан ҳимояланиши, қаршилиқ кўрсатиши, резистентлиги. Ёт омилларга бактерия ва уларнинг токсинлари, вируслар, замбуруғлар, содда жониворлар, гельминтлар, кўчириб ўтказилган аъзо ва тўқималар, организмнинг ўзгарган ўз хужайралари (мас., ўсмасимон хужайралар) ва б.қ. киради. Бу омиллар организм учун ирсий бегона бўлган кимёвий агентлар — антигенларни тутиб қолади.

Организмни инфекцион агентлар ва бошқа ёт моддалардан ҳимоя қилиш омиллари табиати бўйича учга бўлинади:

Биринчиси. Филогенетик иммунитет — анатомик ва физиологик белгилар билан таъминланиб, наслдан-наслга ўтадиган алоҳида ҳимоя омиллари ёки организмнинг алоҳида резистентлиги. Бу омиллар патоген агентлар билан биринчи бўлиб алоқа қилади, шунинг учун уларнинг фаолияти ҳисобига одам организмнинг кўпгина юқумли касаллик қўзғатувчиларга чидамлилиги таъминланади.

Иккинчиси. Туғма иммунитет (турга хос, табиий) — бир биологик турнинг маълум бир патоген агентга нисбатан чидамлилиги бўлиб, наслдан-наслга ўтади.

Учинчиси. Орттирилган иммунитет — ҳаёт давомида организм иммун системасининг ёт антигенлар билан таъсирлашуви ҳисобига юзага келадиган ҳимоя бўлиб, наслдан-наслга ўтмайди. Мафкуравий иммунитет маънавий, маърифий, сиёсий, иқтисодий билимларни оддийгина қабул қилиб олишини эмас, балки уларни онгли равишда тушуниб етишни, бу билимлардан замонавий ижтимоий воқеаларга мафкуравий курашлар воқелигидан келиб чиқиб, муносабат билди-

---

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 494-б.

риш кўникмаларини шакллантириш, айрим носоглом гоёларга жавоб бериш, уни қабул қилмаслик ҳолатидир.

“... Ана шунда жоҳил ақидапарастликнинг “даъвати” ҳам, ахлоқни рад этадиган, биз учун мутлақо бегона гоёлар ҳам ўз таъсирини ўтказа олмайди”¹. Мафкуравий иммунитет ўз-ўзидан намоён бўлмайди. Унинг намоён бўлиши учун ички ёки ташқи гоёвий, фикрий таъсир бўлиши керак. Инсон қаршида янги, нотаниш гоё, таклиф турганида ёки икки йўлдан бирини тавлашга тўғри келганида уларни ўз манфаатлари “кўриги”дан ўтказади. Унинг ўша пайтдаги манфаатларига кўпроқ мос келган, бошқа гоёлар, таклифларни енган гоё энди унинг ҳаракатларини бошқара бошлайди.

Масалан, Даврон кечқурун “Интернет синфи”га бориб, мутахассислиги бўйича янгиликларни тўпламоқчи эди. Шунда курсдош ўртоғи Баҳодир унинг хонасига кириб, унга дискотекага боришни, спиртли ичимликлар билан ҳордиқ чиқаришни таклиф қилди. Даврон унамади, Баҳодир ҳам бўш келмай, уни астойдил кўндиришга киришди, қизиқтира бошлади. Давроннинг бугун кечқурунга мўлжалланган нияти, кичик “гоёси”нинг амалга ошиши хавф остида қолди. Мана шу типик вазиятда ҳам ўзига хос гоёлар курашининг кичик намунаси мужассам. Давроннинг Интернет синфида ишлаш, билимини ошириш нияти, қарори, гоёси мустаҳкам бўлса, у ушбу гоёсини ҳимоя қилади. Натижада, Баҳодир даъват қилаётган дискотекага бориш гоёси енгиледи. Даврон ўзининг касбий, илмий карьераси йўлида яна бир қадам олдинга кетади. Мафкуравий иммунитет муайян гоёлар тўқнашган вазиятларда намоён бўлади.

Демак, мафкуравий иммунитет фикрий жараён натижаси бўлганлиги туфайли у илмий асосланган, далиллар системасига қурилади. Талаба мафкуравий иммунитетининг таркибини мафкуравий билим (вайронкор ва бунёдкор гоёларнинг моҳияти, фарқи ҳақидаги) (Х) ҳис-туйғу, (И) ирода, (К) кўникма ва малакалар (М)тизими ташкил қилади. Мафкуравий кўникмалар билим, фаолият ва хатти-ҳаракатлар бирлигида намоён бўлади. Малакалар эса ёт гоёлар таъсирига қарши қаратилган автоматлашган муносабат, адекват йўл ва

---

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 495-б.

усуллардир. Шу тариқа мафкуравий иммунитетнинг формуласини қуйидагича ифодалаш мумкин:

$MI_{\kappa}B+X+I+K+M$

Мафкуравий кўникма ва малакаларнинг ҳосил бўлишида миллий ғоя негизлари муҳим роль ўйнайди. Агар мафкуравий таҳдид сезилганда, нима қилиш кераклигини ўйлаб ўтирмай ва айрим ҳаракатларга алоҳида диққат қилиб ўтирмай ғояга ғоя билан жавоб бериш амалда бажарила бориладиган бўлса, мафкуравий иммунитет амалий шаклланди, деб ҳисоблаш мумкин.

Ўз миллатини, унинг шаън-шавкати, салоҳияти ва қадриятларини оёқ ости қилган, унинг дардига малҳам бўла олмайдиган киши қандай мавжудот бўлса бордин, аммо инсон эмас. Сиз ўзбексиз ва, аввало шу билан бахтлисиз..

Ғайбуллоҳ Ас-Салом

Миллий истиқлол ғояларига шахснинг ишончи, мустаҳкам иродаси унинг мафкуравий иммунитетни манбаи ҳисобланади. Бундай мафкуравий иммунитетга эга бўлган шахс ёт мафкуралар таъсирига берилмайди, чунки миллий истиқлол ғояси мафкуравий иммунитетни шакллантиришда ўзига хос имконият ва хусусиятларга эга.

Мафкуравий иммунитет миллий мустақилликнинг афзалликларига бўлган ишончга қурилади. Бу ишонч эса ишонтириш, тушунтириш натижасида ҳосил бўлади. Масалан, Ўзбекистон — дунёвий давлат. Дунёвий давлат фаолиятининг асосий тамойиллари, афзалликлари уларни диний давлат билан таққослагандагина кенг ва тўлиқ тушунчаларни беради. Бу дунёвий миллий-демократик тузумнинг моҳияти ва афзалликларини англаб етишга олиб келади. Тараққиётнинг “Ўзбек модели” ривожланишининг умумий қонуниятларини ҳамда бошқа давлатларда юз бераётган жараёнлар, ҳодисаларни қиёслаш, англаб етишга имкон беради.

Демак, мафкуравий иммунитетни шакллантириш муайян вазиятда инсоннинг ўзи, халқи, Ватани манфаатлари бирлигидан келиб чиқиб, ёт ғояларга қарши тура олиш малакаларидир.

Ғоявий манипуляция

Инсон бирор касалликка чалинса, уни даволаш мумкин. Миллат маънавиятининг заифлиги, унинг характеридаги хафсала-сизлик, бефарқлик, ғайратсизлик, ўзаро ички муносабатларда алдамчилик, қўполлик, жоҳиллик, худбинлик, ялқовлик ва бошқа нуқсонларда намоён бўлади. Демак, ҳозирги ўзимизни ўзимиз баркамол қилишимизга тўсқинлик қилаётган маънавий жароҳатларимизни даволашимиз учун масалага аниқ, яъни реал миллий характери ўрганиш ва ўзгартириш омили сифатида ёндашмоғимиз зарур.

Натижада, миллатнинг ўз аҳволига ўзининг муносабати, ижобий жиҳатларни ошириш ва қусурларни маърифий йўл билан даволаб, кучлантириб, жаҳоннинг илғор миллатлари сафига қўшилиши мумкин.

Жамиятнинг ўз эртаси ва келажагига ишончи ўз-ўзидан ҳосил бўлмайди. Бунинг замирида миллат бахт саодати йўлида, демак, ҳар бир фуқаро манфаатидан келиб чиқувчи махсус фаолият — ғоявий тарбия ётади. Мафкуравий тарбия деганда гап, “кишилар дунёқарашини бошқариш ҳақида эмас, балки одамларнинг тафаккурини бойитиш, уни янги маъно ва мазмун билан тўлдириш”ни англатади.

Ғоявий тортишувларда таҳдид солувчи ҳам, ўзини ҳимоя қилувчи ҳам — ғояни оммалаштириш услубларидан фойдаланади. Бу — мафкуравий тарбия услубларидир. Демак, қайси томоннинг енгишини, пировард натижада, илмга асосланган тарғибот ва ташвиқот ҳал қилади. Шу тариқа мафкуралар тортишуви — тарғибот ва ташвиқотлар тортишувига айланади, дейиш мумкин. Шу сабабли “Миллий истиқлол мафкураси том маънодаги миллий мафкурага айланиши учун қатор талабларга жавоб бериши зарур. Ана шундай талаблардан бири — ҳар қандай ёвуз ғояга қарши жавоб бера олишидир»¹.

Жамиятга ёт мафкуравий ғоялар бирданга кира олмайди. Улар, аввало, маҳв қилиниши керак бўлган миллат азалдан ишониб келган нарсаларга ишончини, умидини сўндиради. Бунинг учун миллат ишониб келган нарсалар ёмонланади, обрўсизлантирилади. Натижада, мафкуравий иммунитет-

¹ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 45-46, 80-бетлар.

ни синдиришнинг биринчи босқичи амалга ошади — миллат ўзи ишониб келган гоёлар, қадриятларга бефарқ муносабатда бўла бошлади. Азалий қадриятларга амал қилинмай қўйилади, одамларда уларга амал қилмаётганларга лоқайд муносабат урф бўлади. Қадриятлар, гоёлар қадрсизланади, аҳамиятсиз нарсаларга айланиб қолади. Бўшлиқ ана шундай яратилади, “очиб олинади”.

Гоёвий бўшлиқ очиб олинган, энди унинг ўрнини тўлдириш учун ўз гоёсини жозибали қилиб тасвирлай бошланади. Бузгунчи гоёга хос “янгилик” ва у бераётган ваъдалар одамлар қулоғи ҳамда кўзи орқали онг ва қалбига кира бошлайди. Мафкуравий бўшлиқ шу тариқа тўлдира бошланади. Ёлгон гоё одамлар онгига кирса, у ҳам катта кучга айланади.

Ҳозирги фан ва технологиялар равнақи даврида бошқа кишиларнинг онги ва қалбига яширин, ғараз мақсад билан таъсир кўрсатишни ифодалашда м а н и п у л я ц и я (manipus — қўл) сўзи, яъни «объект устидан бирор мақсадда иш олиб бориш» маъносида ишлатилмоқда. Бунда чаққонлик, маҳорат талаб қилиниши кўзда тутилади. Шу сабабли, “манипуляция”-ни кўчма маънода “одамлар билан объект сифатида муносабатга киришиш” деб ҳам тушуниш мумкин. 1969 йил Нью Йоркда чоп қилинган “Замонавий социология луғати”да бу ҳақда “бошқаларга билдирмасдан, асл мақсадни яширин тутган ҳолда бошқалар устидан ҳукмронлик қилиб, ўзи истаган хулқ-атворни шакллантириш” дейилади.

Биз учун муҳим жиҳати шундаки, ушбу вазиятда шахс ва унинг мафкуравий иммунитетига таъсир кўрсатиш жараёни манипуляция тушунчасида акс этади. Чунки, “даъватчи”нинг таъсири биринчидан шахсга нисбатан зўрлик, куч ишлатилмайди, балки маънавий, психологик хусусиятга эга; иккинчидан, бу таъсирда асл мақсад яширин қолади. Шунинг учун ҳам “ислом дини ниқобида” деган ибора ишлатилади; учинчидан, гоёвий манипуляция, зимдан таъсир кўрсатувчидан маҳорат ва билимни талаб қилади. Шундай экан, гоёвий манипуляцияни мафкуравий кураш, ёт мафкуралар томонидан қўлланилаётган таъсир технологиясининг таркибий қисми, деб аташ мумкин. Яъни манипуляция одамни у ёки бу ишни қилишга эмас (тарғибот ва ташвиқотдан фарқли ўлароқ), балки шу ишни қилишга хоҳиш, истак уйғотишга хизмат қилади.

Гоявий манипуляция жараёнлари қандай кечади? Аввало, гоявий манипулятор (даъватчи) таъсир ўтказмоқчи бўлган одам) тасаввурларини ўзгартиришга олиб келувчи билимлар бера бошлайди. Натижада, объект (шахс)нинг дунё қарашида қадриятлари тизимида даъватчи-манипулятор кутаётган тартиб пайдо бўлади ва етакчилик қила бошлайди. Бу эса шахснинг хулқ-атворига таъсир кўрсатади, шахс ўз характеридаги ўзгаришларни сезмайди ва “мен тўғри йўл тутаяпман, чунки ...”, деган асосга эга бўлиб қолади¹.

Шу ўринда Президент Ислом Каримовнинг “80-йилларнинг охирида мамлакатимизда ўзини “дўст”, “диндош”, миллатдош қилиб кўрсатиб, гўё ислом динининг софлиги учун курашга “даъват” этувчи айрим кимсалар кириб келди... Жуда “чиройли даъват”лар билан чиқиб, айрим ёшларни ўзига маҳлиё қилишга эришди ҳам. ... улар дин ниқоби остида ҳаркат қилаётган халқаро террорчилик ҳаракатининг бир тўдаси экани ошқора бўлди...”², деган фикрларини эслаш ўривлидир. Бу ўтитлар бизни нафақат огоҳликка, балки мафкуравий кураш майдонига чорламоқда.

**Тарихий
битикларда
мафкуравий
иммунитет ҳақида**

Жаҳон тажрибасига назар ташласак, миллатнинг мафкураси бир эмас, балки бир неча авлоднинг умри давомида ишлаб чиқилиши ва такомилга эришувига гувоҳ бўлишимиз мумкин. Бутун халқни бирлаштирадиган байроқ бўлмиш миллий гояни шакллантириш аҳамиятини ифода этувчи фикрлар инсоният тарихининг турли даврларида битилган битикларда ҳам ўз ифодасини топган, унинг ёрқин ифодасини қадимги Шарқ ва ислом фалсафасининг буюк намояндалари ижодида ҳам учратиш мумкин.

Инсоният тарихида мафкуравий иммунитетни мустаҳкамлаш, бунга эришилмаганда бу қандай фожиаларга олиб келиши мумкинлиги ҳақида битиктошларда қолдирилган миллатга огоҳлантириш даъватлари мавжуд. Мана шулардан бири:

Инсоният тарихида мафкуравий иммунитетни мустаҳкамлаш, бунга эришилмаганда бу қандай фожиаларга олиб келиши мумкинлиги ҳақида битиктошларда қолдирилган миллатга огоҳлантириш даъватлари мавжуд. Мана шулардан бири:

¹ Кара-Мурза, С.Г. Краткий курс манипуляции сознанием. (Серия: Тропы практического разума.) — М.: Алгоритм, 2002. — 288 с. с 15.

² Президент Ислом Каримовнинг “Fidokor” газетаси мухбири саволларига жавоблари. // «Fidokor», 2000 йил 8 июнь.

Самимий, носамимийни ажратмайсан, ким қаттиқ гапирса, самимийни ҳам танимайсан. Ўшандайлигинг учун тарбият қилган ҳоқонингнинг сўзини олмайин номнишонсиз кетдинг.

Кул тигин битиги

“Азизим, сен душман сўзларига дарҳол ишониб қўя қолма, унинг сўзлари хийла ва алдовдан иборат бўлиб, у ўз мақсадига эришиш учун ўзини ниҳоятда мулоғим қилиб кўрсатади. Ички оламинини ташқи олами билан бўяб кўрсатади. Сени гафлатда кўргач, тадбир ўқини мақсад нишонига уради. У пайтда сен учун чора-тадбир кўриш фурсати ўтган бўлиб, ҳасрат ва надомат ёрдам бермайди. Чунончи айтадилар:

*Душман иши аввал хийла-ю, найранг,
Сўнг ҳужум бошлайди қилади гаранг.
Бу селнинг йўллари тўсилмаса гар,
Юзланар беҳисоб фитна-ю зарар.
Фитна йўлин бугун тўсмасанг маҳкам,
Эртага кучаяр бўлиб мустаҳкам!*

Хўжа Самандар Термизий

Халқчил талқинда мафкуравий таҳдидни — даъватчининг суҳбатдошини ўзига оғдириб олиш учун қилинадиган уринишларига, мафкуравий иммунитетни эса шахснинг “оғмасдан”, ўзлигида собит ва содиқ тура олишига ўхшатиш мумкин. Шунинг учун ўз қарашига, шахсий фикрига эга бўлмаган оғмачи одамларни ўзбеклар “бетутуриқ”, “субутсиз”, “унга ишониб бўлмайди”, “иккиюзламачи”, “сотқин”, “хоин” каби сўзлар билан атади.

Бу каби мисоллар мафкуравий иммунитетни синдириш, бўшлиқ ҳосил қилиб, ўз гоясини сингдириб, халқнинг онги ва қалбини эгаллаш, гояни оммалаштиришнинг жуда кўп намуналари учрайди. Чунки тарғиботчилар олишувни, курашни жуда узоқ тарихга эга. Бу ҳақда хитойлик файласуф ва ҳарбий кўмондон Сун Цзы (э.о. VI асрда) шундай деган эди:

- “Сиз рақиб мамлакатдаги барча яхши нарсаларни бузинг, айнитинг;
- Рақиб давлатдаги атоқли арбобларни шерик қилиб олиб, жинойатга бошланг;

- Рақиб давлат раҳбариятининг обрўсини тўқинг, қулай пайтда уларнинг жамоат олдидан шармандасини чиқаринг;
- Бу ишда ўша мамлакатдаги энг паст, мараз одамлар билан шериклик қилинг;
- Рақиб мамлакат одамлари орасида келишмовчилик, жанжал чиқаринг;
- Ёшларни кексаларга қарши гиж-гижланг;
- Ҳукуматни яхши иш юритишига ҳар қандай йўл билан қаршилиқ кўрсатинг;
- Рақиб қўшинларининг таъминоти, тартибига тўсиқлар қўйинг, бузинг;
- Аскарларини қўшиқ ва куйга ошифта қилиб, иродасиз қилинг;
- Душманингизнинг анъаналарини қадрсизлантиринг, ҳу-доларига ишончини синдириг;
- Бузуқ аёлларни юбориб, уларни янада кучлироқ айнитинг;
- Рақиб томон ҳақида маълумот олишга, бу ишда улар орасидан шериклар топишга, уларга пул тўлашда жуда сажий бўлинг;
- Умуман пулни ҳам, ваъдаларни ҳам аяманг, чунки улар ажойиб натижаларни беради”.

Ўзбеклар бир-бири билан саломлашгач, “Нима гаплар?” ёки “Еган-ичганинг ўзингга, кўрган-эшитганингдан гапир”, — дейди.

Айниқса, ўз шахсий манфаатларига тегишли муаммоларга дуч келганларида одамлар унинг сабабларини ахтара бошлайдилар. Шу сабабли, газеталар шарҳи, телевидениенинг келаси ҳафта кўрсатувлари ҳақидаги хабарлари, иқтисодиёт, масала, валюта курси, сиёсий ҳаёт янгиликлари олдиндан тарқатилади. Ҳар бир киши, ўзига керакли маълумотни тавлаб тинглайди, эшитади ва ўз саволларига жавоб топади. Ўзининг сувга чанқоғини қондиргани каби “ахборот чанқоғини” ҳам қондиради.

Агарда расмий оммавий ахборот воситалари одамларда туғилган саволларга жавоб топиб бера олмаса, одамлар бу саволларга жавобларни ўзлари “тўқийдилар”. Бу тарихда кўп кўрилган.

Мафкуравий курашлар тарихида тарғибот усуллари-дан, жумладан, миш-мишларнинг келиб чиқиш сабаблари, мақсадлари ҳақида улуғ алломаларимиздан Абу Рай-

ҳон Беруний бундан минг йил бурун ўз даври услубида шундай ёзган эди:

“Хабар берувчилар сабабли ростлик ва ёлғонлик тусини олади. Чунки одамларнинг мақсадлари хилма-хил; халқлар ўртасида тортишиш ва талашини кўп”¹, — деб ёзади ва мишмиш тарқатувчиларнинг ёлғон сўзлаши замирида аниқ мақсад, гаразли манфаатлар ётиши ҳақида шундай дейди: “...бир киши ўзини кўрсатиш мақсадида бошқа бир зид жинсни айблаб, ёлғон гап ёйди, чунки у шу билан (зид жинс устидан) галаба қозонган ва ўз истагига эришган бўлади.

Бу икки хил хабарнинг ёмон истак ва газаб тақозосидан келиб чиқишлиги маълум. Иккинчи бир киши эса ўзи севадиган бир табақага миннатдорчилик билдирмоқчи бўлиб ёки ёмон кўрадиган бир синфни хафа қилмоқчи бўлиб, улар ўртасида ёлғон хабар тарқатади. Бу хил хабар тарқатувчи аввалги хабар берувчи “мухбирга” яқин бўлади. Чунки бу хабарни дўстлик ёки душманлик натижасида тарқатган бўлади.

Учинчи бир киши ўзининг паст табиатлилиги сабабли бирон яхшиликка эришиш ёки ўзининг юраксиз ва қўрқоқлиги сабабли ёмонликдан қутулиш учун ёлғон хабар тарқатади.

Шундай кишилар ҳам бўладик, уларнинг табиатига ёлғон хабар тарқатиш ўрнашиб қолиб, гўёки унга шу вазифа юклангандек бўлади ва ёлғон хабар тарқатмасдан тинчиёлмайди. Бу ёмон хоҳишлардан ва табиатига бузуқ фикрларнинг жойлашганлигидан келиб чиқади.

Баъзи киши (ёлғон хабар тарқатувчига) тақлид қилиб, билмасдан ёлғон хабар тарқатади...”².

XIX асрнинг иккинчи ярмидан ўзбек халқи миллий маданияти, маънавияти тараққиётида мустамлакалик даври бошланди. Мустамлакачилик сиёсатида Туркистонни нафақат сиёсий, иқтисодий, балки маънавий мустамлакага айлантириш режаси турарди. Буни уларнинг ўзлари ҳам яширмас эдилар. Бу ҳақда М.А. Муродиев 1882 йил 30 август куни Тошкент ўқитувчилар семинариясидаги йиғилишида “...мусулмонларимиз маорифининг асосида уларни рушлаштириш.. исломни бузиш.. умуман диний жиҳатларни бузиш.. ётмоғи лозим (344-151) деган бўлса; Туркистон генерал губернатори И.А.Куро-

¹ Абу Райҳон Беруний. Таълиқланган асарлар. II жилд. — Т.: 1965, Фан, 25-бет.

² Уша жойда, 25-26-бетлар.

паткин эса кундаликларида; “Биз 50 йил туб-жой аҳолини тараққиётдан четда... тутдик”, — деб қайд этган эди (344-165).

Агар фашизм ўз мафкуравий хуружларини “энди босиб олиниши керак бўлган халқлар”га қарши ташкил этган бўлса, собиқ мустабид тузум эгаллаб олинган аҳоли учун тузди. Ленин мафкурани одамлар тафаккурини ўзгартиришда қанчалик кучли омил, куч эканлигини ҳисобга олиб, “партия сиёсий фаолиятда идеологияга таянган ва таянади”, деб уқтирди. Собиқ совет мафкураси ўзбек халқининг “эски одатларини йўқотиш” шиори остида миллий ғурурни, мустақиллик гоёси, унинг курашчиларини мафкуравий заифлаштириш мақсадида мактабдан ташқари минглаб маърифий-сиёсий оқартув бўлимларини очди. Ўзбек халқининг тафаккурини советлаштиришга бундай ёндашув уларнинг манфур мақсадларига тезроқ етказди: совет декретлари, партия дастури, Конституция тарғиботига бағишланган митинглар, митинг-концерт-лар, ташвиқий судлар, ташвиқий мавсумлар, қишлоқларда юриб шўро тузуми моҳиятини тушунтиришга уриниб, театр, концерт, кўрғазма, маърузалар, кино, қиротхоналарни ишга солди. Агитпоезд, агитпароход, клуб, “қизил чойхоналар”, сиёсий суҳбат, “сиёсий кун”, диспут, кечалар, жанговар варақалар, “Чақмоқ”, кинолекторий, оғзаки журналлар каби тарғибот-ташвиқотнинг юзлаб усулларидан фойдаланиб, маккор шўро халқимизнинг онига советнинг сохта гоёларини сингдирди.

Иккинчи жаҳон уруши арафасида фашизм эса ўзининг “оммавий психологик қирғин қуроли”ни яратди. Унинг нишони - инсоннинг онги, туйғулари ва уларга таянувчи маънавий, мафкуравий иммунитетни эди. Геббелснинг “тарғиботчилар қўшини” ана шу онг ва туйғуларни ҳамда уларга таянган иммунитетни забт этишга киришди.

Нацистларнинг тарғибот вазирлиги тарғиботчилари овозида сохта назокат, жозиба барқ урди. Ёлгон ва алдов меъёри оширилди. Содда, мўмин-қобил шарқликларнинг хушёрлигини сусайтириш мақсад қилиб қўйилди. Шу мақсадда улар Шарқ халқларининг “оғир аҳволи”га “қайғуриб”, мустамлакачиликдан қутилишлари (ўша пайтда шарқ мамлакатларининг кўпчилиги Англиянинг мустамлакаси эди) учун ўз “беғараз” ёрдамларини таклиф қилдилар.

Ватан хойиларини ёллаб, улардан ёзма ва оғзаки тарғи-

ботда фойдаланилди. Мақсад халқни ўзларига оғдириб, шерик қилиб, ундан сўнг уни қулга айлантириш эди. Агар бунинг иложи бўлмаса, бу иш ҳеч бўлмаса, шарқ халқларининг фашизмга қарши бирлашувининг олдини олишда асқотиши керак эди. Масалан, фашистлар ўзларининг Берлин ва Римдан узатиладиган радиоовозларида миллий озодлик кураши олиб бораётган “дўст Ҳиндистон халқи”га самимий ҳурматларини, бой ва қадимий ҳинд маданиятини жуда севишларини, Ҳиндистонни Англия мустамлакачилигидан озод қилиш иштиёқида эканликларини” ҳар куни такрорладилар.

Шунингдек, фашист мафкурачилари ҳам ислом динини нияқоб қилиб, фойдаланишга уринди. Улар ўша пайтларда айрим Шарқ мамлакатларида панисломизм гоялари кўтарилганлигини билиб олишди. Натижада, барча шарқ мамлакатларини ягона панисломизм байроғи остида (Германия ва Италия ҳомийлиги остида) бирлаштиришга ҳаракат қилишди. Мақсад аниқ эди: ё ўзига шерикка айлантириш, ё бўлмаса, шарқ мамлакатларининг фашизмга қарши бирлашувига йўл қўймаслик, уларни тушовлаб туриш эди.

Тарғибот шу қадар андишасиз эдики, улар нацистларни азалдан мусулмонларнинг ҳомийси, гамхўри бўлиб келганликларини, шу сабабли Муссолинининг халифалик давлатини тузиб жамики мусулмонларнинг раҳбари бўлишга рози эканлигини эълон қилдилар. Бу ҳақда “Пополо д’Италия” газетаси ўзининг 1937 йил 20 март сониди: “Мусулмон дунёси азал-азалдан ягона дохий, ҳомийга муҳтож бўлиб келмоқда... Бўшаб қолган ҳалифлик - “ислом динининг раҳнамоеи” лавозимини дуче (Муссолини. М.К) ўз зиммасига олишга тайёр”, деб ёзган эди. Бироқ шарқ халқлари бу алдовдан ўзларини ҳимоя қилувчи мафкуравий ҳимоя тизими (ҳозирги ибора билан айтганда - мафкуравий иммунитетини) ярата олдилар. Бу ҳақда Сурияда чиқадиган “Ат-Тарик” (Йўл) газетаси 1942 йилдаги 6-сониди “Фашизмга қарши курашиш - ҳар бир арабнинг миллий бурчидир! Биз фашизмга қарши курашар эканмиз, бизнинг ҳаётимизга хавф солаётган таҳдидга қарши курашамиз”, деган умуммиллий шиорни кўтариб чиқди. Шарқ мамлакатларидан фашист даъватчиларини бирин-кетин ҳайдаб чиқара бошладилар.

Якка мантиқ, расмийлик, ёпиқ жамият, табақалаштирилганлик, системалилик, тазйиқ, оммавийлик принципларига

қурилган коммунистик мафкура даври ўтгач, айрим мамлакатларда мафкурага қўшиб, тарғибот-ташвиқот тизимидан ҳам воз кечилди. Чунки, мустақиллик қўлга киргач, ёш давлатлар ўз мустақилликларига таҳдид солаётган ички ва ташқи хавфларни дастлаб кутмадилар, шу сабаб уларга қарши тайёргарлик ҳам кўрмадилар. Бундай вазият, вақт ва имкониятдан фойдаланган сиёсий гуруҳлар ўз ғояларини тарғиб-ташвиқ қилишда анча ишларни қилиб олишади. Натижада, нафақат одамларнинг мафкурасида, балки айрим давлатларнинг ахборот майдонида ҳам бўшлиқ пайдо бўлди. Бу тезда ўз асоратларини кўрсата бошлади. Чунки ягона ахборот майдони таъминланмаган эди. Дин ниқобида ҳокимият учун кураш халқлар қалби ва онгини эгаллашга ҳаракат ҳам шундай вазиятда бошланди.

“Томчида қуёш акс этгани сингари алоҳида олинган ҳар бир шахсда миллат яшайди..”.

Ғайбуллоҳ, Ас-Салом

**Хавфсизлик ва
барқарорликка таҳдидлар
ҳамда
мафкуравий иммунитет**

Ҳозирги воқеликда Миллий истиқлол ғояси ва ёт мафкуралар орасидаги муносабатлар мафкуравий кураш, мафкуравий қарши туриш, психологик уруш шаклларида кечмоқда. Ёт мафкуралар мафкуравий курашларнинг минг йиллик услубларини, шунингдек, замонавийлаштирилган услублари: ахборот майдонини эгаллаб олиш; мафкуравий диверсия, сиёсий индоктринация, мафкуравий инфилтрация, дезориентация, мафкуравий қўпорувчилик ҳаракатларини қўллаш орқали халқимизда Ўзбекистоннинг буюк келажагига ишончсизлик уйғотишга, давлат сиёсатини обрўсизлантиришга, одамларнинг ўзини Ватан, миллат ҳимоясидан четга тортишга, лоқайдликка эришишга интиладилар. Бунда улар бирор хусусий фактни умумлаштириш (экстраполяция), ёлгонни ҳақиқатга ўхшатиб тасвирлаш, кичик муаммодан катта ёлгон ясаш, бир нарсани такрорлайвериш, туйғуни ақлдан устун қўйиш, тингловчининг шахсий манфаатни биринчи ўринга қўйиб, (унга дўст бўлиб кўриниш) “ҳасратлашиш”, ҳукуматларни халқларга ёмон кўрса-

тиш, миллат душманларига раҳмдиллик, ҳамфикрлик туйғуларини уйғотиш, одамларга таниш маълумотларни ишла-тиб «фалон жойда фалон воқеа бўлди», деб ростга ёлғонни улаб юбориш услубларидан мафкуравий курашда фойдала-нашти.

Ҳар қандай жамият бундай маккор таҳдидларни енгиши учун ўзида огоҳлик, мафкуравий хавфсизлик, тўқислик, жанговарлик, сафарбарлик, умуммиллий бирлик каби иж-тимоий сифатларга эга бўлиши керак. Бунинг учун Миллий истиқлол мафкурасининг ёт мафкураларга қарши кураш ус-лublари, жумладан, бузғунчи ғоялар моҳиятини фoш қилиш-га қаратилган тарғибот, мафкуравий мониторинг ва таҳдид-лар моҳиятини халқимиз онги ва қалбига етказиш, жаҳол-латга қарши маърифат тарқатиш услубларидан доимо ва ҳамма жойда фойдаланиш тақозо қилинади.

Собиқ совет мустабид тузуми даврида ёш авлодлар онги-ни коммунистик тарбия ўз исканжасида тутди. Коммунистик мафкура инсонлар онги ва қалбини эгаллаган эди.

XXI аср бошида мафкуравий курашларнинг Шўро даврида қўрилмаган, янги таҳдидлар билан ва илмий-технологик асосга қурилган тарғиботлар кураши даври, деб ҳам тавсифлаш мум-кин. Чунки Шўро даврида қўлланилган тарғибот-ташвиқот, мафкуравий кураш усуллари ҳозир ишламайди. Бизга таҳдид солаётган мафкуралар “мафгункор” кўринса-да ва “оммабоп” бўлса-да, пухта, илмий технологик асосга қурилганлиги сир эмас. Чунки уларнинг тарғиботи олдинги ва ҳозирги замонавий мафкуравий кураш усулларига эга. Фақат ғоя, мақсаднинг шакли ўзгарган. Масалан, ана шундай ғоялардан бири “халифалик дав-латини тузиш” ғоясидир. Бу ғоянинг мазмун ва моҳият жиҳат-дан зарарли эканлигини чуқур англаш зарур.

«Халифа» сўзининг луғавий маъноси — «ўрибосар», тер-минологик маъноси «мусулмон жамоаси ва мусулмон давла-тининг диний ҳамда дунёвий бошлиги» деб талқин этилади. Халифалик давлати мутлақ монархия тишидаги давлат бўлиб, давлатни халифа бошқаради. Халифалик давлатини бошқар-ув тизими ислом-шариат қонунлари билан белгиланади. “Ҳизбут-таҳрир” даъво қилган халифалик давлати эса “Ис-лом Низоми” номли китобида баён қилинган қонунларга асо-сан бошқарилади. Ваҳоланки, Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) дан ривоят қилинган ушбу Ҳадиси шарифда аниқ ай-

тилган: “Халифалик менадан сўнг, умматим ичида 30 йилдир, ундан кейин подшоҳлик бўлади”. Бу мўътабар саҳиҳ Хадис Имом Термизий ва Абу Довуддан ривоят қилинган. Ҳозирда “Ҳизбут-таҳрир” тарафдорлари минглаб бегуноҳ кишиларнинг ноҳақ қони тўкилса-да, халифалик барпо этилишини мажбурий, деб даъват этмоқдалар. Уларнинг бундай хатти-ҳаракатларидан кўзланган мақсад конституциявий тузумни зўрлик билан ағдаришдан бошқа нарса эмас. Шу сабабли улардан соф исломий қадриятларимизни, ўзбеклигимизни (чунки Халифалик давлатида ўзбек деган сўз ўчириб ташланади, давлат тили — араб тили, пойтахт ҳам бошқа жойларда бўлади), ота-боболаримиз дини ҳақиқий исломни ҳимоя қилишга қодир бўлиши муҳим. Шундай лаҳзаларда беихтиёр оловқалб Чўлпоннинг ватанпарварона хайқириви эсга тушади: *“...Улардан бизга дўст йўқ... Бизнинг дўстимиз — ўзимиз! Бизнинг дўстимиз — миллат! Улар — миллат душманлари... Биз уларга душман! Шунини унутмангиз!”* («Кеча ва кундуз»). Миллатни, Ватанни, ота-боболаримиз иймонини, ўзбеклигимизни, мустақиллигимизни ҳимоя қилиш ҳар бир фуқаронинг бурчидир. Агар уларнинг руҳларни чирқиратиб, миллатни, Ватанни дин ниқобидаги ёвуз гоълардан ҳимоя қила олмасак, нима бўлади? Қайтиб озод бўла олмаймиз. Ўзбек ҳам бўла олмаймиз, Ватанда бегона бўлаемиз. Чунки, Халифага ўз ота-бобоси удумларини унутган манқуртлар керак. Улар халифанинг пахтасини экиши, териши керак. Уларнинг меҳнатидан халифаликка олтинлар оқиб бориши керак. Халифа эса ўзи бу дунё лаззатини суради. Қулларига у дунё лаззатларини беради. Акс ҳолда халифалик гоъси бунчалик сиёсий мақсадларни кўзда тутмаган бўларди. Бу дунё, ўткинчи дунё саодатига қизиқмас, курашмас эди. Тоат-ибодат, беш вақт намозга даъват қилиб қўя қолар эди. Шундай эмасми?!

“Ҳизб ут-таҳрир” — суннийлик доирасидаги диний-сиёсий партия бўлиб, 1952 йилда Қуддус шаҳрида ташкил этилган. Бу партия фаластинлик Тақийиддин Набоҳоний (1909–1978) томонидан, “Ал-Ихвон ал муслиман” раҳбари Сайид Қутб билан келиша олмай қолганларидан кейин ташкил этилган.

1952 йилда Тақийиддин Набоҳоний томонидан ер юзининг мусулмон давлатларида мавжуд бўлган тузумни ўзгартириб, “халифалик” давлатини тузишлик ва бу мақсадни амалга

оширишлик учун “Ислом дини” ниқоби остида “Ҳизбут-таҳрир” (Озодлик) партиясига асос солиниб, бу партиянинг идоравий тўпламлари ва бошқа қонунлари ишлаб чиқилган эди. Унинг аъзолари ёшларни диний фанатизм ва экстремизм руҳида тарбиялашнинг барча усуллари — даъват, ишонтириш, варақа ва миш-мишлар тарқатиш, халқа дарс услубларини қўллаб, фуқаролар ўртасидаги, давлат ва шахс ўртасидаги муносабатларни кескинлаштиришга ҳаракат қилди. Улар гўё фақат “ҳақиқий” мусулмонлар ҳокимиятта келса, “исломий тартиб”ни ўрнатиш учун кескин ва агрессив ҳаракатларга имконият яратилади, деб ўйлайдилар.

Бу ҳаракатлар моҳияти ҳақида Президент Ислом Каримов “Инсоният тарихида диний онгнинг ажралмас қисми бўлган одамлардаги эътиқоддан фақат бунёдкор куч сифатида эмас, балки, бузғунчи куч, ҳатто, фанатизм (ўта кетган мутаассиблик) сифатида фойдаланилганлигини кўрсатувчи мисоллар кўп. Айнан фанатизм иллатига йўлиққан одамлар ёки уларнинг гуруҳлари жамиятда беқарорлик тўлқинини келтириб чиқаришга қодир бўладилар”¹, дея алоҳида таъкидлайди.

Ўзбекистоннинг Марказий Осиёдаги ўрнини ҳисобга олиб, улар диний оқимлар Ўзбекистонда ривожлантирилса, бунинг таъсири тезда Марказий Осиёга ёйилишига умид қиладилар. Чунки диний алломалар айни Мовароуннаҳрдан чиққанлиги, бу ўлка халқи миллий характери, маънавиятининг шаклланишига сезиларли ҳиссасини қўшганлигини биладилар. Шу асосда улар диний ниқоб остида ёшларнинг мафкуравий имунитетини сусайтириб, уларга давлатимизнинг демократик сиёсати тамойилларини қоралаб, давлат ва халқ ўртасида зиддият келтириб чиқаришга умид қиладилар. Шу сабабли “Ҳизбут таҳрир” дастлаб ёшларда сохта исломий фикрларга ишонччи оширишни ўзининг асосий вазифаси деб билди. Буни улар сақофий (тушунчага оид) амаллар, яъни сиёсий амалтадбирларидан энг муҳими, деб ҳисоблади. Бошқача қилиб айтганда, ёшларнинг мафкуравий имунитетини сусайтириш, енгил ва ўзларининг сохта гоъларини сингдиришни биринчи вазифа қилиб олдилар.

---

¹ Қаримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. — Т.: Ўзбекистон, 1997, 37, 326-б.

Бундай сохта ғоянинг таъсирига тушган, алданган бир ёшнинг хатини эътиборингизга хавола этамиз:

“Мен турли алдовларга учиб, “Ҳизб ут Таҳрир”дек ман-фур оқимнинг қора гирдобига тушиб қолганман. Динни ўрғанишга бўлган қизиқишим ва бу йўлда қабиҳ ниятли “сохта мулла”лар даъватига кўр-кўрона эргаганим туфайли, охи-роқбатда, хиёнаткор кимсага айландим. Надоматлар бўлсин-ким, биз ёшлар Оллоҳнинг буюк неъматини бўлган тинчлик ва осойишталикнинг қадрига етмадик. Мактубимни йўллашимдан мақсад, ҳали-ҳануз ёшларни йўлдан ураётган кимсаларнинг қора қилмишидан тенгдошларимни огоҳ этишдир. Менинг қис-матим гафлатда қолган тенгдошларимга сабоқ бўлса, ажаб эмас.

1999 йилнинг охирида Лазиз мени Саидқарим деган бо-ланинг уйига таклиф қилди. У ерда Саидқарим беш-олти на-фар болага “Ислом низоми” деган китобдан дарс ўтар эди. Ўша кунги дарс сўнгида у: “Мана шу болалар ҳам қасам ичиб, “Ҳизб ут Таҳрир”га аъзо бўлди, сенинг ўртоғинг ҳам аъзо. Сен ҳам аъзо бўлгин”, деди. Ҳали илмим йўқлигини тушун-тирсам, илмни кейин олаверишим, қасам ичиб, “Ҳизб ут Таҳ-рир”га қанча эрта аъзо бўлсам, савоби шунча кўп бўлиши, ҳозир эса гўёки савобсиз юрганлигим, илмни ишлатганим билан савобим йўқлиги каби гаплар билан бошимни қандай қилиб айлантириб қўйганлигини сезмабман. Шундан сўнг ҳаф-тада бир марта дарсларга қатнайдиган бўлдим... Ҳозир ўйлаб қарасам, қайси бир кимса ёзган “Ислом низоми” китобини Қуръон билан тенглаштирар эканмиз...

“Ҳизб ут Таҳрир”га асосан мактабда яхши ўқимаган, тар-бияси бўш оилаларнинг фарзандларини даъват қилардик. Чунки уларни бошқариш жуда осон. Илмли одам “Ҳизб ут Таҳрир”чиларнинг фаолияти жиноят эканлигини тушунади. Илми йўқлар эса ўзлари қилаётган даъватларининг мазму-нини ҳам англаб етмасди. Яна қандай қилиб бозорларда, аҳоли кўп бўлган жойларда ғавго чиқариш, фитна уюштириш ке-раклиги ҳақида ҳам айтиб берилар эди. Бу ишлар одамларда давлат тузумига нисбатан норозилик туғилиб, бизга кўпроқ қўшилади, “Ҳизб ут Таҳрир” кучаяди, деган мақсадда қили-нар эди.

...Жамоат транспортда аҳолини давлат тузумига нис-батан норозилик келтириб чиқариш учун “очиқ даъват”-лар қилдик. Энди ўйлаб кўрсам, “Ҳизб ут Таҳрир” бошлиқ-

лари юрагимизга қўрқув солиб, жиноятга ундаган экан. Илмсизлигим мени ана шу йўлга бошлади...” дейди бу ҳақда номини айтмасликни сўраган, ҳидоят йўлига қайтган ёшлардан бири¹.

Одамларни у ёки бу мақсадга йўналтириш, тарбиялаш икки томонлама жараён. Бунда тарғибот субъектлари (тарғиботчилар, ТВ, радио, матбуот) ва тарғибот объектлари (шахс, аҳоли) иштирок этади. Тарғибот ва ташвиқотнинг самарадорлиги халқ, жамоа сиёсий онгида тарғиботгача ва тарғиботдан кейинги даражалар орасидаги фарқда билинади. Жамоа мафкурасидаги ўзгаришлар илмий ютуқларга асосланган ҳолда олиб борилса, тарғибот ва ташвиқот самарасини аниқлаш ва такомиллаштириш мумкин бўлади.

Мафкуравий тарбия самарадорлиги, энг аввало, жамиятнинг мафкуравий тарбиялашдан натижа қандай бўлиши керак эканлигини аниқ белгиланишига боғлиқ.

XXI асрда ҳам гоёвий тортишувлар тўхтамаяпти. Шу боис халқимизнинг эртанги мафкуравий бирлигини таъминлаш гоёвий тарбиянинг изчил, доимий асосга қўйилишини тақозо этди.

Президент И.А.Каримов мафкура жабҳасига оид муҳим фикрларни билдириб, қуйидагиларни айтди. Жумладан, “Минтақамизда “Ҳизб ут таҳрир” каби экстремистик, айирмачилик ташкилоти фаолияти тобора хавфли тус олмоқда. У конституциявий, дунёвий давлат тузумига қарши чиқиб, ўрта асрлардаги ислом халифалигини тузиш тўғрисидаги бўлмагур гоёни тарғиб қилмоқда... Лекин, таассуф билан тан олиш керакки, бу ёвуз кучга қарши курашдаги ҳаракатларимизда ҳамжиҳатлик ва изчиллик кўзга ташланмаяпти...”².

Миллий мафкуравий иммунитет ҳар бир йигит-қиз, фуқародаги мустақилликнинг сиёсий моҳияти, Президент Ислам Каримов асарларида кўтарилган сиёсий гоёлар, ислохотлар ютуқлари ва муаммолари, ички ва ташқи сиёсатга доир чуқур билимларга таянади. Ҳар бир киши ёки жамоа, жамият мафкуравий иммунитетини беш даражага бўлиб ўрганиш, баҳолаш ва шу асосда такомиллаштириш мумкин. Бунда:

биринчи, яъни мафкуравий иммунитетнинг **қуйи даража**

¹ Шаропов Ш. Ҳақиқат йўли // «Туркистон», 2003 йил 13 март.

² Хайрли ният самарасиз бўлмайди. Ўзбекистон Республикаси Президентини Ислам Каримовнинг Шанхай ҳамкорлик ташкилоти САММИТдаги нутқи // «Халқ сўзи», 2003 йил 3 июнь.

си — шахс, жамоа, жамият юқоридаги билимлардан хабардор эмас; бузгунчи мафкуравий гоъларга бефарқ, лоқайд;

иккинчи даражаси — билимлар бор, лекин улар ҳис қилинмаган, системалашмаган, шу сабабли уларни бузгунчи мафкуравий гоъларга қарши ишлатишга тайёр эмас;

учинчи даража — мафкуравий билимларга эга, лекин улар назарий, шахс, жамият уларни қўллашга қийналади;

тўртинчи даража — асосли билимларга эга, вазиятни тўғри баҳолай олади; ички ва ташқи сиёсий, мафкуравий таъсирларга қарши иммунитетни шакллантирган ва уни онгли равишда ишлатади;

бешинчи — олий даража — мукамал гоъвий, сиёсий, иқтисодий билимларга эга ва бу билимларни бемалол амалда қўллаб, бузгунчи мафкуравий, сиёсий гоъларни доимо ҳамма жойда фаол фош қила олади.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, кейинги йилларда айрим ёшларда миллатга, Ватанга фойда келтиришни ўйлаш, мустақилликни мустаҳкамлашда фойдали инсон бўлиб етишиш ҳисси махсус, илмий асосда шакллантирилмаганлиги туфайли шахсий манфаатни ўйлаш, енгил йўллар билан тўқис хаётга интилиш ҳисси намоён бўлмоқда. Шу билан бирга, айрим фуқаролар орасида маънавий чекланганлик, дунёқарашнинг торлиги, миллий одоб меъёрларига риоя қилмаслик, сўз ва иш орасидаги тафовут, миллий ғурурнинг сустлиги каби нохуш кўринишлар учраб турадики, уларни биргалашиб бартараф қилиш лозим.

«Сенинг хавфсизлигинг, сенинг хузур-халоватинг, сенинг фаровонлигинг учун ватан керак бўлса, муносиб фуқаро бўл».

К.Гельвеций.

Шахснинг мафкуравий иммунитетини, унинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги, позициясини мамлакат, давлат учун фавқуллоддаги ҳолатларда кузатиш мумкин.

1999 йил 11 май.

Югославиядаги Хитой элчихонаси ёнига бомба тушди.

Хитой шаҳарларида ўн минглаб ёшларнинг норозилик намойишлари бошланди. Одамлар кўкракларига “Мен-нипон-

ман! Мени от” деган плакат-расмларни ёзиб чиқишди. Бошқа мамлакатлардаги мусофир хитойлар ҳам шундай намойишлар уюштиришди. Хитой ёшларининг миллий бирлиги, миллий орияти, сиёсий, мафкуравий бирлиги намоён бўлди. Миллий давлатчилик, ватанпарварлик, фидойиликни ўзида мужассам қилган Хитой миллий характери ўзини кўрсатди. Бу бирликка хавас қилиш кера. Ўзбек характерини миллат, давлат, Ватан шайни дахлсизлиги учун истаган пайтда намоён бўладиган ишончли фазилатлар билан қуроллантириш керак¹.

Мафкуравий иммунитет шахс томонидан Ватан, миллат учун кўнгилли, гоъвий асосланиб амалга ошириладиган кундалик ишларда намоён бўлади. Бу фаоллик миллий бирлик, маънавий юксалишга халақит бераётган сифатлар, ёт қарашлар, миллий хавфсизлигимизга, ички ва ташқи таҳдидларга очиқ ва мардона қарши туришни ҳам ўз ичига олади. Бошқача қилиб айтганда, — Элим, юртим деб яшашнинг ҳар бир кишида, жамоада, жамиятда намоён бўлишини англатади. Бу эса миллий гоъни амалий кучга айланттириш ва бузғунчи мафкуравий таъсирлардан аҳолини, ёшларимизни ҳимоя қилишнинг шартларидан биридир. Зеро «Фикр ва сўз амалиётга йўналтирилганда уларнинг ҳар иккиси ҳам моддиятга — нарсага айланади»².

Ёт мафкуралар тарғиботининг «меҳрибонлиги», «хотислиги» ва «бетарафлиги», «ёқимлилиги», «дўстоналиги»нинг ортида нима ётганини доимо билишлари лозим. Яъни уларнинг замирида Ўзбекистоннинг ривожланиб кетишига қараб мунтазам тактикасини ўзгартириб турувчи жонсарак ақидапарастлик тарғиботи натижаси ва амалиёти ётганини, уларнинг анъанавий фундаменталистик назария ва гоъларни замонавий усулларда «жонлантираётганини» тушуниш зарур.

Шу билан бирга, айрим ёшлар ҳар хил ёт гоъларни холис ахборот манбаи сифатида қабул қилаётганликларини ҳам таъкидлаш керак. Ёт мафкураларни кўр-кўрона қабул қилиш зарарли.

¹ Қуроёнов М. Янги қонун зарур. // «Миллий тикланиш», 2000 йил 7 март.

² Ван Янмин. // Ҳақиқат манзаралари: 96 мумтоз файласуф. —Т.: Янги аср авлоди, 2002, 230, 372-б.

**Мафкуравий
ҳимоянинг хориж
тажрибаси
намуналари**

Жаҳоннинг демократик мамлакатлари тажрибасида мафкуравий тарбиянинг бой имкониятлари, турли намуналари тўпланган. Ёш авлодни, бутун жамиятни ўз давлати, мамлакатининг мафкураси руҳида тарбиялаш — социологик, педагогик, психологик муаммо сифатида фаол ўрганилиб, тезкор замонавийлаштирилиб келинмоқда. Ўтган асрнинг 60-70 йиллари Фарбий Европа ва АҚШда мафкурасизлашувга, яъни ижтимоий ҳаётни мафкурадан холи этишга уриндилар. Лекин бу йўл ўзини оқламади. Чунки тарбиядаги мафкуравий бўшлиқ ўз асоратларини кўрсата бошлади. Бундай ҳолат ҳақида нуфузли немис наشرларида: “Ҳозирги ёшларимиз ўртасида лоқайдлик, руҳсизлик, бефарқлик, англамаган норозилик, беқарорлик кайфиятлари тарзида намоён бўлаётган “ёшлар маданияти” деб аталувчи хатти-ҳаракатлар кучаймоқда. Бу — ёшларнинг ўз аждодлари ижтимоий ва маданий қадриятларидан бегоналашяётганликларининг белгиларидир”, — деган ташвишли фикрлар билдирила бошланди. Натижада, “мафкуравий янгиланиш”, “қайта мафкуравийлашув”га кучли зарурат туғилди ва мафкурасизлик хатосини тузатишга киришилди. Шу тариқа, Фарбий Европа ва АҚШнинг позитивистик педагогикаси ижтимоий қадриятларга эътиборни, мафкуравий тарбияни ўз ичига олувчи “мактабда ўқувчиларни сиёсий индоктринациялашни амалга ошириш” концепциясини ишлаб чиқиб, амалга ошира бошлади.

Америка мактабларида мафкуравий иммунитетни шакллантириш — ўз миллий манфаатларини ҳимоя қилувчи восита сифатида қаралади. Буни тушунса бўлади, зеро, бугунги ёш авлоднинг гоъвий, мафкуравий бирлиги — эртага Америка халқининг гоъвий, мафкуравий бирлигини англатади-да! Шу сабабли АҚШнинг “Миллат” (“The Nation”) журнали “Агар ижтимоий фан ўқитувчиси мактаб синфидан ўзининг либерал қарашларини билдирадиган жой сифатида фойдалана бошлар экан, у тез орада ишсизга айланади”, — дея огоҳлантиради.

Хуллас:

1. Диний ақидапарастлик ва бошқа ёт мафкуралар, энг аввало, айрим ёшларнинг гоъвий-сиёсий тажрибасизлигига таянади. Ёт мафкура ва бузғунчи таъсирлар билан кураш мафкуравий тарбияда лоқайдлик, бефарқлик кайфиятининг ҳар қандай кўринишларига муросасизликни тақозо қилади.

2. Қарши тарғибот самарадорлигининг зарурий тамойилларидан бири — унинг тезкорлигида бўлиб, унда муайян минтақавий шароитларни, кишиларнинг ёш хусусиятларини, олий ўқув юртининг у ёки бу муддатда ҳал қила олиши мумкин бўлган мафқуравий имкониятларини ҳисобга олиш кўзда тутилади.

3. Шахснинг мамлакат ичкарасида ва ташқарисида содир бўлаётган воқеаларни мустақил таҳлил қила олиши, мафқуравий иммунитетни мустаҳкамлайди.

Чунки мафқуравий таҳдид ўзининг мазмуни, тамойиллари, услублари ва шаклларига кўра мураккаб ҳодисадир. Бу ҳақда мамлакатимиз раҳбарининг шу йил 12-13 май кунлари Андижон шаҳрида рўй берган воқеалар муносабати билан Оқ сарой қароргоҳида, 17 май куни Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасида мамлакатимиз ва чет эл журналистлари ҳамда дипломатик корпус вакиллари учун ўтказилган матбуот анжуманларидаги баёнотлари ва мухбирларнинг саволларига жавобларида турли диний радикал гуруҳларни бирлаштириб турган нарса «биз учун ёт бўлган бир мақсадни — диний давлат, мусулмон халифалигини ўрнатишни тарғиб қилмоқда уларни бирлаштириб турган — дунёвий тараққиёт йўлига бўлган нафрат, ғарблик журналистлар учун яна бир бор айтмоқчиман, конституциявий, дунёвий тараққиёт йўлини қабул қила олмаслик, уни кўролмасликдир»¹ — деб таъкидлаган эди. Унга Мустақил Ўзбекистоннинг ҳаётий ютуқларини далил-исботсиз атайлаб қоралаш, мустақилликка эришган мамлакатларнинг ҳаммасида мавжуд бўлган умумий муаммоларни «фақат Ўзбекистонга хос» деб талқин қилиш, эришилаётган ижтимоий-иқтисодий сиёсат ютуқлари моҳиятини, ҳукуматимизнинг ташқи ва ички сиёсатини бузиб кўрсатиш, айрим мамлакатлар турмуш тарзи, сиёсий тизимини бирёклама кўкка кўтариш, миллий ғояларимизни обрўсизлантириш, кўп миллатли Ўзбекистонда аҳоли ўртасида ижтимоий ҳамкорликни бузишга қаратилган кайфиятларни уйғотиш ва низолар келтириб чиқаришга уриниш, одамларнинг диний туйғуларини жунбушга келтириш, диний ёвқарашни пайдо қилиш каби йўналишлар хосдир.

---

¹ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. — Т.: Ўзбекистон, 2005, 53-бет.

II БЎЛИМ

ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИГИ ВА МИЛЛИЙ ГОЯНИНГ ЗАРУРЛИГИ

5-МАВЗУ. ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИГИНИ МУСТАҲҚАМЛАШДА МИЛЛИЙ ГОЯНИНГ ЗАРУРЛИГИ ВА АҲАМИЯТИ

**Мустақиллиени
мустаҳқамлашда
миллий гоядан
кўзланган мақсадлар**

Мустақиллик йилларида эришилган ютуқлар, мавжуд муаммоларни ҳолисона таҳлил қилиш, тегишли ҳулоса ҳамда сабоқлар чиқариш — миллий гоянинг зарурлиги ва аҳамиятининг тобора ортиб боришини кўрсатмоқда.

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов миллий истиқлол гояси ва мафқурасини шакллантириш зарурати ҳақида мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ фикр юритиши тасодифий ҳол эмас эди. Негаки, “Миллий мустақил давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлигига, анъана ва урф-одатларига таҳдид соладиган, уни ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йўлида фойдаланишга қаратилган интилиш ва ҳаракатлар доимий хавф сифатида сақланиб қолиши муқаррар”¹.

Демак, миллий гоянинг зарурлиги, энг аввало, мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳқамлаш учун зарурдир. Унинг зарурати қуйидаги мақсадларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳолда намоён бўлади.

- олдимизга қўйган олижаноб мақсад-муддаоларимизга, яъни озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш;
- эски мафқуравий асоратлардан батамом халос бўлиш;
- гоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик;
- узоқ даврлар мобайнида одамлар онгида ҳукмрон бўлган бегона ва ёт гояларнинг янада қайтадан тикланишига йўл қўймаслик;

¹ Миллий истиқлол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Ўзбекистон, 2001, 3-б.

— халқимиз табиатига зид бўлган ўзга гоёлардан, айниқса, ёш авлодни ҳимоя қилиш;

— ҳар қандай тажоввузкор гоёларга қарши тура оладиган, ҳар томонлама баркамол авлодни воёга етказиш заруратининг мустақилликни мустаҳкамлашдаги ўрнини англаш орқали ҳаракат дастурига эга бўлиш;

— мустақил давлатимизнинг ҳар бир фуқаросида Ватан тақдири учун масъуллик туйғуси бўлиши учун ҳам зарур.

Мустақилликни мустаҳкамлашда миллий гоёдан кўзланган мақсадларнинг кенг қамровли илмий-назарий ва амалий йўналишлари Президент Ислом Каримовнинг асарларида, нутқ ва маърузаларида ўзининг аниқ концептуал ифодасини топган.

Мустақиллик йилларида жамиятимиз аъзоларининг дунёқарashi, фикрлаш тарзида теран ўзгаришлар юз бермоқда. Ана шундай шароитда халқимизни бирлаштирадиган, бунёдкорлик фаолиятига сафарбар этадиган, унинг эзгу мақсадлари ва ҳаётий манфаатларини ўзида мужассам этадиган миллий гоё ва мафқурани яратиш ижтимоий-сиёсий ва маънавий тараққиётимизнинг муҳим шарти ҳамда заруратига айланди.

Мустақилликни мустаҳкамлашда миллий гоёнинг зарурлиги ва унинг аҳамияти ҳам ички, ҳам ташқи сиёсатимиз истиқболлари, самарадорлиги билан боғлиқ. Шу нуқтаи назардан миллий гоёнинг зарурлиги жамиятимизни тараққий топган демократик мамлакатлардаги каби эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиши билан ҳам боғлиқ. Демак, миллий гоёнинг негизидаги муҳим устувор мақсад — мустақилликни бундан буён ҳам асраб-авайлаш, ҳимоя қилиш ва мустаҳкамлаш бўлиб қолаверар экан, унинг зарурлиги ҳеч бир даврда ўз аҳамиятини йўқотмайди.

**Миллий гоё —
Ўзбекистон халқининг
асосий мақсад
ва муддаоларининг
ифодаси**

Ҳаётий кузатишлар баъзан зиёлиларимиз ўртасида ҳам бизга миллий гоё, миллий мафқура нима учун, ким учун керак, унинг маъно-моҳияти нимадан иборат, деган муҳим масалага яна бир бор ойдинлик киритиш заруратини юзага келтирмоқда. Бунда, яъни миллий гоёда Ўзбекистон халқининг мамлакатимиз ривожига белгилаб олган асосий мақсад ва муддаоларининг ифодаси мужассамлашган.

Биринчидан, ўзининг келажагини кўрмоқчи ва қурмоқчи бўлган ҳар қандай давлат ёхуд жамият, албатта, ўз миллий ғоясига суяниши ва таяниши зарурлиги билан боғлиқ;

Президент Ислам Каримов таъбири билан айтганда, “давлат тизими, уни бошқариш ва олиб борилаётган сиёсат, аввало, аниқ ва равшан ифодаланган мафкура асосига қурилмоғи лозим. Яъни, олдин давлат қурилиши ва ундан кейин мафкура пайдо бўлиши ўзи ғайритабиий ҳол. Буни яхши англаб олишимиз лозим. Яъни, олдин ғоя пайдо бўлади, ундан кейин ғоя асосида мафкура, мафкура асосида эса тизим, сиёсат пайдо бўлади”¹. Демак, ўз миллий ғоясига таянмаган жамият инқирозга дучор бўлиши, ўз йўлини йўқотиб қўйиши муқаррар.

Иккинчидан, миллий ғоя Ўзбекистон халқининг асосий мақсад ва муддаоларининг ифодаси сифатида шунинг учун ҳам зарурки, одамлар онгини, тафаккурини ўзгартирмасдан туриб, кўзланган олий мақсад — озоод ва обод жамиятни, эркин ва фаровон ҳаётни барпо этиб бўлмайди. Бунинг учун эса, одамлар муайян ғояга ишониши ва таяниши зарур. Бу жараён ўз-ўзидан ҳаракатга келмайди, албатта. Негаки, кенг халқ оммасини бирон бир ғоянинг илғор ва инсонпарвар эканига ишонтирмоқ учун, аввало, мазкур ғоянинг тўғри, ҳаётий ва илғор эканлигига ишонтириш зарур. Ишонтирмоқ учун унинг илмий ва ҳаётийлигига алоҳида эътибор қаратиш билан бирга миллий ғоянинг ўзи мамлакатимиз халқининг асосий мақсад ва муддаолари ҳамда манфаатларини ифодалашни керак.

Учинчидан, миллий ғоянинг зарурлиги миллатнинг ўзлигини тўла англаш жараёни билан боғлиқ. Негаки, миллат ўзлигини тўла англамас экан, бирон-бир буюк ўзгаришлар қилиб бўлмайди. Миллий ўз-ўзини англаш у ёки бу миллатни ўзга миллатлардан ажралиб кетишига эмас, балки ўзлигини англаган миллатларнинг маърифатлашган ҳамкорликларининг мустақкамланиб боришига хизмат қилади. Ана шундай ўта мураккаб вазиятда миллий ўзликни англашда миллий ғояга асосий таянч куч, илмий-назарий ва амалий дастур сифатида ҳар бир инсоннинг руҳи, кайфияти, ҳиссий кечинмаларига кириб бориш орқали унинг қалби ҳамда онгига таъсир

---

¹ Каримов И.А. Озоод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд — Т.: Ўзбекистон, 2000, 464-465-б.

кўрсатади. Бу миллий ғоянинг халқ ҳаётига яқин, унга бево-сита дахлдор эканлигини таъкидлаш лозимдир.

Демак, Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашда мил-лий ғояда бугунги ҳаётнинг энг долзарб муаммолари, унинг стратегик мақсадлари билан диалектик боғланиши унинг яшаш шартидир.

Тўртинчидан, мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкам-лашда миллий ғоянинг зарурлиги яна бир муҳим ҳолат би-лан, яъни бугун бизнинг тарихий ўзгаришлар даврида тота-литар тузумдан эркин демократик бозор муносабатларига асосланган демократик тузумга ўтиш шароитида яшаётган-лигимиздан келиб чиқмоқда.

“Бу ўтиш даври ўзига хос, жуда катта ғов ва тўсиқларга дуч келиши, қаттиқ курашлар орқали кечиши барчамиз учун аён бўлмоғи даркор. Халқимиз ва жамиятимизни мана шу даврида янги уфқлар сари бошлаш, даъват қилишда мақсад-ларимиз аниқ бўлиши керак. Бундай мақсадларга эса, авва-ло, чуқур ўйланган ва пухта ишланган мафкура асосида ети-шиш мумкин”. Демак, миллий ғоя мустақилликни мустаҳ-камлаш ғоясининг ўзаги бўлган — таялаган тараққиёт йўли-мизнинг тўғри, адолатли ва ҳаққоний эканлигига, у мана шу заминда истиқомат қиладиган ҳар бир инсоннинг ҳаётий ман-фаатларига мос тушишига кенг оммани ишонтириш орқали уларни бунёдкорлик ишларига сафарбар этиш учун хизмат қилади.

Мустақилликни асраб-авайлаш, ҳимоя қилишда миллий ғоянинг ўрнини бошқа биров бир омил босолмайди. Шу нуқ-таи назардан давлат сиёсатининг устувор йўналишлари, мақ-сад ва вазифаларини маънавий жиҳатдан таъминлаш, бу-гунги кунда мамлакатимиз тақдири учун ўта долзарб маса-ладир. Бунинг ёрқин ифодаси Президент И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ўн тўртинчи сессияси (2004 йил 29 апрель)даги “Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжи-ҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ”лиги ҳақидаги нутқи-да ҳамда Олий Мажлисининг мамлакатимиз фуқароларига му-рожаатномасида баён этди. Хусусан, унда шундай дейилган: “Бугун башарият ўзига хос ва зиддиятли бир даврда яша-моқда. Бир томондан илм-фан ва техника, юксак технология-лар тараққий этиб, инсонпарварлик ғоялари, демократик қад-

риятлар, ўзаро ҳамкорлик дунё бўйлаб қарор топиб бормоқда. Айни вақтда, ер юзининг турли минтақаларида қуроли мождарлар рўй бераётган, халқаро терроризмнинг янги-янги хуружлари оқибатида минг-минглаб одамларнинг ҳаётдан кўз юмаётгани ҳам шу замоннинг очиқ ҳақиқатидир¹.

“Мафжура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафжура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар. Қаердаки, мафжуравий бўшлиқ вужудга келса, ўша ерда бегона мафжура ҳукмронлик қилиши ҳам тайин”.

“Жамиятимиз мафжураси халқни — халқ, миллатни — миллат қилишга хизмат этсин”.

И.А.КАРИМОВ

**Миллий истиқлол
ғоясининг мустақилликни
мустаҳкамлашда намоён
бўлиши**

Маълумки, мустақиллик туфайли бошқа халқлар қатори биз ҳам ўз миллий табиатимиз ва минг йиллик анъаналаримизга, урф-одатларимизга зид бўлган сохта коммунистик ғоядан

воз кечдик. Лекин инсоният тарихи шу нарсани қатъий равишда исботлаганки, мафжура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмас экан. Қаерда шундай ҳолат юз берган тақдирда бўш қолган мафжура майдонини бизга бегона, орзу-интилишларимизга мутлақо ёт ғоялар эгаллашга уриниши ҳам тарихан исботланганлиги, шубҳасиз. Агарда ён-атрофимиздаги воқеликка теранроқ назар ташлайдиган бўлсак, табиий захираларга бой, геополитик нуқтаи назардан ғоят қулай ҳудудда жойлашган юртимизга кўз олайтирадиган, бизга таъсирини ўтказишни истайдиган турли носоғлом кучлар мавжудлигини инкор этолмаймиз. “Улар, — деб таъкидлайди, — Президент Ислоҳ Каримов, — ўз ниятларини амалга ошириш учун ҳеч нарсадан тап тортмаслиги бутунги кунда аён бўлиб қолди. Бу кучлар катта маблағ ва замонавий қурол-аслаҳаларга эга. Лекин уларнинг энг ёвуз қуроли — миллий қадриятларимизга тўғри келмайдиган, энг ёмони, эртага ўрнимизни эгалла-

¹ “Халқ сўзи”, 2004 йил 30 апрель.

ши лозим бўлган ёш авлоднинг қалби ва тафаккурини захарлайдиган бузгунчи мафкурадир.

Ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ноҳўя хатти-ҳаракатлар, ёвуз ишлар, аввало, мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлмоқда". Шу ўринда нега айнан ганимларимиз ҳали ҳаётий тажрибага эга бўлмаган, оқ-қорани таниб улгурмаган ёшларга қаратмоқда, деган савол туғиладди. Чунки айнан ёшлар мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлашда асосий таянч куч. Айни пайтда, ёшларимизнинг кўнгли очиқ, содда, ишонувчан.

Миллий истиқлол ғоясининг мустақилликни мустаҳкамлашда намоён бўлиш жараёни ўзининг бир қатор хусусиятларига ҳам эга. Улар қуйидагилардан иборат.

- Бугунги кунда одамзод маълум бир давлатлар ва сиёсий кучларнинг манфаатларигагина хизмат қиладиган, олис-яқин манбалардан тарқаладиган, турли маъно-мазмундаги мафкуравий кучларнинг таъсирини доимий равишда сезиб яшаш. Ахборот асри, электроника асри деб аталаётган ХХI асрнинг бугунги кунда бу таъсирлардан холи бўлиш деярли имконсиздир. Демак, бугунги кунда "мафкура полигонлари ядро полигонлари"га нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга. Бу унинг хусусиятларидан биридир.

- Агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин. Аммо ғоявий тазйиқ, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийин.

- Миллий ғоя — миллат тафаккури ва онгининг маҳсули. Лекин, айни вақтда, сиёсий онг даражаси ҳар бир миллатнинг ривожини белгилайдиган омил ҳамдир. Демак, онгни, тафаккурни ўзгартирмасдан туриб ҳеч бир жамият ўзининг олий мақсадига эриша олмайди. Биз ҳам кишилар онги ва тафаккурини ўзгартирмасдан туриб озод ва обод жамиятни барпо этолмаймиз.

Миллий истиқлол ғояси мустақилликни мустаҳкамлашда намоён бўлиши учун у ўзида нималарни мужассамлаштириши ва қандай талабларга жавоб бериши лозим.

Миллий мафкура, — авваламбор, ўзлигимизни, муқаддас анъаналаримизни англашга ёрдам бериши, халқимизнинг кўп асрлар давомида шаклланган эзгу орзуларини, жамиятимиз олдида қўйган олий мақсад ва вазифаларни қамраб олиши шарт.

- Жамиятимизда бугун мавжуд бўлган хилма-хил фикр-

лар ва ғоялар, эркин қарашлардан, ҳар қандай тоифалар ва гуруҳларнинг интилишлари ва умидларидан, ҳар қандай инсоннинг эътиқоди ва дунёқарашидан қатъий назар, уларнинг барчасини муштарак миллий байроқ атрофида бирлаштирадиган, халқимиз ва давлатимизнинг дахлсизлигини асрайдиган, эл-юртимизни энг буюк мақсадлар сари чорлайдиган миллий истиқлол ғояси — мафкура бўлиши керак.

• Миллий мафкура ҳар қандай тажаввузкор миллатчилик ва шунга ўхшаган унсурлардан, бошқа элат ва халқларни менсимаслик, уларни камситиш кайфияти ва қарашларидан мутлақо холи бўлиб, қўшни давлат ва халқлар, умуман, жаҳон ҳамжамиятида, халқаро майдонда ўзимизга муносиб ҳурмат ва иззаат қозонишда пойдевор бўла олиши лозим.

• Миллий ғоя, биринчи навбатда, ёш авлодимизни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руҳида тарбиялаш, уларнинг қалбига миллий-маънавий қадриятимизга мос инсонпарварлик ва одабийлик фазилатларини пайванд қилишдек олижаноб ишларимизда мададкор бўла олади.

Миллий ғоя Ватанимизнинг шонли ўтмиши ва буюк келажагини узвий боғлаб туришга, ўзимизни улуг аждодларимиз боқий меросининг муносиб ворислари деб ҳис қилиш, шу билан бирга, жаҳон ва замоннинг умумбашарий ютуқларига эришмоққа йўл очиб берадиган ва шу мақсадларга муттасил даъват қиладиган ғоядир.

Демак, миллий ғоя, миллий ифтихор кундалик машаққатли ишларимизда ва бунёдкорлик фаолиятимизда кучимизга куч, ғайратимизга ғайрат қўшиб, ҳақиқатан ҳам келажаги буюк давлат кураётганимизга мустаҳкам ишонч бағишлайди.

Мустақил Ўзбекистон учун, унинг тараққиёти ва буюк келажаги учун эндиликда бир қанча муҳим вазифа ва муаммоларни ҳал этиш асосий масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Ана шундай вазифалардан бири миллий истиқлол мафкурасига ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлашдан иборатдир. Миллий истиқлол мафкурасини мустаҳкамлаш зарурлиги, фикримизча, бир қатор шарт-шароитлардан келиб чиқади. Улар асосан қуйидагилардан иборат:

• Ўзбекистон ўзининг мустақил тараққиёт йўлига қадам қўйган дастлабки пайтларда — эски, ягона мафкурадан бутунлай воз кечилаётган, янги мафкура эса ҳали ишлаб чиқилмаган, илмий асослаб берилмаганлиги билан боғлиқ эди.

• Умумбашарий тарихий тараққиёт таҳлили шуни кўрсатадики, ҳеч қандай жамият мафкурасиз яшай олмаган. Дунёдаги ҳар бир жамиятнинг, ҳар бир давлатнинг ўзига хос, ўзига мос келадиган, унинг учун хизмат қиладиган, туб мақсадлари ва манфаатларини ҳимоя қиладиган мафкураси бўлган. Демак, одамлар қайси бир жамиятда яшамасин нимагадир ишониши, эътиқод қилиши, қандайдир бир соғлом ғояга, таълимотга асосланиб иш кўриши, фаолият кўрсатиши тарихий заруратдир.

• Мустақил Ўзбекистон учун, миллий истиқлол мафкурасининг тарихий зарурати шундаки, демократик жамият қуриш учун унинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, маданий-маънавий заминларини яратиш ва мустаҳкамлаш учун ўзимизга хос ва мос миллий мафкура сув ва ҳаводек зарур. Буни бизга мустақиллигимизнинг ҳаётий тажрибаси очиқ-равшан кўрсатиб турибди. Демак, миллий ғоя — жамият ҳаётининг барча жабҳаларини ўзида қамраб олади ва унинг маънавий негизининг мезонига айланади. Шу нуқтаи назардан қаралса, кишиларга маънавий таъсир этишнинг асосий воситаси ҳамдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримов кенг жамоатчиликни, олимлар, шоирлар, ёзувчиларни мафкура масаласига жиддий эътибор беришга чақириб, 1993 йилдаёқ, яъни мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ “олдимизда турган энг муҳим масала, бу миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва ҳаётимизга тадбиқ этишдир” — деб уқтирган эди¹.

Дарҳақиқат, мустақил Ўзбекистоннинг миллий истиқлол мафкураси олдида буюк мақсад-муддаолар, ўта долзарб вазифалар турибди. Унинг асосий мақсадларидан бири - Ўзбекистон ҳудудида яшовчи ҳар бир фуқарони, ҳар бир миллат ва элат кишиларини баркамол инсон қилиб тарбиялаш, мустақилликнинг онгли фидойисига айлантиришдир. Негаки, жамият тараққиёти, мустақиллик билан боғлиқ бўлган улкан вазифаларни бажаришга оммани сафарбар этишни миллий ғоясиз тасаввур этиш мумкин эмас. Инсоннинг фаоллиги унинг илғор, бунёдкор, ўзимизга хос ва мос миллий ғояга қатъий амал ва эътиқод қилишига боғлиқ. Демак, истиқлол мафкураси бутун Ўзбекистон халқининг миллий руҳини, маданий

¹ Каримов И.А. Буюк мақсад йўлидан огишмайлик. — Т.: Ўзбекистон, 1993, 9-6.

меросини, ҳис-туйғусини, миллий гурур ва ифтихорини, куч-қудратини, орзу-интилишларини ўзида мужассамлаштиради. Ана шундай қудратли омил бўлган мафқуранинг шаклланишида тарихий билимлар, тарихий хотираларнинг аҳамияти беқиёсдир. Шу ўринда Н.Остроумов афсус билан айтган хулосаларини келтириш мақсадга мувофиқ: “Беихтиёр ўйлаб қоласан киши, — деб ёзади у ўз кундаликларида — қолоқ ва ожиз, қуролланмаган бегона халқларни босиб олишимиз мумкин экан-у, бироқ бошқа камчиликларимизни ҳисобга олмаганда, ўзимизга ортиқча баҳо беришимиз, бепарво танбаллигимиз ҳамда давлат идора усулидаги қолоқлигимиз туфайли уларни бошқаришни билмас эканмиз. Биз чет мамлакатларга нисбатан маданиятимиз пастлигича қолмоқдамиз... Биз маҳаллий аҳолининг на тилини, на урф-одатларини, на динини ўргандик”.

Мустақилликни мустақкамлашда Ўзбекистон учун миллий истиқлол мафқурасининг тарихий зарурлиги ва унинг демократик жамият қуришдаги ўрни яна бир қатор мавжуд муаммоларни ҳал этиш билан боғлиқ. Улар қуйидагилардан иборат:

— биринчидан, миллий истиқлол мафқураси кишиларда миллий маданиятнинг, миллий онгнинг, миллий гурурнинг ўсиши ва ривожланишини таъминлаш омили сифатида мустақилликни мустақкамлашда муҳим аҳамиятга эга;

— иккинчидан, миллий истиқлол мафқураси кишиларда миллий бирдамлик ва ҳамжиҳатлик туйғусини шакллантириш орқали ёшларда ватанпарварликни тарбиялайди ва мустақилликни мустақкамлашга хизмат қилади;

— учинчидан, мустақил Ўзбекистон учун миллий истиқлол мафқураси халқни меҳнатни севиш ва қадрлашга даъват этиш, меҳнатсиз ризқ-насиба, моддий-маънавий бойлик ва келажак йўқ эканлигини, мустақиллигимизнинг барқарорлиги ва тақдири ҳам унга боғлиқлигини одамлар онги ва қалбига чуқур сингдиради.

Миллий истиқлол мафқураси бир миллат — ўзбекларнинг манфаати билангина боғланган эмаслигини алоҳида таъкидлаш зарур. Ўзбекистонда истиқомат қилаётган ўзбеклар, қозоқлар, қирғизлар, тожиклар, туркманлар, руслар, украинлар, яҳудийлар, хуллас, Республикамизни ўзининг жонажон Ватани деб билган, у билан фахрланадиган барча мил-

лат ва элатларнинг тенг ҳуқуқлигини, миллий ғурурини манфаатларини ҳимоя қилиш мафкурамиз моҳиятида асосий ўринни эгаллайди. Шунингдек, миллий истиқлол мафкураси заминида жаҳондаги барча илгор давлатлар, халқлар томонидан эътироф этилган умуминсоний қадриятларни, ижобий тажрибаларни ҳам ҳисобга олади ва таянади.

Мустақил Ўзбекистон учун миллий истиқлол мафкурасининг тарихий зарурлиги ва унинг демократик жамият қуришдаги ўрни — Президентимиз Ислам Каримов томонидан мутлақо янги ғояларнинг ишлаб чиқиши билан бир қаторда, бир қанча давлатларнинг тажрибалари ўрганилмоқда. Фикримизнинг исботи сифатида биргина Ўзбекистон Конституцияси лойиҳасини тайёрлашда 30 га яқин хорижий давлатлардаги қонунчилик тажрибалари ўрганилганлигини келтириш ўринлидир. Натижада, коммунистик мафкурадан, синфийликдан, партиявийликдан холи бўлган асосий қонун яратилди.

Мустақиллик туфайли биринчи маротаба Конституциямизда мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги қарор топиши учун шарт-шароит яратилди. Масалан, Конституциянинг 12-моддасида: “Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланади. Ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмас”, — деб ёзиб қўйилган. Бу қоида Республикада ижтимоий-сиёсий барқарорлик ва истиқлол мафкурасини ишлаб чиқишда ҳамда мустақилликни мустаҳкамлашда муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Инсоният тарихий тараққиётидан шу нарса маълумки, ҳар қандай соғлом янги ғоя кенг жамоатчиликнинг онига чуқур сингса, ҳаётда чуқур илдиз отса, амалиётда ўзини тўла оқласа ўшанда реал воқеликка, катта ижтимоий кучга айланади. Айни пайтда, одамларимизда мустақиллигимиз ҳақида билим ва ғоя, миллий истиқлол мафкураси тўғрисида тасаввур бўлса-ю, лекин ана шу билим ва ғоя иймон ва эътиқодга, дунёқарашга айланмаса, бундай мафкуранинг замини бўш бўлади, мустақилликни мустаҳкамлашда, асраб авайлашда амалий аҳамияти бўлмайдди. Шу нуқтаи назардан Президент Ислам Каримовнинг “Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли”, “Ўзбекистон келажаги буюк давлат”, “Янги уй

қурмай туриб, эскини бузманг”, “Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик”, “Ўзбекистон XX аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шароитлари ва тараққиёт кафолатлари”, “Ўзбекистон XXI асрга интилоқда”, “Тарихий хотирасиз келажак йўқ”, “Жамиятимиз мафқураси халқни — халқ, миллатни — миллат қилишга хизмат қилсин”, “Миллий истиқлол мафқураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” ва унинг Олий Мажлис 2-чақириқ 9-сессиясида қилган маърузасида ҳамда асарларидаги бебаҳо илмий-назарий қоидалар, дастурий йўл-йўриқлар халқимизнинг гоъвий-сиёсий, умуман, бутун маънавий дунёсини миллий истиқлол гоъси негизлари асосида бойитишда, унга ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлашда, айниқса, катта аҳамиятга эга. Ушбу китобларда мустақиллигимизни мустаҳкамлашнинг энг долзарб муаммолари, назарий асослари, илмий-амалий ечимлари чуқур ва ҳар томонлама ёритилибгина қолмай, айни бир пайтда миллий истиқлол мафқурамини одамлар онги ва қалбига синдиришнинг йўл-йўриқлари ҳам кўрсатиб берилган. Бироқ бу анча мураккаб, масъулиятли жараёндир. Шошма-шошарлик қилиш, ўйламасдан иш тутиш, ўзибўларчилик асосида ҳаракат қилиш, юксак масъулиятни унутиб қўйиш миллий истиқлол мафқурасини турмушга жорий этиш масаласига катта зиён етказиши ҳеч гап эмас. Бундан жуда эҳтиёт бўлмоқ лозим. Чунки “Мафкура — ўтмиш ва келажак ўртасидаги кўприкдир”¹. Шу ўринда биз яна инсоният жамияти ўз тараққиётида эришган барча ютуқлар, энг аввало, умуммиллий мафқуранинг барчани бирлаштирувчи куч бўлганлигини таъкидламоқчимиз. Президент Ислом Каримов бу масаланинг долзарблигини Олий Мажлиснинг 2-чақириқ I сессиясида сўзлаган маърузасида (22 январь 2000 йил) “Бизнинг бош стратегик мақсадимиз қатъий ва ўзгармас бўлиб, бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик давлат барпо этиш, фуқаролик жамиятининг мустаҳкам пойдеворини шакллантиришдан иборат. Бу — лўнда қилиб айтганда, ривожланган давлатларнинг тажриба ва тараққиёт моделларидан кўр-кўрона нусха кўчирмаган ҳолда, уларга хос юксак ҳаёт даражаси ва сифатига эришиш демакдир. Бу мамлакатимизда миллати, тили ва динидан қатъий назар ҳар бир инсоннинг барча

---

¹ Жамиятимиз мафқураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 14-б.

ҳуқуқ ва эркинликлари кафолатланадиган, фаровон турмуш тарзи таъминланадиган демократик ривожланиш йўлини изчил давом эттириш демакдир”. Бу борада қуйидаги муҳим масалаларга алоҳида эътибор берилди:

- Мамлакатимиз сиёсий ҳаётининг барча соҳаларини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштириш Бунда жамиятимизда мавжуд бўлган турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган самарали механизмни шакллантирсак, ҳаётимизнинг барқарор ва мустаҳкам тараққиётини мукаммал кафолатлаган бўлар эдик. Миллий истиқлол мафкураси ва унинг демократик жамият қуришдаги ўрни, энг аввало, мамлакатимиз сиёсий ҳаётида ҳақиқий маънодаги кўшпартиявийлик муҳити қарор топиши билан боғлиқдир. Бу борада Президент Исом Каримов иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида қилган маърузасида қуйидаги вазифани қўйди: “Ҳар бир партия муайян ижтимоий қатламга таянган ҳолда, ана шу тоифа манфаатларининг ҳимоячиси сифатида ўзининг аниқ ва равшан ҳаракат дастурига эга бўлиши керак. Унда ҳар қайси партиянинг мақсад ва вазифалари, жамият тараққиёти борасидаги муқобил таклифлари ўз ифодасини топиши лозим.

- Амалдаги кўшпартиявийлик — бу ҳар хил қараш ва гоялар ўртасидаги баҳс-мунозара, турли партиялар, жумладан, муҳолиф партиялар учун ҳам сиёсий рақобат майдони демакдир”¹. Бироқ, бизнинг фикримизча, ўтиш даврида, ҳар қандай жамиятда бўлганидек, муҳолифат, башарти у жамиятни янгилашнинг ташкилотчиси бўлишга интилаётган бўлса, аҳолининг муайян ижтимоий қатламлари ва гуруҳларининг манфаатлари ва интилишларининг ҳақиқий ифодачиси ва ҳимоячиси бўлиши лозим.

- Муҳолифат конституциявий мезонлар доирасида фаолият кўрсатиб, аниқ дастурий ҳужжатга эга бўлиши керак. Ана шу дастурий мақсадларидан келиб чиқиб, аҳолини, айниқса, сайлов даврида, ўзи таклиф этаётган ислохотлар ва янгиланиш йўли ҳозирги шароитда жамият учун энг тўғри ва энг мақбул йўл эканлигига ишонтира олиши лозим.

- Ҳақиқий муҳолифатнинг вужудга келиши учун, унинг

---

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пиروвард мақсадимиз. 8-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 333-б.

ҳокимият билан ғоявий ва амалий таклифлар кирита биладиган, жамиятимизнинг турли сиёсий қатламлари манфаатларининг ифодачиси тариқасида майдонга чиқа оладиган мухолифат бўлиши учун сиёсий вазият ва барқарорликни таъминловчи механизм ва системалар кучли бўлиши керак. Бугунги кунда барча соғлом фикр юритувчи, мустақиллигимизни мустаҳкамлаш ва Ватанамизнинг буюк келажаги учун курашаётган кишиларнинг барчаси сиёсий мухолифатни, айнан шундай ҳолдаги мухолифатни кўришни истайди. Албатта, бунинг учун матбуот, ахборот воситалари демократик тамойилларга таяниб астойдил ишлаши лозим.

Бинобарин ҳар бир давлат, жамият ўзи бажараётган тарихий вазифани асословчи ва барча ижтимоий қатламлар, миллатлар ва элатлар, диний эътиқодлар вакиллари шу вазифа атрофида бирлаштирувчи, жипсловчи умуммиллий мафкурага эга бўлганлар. Чунки шундай қилингандагина, биринчидан, бирон бир мафкура давлат мафкураси даражасига чиқмайди. Иккинчидан, бундай иш умуммиллий мафкурани янада бойитишга хизмат қилади, унинг ҳар бир фуқарога етиб боришини таъмин этади. Бундай фикрга келишимизнинг илмий-назарий асоси, учинчидан, ҳозирги даврда илғор давлатларда барча ижтимоий қатламлар ўз ғояларини демократия, инсонпарварлик, ижтимоий адолат қоидалари ҳамда талаблари асосида яратишга интилаётганликларидир. Уларнинг орасидаги муросасизлик ўрнига ҳар бир масалада консенсус, яъни муро-саю-мадора тамойилларидан келиб чиқин тобора устун келмоқда.

Мустақил Ўзбекистон худди шу йўлдан бормоқда. Бу мафкура халқимиз тарихини, маданиятини, фалсафасини, ахлоқини, сиёсий онгини, бадий дидини, диний анъаналарини ва келажак, истиқболларини аниқ белгилаб бериши билан ҳам алоҳида ажралиб туради. “Ўзбекистон Россиядан келтирилган коммунистик мафкурани қабул қилмайди, қабул қила олмасди ҳам. Европада илдиз отиши мумкин бўлган нарса Шарқда униб ўса олмайди. Буни ҳамisha ҳисобга олмоқ керак. Бу ўринда Шарқнинг турмуш тарзини, руҳиятини, фалсафасини, унинг буюк Ислом динини ҳисобга олмоқ зарур! Асосий вазифамиз ҳеч қандай ижтимоий ларзаларсиз, очлик, қашшоқликсиз, одамларга зиён етмайдиган тарзда иж-

тимой-иқтисодий тараққиётнинг янги босқичига ўтишдан иборат. Бу маънода ҳам Ўзбекистоннинг ўз йўли бор”¹.

Бу мустақиллигимизнинг ўзига хос пойдеворидир. Шунга таянган ҳолда қурилаётган жамият мустақил ва мустаҳкам бўлади. Демак, мустақилликни мустаҳкамлашда Ўзбекистон миллий истиқлол мафқурасининг илмий-назарий жиҳатлари қуйидаги хулосаларда ўз ифодасини топади:

— Мафкура Ўзбекистон жамияти ҳаётида жуда зарур, чунки мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар.

— Ўз поёнига етган XX асрда яшаган замондошларимизнинг кўп синовлар, азобу уқубатлар, хатолар фожиалар, урушлар, қатағонларни бошидан кечиришининг асосий сабабларидан бири ғоявий курашлар, миллий-маданий мерос ва қадриятларни инкор этиш, ўзга ғояларни зўрлаб киритиш заминида рўй берди. Бу ҳақиқатни ҳеч қачон ёдимиздан чиқармаслигимиз керак.

— Инсоният тарихида ахборот асри деб тан олинаётган, яъни XXI асрда ҳам, турли мафкураларнинг ўзаро кураши ҳар қачонгидан кўра шиддатли тус олмоқда. Дарҳақиқат ҳозирги даврда дунёда икки қарама-қарши қутб барҳам топган бўлса-да, турли хил мақсад ва манфаатларни ифода этувчи мафкуралар тортишуви тўхтагани йўқ. Натижада, бугунги кунда ҳам баъзан бир-бирига мутлақо зид дунёқарашлар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаб ва секталар ўртасидаги фикр талашувлари гоҳо баҳс-мунозара доирасидан чиқиб қонли тўқнашувлар, оммавий қирғинларга сабаб бўлмоқда. Бу мустақиллик учун катта хавф-хатардир. Ана шундай фожиаларнинг олдини олиш, уларни тинч йўл билан ҳал этишнинг бирдан бир воситаси мафкуравий таҳдидлардан сақланишдир, ўз миллий истиқлол ғоясига эга бўлишдир. Негаки, ғоявий кураш ва тортишувлардан кўзланган асосий мақсад — инсон, авваламбор, ёшлар қалбини эгаллаш, уларни ўз дунёқарашига бўйсундириш, маънавий жиҳатдан зайф ва тобе қилиш. Президент Ислом Каримов ибораси билан айтганда, “фикр қарамлиги, тафаккур қуллиги эса ҳар қандай иқтисодий ва сиёсий қарамликдан ҳам кўра

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-жилд — Т.: Ўзбекистон. 1996, 154-156-б.

даҳшатлидир”¹. Таъбир жоиз бўлса, айтиш мумкинки, ахборот ва электроника асри деб аталаётган янги ХХІ асрда инсон ҳар қачонгидан турли маъно-мазмундаги мафкуравий кучларнинг таъсиридан холи бўлиши деярли имконсиздир. Хулоса қилиб айтганда, бугунги кунда мафкура полигонлари ядро полигонларига нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга. Иккинчидан, мафкуравий курашнинг кишиларни доимо огоҳ бўлишга ундовчи томони шундаки, агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин. Аммо гоъвий тазйиқ, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийинлиги билан ажралиб туради. Унинг илмий-назарий асослари ҳақидаги яна бир хулоса бу табиатда ҳам, жамиятда ҳам бўшлиқ бўлиши мумкин бўлмаганидек, мафкура соҳасида ҳам бўшлиқ вужудга келишига асло йўл қўйиб бўлмаслигидир. Бу мустақилликни асраб-авайлаш, мустаҳкамлашнинг муҳим шартидир.

Хулоса қилиб айтганда, миллий гоънинг зарурлиги 21 аср вабоси бўлган халқаро терроризм, экстремизм ва радикализмга қарши курашда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Давлатимиз раҳбарининг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузасида таъкидлаганидек, «ислом динини сиёсатга айлантираётган, ёвузлик ва террорчилик мафкурасини яратаётган кўплаб радикал ва экстремистик марказларнинг, биринчи навбатда, ёшлар онгини захарлаб, зомбига айлантириб, улардан террорчилар тайёрлаш бўйича конвейер ташкил этаётган, халифалик тузишдек турли хом хаёлларни амалга оширишга уринаётган қабих кучларнинг илдизини қирқиб ташлаш керак»². Демак, миллий гоъга ишонч ва эътиқод қанча мустаҳкам бўлса, у инсонларнинг шахсий, оилавий ҳаётида, ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳалари орқали мустақилликни мустаҳкамлаб беришга хизмат қилади.

---

¹ Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни — халқ, миллатни — миллат қилишга хизмат этсин. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 5-6.

² Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз — жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. — Т.: Ўзбекистон, 2005, 64-65-бетлар.

6-МАВЗУ

МИЛЛИЙ ҒОЯ — ХАЛҚНИНГ ИШОНЧИ ВА ЭЪТИҚОДИ

**Миллий ғоянинг
халқ ишончи
ва эътиқодига
айланиш зарурлиги**

Миллий ғоя халқнинг ишонч ва эътиқодига айланса, у ўзининг кутилган самарасини беради. Шунинг учун ҳам ишонч ва эътиқод масаласи миллий ғояда муҳим мезон ҳисобланади. Мамлакатимиз раҳбари «FIDOKOR» газетаси мухбирининг саволларига берган жавобларида «мафкура фақат бугун эмас, балки ҳамма замонларда ҳам энг долзарб сиёсий-ижтимоий масала, ҳар қандай жамиятчи соғлом, эзгу мақсадлар сари бирлаштириб, унинг ўз муддаоларига эришиши учун маънавий-руҳий куч-қувват берадиган пойдевор бўлиб келган» деб таъкидлайди. Ўзбекистоннинг ҳозирги давлат ҳудудида яшаган халқларнинг уч минг йиллик тарихига назар ташлайдиган бўлсак, аксарият ҳолларда босқинчилар зулми остида яшаганлигини кўрамыз. Дарҳақиқат, эрамиздан аввал VI асрда — эронлик аҳмонийлар, IV асрда — Юнон босқинчиси Александр Македонский, эрамизнинг биринчи асрларида — хитойликлар, VII асрларда — араб бадавийлари, XII асрларда — мўғул истилочилари, XIX асрдан бошлаб, аввал Чор Россияси, кейин «Қизил империя» исканжасида эзилиб яшаганлигига кўҳна тарихимиз гувоҳ бўлган.

Шулардан келиб чиқиб фикр қиладиган бўлсак, табиий равишда, нега халқимиз бунчалик эзилиб яшаган, сабаби нима, деган савол туғилади. Унинг турли сабаблари файласуфлар, тарихчилар, сиёсатшунослар томонидан у ёки бу тарзда изоҳланган. Лекин узоқ давом этган бу миллий ғожеанинг асосий сабаби — миллатнинг ғоявий тарқоқлиги, парокандалигидир. Зеро, миллий тарихимизда озодлик, мустақиллик учун курашиб ёрқин из қолдирган: Широқ, Тўмарис, Спитамен, Муқанна, Нажмиддин Кубро, Жалолиддин Мангуберди, Махмуд Таробий, Темур Малик ва бошқа буюк миллий қахрамонлар халқни озодлик, мустақиллик ғояларига собит эргаштиришга ҳаракат қилганлар. Миллий ғоянинг, жамият мафкурасининг халқ ишончи, мукамал эътиқодига тўла айланмаганлиги сабабли мағлуб бўлганлар. Мамлакат

ёвлар оёғи остида пайҳон бўлган, миллат гурури, шаъни тошталган.

1991 йилда Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг ўзбек халқи ўз мустақиллигини сақлаб қола оладими ёки яна мустамлакачиликнинг янги кўринишларига хос ҳаёт кечирадими, деган дилеммани кун тартибига қатъий қилиб қўйди.

Мустақилликка эришгандан кейин мустабид тизимнинг якка ҳукмрон бўлган коммунистик мафкурасидан бешиб, зада бўлиб қолган ўзининг миллий ғояси негизлари бўлган маданий қадриятлари, урф-одат ва анъаналаридан бегоналаштирилган халқ жамиятнинг барча соҳаларини «мафкурадан холи қилиш»ни қўллаб-қувватлади. Халқни бирлаштириш, мустақилликни мустаҳкамлашнинг бирдан бир йўли — ўзбек халқини уюштирувчи, янги жамият қуришга сафарбар этувчи миллий ғояни, жамият мафкурасини шакллантириб, халқ ишончи ва эътиқодига айлантириш билан боғлиқ эди. И.Каримов 1993 йил 6 май куни Олий Кенгашнинг XII сессиясида сўзлаган нутқида: «Олдимизда турган энг муҳим масала, бу — миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва ҳаётимизга татбиқ этишдир. Бизнинг энг улуғ мақсадимиз, энг улуғ ғоямиз, энг улуғ шиоримиз шуки, Ўзбекистоннинг битта йўли бор: мустақилликни мустаҳкамлаб, истиқлолни мустаҳкамлаб — олға юриш. Мафкурамиз, тутган йўлимиз, бор гайратимиз ана шу улуғвор ниятга йўналтирилиши керак. Халқимизни, барча сиёсий кучларни, жамият ташкилотларини яқдил, бир жон, бир тан қиладиган ғоя ҳам аслида шу»¹, деган эди.

**Миллий ғоянинг
ишонч ва эътиқодга
айланиш шарт-
шароитлари**

Миллий истиқлол мафкураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончини орттиришнинг илмий-назарий йўналишлари ишлаб чиқилиши билан бирга, унинг шарт-шароитлари, жараёнга таъсир кўрсатувчи омилларнинг хилма-

хил эканлигини ҳисобга олиш муҳим. Айни пайтда, бу жараённинг энг муҳим жиҳати шундан иборатки, ҳар қайси фуқаро, ҳар қайси инсон жамият тараққиётининг йўналишига нисбатан ўз муносабатини аниқлаб олиши зарур. Инсоннинг мо-

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1996, 203, 217-бетлар.

ҳиятини унинг ижтимоий эҳтиёжлари тизими, нарса ва ҳодисаларга онгли муносабати ташкил қилади. Аниқроқ қилиб айтганда, ички ботиний эътиқоди, орзу-умидлари ижтимоий мавжудотлигининг маъно-мазмунини белгилайдиган сифат кўрсаткичидир. Уларни шартли равишда илоҳий ва дунёвий йўналишларга ажратиш анъанаси мавжуд. Хусусан, уларни миллий ғояларда намоён бўлиши тарзида олиб қарасак, бу сифатлар инсоният мавжудлигининг зарурий шарти бўлиб, дунёвий ҳамда илоҳий ғояларнинг эътиқодга айланиши, фаолият мотиви, ҳаракатлантирувчи механизми ҳам шу маъно-мазмуннинг характерини белгилайди. Бу дунё тузилишининг сирсиноатлари, одамларнинг онги ва тафаккурида диний эътиқод билан бирга ақл, тажриба асосига қўйилган дунёвий билимлар мужассамлигида ўзининг ифодасини топиб келган.

Инсоннинг индивидуал ғояси, бир томондан, ижтимоий борлиқнинг шахс ҳаёти даражасида намоён бўлиши, иккинчи томондан, унинг зарурий шарти, компоненти, атрибути ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, шахснинг индивидуал ғоялари ижтимоий бирликларнинг мақсади, орзу умидлари, ишонч-эътиқоди доирасида конкретлашиб, умуминсоний ғояларнинг таркибий қисмига айланади. Яъни, шахс эътиқоди, ишончига асосланган амалий фаолияти: халқ, миллат, ижтимоий табақа манфаатлари, эҳтиёжлари асосида умумлашади.

Турли ижтимоий бирликларнинг ўзига хос индивидуал ишончи, эътиқодига айланган ғоялар — миллат манфаатлари, эҳтиёжлари «чорраҳаси»да тутатиб, миллий ғояни ва уларни амалга ошириш усуллари ҳамда воситалари бўлган мафкураларни вужудга келтиради.

Миллий ғоя — муайян ҳудудда яшаётган турли ижтимоий гуруҳ ва табақаларнинг, миллат ва элатларнинг, хилма-хил диний эътиқодли кишиларнинг манфаатларига мослигида, уларнинг дунёвийлик ва илоҳийлик хусусиятлари мутлақо шартли ҳамда нисбийдир. Аниқроқ қилиб айтганда, миллий ғоя халқнинг ишончи ва эътиқодини ифодалаганлиги учун, уларнинг мавжудлигини ҳамда ривожланиш истиқболларини намоён қилади. Шу нуқтаи назардан, миллий ғоя жамиятни ташкил қилган шахслар, индивидлар ва ижтимоий гуруҳларнинг сиёсий партияларга мансублигидан, қайси динларга эътиқод қилишидан, миллати ва irqидан, ижтимоий мақсадидан қатъий назар, уларнинг манфаатларини интегра-

циялаштирувчи ҳамда универсаллаштирувчи ижтимоий фаолият омили ҳисобланади.

Жамиятнинг мафкураси, турли ижтимоий онг шакллари ва амалиёт йўналишлари: таълим-тарбия, фан ва илмий муассасалар, маданият ва маънавий-маърифат, адабиёт ва санъат, дин, жисмоний тарбия ва спорт соҳаларида интеграциялашган комплекс-системали фаолиятни тақозо қилади. Бу вазифанинг мураккаблиги:

Биринчидан, узоқ тарихий даврларда давом этган мустамлакачилик сиёсати халқни тарихий хотирадан, миллий қадриятлардан маҳрум қилиш чегарасига келтириб қўйган эди.

Иккинчидан, шу даврларда тоталитаризм, волюнтаризм сиёсатининг ташкилий-институционал тизими халқ онгида мустамлакачиликка нисбатан «кўникиш эффектани» вужудга келтириб: бўйсунувчанлик, қуллик стереотипларини шакллантирган. Бошқача қилиб айтганда, «узоқ йиллар давомида бу тузум фақат жамият унга зўрлаб бўйсундирилгани учунгина эмас, балки жамият зўрлик йўли билан мафкуравий қолипга мослаштирилгани учун ҳам тоталитар деб аталиб келинди»¹.

Учинчидан, янги вужудга келган мустақил давлатлар устидан ҳукмронлик қилишнинг мукамал мафкуравий усулларида, воситаларида фойдаланишга тайёр турган давлатларнинг «ғоявий эмансипацияси», «мафкуравий агрессияси» кенг миқёсда хужум бошлаши билан характерланади.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин, миллий ғоя ва жамият мафкурасини шакллантириш, уларни халқ ишончи ва эътиқодига айлантиришнинг бир-бири билан боглиқ икки вазифаси кун тартибига қўйилди. Уларни, шартли равишда, ижтимоий-сиёсий макон, тарихий замон нуқтаи назаридан *ички* ва *ташқи* йўналишларга ажратиш мақсадга мувофиқ,

**Миллий ғояни халқ
ишончи ҳамда
эътиқодига
айлантириш
вазифалари**

Мамлакатимизнинг бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиши, жамиятнинг ижтимоий-сиёсий, маънавий ҳаётини эркинлаштироқда. Маълумки, жамиятни ташкил қилган ижтимоий-сиёсий қатламларнинг манфаатларидаги хилма-хиллик қонуний тарзда улар ўртасида манфаатлар хилма-хиллигини намоён этиш билан бирга эркин ва муштарак

¹ Бжезинский З. Коммунизм талвасаси // «Жаҳон адабиёти». 1997, 6-сон, 161-бет.

мақсадларни ҳам келтириб чиқаради. Жаҳондаги ривожланган давлатларнинг тарихий тажрибалари шу манфаатлар муштараклигини ўз вақтида, оқилона ҳал қилишнинг йўллари, воситаларини топиш жамиятнинг барқарор тараққиёти гарови эканлигини ва аксинча, мамлакатларнинг гоъвий ожизлиги, ношудлиги миллий парокандаликка олиб келиб, халқни қуллиққа маҳкум қилишини қайта-қайта исботлаб берган. Ана шу ҳолатни олдини олишда мамлакат ичида халқнинг миллий гоъга бўлган ишонч ва эътиқоди уларни умуммиллий мақсад йўлида жипслаштиради.

Шунинг учун ҳам Президентимиз И.А.Каримов мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ, мамлакатимизда яшаётган барча ижтимоий-сиёсий қатламларни, табақаларни, миллат ва элатларни Ватан равнақи, юрт тинчлиги-осоишталиги, халқ фаровонлиги гоъси атрофида жипслаштиришга алоҳида эътибор бериб келмоқда. Бу миллий ривожланишнинг истиқболларини кафолатлайди. Бунинг асосий омили, умумий нуқтаси — мамлакатимизда яшаётган барча фуқароларни: миллатидан, ирқидан, диний эътиқодидан, иқтисодий аҳволдан, сиёсий мавқеидан, қайси партияларга мансублигидан қатъий назар, умуммиллат манфаатларини ифодалайдиган истиқлол гоълари уларнинг ишонч ва эътиқодидан жой олиши ҳамда шу гоъ асосида бирлаштиришдан иборат. Бу вазифани бажариш, мамлакатимизда демократик, адолатли-ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамияти қуришнинг зарурий шарти бўлиб қолмоқда.

Бу вазифаларни бажарилишида ўтмиш жамиятнинг гоъвий стереотипларидан воз кечиш, мустабид тизимнинг сохта тенгликка асосланган, «қайчилаб текислаш» сиёсати оқибатларини бартараф қилиш, амалда мафкурасизлаштиришдан иборат бўлган ҳукмрон сиёсий мафкура таъйиқининг кишилар онгида ҳадик, шубҳа тарзида сақланиб қолишини сиқиб чиқариш муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, кишиларнинг боқимандалик кайфиятини батамом йўқотиш — гоъвий-мафкуравий фаолиятнинг таркибий қисмидир. Ана шу асоратлардан қутулиш миллий гоъга ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлайдиган ички омиллардан ҳисобланади. Тоталитаризм тузумининг: «Давлат сени боқаяпти, сен давлатга қул бўлишинг даркор», деган тамойили гоъвий қарамлик ва мафкуравий маҳдудликка олиб келган. Боқиманда одамнинг фикр эр-

кинлиги, сиёсий фаолияти чегараланган бўлиб, ҳукмрон мафкура нимани айтса, шуни қиладиган пассив, лоқайд, ғоявий калтабин кишилар қилиб тарбиялашга асосланган эди.

Миллий ғоя ва жамият мафкурасини шакллантиришнинг муҳим ички вазифаларидан бири — қурилаётган жамиятнинг муносиб ғоявий-мафкуравий заминини яратишдир. Халқимизда: «Сув бўлмаган жойда қамиш ўсмайди», деган ҳикматли сўзлар мавжуд. Маълумки, қамишни ўриб ташласангиз ҳам, ёқиб юборсангиз ҳам, бари бир ўсиб чиқаверади. Уни йўқ қилишнинг ягона чораси — сувни қуритишдир. Шунга кўра, миллий тараққиётимиз жараёнига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ғояларнинг мамлакатимиз ҳудудига ўтиши ва илдиз отишига имконият бермаслик учун миллий ғояга ишонч ва эътиқод алоҳида аҳамиятга эга. Бунинг учун миллий истиқлолимизга ёт бўлган ғояларнинг юртимизга кириб келиши, Ватанга эътиқоди суст, имони, иродаси бўш кишиларнинг онгини тезроқ забт этади. Чунки, ғоявий тарбия чора-тадбирлари — ғоявий-мафкуравий «инфекция»га нисбатан иммунитетни вужудга келтириш, унинг салбий оқибатларига қарши курашишга кўра самаралироқдир. Бунинг учун ҳар бири нисбатан мустақил, лекин бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлган: ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий ҳаётни миллий-маънавий негизларимизга таянган ҳолда, унга мос тарзда қурилиши муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиш давридаги ижтимоий вазиятини таҳлил қиладиган бўлсак, бир томондан, этнографик, демографик структураси, диний эътиқодлар хилма-хиллиги унинг халқининг ҳаёт тарзи негизларининг ранг-баранглиги ягона миллий истиқлол ғоялари доирасида бирлаштиришга ҳалақит қилмаслиги лозим. Ўзини Ўзбекистон фуқароси деб билган ҳар бир инсонни умумий Ватан туйғуси, халқ фаровонлиги, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш, миллатлараро тотувлик билан узвий боғлиқ миллий ғоя бирлаштиради. Иккинчи томондан, агар шундай эътиқод ва ишонч бўлмаса, айнан шундай ижтимоий муҳит хусусияти ғайриинсоний, ғайримиллий ғояларнинг мамлакатимизга кириб келишига, маълум маънода қулай имкониятлар яратиш эҳтимолини қолдиради.

Мамлакатнинг босқичма-босқич янги жамиятга, бозор муносабатларига ўтиши, иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришлар билан боғлиқ бўлган қийинчиликлар, аҳолини, айниқса, ёшларни иш билан таъминлаш муаммолари, аграр соҳадаги ислохотларда эришилаётган ютуқлар нисбатан суст кечаётганлиги, айтиш мумкинки, ёт гоъларга нисбатан кишиларнинг руҳий барқарорлигини келтириб чиқаради. Шунинг учун ҳам миллий истиқлол гоъсини кишилар онгига, ҳаёт тарзига сингдиришда иқтисодий ҳаётдаги ижобий ўзгаришларнинг салмогини ошириш зарур.

Мамлакатимизда демократик жамият қуриш, сиёсий соҳани эркинлаштириш, унинг қонуний-ҳуқуқий асосларини ва турмушга тадбиқ этишнинг мукаммал механизмларини яратиш бир томондан, миллий истиқлол гоъсининг ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги ифодаси бўлса, иккинчи томондан, шу асос — миллий гоъларни халқ ишончи ва эътиқодига айлантириш ва ҳаётга жорий этишнинг имконияти ҳисобланади. Шу боис айтиш керакки, мамлакатдаги сиёсий партия-лар, турли диний конфессиялар миллий истиқлол гоъси асосида кишиларни умумхалқ манфаатлари йўлида муштарак мақсадларга сафарбар этишлари учун имкониятлари мавжуд.

Мустақилликка эришгандан кейин миллий қадриятларнинг, муқаддас динимизнинг тиклавиши миллий тараққиёт учун маънавий муҳитни яратиб бермоқда. Буюк аждодларимизнинг маънавий мероси гоъвий баркамоллик учун озиқ бўлмоқда, лекин шуни ҳам айтиш керакки, бизнинг тарихимизга маҳлиё бўлиб, келажакни унутишга ҳаққимиз йўқ. Тарихий тажрибалардан сабоқ олиш, ундан хулосалар чиқариш миллий гоъни, жамият мафкураси сифатида халқ ишончи ва эътиқодига айлантириш учун зарур. Шунинг учун ҳам И.А.Каримов: «Жамиятнинг ҳар бир аъзоси ўз ўтмишини яхши билса, бундай одамларни йўлдан уриш, ҳар хил ақидалар таъсирига олиш мумкин эмас. Тарих сабоқлари инсонни хушёрликка ўргатади, иродасини мустаҳкамлайди»¹, деб таъкидлайди. Бу ҳақиқатни англаш муҳим. Бу миллий гоъга ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлайдиган негиз — пойдевордир.

¹ Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Биз ўз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1999, 137-бет.

**Миллий гоёнинг
халқ ишончи
ва эътиқодига
айлантириш мезонлари**

Миллий гоёни «ташувчиларнинг» эҳтиёжлари ва манфаатлари умумийлигига қарамасдан уларнинг ҳар бирига инвидуал ва дифференциал ёндашган ҳолда, уни халқнинг ишонч

ва эътиқодига айлантирилишининг ўзига хос мезонлари мавжуд. Яъни:

- миллатнинг ўзлигини, жаҳон умумий тарихий тараққиётига мансублигини англаши айна тарихий жараёнга қўшаётган ҳиссасини эътироф қилиниши;

- миллатнинг ижтимоий-сиёсий, гоёвий-мафкуравий мустақиллиги ва уни мустаҳкамлаш имкониятларининг яратилиши, Ватанга садоқати;

- жаҳон ҳамжамятидаги мавқеини мустаҳкамланиши, ўзига хос ва мос нуфузга эга бўлиши;

- миллий тараққиётнинг истиқболларини белгилайдиган фаолият стратегиясини ишлаб чиқишда ва уни амалга оширишнинг тактикасини белгилашда миллий-маънавий қадриятларига ва умуминсоний маданиятнинг уйғунлигига миллий истиқлол гоёсининг негизлари сифатида қараш заруриятини ҳисобга олиш.

Умуман, инсоннинг ишонч ва эътиқоди мезони — жамият тараққиёти даражасидан келиб чиқиб, умуминсоният цивилизацияси манфаатларига мос келиши билан белгиланади. Хусусан, миллий гоёга ишонч ва эътиқод, муайян жамиятнинг мавжудлик ҳолати ҳамда ривожланиш истиқболларини англаш асосида амалий фаолиятни ташкиллаштириш, бошқаришнинг мотиви, субъектив омили тарзида намоён бўлади. «Бу масала ҳақида чуқурроқ ўйлаб кўрадиган бўлсак, шу тамойилларга таянган жамиятнинг ўзига хос ижтимоий шакл-шамойили, унинг қиёфаси, ривожланиш йўллари, устувор хусусиятлари тўғрисидаги аниқ тасаввур турли фикрлар, баҳс-мунозаралар орқалигина аён бўлишини эътироф этишимиз ва буни ўзимизга мезон қилиб олишимиз зарур»¹.

Миллатнинг ижтимоий-маънавий эҳтиёжидан келиб чиққан ва манфаатларини ифодалайдиган гоёларга садоқат-ишонч

¹ Каримов И.А. Овоз ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 489-б.

эътиқод мезони ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, миллий тараққиёт манфаатларига зид бўлган гайриинсоний ғояларга ишонч ва эътиқоднинг умуминсоният ишончи, эътиқоди билан ҳеч қандай алоқаси йўқ. Сохта ишонч ва эътиқод билан ҳақиқий ишонч ва эътиқодни фарқлаш муҳим.

Миллий ғоя ва мафкураи халқ ишончи ва эътиқодига айлантиришнинг ташқи имкониятлари ва истиқболидаги вазифалари. Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар, демократик, адолатли ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамияти қурилишининг самараси ташқи омилларга ҳам боғлиқ. Хусусан, миллатни умумий манфаатлар асосида жипслаштирувчи ғояларни халқ ишончи ва эътиқодига айлантиришда, амалга оширишда халқаро ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий муносабатларда эришилаётган ютуқлар алоҳида аҳамиятга эга. Буни фан, техника, технологиялар, маданият соҳасида эришилаётган ютуқларда кўриш мумкин. Уларни ҳаётда қўллаш муҳим. Бу миллий ғояни, жамият мафкурасини халқ ишончи ва эътиқодига айлантириш, мамлакатимизнинг халқаро нуфузини, мавқеини мустаҳкамлаш учун зарур. Чунки дунё халқларининг ютуқларига эътиборли миллат доимо халқаро ҳурмат-эътиборга лойиқ бўлиб келган. Хусусан, Ўзбекистоннинг Ўрта Осиёдаги стратегик жиҳатдан геосиёсий ўрни, бой маданий мероси биз билан ижтимоий, иқтисодий, маданий муносабатларни мустаҳкамлаш, дўст тутинишга интилган давлатларнинг, миллатларнинг манфаатларига мос келишини ҳаёт кўрсатмоқда.

Дунё сиёсий харитасида «социалистик» деб аталадиган тузум барҳам топиши муносабати билан муайян ўзгаришлар содир бўлишига қарамасдан, ғоявий-мафкуравий кураш баргараф этилганича йўқ. Аксионча, постсоциалистик тузумдан кейин пайдо бўлган ижтимоий-сиёсий маконга таъсир ўтказишга нисбатан уривишлар кучаймоқда. Бундай сиёсий чиранишлар халқаро экстремистик, фундаменталистик, террористик характер касб этиб, қовли тўқнашувларга, агрессив сиёсий ихтилофларга олиб келмоқда. Бу умуминсоний маданиятнинг ютуқларидан фойдаланишга, миллий тараққиётга зид ҳолатдир.

Маълумки, мамлакатлар ўртасидаги ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маданий муносабатларнинг самарадорлиги, энг аввало, ғоявий қарашларнинг мутаносиблигига боғлиқ бўлади. Бунда икки томонлама манфаатдорлик умумий муноса-

батларнинг самарадорлигини белгилайди. Яъни Ўзбекистон ўз истиқлол гоёларини бошқа мамлакатларнинг гоёвий-мафкуравий андозаларига механистик мослаштирмасдан, уларни ижодий ўзлаштириши, шу жумладан, бошқа миллат ва давлатларнинг ҳам бизнинг гоёвий-мафкуравий қарашларимизга ҳурмат-эътибор билан муносабатда бўлишини тақозо этади. Социалистик тузум емирилиши, хусусан, бу системада сиёсий-мафкуравий гегемонлик ролини бажариб келган СССРнинг парчаланиб кетиши билан жаҳон мафкуравий жараёнида қуйидаги хусусиятлар намоён бўлмоқда:

Биринчиси — миллий мустақилликка эришган давлатларнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маданий, мафкуравий ва бошқа соҳаларда ҳамкорлик қилиш мумкин бўлган мамлакатларни танлашдаги муайян қийинчиликлар (шаклланган стереотиплар, шубҳаланиш) билан боғлиқ эди. Чунки, биз билан ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида ҳамкорлик қилишни хоҳлаган давлатларнинг ўз манфаатлари бўлиб, улар ҳамма вақт ҳам томонларнинг манфаатдорлигида, мувозанатни ўзлари томонга оғдиришга мойил эканлиги сир эмас.

Бундай шароитда Ўзбекистоннинг ўз йўлини танлаши, бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиши, демократик жамият қуришнинг «ўзбек модели»ни ишлаб чиқиши, мафкуравий соҳада фаолият стратегияси ва тактикасини белгилаб олиши қийин кечади. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон халқаро ҳамжамиятга кириб борар экан: ижтимоий-сиёсий, маънавий-мафкуравий тизими турлича бўлган мамлакатлар билан иқтисодий, сиёсий, маданий муносабатларда халқаро ҳуқуқ қонувларини, урф-одатларни, миллий манфаатларни ҳурмат қиладиган ҳамдўстларини топишга ҳаракат қилди.

Иккинчиси — ҳозирги даврда илмий-техника тараққиёти миллатлараро муносабатларнинг техник-технологик асосларини, алоқа воситаларини, оммавий ахборот инфраструктурасини ва мураккаб коммуникациясини вужудга келтириши билан халқаро мафкуравий муносабатларни интенсивлаштириб, универсаллаштириб юборди. Хусусан, ахборот айирбошлашнинг компьютерлаштирилиб: электрон почта, интернет, космик теле-радио алоқа тизимларнинг ривожланиши, бу соҳаларда интеллектуал салоҳиятининг миқдор ва сифат ўзгаришлари билан мафкуравий муносабатларнинг глобаллашув жараёни вужудга келди. Бу жараённинг муҳим хусу-

сиятларидан яна бири шуки, турли мамлакатларни инсонлар онгини ва қалбини эгаллаш орқали уни забт этиш гоят катта иқтисодий манфаатлар билан чирмашиб кетганлигидир. Яъни, жамиятни мафкурасизлантиришга, гоясизлантиришга йўналтирилган ахборотлар бозорида маънавий-маданий, гоявий-мафкуравий жиҳатлардан савияси гоят паст бўлган аудио ва видео кассеталар, ахлоқсизликка, тубанликка олиб келадиган адабиётлар ва бош-қа «санъат асарларининг» сотилиши жуда катта иқтисодий фойда манбаи бўлиб қолаётганлиги, айрим кишиларнинг ишонч-эътиқодига путур етказаетганлиги ҳаммага маълум.

Учинчиси — биринчи ва иккинчи хусусиятлардан келиб чиққан бўлиб, миллатнинг тарихий хотираси, анъаналари, маънавий мероси асосида жамиятнинг ҳозирги давр ривожланиш даражасига, истиқбол тенденцияларига хос онгини, тафаккурини шакллантириш ва мустаҳкам ишонч-эътиқодга айлантириш вазифасидир. Чунки гоят хилма-хил «ахборот босими» таркибидан миллий тараққиёт манфаатларига мосини танлаб олиш, ишонч-эътиқодга айлантириш муайян назарий-методологик билимларни талаб қилади. Шунинг учун ҳам омманинг дунёвий ва диний билимларини ривожлантиришга, интеллектуал салоҳиятини оширишга йўналтирилган миллий таълим-тарбия тизимини шакллантириш алоҳида аҳамиятта эга.

**Миллий гоянинг ишонч
ҳамда эътиқодга
айланишида объектив
ва субъектив омиллар**

Миллий гояни халқнинг ишончи, эътиқодига айлантириш асосларини, шартли равишда, объектив шарт-шароитлар ва субъектив омилларга ажратиш мумкин.

Миллий гояни халқ ишончи ва эътиқодига айлантиришнинг объектив шарт-шароитлари сифатида: ижтимоий-иқтисодий ҳаёт негизлари, маданий ҳаётни ривожлантириш манбалари, инсон салоҳияти, миллатнинг тарихий мероси ва унга бўлган муносабат; халқ яшаётган ҳудуднинг табиий-жўрофий жойлашиши ҳамда табиий ресурслари; миллатнинг тарихий шаклланган менталитетига хос хусусиятлар; жамиятнинг демографик ҳолати, этник тузилиши; халқаро ижтимоий, иқтисодий, сиёсий муносабатлардаги ўрни ва мавқеи ва бошқа шу каби шарт-шароитларни кўрсатиш мумкин.

Субъектив омиллар жумласига эса, миллий ғояни халқ ишонч ва эътиқодига айлантиришга йўналтирилган инсонлар, турли ижтимоий гуруҳлар, оила, маҳалла, миллий-маданий марказлар, сиёсий партиялар, жамоат бирлашмалари, халқнинг интеллектуал салоҳиятини юксалтиришга йўналтирилган таълим-тарбия тизимининг қонуний ҳуқуқий асослари ва дастурлари; оммавий ахборот воситалари; умуман, жамият миллий ғоясини шакллантириш ва уни халқ ишонч эътиқодига айлантиришнинг маънавий-маърифий комплекси билан боғлиқ омилларни ўз ичига олади.

Бу омилларнинг ҳар бири миллий ғояни кенг жамоатчилик онгига сингдиришда муҳим ўрин тутати. Масалан, ҳозирги замон таълим-тарбия тизимининг асосий вазифаларидан бири турли фан йўналишлари орқали ёшлар онгида Миллий истиқлол ғоясини изчил шакллантиришдан, халқнинг ишонч ва эътиқодига айлантиришдан иборат. Чунки, ҳар қандай таълим-тарбия соҳасининг марказида турувчи: инсонпарварлик, ватанпарварлик, миллатпарварлик, тинчликсеварлик ғоялари, энг аввало, Миллий истиқлол ғояси доирасида ўз мазмунини конкретлаштиради ва намоён қилади. Зеро, инсоннинг ҳар қандай эзгу ғоялари — Она-Ватанга муҳаббат, унинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ғояларидан ташқарида ижтимоий-маънавий аҳамиятга эга бўлиши мумкин эмас.

**Ёшларда миллий
ғояга ишонч
ва эътиқодни
шакллантириш**

Ёшларда миллий ғояга ишонч ва эътиқодни шакллантириш ҳамда тарбиялаш жараёнида бир ҳақиқатни ўзимиз яхши англаб олишимиз керакки, миллий мафқурани фақат тепадан туриб яратиб ва ҳаётга жорий этиб бўлмайди. Бунинг устига жаҳон

тажрибасига назар ташласак, миллатнинг мафқураси бир эмас, балки бир неча авлоднинг умри давомида ишлаб чиқилиши ва такомилга эришувига гувоҳ бўлишимиз мумкин. Шу нуқтаи назардан миллий ғоянинг муҳим вазифаларидан бири комил инсонни, баркамол шахсни тарбиялашдан иборатдир. Комил инсонни, баркамол шахсни тарбиялашнинг муҳим воситалари бўлган таълим-тарбия, фан, маданият ва маърифат, адабиёт ва санъат, дин, спорт соҳаларига, фанларнинг мазмунига Миллий истиқлол ғояларини сингдириш алоҳида аҳамиятга эга. Миллий ғояга ишонч ва эътиқодли

бўлишда ёшларнинг тарихимизга, миллий қадриятларимиз, урф-одат ва анъаналаримизга, меросимизга, тарих ҳамда она тилимизга муносабати муҳим роль ўйнайди. Бу йўналишнинг бошқа таълим-тарбия соҳалари билан умумийлиги ва фарқи, ташкилий жиҳатдан олганда, қуйидаги хусусиятларга эга:

— ёшларнинг миллий ўзлигини англаши ва хулқ-атвори-ни шакллантирадиган ижтимоий-сиёсий, маънавий-маданий, маъмурий-ҳуқуқий, назарий-методологик асосларини интеграциялаштириш ва омилларнинг уйғун таъсирини ташкиллаштиришдан иборат.

— миллий манфаатларни, мамлакатимиз мафкуравий хавфсизлигини таъминлаш мақсадига йўналтириш, унинг самардорлигини ошириш учун таълим-тарбия тизимининг барча бўғинларида ижтимоий-сиёсий фанларни ўқитишнинг узлуксиз, мувофиқлашган фаолияти талаб қилинади.

— таълим-тарбия тизимида ёшлар онгида Миллий истиқлол ғоясини шакллантириш ва ишонч-эътиқодига айлан-тиришда ижтимоий-гуманитар ва сиёсий фанларнинг нисба-тан мустақил *таълим* ҳамда *тарбия* жараёнида: бир то-мондан, интеграциялашув, иккинчи томондан эса — диффе-ренциаллашув хусусиятлари ўртасидаги узвий боғлиқликни таъминлаш тақозо қилинади.

Олий таълим тизимида Миллий истиқлол ғоясини шакл-лантиришга йўналтирилган таълим: талабаларнинг миллий онги ва тафаккурини ривожлантиришга, шунга оид зарур назарий билимларни, амалий кўникмаларни ҳосил этишга; миллий ғоявий тарбия эса — ёшларга она-Ватанни асраб-авайлаш борасидаги маънавий масъулият ҳиссини, фуқаро-лик бурчини, мажбуриятини англаш соҳасида фаол ҳаётий мавқеини шакллантиришга кўмаклашади.

Ижтимоий-сиёсий фанларни ўқитиш жараёнида, таълим-тарбиянинг турли усул ва воситалари ёрдамида, талабалар онгида миллий ғояга доир тушунчалар, тасаввурлар шакл-ланади. Бошқача айтганда, Миллий истиқлол ғоясини ёшлар ишончи ва эътиқодига айлантиришга қаратилган таълим-тар-биянинг самарадорлиги — фанларнинг шу мақсад асосида ўзаро муштарақлигига боғлиқ. Яъни, турли соҳалардаги би-лимлар мажмуасининг Миллий истиқлол ғояси доирасида ин-теграциялашуви ва дифференциаллашуви, муқобиллашуви

ва мувофиқлашуви ёшлар билим савиясини, дунёқарашлари мазмунини белгилаб туради.

Миллий истиқлол ғояларини сингдириш — миллий гуруҳ, ифтихор ҳиссини ва маънавий маданиятни шакллантиришнинг пировард натижаларидан биридир. Ёш мутахассис-кадрларнинг ўқишни тугатгандан кейин жойларда Миллий истиқлол ғояларини, ижтимоий-сиёсий билимларни, амалий кўникмаларни кенг халқ оmmasига трансформация қилиб, ишонч-эътиқодига айлантиришида, мамлакатимиз мафкуравий хавфсизлигини таъминлашда «зиёли одам ўз тафаккур савияси, пок юраги, ички маданияти билан мутлақо бўлакча инсон» ғоявий-назарий жиҳатдан билимдон, ташаббускор раҳбарлар, биринчи навбатда, давлатнинг миллий-мафкуравий хавфсизлик сиёсати-га масъул шахслардир.

Миллий ғоянинг халқ ишончи ва эътиқодига айланиш мезонлари барча шахс, ижтимоий гуруҳлар учун умумийлиги билан характерланади ҳамда миллий истиқлолнинг Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини таъминлашдан иборат бош ғоясини амалга ошириш шахс сифатларини қарор топтириш бўлиб, булар қуйидагилардан иборат:

— ватанпарварлик туйғусини шакллантириш ва уни шахс ҳаёт тарзига айлантириш;

— тинчлик учун курашнинг ҳар бир шахснинг ижтимоий-сиёсий, ҳаётий эҳтиёж мазмунига айланиши;

— эл-юрт фаровонлиги учун фидоийлик хусусиятларининг шаклланиши ва амалий фаолият асосига қўйилиши;

— миллатлараро ва динлараро бағрикенглик ҳислатларининг вужудга келиши ва амалий фаолият дастурига айланиши;

— шахсий ва ижтимоий гуруҳ манфаатлари тизимида халқ, миллат манфаатлари устуворлигини таъминлаши;

— миллий ғоянинг асосий ва таркибий қисми бўлган, тарихий қадриятларимизни сақлаш ва жамият тараққиётига мос равишда ривожлантириш, уларни халқ ишончи ва эътиқодига айлантиришнинг шартлари сифатида намоён бўлади. Миллий ғояга ишонч ва эътиқод фақатгина жозибадор ва мафтункор ғояларда ифодаланмасдан, балки улар амалий фаолият дастурига айлангандагина моҳият-мазмунини намоён қилади.

**Миллий ғояга
ишонч ва эътиқод
ижтимоий фаолият
мезони**

Миллий ғоянинг халқ ишончи ва эътиқодига айланишини уларнинг ижтимоий фаолият йўналишларига мос равишда туркумлаштириш мумкин. Яъни, биринчидан миллий ғоянинг ишонч ва эътиқодга айланиши оилавий муносабат мадания-

тида намоён бўлади. Хусусан, ўзбек халқи оилавий муносабатларда нисбатан барқарорлиги, болажонлиги, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, умуман меҳр-мурувват кўрсатишга мойил. Бу сифатларнинг кўпроқ оилада намоён бўлиши — миллатнинг менталитетини, тарихий анъаналарга содиқлигини кўрсатувчи мезонлардир. Маҳалла миллий ижтимоий феномен сифатида миллий ва умуминсоний ғояларнинг халқ ишончи эътиқодига айланишида муҳим институтлардан бири ҳисобланади. Негаки, инсонларнинг яшаш муҳити ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий муҳити барқарорлиги миллий ғояни халқ ишонч эътиқодига айлантиришда муҳим аҳамиятга эгаллиги билан бошқа ижтимоий институтлардан ажралиб туради. Маҳалла, Президентимиз ибораси билан айтганда, «демократия дарсхона»си сифатида миллий ғояни халқ ишончи эътиқодига айлантиришда, бир томондан, имконият, восита ролини бажарса, иккинчи томондан, миллий истиқлол ғоясининг халқ эътиқодига, ишончига айланиш даражасини кўрсатувчи дастлабки ижтимоий макон ҳисобланади. Ана шу маконни вужудга келтиришда — «...уни шакллантириш учун ҳар қайси миллатнинг энг илғор вакиллари, керак бўлса, мутафаккирлари, халқ ва Ватан равнақи учун ҳаётини бағишлайдиган фидойи зиёлилари меҳнат қилиши лозим»¹.

Миллий истиқлол ғоясининг халқ ишончи, эътиқодига айланишида меҳнат жамоалари, таълим-тарбия тизими ўзига хос фаолият мезони эканлигини қайд қилиш лозим. Зеро, меҳнат жамоалари ёки таълим тарбия муассасалари ходимларининг муайян фаолиятлари, эҳтиёжлари, манфаатлари умумийлиги асосида ташкил топганлигидан маълум ғояга нисбатан муносабатини мувофиқлаштириш имконияти катта.

¹ Қаримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жылд. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 501-б.

Шу билан биргаликда, бу омиллар уларни уюштириш ва сафарбар қилиш имкониятини кенгайтиради. Бошқача қилиб айтганда, миллий ғояни халқ ишончи ва эътиқодига айлантиришни ташкиллаштиришга катта имконият туғдиради. Шунингдек, уларнинг барчаси учун хос бўлган умумий қонуниятлар, талаблар ҳам мавжуд. Яъни:

— жамият маънавий маданиятини ривожлантиришнинг устувор мақсадларини, вазифаларини амалга ошириб, унинг истиқболларини, шахс баркамоллигини таъминлайдиган миллий ва умуминсоний манфаатлар бирлиги;

— инсонларнинг миллатидан, ирқидан, диний эътиқодидан, иқтисодий аҳволдан, сиёсий партияларга мансублигидан, маданий савияси даражасидан қатъий назар, ҳуқуқи ва ижтимоий фаолият эркинликларининг устуворлиги;

— умуминсоният цивилизациясининг ахлоқий, ҳуқуқий, сиёсий, маънавий қадриятлари ва тарихий меросларига таъниши ҳамда миллий анъаналарини ривожлантириши;

— миллатнинг тарихий тараққиёт қонуниятларига, менталитет хусусиятларига мос тарзда маданий соҳани эркинлаштириш имкониятлари ва шароитларининг ўзгариши;

— мавжуд тузумнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маданий муносабатларида кескин зиддиятга бормаслик, ғоявий-мафкуравий мураса хусусиятлари;

— ғоявий-мафкуравий муносабатларни эркинлаштириш — жамият маънавий-маданий ҳаётининг динамик ўзгаришларини демократик тамойилларга, умуминсоний ахлоқий нормаларга мувофиқлаштириб, босқичма-босқич амалга оширадиган сиёсий куч имкониятларини ошириш жараёнларига ҳам хосдир.

Бозор иқтисодиёти муносабатларига асосланган жамиятда ғоявий-мафкуравий муносабатларни эркинлаштиришнинг муҳим демократик тамойилларидан бири фикрлар ва мафкуралар хилма-хиллигини таъминлашдир. Зеро, демократик жамият фикр, сўз, матбуот, эътиқод эркинлиги учун шарт-шароит ҳамда имконият яратади. Шу нуқтаи назардан, маънавий-маданий соҳани эркинлаштиришнинг демократик тамойиллари: бир томондан, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари устуворлигини эътироф этиши; иккинчи томондан, миллатнинг тарихий шаклланган маънавий-ахлоқий меъёрлари ва қадриятларига асосланиши, миллий ғояни халқ ишончи ва эътиқодига айлантириши билан умуминсоний моҳиятини намоён қилади.

Жамият ривожланиши билан барча соҳаларни мутаносиб эркинлаштиришнинг ижтимоий макон ҳамда тарихий замондаги хусусиятлари ўзгариб, уларнинг мақсадларида ва вазифаларида ички бирлик вужудга келаётир. Хусусан, республикамизда бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтишнинг ҳозирги босқичида, ижтимоий-сиёсий соҳани эркинлаштириш мазмунидаги ўзгаришлар — гоъвий-мафкуравий муносабатларга умуминсоний демократик тамойиллар ва андозаларни кенгроқ қўллаш билан характерланади. Бу жараённинг самарадорлиги, давлат тизимидаги «қонунчилик, ижро ва суд тармоқларининг ўзаро мувозанати ва мутаносиблигини, шу билан бирга, уларнинг мустақиллигини таъминлаш, ҳар қайси тармоқ ўз вазифа ва бурчини бажариш учун амалий механизмларни ҳаётда ташкил қилиб бериш»¹ билан боғлиқ.

Ҳозирги даврда маънавий-маданий соҳани эркинлаштиришнинг гоъвий-мафкуравий асослари ва тамойиллари, унинг анъанавий шаклланган тарихий қадриятларидан келиб чиққан бўлиб, демократик ҳуқуқий давлатнинг туб сиёсий мақсадларини ифодалайди. Яъни, шахс ва жамият эркинликларини кенгайтириш; давлатнинг марказий ва юқори бошқарув органлари вақолатларини босқичма-босқич қуйи тизимларга, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш тузилмаларига ўтказиш; нодавлат, жамоат ташкилотлари — фуқаролик институтларининг гоъвий-мафкуравий муносабатларни бошқарувчилик ролини оширишдан иборат. Жамият маънавий-маданий тараққиётини ташкиллаштириш, бошқариш ва назорат қилишнинг демократик хусусиятлари, миллий гоъ ва жамият мафкурасини халқ ишончи, эътиқодига айлантириш давлат ўз функцияларини қандай усуллар, воситалар билан амалга оширишига боғлиқ бўлади. Шу нуқтаи назардан, «давлатнинг куч қудрати — аввало, демократик институтларнинг мустақил фаолият кўрсатиши учун шарт-шароит яратиш, фуқаролар ва жамиятнинг барча сиёсий, ижтимоий салоҳиятини рўёбга чиқариш, тадбиркорлик ва иқтисодий ташаббуслар эркинлиги учун имкониятларни ташкил этиб бериш қобилияти билан ўлчанади»². Зеро, жамиятнинг гоъвий-мафку-

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. 10-жилд — Т.: Ўзбекистон, 2002, 322-6.

² Каримов И.А. Озод ва обод Ватав, эркин ва фаровон ҳаёт — пиروвард мақсадимиз. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 13-б.

равий муносабатларини қайта қуришда давлатнинг бош ислохотчилик роли айнан шу вазифаларни қандай удаллаши билан белгиланади.

Ўзбекистонда миллий ғояни халқ ишончи ва эътиқодига айлантиришнинг асосларини яратишда, давлатнинг бош ислохотчилик роли қуйидаги хусусиятларида намоён бўлмоқда:

— маънавий-маданий ҳаётни, ғоявий-мафкуравий муносабатларни ташкиллаштириш, бошқариш ва назорат қилишнинг сиёсий институтлари тизимини, мукамал механизмларини, воситаларини вужудга келтириб, узлуксиз такомиллаштирмоқда;

— демократик конституционализмга асосланган амалдаги қонуний-ҳуқуқий асосларнинг такомиллаштирилиши, умуман, маънавий-маданий ҳаётни, хусусан, миллий ғояни ривожланлаштириш манфаатларига мос келиши, ислохотчилик роли самарадорлигини белгилайдиган мезонлардан бири ҳисобланади;

— давлатнинг халқаро маънавий-маданий, ғоявий-мафкуравий муносабатларни эркинлаштириш сиёсати миллий манфаатларга ва умуминсоний демократик тамойилларга мос келмоқда;

— ғоявий-мафкуравий муносабатларни эркинлаштириш миллий давлатчиликнинг мавжудлиги ва демократик ривожланишини таъминлайдиган омиллиги англаниб, сиёсий фаолиятга асос бўлмоқда. Лекин, шуни ҳам алоҳида таъкидлаш керакки, маънавий-маданий соҳани, ғоявий-мафкуравий муносабатларни эркинлаштириш жараёнига кенг халқ оммасини жалб қилиш, унинг интеллектуал салоҳиятини, сиёсий онги ва фаоллигини ошириш билан давлат функциялари устидан назорат қилишни кучайтириш мумкинлигини халқаро миқёсда эришилган амалий тажрибалар қўрсатиб бермоқда. Чунки, «ҳар қандай давлат тизими, унинг аппарати ва маъмурий органлари демократик андозаларга қанчалик жавоб бермасин — бари бир ўз кучини, қолаверса, ўз зўравонлигини ўтказишга ҳаракат қиладиган тизим бўлиб қолаверади»¹.

---

¹ Каримов. И.А. Янгилашиш ва ўзгаришлар жараёни орта қайтмайди. Иккинчи чақирқ ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг саккизинчи сессиясидаги маърузаси. Ишонч. 2002 йил 5 апрел.

Хулоса қилиб айтганда, умуман, ижтимоий-иқтисодий муносабатлар тизимида, хусусан, гоёвий-мафкуравий соҳада давлат аралашувини чеклашда демократик тамойилларнинг қарор топиши:

— жамиятнинг гоёвий-мафкуравий зиддиятларини кескинлаштирувчи инқилобий ўзгаришлардан, сиёсий қарашлардаги радикализмдан воз кечиш ва умуминсоният манфаатлари устуворлигини эътироф қилиш орқали;

— гоёвий-мафкуравий муносабатларни демократиялаштириш, бу соҳада инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонун устуворлиги тамойилига амал қилишни таъминлаш, халқаро ҳуқуқ меъёрларига қатъий риоя этиш туфайли;

— миллатлараро маънавий-маданий, гоёвий-мафкуравий муносабатлар эркинлиги, маданиятлараро толерантлик, жамият мафкураси тараққиёти учун ҳар бир шахс, ижтимоий гуруҳ ва миллатларнинг масъулият ва имкониятлари тенглигини таъминлаш натижасида;

— гоёвий-мафкуравий муносабатларни бошқаришни эркинлаштиришга доир муқобил гоёларнинг мавқеларини эътироф этиш ва ҳурмат қилиш, халқаро муносабатларда сиёсий плюрализм, миллийлик ва умуминсонийлик уйғунлиги тамойилларига амал қилишда намоён бўлади.

Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтиш даврида бу вазифаларнинг изчил амалга оширилиши тарихий тараққиётнинг тақозоси бўлиб, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларидаги ислохотлар самарасини ва жамиятни эркинлаштиришнинг мазмунини белгилайди. Зеро, инсоннинг, жамиятнинг маънавий эркинлиги, ишонч ва эътиқод эркинлиги миллий истиқлол гоёсининг демократик тамойилларга асосланганлигини кўрсатувчи мезондир.

7-МАВЗУ
МИЛЛИЙ ГОЯ — ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ
ВА
ТАРАҚҚИЁТ ОМИЛИ

**Миллий гоя ўзликни
англаш омили**

Инсониятнинг тарихий тараққиёти ўз-ўзини англаш, энг аввало, инсоний мавжудликнинг моҳиятини маънавий воқелик, шаън, қадр-қиммат, обрў-эътибор, ор-номус орқали намоён бўлишини кўрсатади. Ҳаётнинг маъно-мазмуни, мақсадини тушуниб етиш, ўзликни англашдан бошланади. Миллий гояда унинг негизлари мужассам бўлганлиги учун ҳам ўзликни англашга хизмат қилади ва бир-бири билан узвий боғлиқ.

«Ўзликни англаш деганда мен тарихий хотирани тиклаш, насл-насабимиз ким эканини, кимларнинг вориси эканлигимизни англаб етишни, шундан келиб чиқиб, ўзимизга хос ва мос жамият барпо этишни тушунаман», дейди И.А.Каримов.

Ўзбекистонда фуқаролик жамияти асосларини шакллантириш, давлат ва жамият ҳаётининг барча жабҳаларини янада демократлаштириш, авваламбор, ҳар бир фуқаронинг ва бутун жамиятнинг олий мақсадларини ўзида мужассам этган миллий гоя атрофида жипслаша олиши, ўзини халқ, миллатнинг ажралмас қисми эканлигини англаб етишига ҳам боғлиқ. Зеро, буюк бобокалонимиз Амир Темур ўғит берганларидек: “Бирликсиз куч бўлмас”. Бинобарин, “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт” қуришдек улуг иш, аввало, ўзликни англамаган жойда амалга ошмайди. Миллат бирлигида инсонни ўзлитини англаш омили алоҳида ўринга эга. Президент И.Каримов таъкидлаганидек: *“Чинакам инсоний фазилатларга эга бўлган ёки эга бўлишга интилган одам демократия неъматларининг оддий истеъмолчиси эмас, балки уларнинг фаол яратувчиси ва ҳимоячисига айланади. Демократия, фуқаролик жамияти асосларини амалда барпо этиш, инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаши мумкин бўлади. Шундагина инсон ўз мамлакатининг том маънодаги муносиб фуқароси бўла олади”*¹.

¹ Каримов И.А. Биз таялаган йўл — демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. 11-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2003, 34-б.

Бунда тилга олинган инсоний фазилатлар инсоннинг маънавий оламида ташкил этади. Маънавийят эса фикр, сўз ва иш бирлигида намоён бўлади. Ўзлигини англамаган одамда имон ва эътиқод заиф бўлади.

“Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт” гоёсида мужассам бўлган миллий гоё оддий даъват эмас, жамиятни ҳаракатга келтирувчи кучга айланмоғи учун, у ўзлигини англаган ҳар бир фуқаронинг онгидан чуқур жой олмоғи ва яшаш тамойилига айланмоғи лозим.

Демак, мустақиллик туфайли бир тизимдан иккинчи тизимга ўтиш даврида ўзликни англашнинг ўзига хос кўринишларини англамасдан маънавий юксалиш ва тараққиёт даражасини аниқлаб бўлмайди.

Жамият маълум бир ҳудудда жамланган одамларнинг оддий йиғиндиси эмас. Инсон мартабасига хос бўлмаган ўзлигидан маҳрум, тарихий хотираси заиф, ўзининг келиб чиқиши ва кимларнинг вориси, авлодлари эканлигини англамаган, билмаган одамларни халқимиз “тўда”, “оломон” деб атайдди.

Юксак ривожланган жамият эса ўзлигини англаган шахслардан таркиб топади. Инсон ижтимоий мавжудот сифатида талқин этилганда, унинг мустақил тафаккурга, эътиқодга, бунёдкорлик ҳудудига, ўзгалар ва бутун борлиқ олдидаги масъулият туйғусига эга эканлиги назарда тутилади. “Мен кимман?”, “Бу ёруғ дунёга нима учун келдим?”, “Менга ато этилган буюк неъмат — ҳаётимни нималарга сафарбар этмогим лозим?”. Инсон борки, эртами-кечми ана шу саволларга жавоб излай бошлайди, камолот ери йўл олади. Бу йўлни — ўзликни англаш деб айтиш мумкин. Ўзлигини англаган ёки англай бошлаган кишигина шахс даражасига кўтарилади. Демак, ўзликни англаш, аввало, ҳар бир инсоннинг шахси, алоҳида «мени» билан боғлиқ.

“Кимки ўзлигини таниса, роббини танийди”. Бу ҳадисда буюк ҳикмат яширинган. Уни бугунги кун муаммолари нуқтаи назаридан қуйидагича талқин этиш мумкин: ҳар бир инсон ўзи интилмаса, мақсадлар қанчалик улуғ бўлмасин, бирор-бир натижа бермайди. Шунинг учун ҳам ислом аҳли, мутасаввиф алломалар инсонни “олам меҳвари” деб билганлар.

Миллий истиқлол мафқураси ва миллий гоё жаҳон халқларининг узоқ тарихий тараққиёт жараёнида яратилган меросидан ҳам озуқа олганлиги бежиз эмас. Зеро, инсоният жа-

мияти пайдо бўлибдики, турли халқ алломалари инсонни ўзликни англашга даъват этади. Ўзликни англаш борасидаги Шарқ ва Ғарб алломаларининг фикрлари миллий ғоя ва ўзликни англаш билан чамбарчас боғлиқ эканлигини яққол намоён этади.

Дельфадаги Апполон ибодатхонасининг деворларига ўйиб ёзилган ва анъана бўйича етти юнон донишмандларидан бири — спарталиқ Хилонга тегишли деб ҳисобланган “Ўзлигингни англа” шиори қадимги юнон фалсафасининг ўзак масаласи бўлиб қолди. Юнон мутафаккирларини бу борада изланишга даъват этди. Эрамиздан аввалги V асрда Протагор, “инсон барча нарсаларнинг ўлчовидир”, деган фикрни илгари сурди. Суқрот учун эса “ўзлигингни англа” ҳикмати донишмандликнинг қондасига айланди. Ўзлигини англаган инсон маънавий юксалишга эришади, ҳар қандай шароитда эзгуликка чоғланади. Шу нуқтаи назардан, инсон руҳий қувватининг рамзига айланган Суқротнинг ҳаёти ва ўлими ҳаммамизга сабоқ бўла олади. Шарқу Ғарб алломалари ўзларини ва ўз даврларини англашга ҳаракат қилишар экан, такрор ва такрор Суқротга мурожаат этишган. Суқрот даври билан бугунги кунни қарийб 2,5 минг йил ажратиб турган бўлса-да, биз ҳам яна бир бор бу улуг сиймони эсласак, фойдадан ҳоли бўлмас. Суқрот бир гуруҳ кишиларнинг фитнаси туфайли фуқаролик меъёрларини, ёшлар тарбиясини бузганликда айбланиб, ўлим жазосига ҳукм этилган эди. Ҳукм ижросини кутаётган Суқротга шогирдлари қамоқдан қочишни таклиф этишади. Гарчи ҳукм адолатсиз бўлса-да, Суқротнинг фикрича, ҳар қандай, ҳатто энг юксак ва адолатли мақсад ҳам унга эришмоқ йўлидаги паст ва жиноий воситаларни оқламайди. “Бизни ўлдиришга қодир бўлган кўпчилик бу фикрга қўшиладими, қўшилмай-дими, бундан биз кўпроқ ёки камроқ озор чекамизми, барибир, адолатсиз иш уни қилган киши учун ҳар қандай шароитда шармандалиқдир”, — дейди у шогирдига, — Ёки бундай қарайлик, агар биз бу ердан жуфтакни ростлашга шайлансаку, Қонун ва Давлат рўпарамиздан чиқса-да, сўраса: “Айт-чи, Суқрот, нима қилмоқчисан? Ўз қилмоқчи бўлган ишинг билан бизни, Қонунлар ва бутун Давлатни ҳалок қилмоқчимисан? Ёки суд ҳукмлари ҳеч қандай кучга эга бўлмаган, балки улар алоҳида одамларнинг истаги билан бекор қилинадиган бўлса, давлат бутун ва беэён қолиши мум-

кин деб ўйлайсанми?”. Ўз юртини севган ва чинакам ватан-парвар бўлган Суқрот учун қамоқдан қочиш бутун ҳаёти давомида ўзи риоя этган қоидаларга, ўзининг умр ишига ва демак, Ватанига хиёнат бўлар эди. Афина давлатидаги у ёки бу тартиблар билан келишмаган бўлса-да, чинакам ватан-парвар бўлган Суқрот ўлимни афзал кўради.

“Ўзини англаган инсон, — деган эди у, — ўзи учун нима фойдалилиги ва нималарга қодир эканлигини яхши тушунади. У қўлидан келадиган иш билан шугулланиш асносида ўз эҳтиёжини қондиради ва саодатга эришади. Ҳар қандай хато ва бахтсизликлардан холи бўлади. Бунинг натижаси ўлароқ, у ўзга одамларни қадрлай олади ва улардан эзгумик йўлида фойдалана билади. Оқибатда ўзини кулфатлардан асрайди”¹.

Ҳазрат Навоийнинг “Эл нетиб топқай мениким, мен ўзимни топмамон”, — деган сўзлари бугунги кунда ҳам чуқур маъно касб этади.

Жамиятнинг таянчи — оддий инсон. Шунинг учун ҳам юртбошимиз “Тафаккур” журнали бош муҳаррири билан суҳбатда “Мафкуравинг шаклланишида кимнинг манфаатлари ва қарашлари юзага чиқиши керак”, — деган савол қўйиб, шундай жавоб берган эди: “Даставвал Ўзбекистонда яшаётган, ўз тақдири тимсолида минг-минглаб кишиларнинг тақдирини мужассамлаштирган ватандошимизнинг ҳаётини, унинг орзу-интилишларини, бугун ва эртанги кунга бўлган умидворлигини ўзимча тасаввур қилишга уриниб кўрардим. Ўзимни шу одамнинг ўрнига қўйиб, унинг кўзи, идроки, тафаккури, ёндашуви билан келажакка қарардим”².

“Ўзликни англаш”, “миллий ўзликни англаш” ва ниҳоят “умумбашарий ўзликни англаш” тушунчалари бир-биридан айри эмас, балки бир-бири билан узвий алоқадор, бир-бирини тақазо этади. Зеро, инсон ота-она, оила, миллат, аҳли башар, боринги, бутун борлиқ билан муносабатлар асосида ўзининг ким эканлигини англаб боради. Айни шу муносабатлар заминида шаклланган миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида миллий ғоя тамойиллари шаклланган ва ўз навбатида, миллий ғоя уларни замон талаблари асосида бойтиб боради.

¹ Ҳақиқат манзаралари. 96 мумтоз файласуф. — Т.: Янги аср авлоди, 2002, 226-б.

² Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1999. 91-б.

**Ўзликни англашнинг
турли талқинлари**

Инсоният фалсафий тафаккури тарихида ўзликни англаш масаласи турлича талқин этилган. Инсон жисмининг

ўткинчилиги, руҳининг эса абадийлиги (черков отаси Августиннинг “тан руҳ учун қафасдир” фикрини эсланг) масаласини зоҳирий (дунёвийлик нуқтаи назаридан) талқин этганлар инсон ўзлигини дунёдан юз ўгириб, ёлғизликда ибодат билан кун ўтказгандагина, оддий сўз билан айтганда, таркидунё қилгандагина топиши мумкин деган фикрга келадилар.

Ислом Шарқда дунёни ўткинчи билиб, ижтимоий фаолликдан қочиш, фақат Оллоҳ зикри билан яшаш тамойили алоҳида ўринга эга. Уларнинг фалсафасида “таркидунёчилик ғоясини тарғиб этиб, ижтимоий фаолликдан бутунлай четлашганлар, сурункали тоат-ибодат билан шуғулланганлар”¹. Тасаввуфдаги “узлатга чекиниш” ғоясини ҳам баъзан тўғридан-тўғри таркидунёчилик маъносида талқин этишга уринишган. Аммо “ўзликни англаш” бош мақсади бўлган тасаввуф аҳли ва тасаввуф ғояларидан қувват олган улуғ мутафаккирларимиз инсонни инсонга, Ватанга, халқига бўлган, ҳар қандай ғараздан ҳоли, пок меҳрни тарғиб қилганлар.

Хусусан, улуғ мутасаввиф аллома Баҳоуддин Нақшбанд инсон ўз-ўзини англаб етиш орқали Ҳақни, Ҳақиқатни танийди, Аллоҳ васлига етишади, дейди. Аммо ҳаётининг якуний мақсади бу эмас. Дилида Аллоҳ (“дилда ёр”) жо бўлган киши ишга киришмоғи (“даст ба кор”), эзгу ишларга қўл уриши лозим. У асло элдан, халқдан ўзини айирмаслиги, аксинча, Ориф одам Ҳақни дилда тутган ҳолда халқ билан бирга бўлиши лозим. (“Хилват дар анжуман”).

Шу нуқтаи назардан, Фаридиддин Аттор дунёни қайнаб турган қозонга менгзаб, инсонни ана шу “қозон”да қайнашга ундаган эди. Шундагина инсон пишиб етилади, комилликка эришади. Нажмиддин Кубро, Алишер Навоий, Бобур Мирзо ва юрт қайғусида яшаган жадид зиёлилар яна ўнлаб, юзлаб улуғ аждодларимиз ҳаёти, ўз тақдирларини халқ, миллат, бутун инсоният тақдири билан узвий боғлиқликда кўрганлар. Инсон ўзлигини англашнинг ижтимоий муносабатлар асосида

¹ Комилов Н. Тасаввуф. Биринчи китоб. — Т.: «Езувчи» 1996, 15-б.

кўришни орзу қилган ҳазрат Алишер Навоий буни аниқ қилиб шундай ифода этган эди:

*“Одаме эрсанг демагил одаме —
Ониким йўқ халқ гамидин гами”.*

«Ўзликни англаш», «Миллий ўзликни англаш» ва «миллий истиқлол гоёси» узвий бир-бири билан боғлиқ Мустақиллик шароитида ўзбек халқининг ўз-ўзини англашини ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Негаки, чоракам бир аср давомида ҳукмронлик қилган истибдод назарияси ва мафкураси ўз-ўзини англаш ҳиссини йўқотиб борди. Миллий ўзлигини англаш масаласи фалсафада ишланмади. Бунинг сабаби миллий ўзликни англаш мустақиллик гоёси билан боғлиқ эди. Шунга кўра, миллий истиқлол гоёси тарихий хотирани уйғотиш, ўтмишидан сабоқ чиқариш ва ўзликни англаш мезони сифатида халқимизнинг туб мақсадлари ифодаси ва жамият аъзоларини бирлаштирувчи гоёга айланиши мумкин. Шарқ ва Ғарбда, Осиё ва Европа халқлари ҳаётида ҳам ўзликни англаш туйғусининг уйғониши, пировард натижада, уларнинг юксалишига, бирлашишига, бошқа халқлар билан ижобий, ўзаро манфаатли ҳамкорликка киришувига туртки бўлган Шу нуқтаи назардан, миллий гоёни — миллий ўзликни англатувчи омил дейиш мумкин. Демак, миллат ўзини халқ сифатида, эл сифатида англамаса, у ўзининг шаъни, қадр-қиммати, орномуси ҳақида қайғуриб, миллий гурур ва ифтихор туйғусини тўла ҳис эта олмайди.

Шарқ донишмандларининг фалсафий гоёларида синкретик (яъни турлича гоёларнинг бир бутунликда жойлашуви) ва синергетик (ўз-ўзини такомиллаштирувчи, кенг, кўп ўлчовли ва очиқ тизимли) тафаккур услубининг устуворлиги яққол кўзга ташланади.

Зеро, маънавий қадриятларга, ҳаётни эъозлашга ундайдиган юксак аъмолларга эътибор сусайганда, жамият, давлат тараққиётдан тўхтайдди, инқироз томон юз тутади. Бу ҳақда Алишер Навоий шундай ёзган эди:

**То ҳирсу ҳавас хирмани барбод ўлмас,
То нафсу ҳаво қасри барафтод ўлмас,
То зулму ситам жонга бедод ўлмас,
Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас.**

Демак, мамлакатимиз обод бўлиши, равнақ топиши, халқимиз фаровонлиги учун маънавият ва маърифат соҳасида, хусусан, шахсни камол топтириш борасида изчил иш олиб бориш керак. *“Бу ҳаётий ҳақиқат биз ҳаммиса амал қиладиган тамойилга, жамият ривожининг асоси ва шартига айланмоғи ҳамда ўзида яхлит бир тизимни мужассам этмоғи лозим. Бу тизим марказида маънавият, ахлоқ-одоб, маърифат каби ўлмас қадриятлар турмоғи керак”*¹.

Инсоннинг комиллик даражаси унинг жамиятдаги ўз ўрнини қанчалик билгани, ўзини жамиятнинг ажралмас қисми эканлигини қанчалик ҳис этиши билан белгиланади. Шундагина инсон ўзининг қадр-қиммати халқнинг, миллатнинг қадр-қиммати билан нечоғлиқ боғлиқ эканлигини, жамиятда, юртида содир бўлаётган воқеаларга дахлдорлигини англайди. Юртимиз мустамлакачилик асоратига тушган XX аср бошларида юрт қайғусида ёнган Фитрат ўлканинг бошига ёғилган балоларда, аввало ўзини айбдор деб ҳисоблагани бежиз эмас. Амир Темуру руҳига мурожаат этиб, у шундай ёзган эди: *“Юқорида айтдигим ишларнинг ҳаммасига ўзим сабаб бўлдим, барчасини ўзим қилдим.*

**Сенинг Туронингни ўзим талатдим,
Сенинг турклигингни ўзим эздирдим,
Сенинг омонатларингга хиёнат ўзим қилдим”**².

Шу эмасми комилликнинг белгиси? Миллий ўзлигини англаган инсонгина, Фитрат каби:

**“Туровим, сендан айрилмоқ — менинг учун ўлимим,
Сенинг учун ўлмоқ — менинг тириклигимдир”**³, —
дея баралла айта олади, Нажмиддин Кубро сингари жонини сақлашни эмас, ёв босган юртини ҳимоя қилиб, жон таслим беришни афзал кўради.

Бу ўзликни англашнинг аниқ ифодаси, юрт, Ватан учун ўзини бағишлаш ҳамдир.

---

¹ Каримов И.А. Биз тавлаган йўл — демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. 11-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2003, 34-б.

² Абдурауф Фитрат. Тавланган асарлар. 1-жилд. — Т.: Маънавият, 2000, 34-бет.

³ Ўша манба, 32-бет.

**Тарихий хотира
ва миллий
ўзликни англаш**

Президентимиз Ислам Каримов ўзининг «Тарихий хотирасиз келажак йўқ» асарида: «Тарихий хотираси бор инсон — иродали инсон. Тарих сабоқлари инсонни ҳушёрликка ўргатади. Ўзликни англаш тарихни билишдан бошланади» деб таъкидлаганлар. Демак, тарихни билмасдан, яхши билмасдан туриб, юксак маънавиятга эришиш мумкин эмас. Собиқ иттифоқ даврида миллатимиз онгига шундай гоя сингдирилдики, у ўз юртида бошини баланд кўтариб юриши тақиқланган эди. Халқимизнинг шундай аҳволга тушиб қолишига асосий сабаблардан бири — унинг тарихий хотирасидан жудо бўлиши эди.

Миллий гоя халқимизга нафақат ўз тарихини одилонга, объектив ва холисона ўрганиш имкониятини яратади, балки миллат сифатида шаклланиш давридаги мураккаб шароитлардан келиб чиқиш сабабларини кўрсатиб беради. Чунки, миллий гоя халқимизнинг қадимий ва бой тарихидан, улуг аллома аждодларимизнинг ҳикматлари ва ҳаётий ўғитларидан, бунёдкор гояларидан, яшаш ибратидан озуқа олган. Шунинг учун ҳам, тарихни буюк мураббий, тарбия ва ибрат манбаи дейилади.

Доно халқимизнинг “Етти пуштингни билгин”, — деган ўғитлари бекорга келиб чиқмаган. Шунинг учун ҳам қадимги Шарқ донишмандлари инсонни гавдаси олдинга, юзи эса ортга қаратган ҳолда тасвирлаганлар. Яъни, уларнинг наздида инсоният келажак сари интилар экан, ўтмишини доимо ёдда сақламоғи шарт. Бу кўҳна ҳақиқатни теран англаган Президент И.А.Каримов “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асарида истиқболдаги вазифаларни белгилаб берар экан: *“Тарих хотираси, халқнинг, жонажон ўлканинг, давлатимиз ҳудудининг холис ва ҳаққоний тарихини тиклаш миллий ўзликни англашни, таъбир жоиз бўлса, миллий ифтихорни тиклаш ва ўстириш жараёнида гоят муҳим ўрин тутади”*¹, деб таъкидлайди.

Бу юртимизнинг узоқ ва гоят мураккаб тарихида қайта-қайта исбот этилган ҳақиқат. Биргина Амир Темур ва тему-

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 127-б.

рийлар даври тарихи бунинг ёрқин исботи бўла олади. “Инсонлик оламини қанотлари остинда олган” (Фитрат) темуррийлар салтанати бир неча асрлар мобайнида гуллаб яшнади, улуғ алломаларни дунёга келтирди, илм-фан, маданиятда етакчиликка эришди. Бунинг сабаби нимада эди? Жавоб битта: Амир Темур мамлакат ижтимоий-сиёсий бўҳрон исқанжасига тушиб қолган, феодал тарқоқлик ва ўзаро нифоқ авж олган бир шароитда халқни ўз гоёлари атрофида бирлаштира олди. “*Мен ўз салтанатимни дини ислом, тўра ва тузук асосида мустақкамладим, — деган эди улуғ соҳибқирон, — Салтанатни бошқаришда учраган ҳар қандай воқеа ва ишни тузук асосида бажардим*”¹.

Амир Темур наздидаги “тузук” бизнинг кундаги “миллий гоё” мазмунида келаётганини англаш қийин эмас ва буюк бобокалонимиз фикрича: “*Давлат агар дину ойин асосида қурилмас экан, бундай салтанатнинг шуқуҳи, қудрати ва таркиби йўқолади. Бундай салтанат яланғоч одамга ўхшарким, уни кўрган ҳар кимса, назарини олиб қочади. Ёхуд касу нокас тап тортмай кириб чиқадиган томсиз, эшиги-тўсиғи йўқ уйга ўхшайди*”². Амир Темур «дину ойин» деганда адолатли жамиятни назарда тутмоқда.

Тарихий хотира миллатга куч-қудрат бағишлайди, ҳаётнинг оғир синовларини муносиб енгиб ўтишга, ўзлигини сақлаб қолишга ёрдам беради. Шунинг учун ҳам ўзга халқларни тобе этишга уринган босқинчилар халқни ана шу қудрат манбаидан айиришга, шаҳар ва тарихий обидалари, маданий ёдгорликлари ва аждодларнинг маънавий меросидан маҳрум этиш орқали тарихий хотирасини заифлаштиришга ҳаракат қилганлар.

Демак, жамият ҳаётида бунёдкор гоёларга таянсагина, тараққиётга эришади, маънавий жиҳатдан юксалади. Бунёдкор гоёлар маданий мерос ва тарихий хотирага таянади.

Ёвуз мақсадни кўзлаган гоё тарафдорлари эса, аксинча, йўл тутган. Масалан, Туркистон ўлкасини ўз мустамлакасига айлантирган Чор Россиянинг генерали М.Г.Черняев подшога ёзган махфий хатида билдирган фикри бунинг ёрқин далилидир: “*Бу ерда ҳар қандай қўшинни тўзатиб юбора-*

¹ Амир Темур уғитлари. — Т.: Наврўз, 1992, 19-6.

² Ўша ерда, 18-19-6.

диган бир кудратли куч бор: бу туркистонликларнинг кечмиш хотираси... Демакки, туркларнинг биргина ўзини енгил кифоя эмас. Уларнинг хотираларини, тарихини ҳам енгмоқ керак” деб ёзади. Дарҳақиқат, чор Россияси боқинчилари ҳар бир ўлкани эгаллашда ўша халқ тарихига ҳужумнинг асл моҳиятини тушунган ҳолда фаолият кўрсатганлиги унинг миллий тараққиётда кучини англаганидан эди.

Ғоя халқнинг ўтмиши, бугуни ва келажagini боғлаб турувчи фикр экан, у, аввало, миллий маънавиятимизга таянади. Халқимизнинг маънавий меросидан озуқа олади, миллий ўзига хослигини сақлаб туришга, миллий манфаатларни амалга оширишга ва миллий тараққиёт йўлларини белгилашга хизмат қилади. Бунга турли мамлакат мутафаккирлари алоҳида эътибор беришган. Масалан, Европа жамияти ҳаётида улкан силжишлар содир бўлаётган XVIII асрда машҳур француз маърифатчиси Жан Жак Руссо миллийлик, миллий характер ҳақида шундай ёзган эди: “Биз таянишимиз керак бўлган биринчи тамойил — миллий характердир: ҳар бир халқ миллий характерга эга ёки эга бўлиши лозим; халқда у бўлмаган тақдирда ишни унга бундай характерни беришдан бошлаш керак бўларди”¹. Бир қарашда Руссонинг фикрида маълум бўрттириш бордек туюлади. Лекин унинг ватани Франция тарихига назар ташланса, бу фикр тарихий асосга эга эканлиги маълум бўлади. Дастлаб қирол Генрих IV Франциянинг миллий давлат сифатидаги яхлитлигини тиклади. Унинг иштини давом эттирган ва Францияни амалда бошқарган Людовиг XIII нинг биринчи министри — кардинал Ришелье “Ватан ва миллат манфаатлари барча нарсадан устун”, деган ғояни илгари сурди. Мамлакатдаги ички низоларга барҳам берди, сиёсий, ижтимоий, маданий ислохотларни амалга оширди. Жумладан, ўзи асос солган Француз Академиясига умумфранцуз адабий тили луғатини тузишни топширди, саяҳат ва адабиётга ҳомийлик қилиб, давлат яхлитлиги ва халқ бирлигини таъминлашга қаратилган ўзига хос миллий ғояни тарғиб этишга сафарбар этди. Шу тариқа Ватан ва халқ йўлидаги фидоийликни олий бурч, даражасига кўтарди, ишовч билан айтиш мумкинки, Франциянинг ўша даврда кудратли мамлакатга айлангани ҳамда кейинги

¹ Руссо Ж.Ж. Трактаты. — М., 1969, с.268.

асрлар мобайнида Европанинг ўзига хос маданий маркази бўлиб қолганлиги айни шу даврда шакллана бошлаган “миллий характер” билан боғлиқ бўлди. Ана шу тарихни чуқур билган Руссо: “Қар қандай яхши ўзгаришларнинг умумий мақсадлари ҳар бир давлатда маҳаллий шарт-шароит ва аҳолининг ўзига хос хусусиятлари асосида шаклланадиган муносабатларга мувофиқ шакл олиши керак”¹, деган фикрга келди. Юртбошимиз И.Каримовнинг: “Биз халқни номи билан эмас, балки маданияти, маънавияти орқали биламиз, тарихининг тағ-томиригача назар ташлаймиз”², деган сўзлари ҳам айни фикрнинг нақадар чуқур асосга эга эканлигини яна бир бор исботлайди. Аммо бу — миллий гоё ёки миллий ўзлиқни англашни ўз миллий қобилигига ўралиш, ўзга халқ-лардан ўзини устун қўйиш дегани эмас, албатта. Қолаверса, Ўрта Осиё ҳудудида азал-азалдан турли элат ва миллат вакиллари ёнма-ён иноқликда яшаб келишган. Бағрикентлик, меҳмондўстлик ўзбек халқининг қон-қонига сингиб кетган қадриятига айланган “Меҳмон отангдек улур”, дейди халқимиз ва остонасидан хатлаб ўтган бегона одамни ҳам уйининг тўрига олиб чиқади, ўзи емаса-да, меҳмонни сийлайди.

Ўзлигини англаган одамда меҳр, мурувват кучли бўлади. Манмавлик каби салбий қусурларни хуш кўрмайди. “Манманлик, — деган эди машҳур маърифатпарвар Абдулла Авловий, — жоҳилона кибру гурурдан пайдо бўладурган энг ёмон хулқларнинг биридурки, кишини ҳар ерда маънос ва маҳжуб қилур”³. Авловий инсон манмавлиги ҳақида гапирарпти. Агар манмавлик касалига миллат, халқ ёки бирон бир дин вакиллари учраса не оқибатларга олиб келади? Мисоллар талайгина. Биргина ўз халқи онгига “олий ирқ”қа мансублик гоёсини сингдиришга уринган фашизмнинг бутун инсоният бошига ёғдирган балоларни ёки буюк давлатчилик шовинизми собиқ Иттифокда яшаган элат ва халқларга келтирган азоб-ўқубатларни эслаш кифоя. Айрим сиёсатдонлар бутунги кунда ҳам диний, ирқий, миллий зиддиятларни авж олдиришга ҳаракат қилаётгани ва оқибат ўлароқ дунёнинг турли чеккаларида уруш олови алангаланаётгани барчага маълум.

¹ Руссо Ж.Ж. Трактаты. — М., 1969, с.480.

² Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курамыз. 7-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1999, 144-б.

³ Абдулла Авловий. Танланган асарлар. 2-жилд. — Т.: Маънавият, 1998, 80-б.

Машхур француз гуманист ёзувчиси фашизмга қарши урушда жонини фидо қилган Антуан де-Сент-Экзюпери қайғу ва ҳасрат билан одамларни бир-биридан айирадиган тажаввузкор миллатчилик, ирқчилик, мустамлака босқинлари ва урушлар ҳақида фикр юритиб: *“Турли цивилизациялар бир-биридан фарқланиши ёмон эмас, ... дахшатлиси, уларнинг бир-бирини ёйишга ҳаракат қилишидир”*, — деган эди. Кўпни кўрган, энг оғир ишларни зиммасига олишдан қўрқмаган Сент-Экзюпери инсоннинг ўзлигини англашни аҳли башар олдидаги масъулият ҳисси билан боглайди. *“Инсон бўлиши — бу масъулият сезишингдир, — ёзади у, — ўзингга алоқасиздай туюлса ҳам қашшоқлик олдида андиша қилишингдир. Ўз гаштингни қўя туриб, дунёдаги бунёдкорликка кўмаклашганингни ҳис этишингдир”*¹. Лўнда қилиб айтганда, ўзга миллат ва халқларни камситган миллат ҳеч қачон буюк бўлолмайди. Буюк Алишер Навоий бу ҳақда шундай дейди:

***“Нафъинг агар халққа бешак эрур,
Балки бу нафъ ўзингга кўпрак эрур”.***

Шунинг учун ҳам миллий ғоя, бир томондан, *“Ўзбекистонда яшаётган барча миллат ва элатларнинг қадриятлари, тили, маданияти, диний эътиқоди, урф-одати ва анъналарини ҳурмат қилиш, уларни асраб-авайлаш ва ривожлантиришга кўмаклашиши”*² ни назарда тутса, иккинчи томондан, *“Ўзбекистон ўз ташқи сиёсатида барча давлатлар билан тенг ҳуқуқлилиқ ва ўзаро манфаатдорлик асосида ҳамкорлик қилиш, уларнинг ички ишларига аралашмаслик, умуминсоний қадриятларга содиқлик, тинчлик ва ҳавфсизликни асраб-авайлаш, халқаро ҳуқуқ меъёрларининг устуворлиги каби тамойилларга амал қилади”*³. Демак, миллий истиқлол ғояси ўзликни англаш, миллий ўзликни англаш ва умумбашарий ўзликни англашни узвий боғлиқликда кўришга даъват этиб, миллий ва умуминсоний моҳият ҳам касб этади. Бу борада маърифатпарварлик ғояси, жадид боболаримиз фаолияти ва маънавий мероси муҳим ўрин тутади.

¹ Тафаккур гулшани. Ватавош ҳамда хорижий алломаларнинг афоризмлари ва ҳикматли сўзлари. — Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989, 34-б.

² Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 35-б.

³ Ўша ерда, 39-б.

АБДУЛЛА АВЛОНИЙ

Янги давр ўзбек маданияти, адабиётининг асосчиларидан бири, болалар адабиёти, ўзбек миллий театри, драматургияси, матбуоти, ўзбек миллий педагогикасининг тамал тошини қўйган, халқимизнинг асл фарзанди Абдулла Авлонийдир.

Авлоний 1878 йил 12 июлда Тошкентнинг Мерганча маҳалласида тўқувчи Миравлон ака оиласида таваллуд топди. Аввал Ўқчидаги бошлангич мактабда, сўнг шаҳар мадрасаларидан бирида таҳсил олди. Бироқ кўпроқ мустақил ўқиб-ўрганди, тез орада ўз даврининг саводхон, маърифатпарвар кишисига айланди. Авлоний асримиз бошларида ўлкамизда авж олган жадидчилик ҳаракатининг фаол иштирокчиси сифатида миллат болаларини саводхон қилиш, улардан етук олимлар, мутахассислар тайёрлаш, Ватанни озод кўриш, фаровон этиш йўлида фидойилик билан меҳнат қилди. Ана шу мақсадда жуда кўп соҳаларда фаол иш олиб борди. 1907 йилда ўз уйида «Шухрат» номли газета нашр қилди.

У маҳалласида янги усулдаги мактаб очди. «Усули жадид» мактаблари учун тўрт қисмдан иборат «Адабиёт ёҳуд миллий шеърлар», «Биринчи муаллим», «Иккинчи муаллим», «Мактаб гулистони», «Туркий гулистон ёҳуд ахлоқ» каби дарслик ва ўқиш китоблари тузди. Мактаб-маориф ишларига ёрдам кўрсатиш мақсадида хайрия жамияти ташкил қилди. «Нашриёт» ширкати тузиб, Хадрада «Мактаб кутубхонаси» китоб дўконини очди.

Абдулла Авлоний ўзбек театрининг тараққиётида ҳам алоҳида хизмат кўрсатди. Унинг «Турон» труппаси (1913) ўлка-мизда ташкил этилган биринчи профессионал театр труппаси эди. Адиб драматургияда ҳам унумли фаолият олиб борди. Татар, озарбайжон драматургларининг асарларини ўзбек тилига таржима қилди, ўзи ҳам «Пинак», «Адвокатлик осон-ми?», «Биз ва сиз» номли песалар ёзиб, сахнага қўйди.

Феврал ва октябр воқеаларидан сўнг Авлоний «Турон» номли газета нашр этиб, унда илгор қарашларни илгари сурди.

1919—1920 йилларда Афғонистон элчихонасида бош консул вазифасида ишлади. Хизматдан қайтгач, маърифатпарварлик фаолиятини давом эттирди. Ҳарбий ўқув юртида, Ўрта Осиё давлат университетидида ўзбек тили ва адабиётидан дарс берди, профессор даражасига кўтарилди.

Маърифатпарвар адиб, драматург, педагог, ношир ва жамоат арбоби Абдулла Авлоний 1934 йил 25 августда Тошкентда вафот этди. Тошкентдаги Боткина қабристонидида дафн этилган.

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ

Абдулла Қодириий янги давр ўзбек адабиётининг асосчиларидан бири, ўзбек миллий романчилик мактабининг тамал тошини қўйган буюк адибдир.

У 1894 йил 10 апрелда Тошкентда богбон оиласидида тугилган. 9-10 ёшларидида эски усулдаги мактабда таҳсил кўради. Сўнг рус-тузем мактабидида ўқийди. 17-18 ёшларидида бир сав-

догарга приказчикликка ёлланиб, уч-тўрт йил ишлайди. Сўнг боғбонлик билан тирикчилик ўтказди.

Абдулла Қодирий ижоди 1913—1914 йилларда бошланди. У шу йиллари барча илгор фикрли ёшлар қатори жадиличлик ҳаракатига қўшилган ва ўзининг илк асарларида маърифат, миллат тараққиёти ва ҳурлиги гоёларини тарғиб эта бошлаган. Қодирий дастлаб маърифий шеърлар ёзди. «Аҳволимиз», «Миллатимиз», «Тўй» каби шеърлари жади́д матбуотида эълон қилинди.

1915 йили у Бехбудийнинг «Падаркуш» фожиаси таъсирида «Бахтсиз куёв» песасини ёзади. Сўнг ўзи «миллий рўмон» деб атаган «Жувонбоз» ҳикоясини яратади. Бу асарлар ҳам, аввало, маърифатпарварлик қарашлари маҳсули бўлиб, жамиятдаги чиркин иллатлар ва қоқоқ урф-одатларни кескин танқид қилишга йўналтирилган.

1916 йилда ёзилган «Улоқда» ҳикояси А.Қодирий ижодида бадиий изланишлар ривожини кўрсатадиган муҳим ҳодисалардандир.

1917 йил феврал ва октябр воқеаларидан кейин А.Қодирий ҳаётида ҳам, ижодида ҳам ўзгаришлар рўй берди. У шўро идораларида ишлади. «Иштирокиюн» ва «Қизил байроқ» газеталарида адабий ходим, «Муштум» журнали ташкилотчиларидан бўлди. Москвада В.Брюсов номидаги журналистлар институтида таҳсил олди.

А.Қодирий 1925—1926 йилларда «Ўтган кунлар» романини эълон қилади. Бу тўлақонли реалистик илк ўзбек романи бўлиб, Қодирийнинг жади́дона сиёсий қарашлари юксак бадиий ифодасини топган асар эди.

1928 йили ёзувчи «Меҳробдан чаён» романини эълон қилди. Бу роман ҳам адибга катта шухрат келтирди. Бундан ташқари, А.Қодирий «Обид кетмон» қиссасининг, «Тошпўлат тажанг нима дейди?», «Калвак маҳзумнинг хотира дафтари́дан» туркум сатирик ҳикояларнинг, рус ва Фарб адабиётидан ўтирилган қатор таржималарнинг ҳам муаллифидир.

Абдулла Қодирий 1937 йил охирларида ҳибсга олиниб, 1938 йил 4 октябрда Тошкентда Бўзсув бўйида қатл этилган.

АБДУРАУФ ФИТРАТ

Йирик давлат ва сиёсат арбоби, шоир ва олим, носир ва драматург, маърифатпарвар Фитрат 1886 йили Бухорода зиёли оиласида дунёга келди. Дастлаб эски мактабда ўқиди, кейин Мирараб мадрасасида таҳсилни давом эттирди.

Асримиз бошларида вужудга келган «Тарбияи атфол» жамияти кўмагида 1909—1913 йилларда Истамбулда таҳсил олди. Бу ерда қизгин ижод қилди. Шунинг самараси ўлароқ, 1911 йили «Сайҳа» («Фарёд») номли шеърий тўпламини чоп эттирди. Туркиядан қайтгач, Бухорода ўқтувчилик қилади. «Ёш бухороликлар» ҳаракатида фаол иштирок этади, унинг бош мафкурачиси, гоъвий йўлбошчиларидан бирига айланади.

1917 йил апрелидан 1918 йил мартигача Самарқандда чиқиб турган «Хуррият» газетасига муҳаррирлик қилади. 1918 йили Фитрат Тошкентга келади.

У бу ерда асосан илмий, ижодий, маърифий ишлар билан кўпроқ банд бўлди. У бир қатор дарсликлар тузади, «Чиғатой гурунги» номли ижтимоий-адабий ташкилотда фаол иштирок этади.

1921 йили Бухорога таклиф этилади. У халқ хўжалигининг бир қатор соҳаларини яхшилашда, айниқса, маориф соҳасида сезиларли ишларни амалга оширади. Унинг ташаббуси билан бир гуруҳ иқтидорли ёшлар Истамбул, Берлин, Москва каби шаҳарларга ўқишга юборилади. Бухоро мактаблари учун ўқув қуроллари, дарслик ва қўлланмалар нашр этиш йўлга қўйилади.

Фитрат 1921—1922 йилларда бир қатор юқори лавозим-

ларда ишлаб, ўзининг давлат арбоби сифатидаги истеъдодини кўрсата олди.

У 1923—1924 йилларда Москва ва Ленинградда яшади, Шарқ тиллари институтида ишлади. Турк, араб, форс тиллари ва адабиётидан ёшларга дарс берди. Ленинград дорилфунуни профессорлигига сайланди. «Абулфайзхон», «Бедил», «Қиёмат», «Шайтоннинг тангрига исёни» каби асарлар ёзиб, чоп эттирди. Москвадан қайтгач, республикамизнинг илмий, маданий-маърифий ҳаётида фаолият кўрсатади.

Фитрат тилшунос олим сифатида ўзбек тилининг қоидалари тўғрисида «Сарф», «Наҳв» асарларини ёзди.

Муסיқашунос олим сифатида «Шашмақом», «Ўзбек классик муסיқаси ҳам унинг тарихи», «Шарқ муסיқаси» каби тадқиқотлар яратди. 30-йилларда у илмий-тадқиқот муассасаларида, ўқитувчилар малакасини ошириш институти ва дорилфунунда ишлади.

1937 йили «халқ душмани» сифатида ҳибсга олиниб, 1938 йили Тошкент шаҳрининг ҳозирги Юнусобод тумани Бўзсув қирғоғидаги қатлгоҳда отиб ташланган.

АБДУЛВОҲИД БУРҲОНОВ — МУНЗИМ

Маърифатпарвар шоир, давлат ва жамоат арбоби Мирзо Абдулвоҳид Бурҳонов 1875 йили Бухорода таваллуд топади. Дастлабки таълимни эски мактабда олади.

XIX асрнинг 90-йилларидан Абдулвоҳид Бурҳонов Мунзим тахаллуси билан маърифий шеърлар ёза бошлайди, кейинчалик эса амалий фаолиятида ҳам маърифатпарварлик билан шуғулланади.

XX асрнинг биринчи ўн йиллигида Мунзим янги усулдаги мактаб очиш учун ҳаракат қила бошлайди. Бухородаги дастлабки жаҳид мактабининг очилиши ҳам унинг номи билан боғлиқ. У 1908 йили Самарқандга бориб, жаҳид мактабларидаги ўқитиш услубини ўрганади ва шу йили ўз ҳовлисида жаҳид мактаби, 1909 йилда эса катта ёшдагилар учун кечки мактаб ташкил этади.

Бухорода 1909 йилдан шаклланган жаҳидлар ташкилоти аввал маърифатпарварлик ишларини олиб борди. Мунзим бу ташкилот ишига фаол қатнашиб, шу йилли бир қатор ҳамфикрлари билан «Тарбия атфол» жамиятини тузишда иштирок этди. Бу жамият бухоролик маърифатпарварлар ва ҳур фикрли зиёлилар ўртасида илгор демократик гояларни тарғиб этиб, халқнинг сиёсий онгини уйғотишда катта аҳамият касб этди.

1917 йил феврал инқилобидан сўнг Бухоро жаҳидлари А.Бурҳонов бошлиқ эски жаҳидларга, Ф.Хўжаев ва А.Фитрат бошлиқ янги жаҳидларга бўлинади. Биринчи гуруҳнинг асосий фаолияти маърифатпарварлик бўлса, иккинчи гуруҳ кенг ислохотлар тарафдори эди. Кейинчалик бу икки гуруҳнинг бирлашуви натижасида «Ёш бухороликлар» партияси тузилиб, Мунзим унга раис этиб сайланади.

1918 йилдан 1920 йилнинг сентябригача Мунзим Тошкентда яшайди. Бухоро Халқ Совет Республикаси тузилгач, у аввал Марказий ижроия қўмитаси раисининг ўринбосари, кейинчалик Халқ маорифи нозири, Соғлиқни сақлаш нозири лавозимларида ишлайди.

Халқ маорифи нозири лавозимида ишлаган Мунзим 1922 йил июнида миллий кадрлар, хусусан, муҳандислар тайёрлаш мақсадида бир гуруҳ бухоролик ёшларни Германияга юбориш тўғрисидаги БХСР ҳукумати қарорининг қабул қилинишига катта ҳисса қўшади. Шу қарорга асосан, у мазкур ишни ташкил этиш бўйича комиссия раиси этиб тайинланган эди. 1922 йилнинг ёзида Мунзимнинг шахсан ўзи бухоролик 44 кишини Германияга олиб бориб, Берлиндаги ўқув юртларига жойлаштиради.

1920 йилларнинг ўрталаридан бошлаб Мунзим ўзини тамоман ижодий ва публицистик фаолиятга бахшида этади.

Абдулвоҳид Мунзим 1934 йилда узоқ давом этмаган касалликдан сўнг вафот этган.

АБДУЛҲАМИД ЧЎЛПОН

Абдулхамид Сулаймон ўгли Чўлпон янги ўзбек шеърятининг асосчиларидандир.

Чўлпон 1897 йили Андижон шаҳрида зиёли оилада дунёга келган. Чўлпон аввал эски мактабда, сўнг мадрасада ўқийди. Андижондаги рус-тузем мактабида таълим олади. Шарқ адабиёти, араб, форс тилларини ўзлаштиради, рус тили ва адабиётини ўрганади. Чўлпон 10-йилларнинг ўрталаридан ижтимоий ва ижодий фаолият билан шуғуллана бошлайди. У «Қаландар», «Андижонлик», «Чўлпон» тахаллуслари билан матбуот нашрларида мақола, шеър ва турли хабарлар билан чиқиб туради.

Унинг «Дўхтир Муҳаммадёр», «Ватанимиз Туркистонда темир йўллар», «Адабиёт надир?» каби илк ҳикоя ва мақоаларида ҳамда ўнлаб шеърларида жадидчилик ғояларининг ошқора ифодаланганини кузатишимиз мумкин.

Шоирнинг қисқа умри давомида «Тонг сирлари», «Уйғо-ниш», «Булоқлар» каби шеърый тўпламлари нашр этилган. Унинг театр соҳасида қилган ишлари ҳам алоҳида эътиборга сазовор. Чўлпон ўзбек давлат драма театрида адабий эмакдош вазифасида ишлаш билан бирга ўнга яқин пьесалар, театр мақоалари яратган, унинг «Ёрқиной», «Ўртоқ Қаршибоев», «Чўрининг исёни», «Муштумзўр», «Замона хотуни» каби сахна асарлари ўзбек драматургияси тараққиётига муҳим ҳисса бўлиб қўшилди.

Чўлпон «Кеча ва кундуз» номли роман эълон қилиб, ўзбек романчилиги ривожига ҳам катта таъсир кўрсатди. Бу асарида халқимизнинг аср бошларидаги ҳаёти манзараларини

таъсирлар экан, истибод ва жаҳолат миллатнинг тараққиётини ва ҳурлигини бўғувчи манфур ҳодисалар эканини баъдий акс эттиради.

Ўзбек адабий таржима мактабининг ривожланишида ҳам Чўлпоннинг беқиёс ҳиссаси бор. У М.Горкийнинг «Она» А.С.Пушкиннинг «Дубровский», «Борис Годунов» ҳамда Шекспирнинг «Ҳамлет» трагедиясини ва яна ўнлаб хорижий асарларни ўзбек тилига моҳирлик билан ўтиради.

Чўлпон бутун онгли ҳаёти давомида ўз Ватанининг озодлиги, эрки, келажаги учун қайгурди ва ёниб шеърлар ёзди, турли жанрларда асарлар яратди. У 1928 йилдан бошлаб то умрининг охиригача тазйиқ остида яшади, чунки унинг бутун ижодида миллий ғоя қизил ип бўлиб ўтган. У мустабид тузум остида эзилиб ётган миллатни, халқни куйлар эди. Лекин тазйиқлар ниҳоятда кучайган бир шароитда ҳам ўз эътиқодидан қайтмади. Ана шу эътиқоди ва иродаси туфайли 1937 йил қатагон қурбони бўлди.

Чўлпон 1938 йил 4 октябрда Тошкентдаги Бўзсув бўйида қатл этилган.

АШУРАЛИ ЗОҲИРИЙ

Таниқли маърифатпарвар, йирик тилшунос, луғатшунос, адабиётшунос олим, журналист ва таржимон, Туркистондаги жади́дчилик ҳаракатининг кўзга кўринган намояндаларидан бири Ашурали Зоҳирий 1885 йили Қўқонда туғилган. У дастлаб Қўқондаги Мадалихон мадрасасида таҳсил кўради, араб ва форс тилларини пухта эгаллайди, ўзбек ва форс-тожик мумтоз адабиётини ўрганади. Ҳар томонлама билим

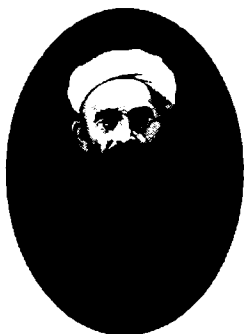
соҳиби бўлган А.Зоҳирий 1907 йилдан бошлаб рус-тузем мактабида, шунингдек, жаҳид мактабида ўзбек тили ва адабиётидан дарс беради. 1912—1919 йилларда эса педагогик фаолият билан бирга журналист сифатида ҳам қизгин иш олиб боради. 1917—1918 йилларда Туркистон Мухторияти ҳукуматининг барпо этилиши А.Зоҳирий фаолиятига янгича йўналиш бағишлайди. У «Эл байроғи» газетасига муҳаррирлик қилиб, Мухторият гоьларининг кенг халқ оммаси ўртасида тарқалишига муносиб ҳисса қўшади.

А.Зоҳирий фаолиятининг 1917 йилдан кейинги асосий йўналиши маърифатпарварлик билан боғлиқ. У Қўқондаги биринчи дорилмуаллимнинг ташкилотчиси ва дастлабки замонавий мактабларнинг муаллими сифатида Фарғона водийси учун кўплаб ўқитувчиларни етиштириб берди. У асос солган дорилмуаллимнинг кейинчалик педагогик техникумга айлантирилди. 1930 йили эса шу техникум базасида Фарғона давлат педагогика институти ташкил этилди.

А.Зоҳирий эрқпарвар гоьлари учун 1929 йил ноябрида ҳибсга олиниб, ўн йил муддатга озодликдан маҳрум этилди. Қамоқ муддатини тугатгач, аллома яна севимли касби — маърифатпарварлик билан шуғулланади. Аммо 1937 йилда қатагон бўрони авж олгач, у яна қамоққа олиниб, ўша йилнинг 4 декабрида отиб ташланади.

А.Зоҳирий қабрининг қаердалиги номаълум.

АБДУҚОДИР ШАКУРИЙ

Маърифатпарвар, педагог Абдуқодир Шакурий 1875 йилда Самарқанднинг Ражабамин қишлоғида боғбон оиласида туғилди.

Шакурий эски усулдаги мактабни тамомлаганидан кейин Самарқанд шаҳридаги мадрасага ўқишга киради. Шакурий рус гимназиясига бориб, унинг ички тартиб қоидалари ва ўқитиш усуллари билан танишади. Шундан кейин ёш муаллимда ўз халқининг болалари учун ҳам шу тартибдаги янги мактаб ташкил қилиш орзуси пайдо бўлади.

Абдуқодир Шакурий Самарқанд гимназиясида кўрган ва ўзи орзу қилган янги ўқитиш усуллари Россиянинг турли жойларида яшаган бошқа туркий халқларда ҳам мавжудлигини газеталардан билиб олади.

Шакурий дўстлари ёрдамида Қўқон шаҳрига боради ва у ерда янги мактабдаги ўқитиш усуллари билан танишади. Самарқандга қайтиб келгач, ўз қишлоғи Ражабаминда 1901 йилнинг кузида биринчи янги усулдаги мактабни ташкил қилади.

Шакурий мактабининг шуҳрати кенг тарқала бошлади, Ўрта Осиёдаги бошқа маърифатпарвар кишиларнинг диққатини жалб этди.

Шакурий фақат ўқитувчилик қилиш билангина чекланиб қолмаган, у ўз мактаби учун дарсликлар ёзиб, уларни шахсий маблағлари ҳисобига нашр қилдирган. Масалан, унинг «Раҳнамои савод» («Савод чиқариш қўлланмаси») деб аталган китоби шу тариха чоп этилган.

Шакурий, дастлаб, қизлар учун ҳам янги усулдаги мактаб ташкил қилган. Унда ўзи раҳбарлигида рафикаси муаллималик қилган. Кейинчалик ўғил ва қиз болалар гуруҳини бирлаштириб ўқита бошлаган.

1921 йилда Самарқанд шаҳридаги 13-мактабга мудир қилиб тайинланади. У болаларни тарбиялаш, ўқитишга катта ғайрат билан киришди, кўп йиллар давомида шу мактабнинг мудирини ҳамда она тили ва адабиёт ўқитувчиси вазифаларида ишлади.

1925 йилда А.Шакурийнинг ташаббуси билан қишлоқ аҳолиси ўз маблағлари ҳисобига тўрт синфли янги мактаб куриб ишга туширади.

Абдуқодир Шакурий 1943 йилда вафот этган.

БОБООХУН САЛИМОВ

Давлат ва сиёсат арбоби, маърифатпарвар Бобоохун Салимов 1874 йили Гурлан беклигида қозикалон Салимохун оиласида дунёга келди.

Асли исми Муҳаммад бўлиб, унга ҳурмат юзасидан Бобоохун деб тахаллус берилган. У бошланғич таълимни олгач, Хива шаҳридаги Оллоқулихон мадрасасида таҳсилни давом эттиради. Араб, форс, рус тилларини ўрганади, шеърлар машқ қилади. 1910—1918 йилларда Хива хони Асфандиёрхон саройида отаси ўрнида шайхулислом лавозимини адо этади. 1917 йил Хивадаги инқилобий воқеаларда иштирок этиб, парламент сифатида ташкил этилган Мажлис аъзолигига сайланади. 1918—1920 йилларда Тўрткўлда яшаб, «Ёш хиваликлар» партиясига аъзо бўлиб киради. 1920 йили халқ вакилларининг Бутунхоразм I қурултойида Хоразм Халқ Совет Республикасининг Адлия ноziри лавозимига сайланади. Кейинчалик у Хоразмдаги мактаб, маориф ишларида қатнашади. 1924 йилда Хоразм руҳонийларининг 1-қурултойи чақрилиши ва ўтказилишига раҳбарлик қилди.

Б.Салимов ислом ғоялари асосида янгиликка интилишга, шариятда тенгликка эришишга, хон амалдорларининг ҳуқуқлари билан ўсиб келаётган савдогарлар ва саноатчилар, ҳунармандлар ва зиёлилар ҳуқуқларини тенглаштиришга интилди. Дастлаб у хонликда майда ҳуқуқий ва иқтисодий ислохотларни амалга ошириш билан тараққиётга эришиш мумкин, деб ҳисоблаган.

Бобоохун Салимов 20-йиллар охирида коммунистик то-

талитар тузум томонидан зиёлиларнинг таъқиб қилиниши натижасида давлат ишларидан четлаштирилади. Унинг қарашлари, мақсад ва гоёлари большевистик сиёсатга зид эди. Шунинг учун у 1929 йил 10 май куни кечқурун совет ҳокимияти томонидан судсиз, сўроқсиз отиб ўлдирилади.

Бобоохун Салимов қабрининг қаердалиги номаълум.

ИСХОҚҲОН ТЎРА ИБРАТ

Исҳоқхон Ибрат маърифатпарвар шоир, забардаст тилшунос, тарихшунос олим, илк ўзбек матбаатчиларидан бўлиб, 1862 йилда Наманган яқинидаги Тўрақўрган қишлоғида туғилган.

Дастлабки маълумотни эски мактабда, сўнгра онасининг қўлида олади. Кейинроқ Қўқонга бориб мадрасага ўқишга кирази.

Исҳоқхон Ибрат 1886 йилда мадрасани тугатиб, Тўрақўрганга қайтиб келади. У ўз фаолиятини педагог сифатида қишлоқда маърифат тарқатиш билан бошлади. Ўша йили эски маҳаллий мактаблардан анча фарқ қилувчи янгича мактаб очади.

Исҳоқхон Ибрат 1887 йилда ҳаж сафарига отланади. Сўнг у Шарқ мамлакатлари бўйлаб саёҳатни давом эттиради. Европанинг Истамбул, София, Афина, Рим каби марказий шаҳарларида бўлди, анча вақт Жидда шаҳрида истиқомат қилади, Бомбей ва Калкуттада яшайди. Исҳоқхон у ерларда кўп ишлатиладиган араб, форс, ҳинд-урду ва инглиз тилларини мукамал ўрганди. У 1896 йилда ўз ватанига қайтиб келди. 1901 йилда «Луғати ситта алсина» асарини босмадан чиқара-

ди. Мазкур лугат жадид мактабларида шарқ ва рус тилларини ўрганишда бирдан-бир қўлланма сифатида фойдаланиб келинди.

Исҳоқхон Ибрат 1912 йилда ёзувлар тарихига бағишланган «Жомеъ ул-хутут» («Ёзувлар мажмуаси») асарини яратди ва ўз матбааси «Матбааи Ишоқия»да босмадан чиқарди.

Ибрат чин қалбдан ўз халқининг илмли, маърифатли бўлишини истади. Кейинги 20 йил ичида 14 та илмий-тарихий, лингвистик асар ёзди. 30 йиллик поетик ижодининг мажмуи бўлмиш «Девони Ибрат» шеърлар тўпламини тузди. Тарихшуносликка оид «Тарихи Фарғона», «Тарихи маданият» ва «Мезон уз-замон» илмий асарларини яратди.

Ибратнинг сўнгги йиллардаги ҳаёти анча таҳликали ўтди. 1935 йилдан эътиборан у ҳамма лавозимлардан олиб ташланди. 1937 йилнинг апрел ойида 75 ёшли кекса шоир ва маърифатпарварни ҳибсга оладилар. Ибрат Андижон турмасида вафот этади.

Исҳоқхон Ибрат қабрининг қаердалиги номаълум.

МАҲМУДХҶА БЕҲБУДИЙ

Жадидчилик ҳаракатининг дарғаси, буюк маърифатпарвар Маҳмудхўжа Беҳбудий 1875 йилнинг 19 январиди Самарқандда руҳоний оиласида туғилди.

Тоғаси Муҳаммад Сиддиқ ёрдамида хат-савод чиқаради. Ўски мактаб-мадрасада ўқийди. Араб тилини ўрганади. Қозихоналарда мирзалик, қозилик вазифаларида ишлайди. 1893-1900 йилларда Маккага ҳаж сафарига боради.

1903-1904 йилларда Москва, Петербург, кейинроқ Қозон, Уфа шаҳарларига боради. 1914 йилда Арабистон, Миср, Туркия каби бир қатор мамлакатларда бўлади.

У ўз даврининг йирик исломшуносларидан бири, муфтилик рутбасига эришган зот эди. Беҳбудий шу билан бирга ҳамиша бидъатга қарши кураш олиб борди ва ўз асарларида динни тўғри тушунишга ва тарғиб этишга даъват этди.

Вақтли матбуот саҳифаларида замонасининг долзарб мавзуларига бағишланган ижтимоий-сиёсий, тарихий-адабий мақолалари билан фаол иштирок этади. Унинг 10-йиллар Туркистон матбуотида 300 дан ортиқ мақолалари эълон қилинган маълум. Ушбу мақолаларнинг марказида мактаб, маориф, маданият, маърифатпарварлик ғояларининг тарғиботи туради.

1913 йилда у Самарқандда «Самарқанд» газетаси ва «Ойна» журналини ташкил этади. Ҳар иккала нашрнинг асосини маърифат-маданият, миллат ва озодлик ғоялари ташкил қилади. У 1911 йили «Падаркуш» драмасини яратди.

Беҳбудий янги усулдаги мактабларнинг илк тарғиботчи ва асосчиларидан бири, шунингдек, ана шу мактаблар учун дарсликлар ҳам яратган йирик маърифатпарвардир.

Беҳбудий 1917 йилги феврал ва октябр воқеаларидан кейин Туркистоннинг мустақил, озод бўлиши учун тинмай курашди ва шу йўлда ўз жонини фидо қилди. У Туркистоннинг миллий давлат қурилиши масаласини ўртага ташлади. Ўз халқи тараққиётини нафақат маърифатда, балки унинг сиёсий мақомининг кескин ўзгаришида, ўз мустақиллигини қўлга киритишида деб билди. Унинг «Ҳақ олинур, берилмас!» деган сўзлари жадидларнинг шиорига айланди. У Туркистон Мухториятини олқишлади. Унинг ҳукуматига аъзо сифатида сайланди. Туркистон Мухторияти қонга ботирилгандан сўнг у сиёсатдан бош тортди ва Самарқандда маориф бўлими мудирини бўлиб ишлади. Лекин мустақиллик умидларидан воз кечмади.

Советлар ҳукуматининг қиргинлари, адолатсизликлари авжига келганда, бу ҳолни жаҳонга маълум қилиш учун йўлга отланган Беҳбудий Бухоро амири томонидан ҳибсга олиниб, 1919 йилнинг баҳорида Қарши шаҳрида қатл этилади.

М.Беҳбудий қабрининг қаердалиги номаълум.

МУНАВВАР ҚОРИ АБДУРАШИДХОНОВ

Адиб, мураббий, муҳаррир, маърифатпарвар, жамоат ар-боби Мунаввар қори Абдурашидхон ўғли 1878 йилда Тошкент шаҳрининг Шайх Хованд Тоҳур даҳаси Дархон маҳалласида мударрис оиласида туғилди. Тошкентдаги Юнусхон мадрасасида ўқиди, сўнгра таҳсилини Бухорода давом эттирди, Тошкентга қайтгач, Дархон масжидида имомлик ва зифасини бажаради.

Мунаввар қори XIX асрнинг охиридан бошлаб жадидчилик ҳаракатларида фаол иштирок эта бошлади. 1901 йилда ўз ҳовлисида, кейинчалик Тошкентнинг турли даҳаларида жадид мактабларини очади. Бу мактаблар учун 1907 йилда «Адиби аввал», «Адиби соний» дарсликларини яратади. «Тажвид ал-Қуръон», «Ер юзи» сингари қўлланмаларни тузиб, нашр этади. Болалар учун қатор шеърый ва насрий ҳикоялар ёзади.

У 1909 йили Тошкентда «Жамияти хайрия» уюшмасини тузади ва «Турон» номли жамиятни очади. Мунаввар қори 1906 йилда дастлабки ўзбек матбуоти намуналаридан бири «Хуршид» газетасини нашр этди. Кейинчалик «Нажот», «Кенгаш» газеталарида бош муҳаррир, «Садои Туркистон»да эса бўлим муҳаррири бўлиб хизмат қилади.

Мунаввар қори 1917 йил феврал инқилобидан кейин Туркистонда демократик миллий давлатчиликни тузиш гоясини илгари сурди. У Қўқонда ташкил топган Туркистон Мухториятини қўллаб-қувватлади.

Шўро даврида у ўзининг очиқ маърифий ишларини ва яширин сиёсий ҳаракатларини давом эттирди. 1918 йилнинг

апрелида Туркистон халқ дорилфунунининг асосчиси ва ректори этиб сайланади. Унинг саъй-ҳаракати билан 1918 йил 2 июнда дорилмуаллимин иш бошлайди. У 1918 йилда «Турк ўчоғи» илмий-маърифий жамиятини ташкил қилади.

Мунаввар қори 20-йилларда ўзбек юртининг мустақиллиги учун кураш вазифасини ўз олдига қўйган «Миллий иттиҳод» ва «Миллий истиқлол» яширин ташкилотларига раҳбарлик қилган.

20-йилларнинг ўрталарида миллий зиёлиларни таъқиб қилиш кучайиши натижасида Мунаввар қори ҳамма лавозимлардан четлаштирилади. Бироқ ҳатто қатагон ҳам Мунаввар қори Абдурашидхон ўғлини истиқлол ғояларидан қайтара олмади.

У 1929 йилда қамокқа олинади ва 1931 йилда отиб ўлдирилади. Унинг хоки Москвадаги Ваганково қабристонидадир.

МУСО САИДЖОНОВ

Бухоро жадидчилигининг йирик намояндаларидан ва тараққиёт йўлида миллий ҳаракатнинг фаол қатнашчиларидан бири. Мусо Саиджонов 1893 йили Бухоро шаҳрида савдогар оиласида тугилган. Мирараб мадрасасини битириб, Когондаги рус-тузем мактабида ўқиган. М.Саиджонов илмга қизиқиб, араб, форс, туркий тиллар, адабиёт, тарих ва география билан жиддий шуғулланади. 1913 йилдан жадидчилик ҳаракатига қўшилиб, 1917 йилда «Ёш бухороликлар» партиясининг ташкилотчиларидан бири бўлади.

У партия марказий қўмитасининг аъзоси этиб сайланган. Лекин Мусо Саиджонов табиатан инқилобий ҳаракатларга қарши бўлиб, ислохотларни тадрижий йўл билан ўтказиш

тарафдори эди. Шунинг учун ҳам у 1917 йил Бухородаги жа-
дидлар томонидан уюштирилган намойишга қарши бўлган.
Амир билан жадидлар ўртасидаги музокарада қатнашган. Мусо
Саиджонов ўзбек халқи ўзгача миллий тараққиёт йўлидан
боришига ишонган. Унинг сиёсий қарашлари коммунистик
мафкурага зид бўлган, шунинг учун ҳам у 1920 йилда Ёш
бухороликларнинг коммунистик йўналишдаги гуруҳига кир-
маган. Кейинчалик у сиёсатдан узоқлашиб, маориф соҳасида
фаолият кўрсатган.

Мусо Саиджонов умрининг охиригача илмга садоқатли
бўлган ва Ўзбекистондаги тарих фани бўйича йирик олим ва
биринчи профессорлардан эди. Унинг сафдошлари Саиджо-
новни зеҳни баланд, заковати юксак, маданиятли, покиза
ахлоқли инсон сифатида билишган.

У 1935 йилда ўзбек олимларидан биринчи бўлиб шарқшу-
носларнинг III конгрессида қатнашади. Унинг илмий асарла-
ри тарихнинг энг муҳим даври — ўрта асрлар архитектура
ёдгорликлари ва нодир қўлёзмаларини тадқиқ этишга бағиш-
ланган.

Ўзбек миллий зиёлиларининг кўзга кўринган вакили си-
фатида тоталитар тузумнинг жадидчилик тарихини бузиб
кўрсатганига қарши чиққани, ўзбек давлатчилиги тарихига
холисона ёндашгани учун у 1937 йилда қатагон қилинган.

Мусо Саиджонов қабрининг қаердалиги номаълум

МУҲАММАДШАРИФ СЎФИЗОДА

Маърифатпарвар зиёли, шоир Муҳаммадшариф Сўфизода
ўзбек маданияти тарихида ёрқин из қолдирган зотлардандир.

Муҳаммадшариф Эгамберди ўғли 1869 йил 29 январда Чустда туғилди, унинг отаси пичоқчи — хунарманд эди. У маҳалласидаги кўшниси Манзура отинда савод чиқарди. 1893—1898 йилларда у Кўқонда яшади ва мадрасада таълим олди. Кўқон адабий муҳитининг машҳур шоирлари Муқимий, Муҳий, Завқий, Нодим Намангоний билан яқин муносабатда бўлди. Бўлажак шоир дастлабки шеърларига Муқимий тавсияси билан «Ваҳший» тахаллусини кўллади.

Сўфизода 1893 йилда она шахри Чустда боёнларни, чор амалдорларини, мутаассибларни ҳажв қилувчи шеърлари учун «бадасл», «беадаб», «дахрий» деб айбланади ва ўлимга ҳукм қилинади. Шоир ўз ватанини тарк этишга, 14 йил турли мамлакатларда истиқомат қилишга мажбур бўлди.

Сўфизода 1900—1913 йилларда Ўрта Осиёнинг турли шаҳарларида, Тифлис, Боку, Арабистон, Ҳиндистон, Туркияда бўлди. У қаерда яшамасин, Тошкент, Кавказ, Қрим, Оренбург, Туркияда чоп этиладиган газеталар билан алоқасини узмади. Унинг мақолалари, шеърлари «Туркистон вилоятининг газети», «Садои Туркистон», «Садои Фаргона» газеталарида мунтазам чиқиб турди.

1913 йилда Сўфизода чет эл сафаридан Чустга қайтиб келади ва усули жадид мактаби очади. Камарсада қишлоғида етим болалар учун «Дорулайтом» («Етимлар уйи») ва катталар учун кечки мактаб ташкил қилади. Бу мактабларда у она тили, ҳандаса каби фанларни ўқитди.

1914 йилда Сўфизода Туркистон миқёсида ҳукм сураётган ижтимоий-сиёсий, маънавий таназзулни фош этувчи «Чустилар бизлар» шеърини эълон қилади. Шеър бошидан охиригача «усули қадим»чиларга — мутаассибларга нисбатан аччиқ киноя, асар қаҳрамонларининг ўзини ўзи фош этиши услубида ёзилган эди.

Бу тўқнашувдан кейин Сўфизода ўз ватани Чустдан қувгин қилинди. У Тўрақўрғон яқинидаги Шаҳанд қишлоғида усули жадид мактаби очди. Сўфизоданинг бу ишида Тўрақўрғон қозиси, маърифатпарвар, шоир, педагог Ишоқхон тўра Ибрат яқиндан ёрдам берди.

Сўфизода шўролар ҳукумати даврида ҳам халқига чин дилдан хизмат қилаверди ва адабий-ижодий, педагогик фаолият билан шугулланди. 1937 йилда шоир «халқ душмани» деб эълон қилиниб, қамоққа олинди.

М.Сўфизода қабрининг қаердалиги номаълум.

ОБИДЖОН МАҲМУДОВ

Давлат, жамоат ва сиёсат арбоби, Туркистоннинг йирик сармоядорларидан бири. Обиджон Абдулхолиқ ўғли Маҳмудов Фарғона тараққийпарварларининг пешқадам вакилидир. У Петербург университетини тамомлаган, халқимиз орасидан етишиб чиққан биринчи тор-кон муҳандиси эди.

Унинг ташаббуси ва бевосита раҳбарлиги остида 1914 йили Қўқонда босмахона ташкил қилинади ва Фарғона жадидларининг «Садои Фарғона» газетаси нашр этила бошлайди. Мазкур босмахонада «Садои Фарғона» билан бирга рус тилида «Ферганское эхо» газетаси ҳам нашр этилади. «Садои Фарғона» газетаси нафақат Туркистонда, балки Россия мусулмонлари орасида ҳам машҳур бўлган.

Обиджон Маҳмудов жадид матбуотида долзарб мақолалари билан қатнашиб, маърифат, озодлик, ҳурлик ғояларини тарғиб этишга, халқнинг онгини, савиясини кўтаришга интилди.

О.Маҳмудов Туркистоннинг мустақил республика бўлиши тарафдори ва бунга етишиш учун фаол ҳаракат қилган жадидлардан бири эди.

1917 йилда Туркистон Мухторияти ҳукумати ташкил этилгач, О.Маҳмудов Озиқ-овқат нозири вазифасига сайланади. Орадан кўп ўтмай, 1918 йил феврал ойида Туркистон Мухторияти болшевиклар томонидан зўрлик билан агдарилади. Шундан сўнг жадидларнинг бир қисми ўз ғон ва мақсадларини совет ҳокимияти идораларига жойлашган ҳолда амалга оширмоқчи бўладилар. О.Маҳмудов ҳам шу кезларда совет

давлати идораларида хизмат қилиб, миллатпарварлик, тараққийпарварлик фаолиятини давом эттирди.

Атоқли маърифатпарвар Обиджон Маҳмудов 1936 йилнинг 21 ноябрида вафот этган.

ПОЛВОННИЁЗ ҲОЖИ ЮСУПОВ

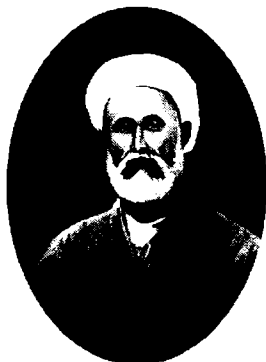

Ўзбек халқининг тараққийпарвар сиймоларидан, Хива жадидлари ва «Ёш хиваликлар» партиясининг раҳбарларидан бири Полвонниёз ҳожи Юсупов 1863 йили Хива шаҳрида савдогар оиласида туғилган. 1871 йилга қадар ота-онасининг, улар вафотидан кейин эса амакиси Юсуфбойнинг кўлида тарбияланган. 13 ёшида эски мактабда ўқиб, савод чиқарган. Мактабни биткизгач, савдо ишлари билан шуғулланган.

Полвонниёз 1877 йилда амакиси билан Москвада бўлади. Кейинчалик 1885 йилда жадид мактабини тугатади. У араб, форс ва рус тилларини яхши билган. 1904 йилда Туркия, Миср, Сурия мамлакатларида ва Макка шаҳрида бўлади. Полвонниёз 1917 йил 4 апрелда Хива хонига тақдим этилган давлат бошқарувида ислохотлар ўтказиш тўғрисидаги манифестнинг тузувчиларидан бири эди. Хива хонининг жадидларга қарши сиёсати натижасида у 1918-1920 йилларда Тошкентга ўтиб кетади ва у ерда муҳожирликда бўлиб, «Ёш хиваликлар» партиясини ташкил қилади ва унга раис этиб сайланади. Хива хонлиги тугатилгач, 1920 йил 30 апрелда Хоразм Халқ Совет Республикаси Нозирлар кенгаши раиси лавозимига тайинланади. 1926 йил 10 январдан Хоразм вилоят Ижроия кўмитаси раисининг хўжалик бўйича ўринбосари бўлиб ишлайди. Кейинчалик Ичанқалъа музейида хизмат қилади.

Полвонниёз Юсупов 1936 йилда вафот этган.

САИДАҲМАДХЎЖА СИДДИҚИЙ — АЖЗИЙ

Миллий уйғониш даврининг йирик вакилларида бири, шоир.

Саидахмад Сиддиқий — Ажзий 1864 йил Самарқанд вилоятининг Жомбой тумани Ҳалвойи қишлоғида ҳунарманд оиласида таваллуд топди. Ёшлигида отаси вафот этиб, бобоси қўлида вояга етди. Янгаси қўлида савод чиқарди. Кейин Самарқанд ва Бухоро мадрасаларида таҳсилни давом эттирди. Шарқ классик адабиётини кунт билан ўрганади, араб, форс, озарбайжон ва кейинчалик рус тилини ўзлаштиради.

1880-йиллардан ўзи ҳам анъанавий усулдаги шеърлар машқ қила бошлади. Бироқ замонасининг буюк кишиларидан бири сифатида эътироф этилишига унинг маърифатчилик фаолияти ва ижоди сабабдир.

1901йил ҳаж сафарига отланади. Бир қатор Шарқ мамлакатларида бўлиб, ислом дунёсидаги янгиликлар билан танишади, бир неча муддат Жиддадаги Русия элчихонасида тилмочлик қилади. Сўнг Москва, Петербург шаҳарларини айланиб, Тифлисга ўтади. Ниҳоят, Самарқандга қайтиб, 1903 йил Ҳалвойи қишлоғида янги мактаб очади.

Шоир кейинги бутун ҳаётини ана шу муқаддас ишга сарф этди. Ўзи очган мактабда табиий фанлар, араб ҳамда рус тилларидан сабоқ берди, дарсликлар тузди.

Сиддиқий вақтли матбуот нашрларида ҳам фаол иштирок этди.

Ватан, илм-маърифатга бағишланган мақолалари билан Қозон, Оренбург ва Кавказдаги нашрларда ҳам қатнашди. 1914 йили ўз ташаббуси билан «Зарафшон» номли кутубхона очди.

1910-йилларда шоир «Айн ул-адаб» («Адаб кўзи») ва «Ганжинаи ҳикмат» («Ҳикматлар хазинаси») номли ўзбек ва тожик тилларидаги икки шеърӣ тўпламини ҳамда «Миръоти ибрат» («Ибрат ойнаси»), «Анжумани арвоҳ» («Рухлар йиғини») номли дostonларини яратди.

Сиддиқӣ 1917 йили «Иттифоқ» ташкилоти томонидан шаҳар думасига вакил қилиб сайланди. Самарқанд муслмон шўросининг раис муовини, вилоят адлия нозири бўлиб ишлайди. Лекин у 1921 йилдан барча расмий ишлардан воз кечиб, қишлоғида, ўзи очган мактабда муаллимликни давом эттиради.

1926 йили қаттиқ касалланиб, 1927 йилнинг июль ойида Самарқандда вафот этган.

САИДНОСИР МИРЖАЛИЛОВ

Атоқли маърифатпарвар, Туркистондаги миллий озодлик ҳаракатининг таниқли намояндаларидан бири Саидносир Миржалилов 1884 йили Туркистон шаҳрида таваллуд топган.

Ёшлигидан ўта зийрак, тадбиркор ва меҳнаткаш бўлган Саидносир тужжорлик фаолиятини кичик бир газлама дўконини очишдан бошлаган. Кўп ўтмай, у Туркистонда биринчи жаҳид мактабини ташкил этган. 1914 йилда пахта заводини қуриб, Туркистоннинг таниқли бойлари ва савдогарларидан бири сифатида шуҳрат қозонган.

С.Миржалилов 1917 йил сиёсий фаолиятга ўтади. Феврал инқилобидан сўнг у Тошкентда ташкил этилган «Шўрои исломия» ташкилотининг фаол аъзоларидан бирига айланди. Туркистон мустақилликка эришишини орзу қилган Саидно-

сир Миржалилов тижоратчи сифатида топган сармоясининг катта қисмини миллий иттиҳод ва истиқлол учун олиб борилган курашга бағишлади. Туркистон Мухторияти ҳукуматининг барпо этилишида фаол иштирок этди ва ҳукумат аъзоси этиб сайланди. Мухторият қонга ботирилиб, унинг раҳбарлари таъқиб остига олинган, С.Миржалилов хорижга кетишга мажбур бўлди ва дастлаб Самарага бориб, Туркистонда рўй бераётган хунрезликларга чек қўйиш йўлларини ахтарди, сўнг Туркия ва Тифлисида бир муддат яшади. Болшевиклар эълон қилган умумий афвга ишониб, у 1921 йили ватанига қайтди. У «Туркистон» савдо-саноат ширкатини ташкил қилиб, ундан тушган фойда эвазига «Кўмак» жамияти орқали истеъдодли ёшларни Германия ва бошқа мамлакатларга ўқишга юбориш, «Нашри маориф» жамияти фаолиятини авж олдириш ишига ўз улушини қўшди. Лекин болшевиклар кузатувидан озод бўлмаган С.Миржалилов 1925 йил 12 декабр куни ҳибсга олиниб, Соловецк оролларида қамоққа юборилди. У уч йиллик қамоқ муддатини ўтаганидан кейин 1932 йили яна беш йил муддатга қамалади, ниҳоят 1937 йил 21 июл куни такрор ҳибсга олиниб, ўша йилнинг 25 октябрида отиб ташланди.

Саидносир Миржалилов қабрининг қаердалиги номаълум.

ТўЛАГАН ХЎЖАМЁРОВ — ТАВАЛЛО

Тўлаган Хўжамёров — Тавалло ХХ аср бошлари Тошкент адабий муҳитининг кўзга кўринган намоёндаларидан эди.

У 1882 йили Тошкентнинг Кўкча даҳасида зиёли оилада

туғилди. Аввал эски мактабда, сўнг Бекларбеги мадрасасида таҳсил олди. Бекларбеги мадрасаси бу даврларда Тошкент адабий ҳаётининг марказларидан бири эди. Тавалло шу ерда Каримбек Камий, Мискин, Хислат, Юсуф Сарёмий каби замонасининг атоқли шоирлари билан танишади. Айниқса, Юсуф Сарёмий билан яқин алоқага киришиб, уни ўзининг пири, устози сифатида эътироф этади. «Тавалло» деб тахаллус олиши ҳам мазкур устоз даъвати билан бўлади.

Тавалло ўзи яшаб турган воқелик моҳиятини, Туркистоннинг чор истибдоди остида ҳуқуқсиз, забун бир қисматга маҳкум эканлигини англаган паллада, яъни 1905 йиллардан бошлаб жадидчилик ҳаракатларига қўшилади. Бу ҳаракатнинг барча муҳим жабҳаларида иштирок этади. Хусусан, миллий матбуотимизнинг илк намуналари ҳисобланган «Тараққий», «Шуҳрат», «Садои Туркистон», «Садои Фарғона» газеталарида унинг шеър ва мақолалари мунтазам чиқиб туради. 1914 йил августида тошкентлик тараққийпарвар ёшлар томонидан ташкил этилган «Нашриёт» ширкати муассислари қаторида Тўлаган Хўжамёров номи ҳам учрайди. 1913 йилнинг ўрталарида Тошкентда биринчи миллий театр труппаси фаолият бошлайди. 1914 йилнинг 27 февралда «Қолизей» театр биносида намойиш этилган «Падарқуш» спектакли шу труппанинг илк миллий театр томошаси эди. Тавалло бу ҳаракатнинг ҳам ташкилотчилари ва жонқуярлари қаторида кўринади. Ана шу воқеага бағишлаб махсус шеърлар ёзади.

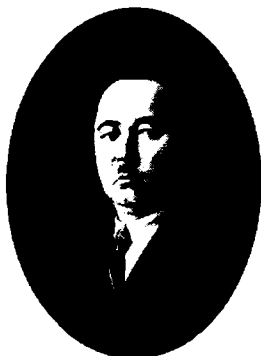
1916 йили Тавалло ўзининг матбуотда эълон қилинган ва босилмаган шеърларини тўплаб, «Равнақ ул-ислом» номи билан чоп эттиради. Тўпламда етмишга яқин шеър жамланган бўлиб, уларнинг деярли барчаси маърифатпарварлик руҳи билан йўғрилган.

Тавалло 1917 йил октябр тўнтаришидан сўнг турли идораларда ишлади. «Муштум» журналида ҳажвий шеърлар билан фаол иштирок этди.

Шоир 1937 йили кўплаб сафдош ҳаммаслаклари қатори ҳақсизлик қурбони бўлди. Ҳибсга олиниб, қамоқда вафот этди.

Тавалло қабрининг қаердалиги номаълум.

УБАЙДУЛЛА ХЎЖАЕВ

Жадидчилик ҳаракатининг йирик намоёндаларидан бири, давлат ва сиёсат арбоби Убайдуллахўжа Асадуллахўжа ўғли 1880 йили Тошкент шаҳрида тугилган. Рус-тузем мактабини тамомлагач, давлат муассасаларида таржимонлик билан шуғулланган. Кейинчалик Саратов университетининг ҳуқуқшунослик факультетини муваффақият билан тамомлаган. Убайдулла Хўжаев дастлабки ўзбек адвокатларидан бири эди. Ўқишни тугатгач, у Тошкент округ судида адвокат бўлиб хизмат қилади. Ўз атрофига ёшларни тўплаб, «Умид» яширин жамиятини тузди. Кейинчалик бу ташкилот «Тараққийпарвар» деб номланиб, жадидларнинг асосий ташкилотларидан бирига айланди.

Убайдулла Хўжаев 1914 йилда маҳаллий сармоядорларнинг кўмагига таянган ҳолда «Садои Туркистон» газетасини ўз муҳаррирлиги остида чоп этади. У ушбу газета саҳифаларида миллий ўзликни англашга даъват этувчи, маҳаллий халқнинг сиёсий онгини оширишга хизмат қилувчи кўплаб мақолалар эълон қилади. Газета ёпиб қўйилгач, Убайдулла Хўжаев Андижонга келади ва рус тилида «Туркестанский голос» газетасини нашр этади.

1917 йил феврал инқилобидан кейин у Туркистондаги мустақиллик ва тараққиёт учун миллий ҳаракатнинг фаол раҳномаларидан бирига айланади. Тошкент «Шўрои исломия» ташкилотига раис, Бутунроссия мусулмон шўросига эса аъзо этиб сайланади. У 1917 йилда бўлиб ўтган барча Туркистон ва Бутунроссия мусулмонлари съездларида иштирок этади. Қўқонда бўлиб ўтган фавқулодда ўлка мусулмонларининг съезди уни

Туркистон Мухториятининг Ҳарбий нозири этиб сайлайди. Туркистон Мухторияти тор-мор этилгач, Убайдулла Хўжаев Оренбургга боради ва Бошқирдистон Мухторияти ҳукумати тузишда фаол иштирок этади.

1920—1938 йилларда совет ҳокимиятига зид бўлган сиёсий қарашлари учун уни бир неча бор тазйиқ остига олади. 1938 йилда барча тараққийпарвар ўзбек зиёлилари қатори у ҳам қатагонга учрайди ва отиб ташланади.

У.Хўжаев қабрининг қаердалиги номаълум.

ФАЙЗУЛЛА ХЎЖАЕВ

Атоқли давлат ва сиёсат арбоби, Бухоро жадидчилигининг фаол иштирокчиси, «Ёш бухороликлар» партиясининг раҳбарларидан бири Файзулла Хўжаев 1896 йили Бухоро шаҳрида йирик савдогар оиласида туғилган. У ёшлигида эски мактабни битириб, Бухоро мадрасасида ўқиган. 1907—1912 йилларда Ф.Хўжаев Москвада шахсий ўқитувчилардан таълим олган. 1913 йилдан жадидлар сафида фаолият кўрсатган ва халқ орасида маърифат тарқатиш билан шуғулланган. 1917 йилдан у «Ёш бухороликлар» партиясини ташкилотчиларидан бирidir. Бухоро жадидлари сўл қанотининг инқилобий руҳдаги аъзоларидан бўлиб, 1920 йилда амирни тахтдан ағдаришга ҳаракат қилади.

1920 йилда Туркистонда муҳожирликда бўлиб, «Ёш бухороликлар» партиясининг Туркистон бюросини ташкил қилган. Ф.Хўжаев томонидан тузилган партиянинг дастури шарият асосида бўлиб, халқнинг миллий анъаналари ва ўзига хос хусусиятларини эътиборга олган ҳолда Бухорода халқ демократик республикасини ташкил этишни мақсад қилиб қўйган эди.

Бухоро амири тахтдан ағдарилгач ва ҳокимият Ёш бухороликлар қўлига ўтгандан сўнг Ф.Хўжаев ҳукумат раҳбари этиб сайланади. Бу лавозимда у мустақил сиёсат олиб боришга, Россия ва хорижий мамлакатлар билан тенг мулоқот қилишга интилган. 1922 йилда у Германияга чет эл савдо компаниялари ва йирик савдогарлар билан шартнома тузишга борган.

1925 йилда Ф.Хўжаев Ўзбекистон Халқ нозирлари кенгашининг раиси этиб сайланди. У ўз фаолиятида ўзбек халқининг иқтисодий ва маданий равнақига хизмат қилувчи тадбирларни амалга оширишга интилди. Ф.Хўжаев совет тузуми томонидан миллий зиёлиларнинг фаолиятини чеклаш сиёсатига қарши чиқди. У узоқ йиллар давомида марказнинг тазйиқи остида ишлашга мажбур бўлди. 1926 йилда жаҳидчилик тарихига бағишланган «Бухоро инқилоби тарихига материаллар» китоби учун компартия томонидан қаттиқ таъқибга олинди.

Ф.Хўжаев ҳукумат раҳбари сифатида Ўзбекистоннинг халқ хўжалиги (пахтачилик, ирригация, капитал қурилиш, чорвачилик)ни ривожлантиришга, маориф ва маданиятни равнақ топтиришга ҳаракат қилди, бироқ янгича тусдаги мустамлака шароитида бу интилишларнинг бефойда эканини кейинроқ англаб етди.

Ф.Хўжаев 1937 йилда қатагон қилинди ва ўлимга маҳкум этилди.

Ф.Хўжаев қабрининг қаердалиги номаълум.

**Миллий маданият,
тил ва тарихдан
бегоналашшнинг
зарарли оқибатлари**

Миллий истиқлол ғояси ўз қиёфасига эга бўлган ва башарият тараққиётига ўзининг улкан ҳиссасини қўшган халқимизнинг бой ва узоқ тарихий тараққиёт йўлини босиб ўтган маънавияти сарчашмаларидан озуқа олган. Бир пайтнинг ўзида у бутун халқимизнинг ўзлигини англаши, маънавий юксалиши омили бўлиб хизмат қилмоқда.

Бир қарашда масаланинг бундай қўйилиши мантиқсизликдек бўлиб туюлади. Биз кечагина дунёга келган эмас балки узоқ тарихга эга бўлган ва ким эканлигимиз маълум халқ эканмиз, ўзлигимизни англашга не ҳожат? Аммо масаланинг бошқа бир жиҳати бор. Афсусларким, халқимиз узоқ вақт истибод остида яшади. Аввало, Чор Россияси, сўнг

қизил Империя даврида кўплаб маданият дурдоналари йўқ қилинди, динимиз ва тилимиздан бегоналаштиришга ҳаракат қилишди, маънавиятимиз сарчашмаларидан озуқа олишимизга йўл қўйилмади, “миллийлик”, “миллий ғурур” сўзларини тилга олиш гуноҳи азимга айланди. “Ким эдик?” деган саволга “ёзувинг, маданиятинг, тилга олишга арзирлик тарихинг йўқ сартсан” жавобини олдик. “Ким бўлдик?” — деган саволга ўзгаларнинг “ёрдами” билангина маданиятли бўлган халқсан” дея жавоб эшитдик.

Натижада, тарихий хотирани зўр бериб йўқ қилишга, халқни манқуртлаштиришга қаратилган сиёсат туфайли, ўзлигимизни йўқотиш даражасига келиб қолдик. Бунинг асосий сабабларидан бири миллий маданиятимиз, тилимиз, урф-одатларимизга болта уришда, афсуски, халқимиз орасидан ҳам айрим «кимса»лар топилди. Демак, ўзимиз ҳам «катта ҳисса» қўшдик.

Миллий ўзликдан бегоналашиш ҳақида сўз борар экан, бунинг бир учини ўлканинг ички ҳолати билан боғлиқ эканлигини ҳам унутмаслик керак. Маълумки, XVI асрдан бошлаб минтақадаги сиёсий, иқтисодий таназзул ва парчаланиш ҳамда у билан боғлиқ равишда маънавий-маданий эврилиш жараёни борган сайин кучайиб борди. Ўлка жаҳон тараққиёти йўлларида четда қолди. Русия мусулмон ўлкалари илгор зиёлиларининг устози бўлган, жадидчилик ҳаракатининг тамал тошини қўйган Исмоилбек Гаспарали сўнгги асрлар давомида Туркистон ўлкасининг таназзули сабабларини шундай кўради: *“Шоҳ Темур замонинда ҳар бири бир арслон ўлан туркистонийлар бу замонда таъсири зулм ва истибдод ила бирор сочсиз хотин соқолли заифалар поясина кирмиш эди. Эски илм ва уламодан ҳам деярли асар қолмаган. Холис ва ҳалол (киши) қолмай, узун чопонларга, хилъатларга ўрлаган риёкор кўпайган эди. Золимлар йўлини тўсадиган шарият аҳли тугаб, золимларга фатво тояиб бериб, 5-10 тилла-олтун учун сабоқдан оқшома қадар “омин”, “омин” айтиб, миллатни хароб ва барбод этганлар саноксиз эди. Қандай бахтсизликки, бир учи Садди Чинга, дигар учи Ўрта Ер денгизига чиққан салтанат баҳодирларининг авлоди ёшликда баччалик, сўнг эса баччабозлик ҳаромликлари ичида умр кечирадирлар эди. Шижоат майдонида Темурларнинг, Шайбонийларнинг исми-шарифлари унутилгани каби илм*

майдонида Ибн Синолар, Форобийлар, маориф майдонида Али Қушчи, Улуғбеклар ёддан чиқиб, бутун Мовароуннаҳр бир хонақойи паришон ва диёри дарвешон ўлмиш эди. Илм, ҳилм, маориф, иззат-нафс ва ҳайсият (хурмат-эътибор) риёкорликка айланган эди. Бу сўзлар балки аччиқ сўзлардир, лекин тўғри сўзлардир. Тарих ёзадиган муаррих мадҳия ёзадиган мирза эмас”¹. “Ҳиндистонда бир фаранги ила бухороли мударриснинг жадид мактаблари хусусинда қилган мунозараси” асарида Фитрат ўлканинг даҳшатли иқтисодий қолоқлиги, аҳолининг руҳий эврилиши суратини чизиб беради. Бухоролик мударриснинг юртнинг аҳволи ҳақидаги гапларини тинглаган фаранги ҳайратдан ёқасини ушлайди: “Бай, бай, бай! Бу нечук мусулмонлик! Бу қандай диёнат!!! Воқеан, мусулмонларнинг ўз шариятларини шунчалар таҳқиқлашлари олдидан биздан кўрқиб кутаётган заллат (адашиш)лари ҳеч нарса эмас экан”, — дея хитоб қилади.

Шунинг учун ҳам жаҳолат ичра қолган жамиятдаги иллатлар, ахлоқсизликка қарши кураш XX аср бошларидаги илғор зиёлиларимизнинг бош мақсадига айланган эди. Беҳбудий “Падаркуш” фожеасида ўз отасини ўлдирган Тошмурод жинояти ҳақида Зиёли тили билан шундай дейди: “Илм ва тарбиясиз болаларни оқибати шулдир... Оҳ, ҳақиқатда бойни ўлдургон ва йигитларни азоби абадийга гирифторм қилган беилмлиқдир. Бизларни хонавайрон бачагирён ва беватан ва банди қилган тарбиясизлик ва жаҳолатдур, беватанлик, дарбадарлик, асорат, фақир ва зарурат ва хорликлар ҳамма илмсизлик ва бетарбияликни меваси натижасидур...”².

Абдулла Авлоний ҳам “Биз ва Сиз” асарида юрти фожеасини жамиятнинг иллатлар ботқоғига ботганлигида, ахлоқсизлик илдиз отганда кўради. Ўзини ўлдиришга қарор қилган асар қаҳрамони Камолнинг сўзлари жамиятга айбнома сифатида жаранглайди: “Сиз! ... Сиз, мени бу ҳолга солган, сиз, сиз — жаҳолат қурбонлари, сиз! Сиз, эски турмуш асирлари. Сиз”³.

¹ Кўчирма: Б.Қосимовнинг “Миллий уйғониш” китобидан олинди. 189-190-бетлар.

² Беҳбудий М. Асарлар. 2-жилд. — Т.: Ф.Фулом номдаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1994, 271-272-бетлар.

³ Абдулла Авлоний. Танланган асарлар. 2-жилд. — Т., 1998, 185-186-бетлар.

“Ўзингдан чиққан балога, қайга бораё давога”, — дейди халқимиз. Шунинг учун ҳам тарихий вазиятни тўғри англаган илғор зиёлилар, кишилар онгини, аввало, жаҳолатдан халос этишга, Чўлпон таъбири билан айтганда “илгари миллий ҳиссини ўстириб ўз миллатини танитиш”га, “ўчган, ярадор кўнгилга руҳ бермак”ка интилдилар.

Мустақиллик бу йўл қўйилган таъқиблар ва хатоларни тузатиш имкониятини берди. Мустақиллик шарофати билан *“аждодларимиз томонидан кўп асрлар мобайнида яратиб келинган гоят улкан, бебаҳо маънавий ва маданий мерос тиклана бошланди”* ва *“халқимиз ўзига хос миллий маданиятининг соҳибига айланди”*¹. Собиқ иттифоқ ҳудудидаги республикаларнинг сўнгги 10-15 йиллик тарихи шунини кўрсатдики, сиёсий эркинликни анча тез ва қон тўкмасдан қўлга киритиш мумкин. Инсон, миллат табиий равишда фаровонликка интилар экан, унга замин ҳозирлайдиган иқтисодий эркинликка ҳам қисқа вақт ичида эришиш мумкин. Аммо, тафаккур эркинлигига эришиш, инсон онига зўрлик билан сингдирилган ёлғон ақидалардан, шўролар даврида орттирилган иллатлардан, фикрий қарамликдан, маънавий қулликдан халос бўлиш анча мураккаб. Албатта, узоқ давом этган ягона мафкуравий тазйиқларга қарамай, халқимиз тарихи ва қадриятларини, ўзига хос анъаналарини сақлаб қолишга муваффақ бўлди. Бироқ миллий гоё замирида ётган ўзлигини англаш, ҳаққоний тарихни бутун бойлиги ва мураккаблиги билан билгандагина мумкин бўлади. Акс ҳолда у қуруқ сафсатага айланади, кундан-кунга саёзлашиб бораверади, оддий манманликдан нарига ўтмай қолади.

Шунинг учун ҳам Президент И.Каримов тарихчи олимлар ва журналистлар билан суҳбатида: *“Мадомики, ўз тарихини билган, ундан руҳий қувват оладиган халқни енгиб бўлмас экан, биз ҳаққоний тарихимизни тиклашимиз, халқимизни, миллатимизни ана шу тарих билан қуроллантиришимиз зарур. Тарих билан қуроллантириш, яна бир бор, қуроллантиришимиз зарур”*², — дея алоҳида таъкидлаган эди. Мил-

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 125-б.

² Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1999, 149-б.

лий истиқлол гоёси мустақкам ҳаётӣ заминга, халқимизнинг чуқур тарихий илдизларига таянади. “Ким эдик?” деган саволга жавобни тинимсиз излашга даъват этиб, миллий ўзлигимизни теран идрок этишга ёрдам беради.

**Миллий истиқлол
гоёси — миллий
ўзликни тарбиялаш,
кадрлаш, сақлаб
қолиш омили**

Инсон “бир парча гўшт” бўлиб дунёга келади ва у дастлаб табиий инстинктлар билан яшайди. Секин-аста ўзи яшайдиган оила муҳити, кейинроқ маҳалла, таълим олган билим даргоҳи, жамият таъсирида инсон дунёқараши шаклланади, шахсга айланиб боради. Жамиятдан ташқарида эса, у ҳайвонот дунёсининг бошқа вакилларида унчалик фарқ ҳам қилмайдиган, ўзлигини англашга қодир бўлмаган оддий жонзодлигича қолади. Жамиятдан ташқарида ўзининг инсоний сифатларини сақлаб қолган Робинзон Крузо ёки Маугли каби адабий қаҳрамонлар фақат ҳаёлот маҳсулидир.

Машҳур инглиз ёзувчиси Даниэль Дефони Робинзон образини яратишга туртки берган реал шахс — Александр Селькирк тарихи бунга ёрқин мисол бўла олади. Ўзи билан зиддиятга борган бу матросни кема капитани кимсасиз оролга тушириб қолдиради. У атиги 4 йилдан сал кўпроқ вақтни ёлғизликда ўтказди. Аммо шу қисқа вақт ичидаёқ у одамдек сўзлашни, муомала қилишни унутади, бир сўз билан айтганда, буткул инсоний қиёфасини йўқотади.

Демак, кишининг Инсон мартабасига эришмоғи, ўзлигини танишида маънавий-ижтимоий муҳит ва жамиятда орттирган тажрибаси, билимлари, тарбияси муҳимдир. Инсон тафаккурига оила, жамиятдаги тарихий шарт-шароит, жамиятдаги сиёсий, иқтисодий ва мафкуравий ҳолатлар ўз таъсирини кўрсатар экан, унинг ўзлигини — миллий ўзлигини англашда таълим-тарбиянинг аҳамияти бениҳоя катта. “*Фақатгина чинакам маърифатли одам инсон қадрини, миллий қадриятларини, бир сўз билан айтганда, ўзлигини англаш, эркин ва озод жамиятда яшаш, мустақил давлатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб, обрўли ўрин эгаллаши учун фидойилик билан курашиши мумкин*”¹.

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 325-б.

Шунинг учун ҳам, миллий ғоя воқеликка айланиши, тараққиётга хизмат қилиши учун миллий-маънавий тикланиш замирида фуқароларимиз онгу-тафаккурини ўстириш зарур. Миллий ўзлик туйғусини, уни қадрлашни тарбиялаш лозим. Абдулла Авловийнинг айтган “тарбия бизлар учун ё ҳаёт ё мамот, ё нажот — ё фаложат масаласидур”, — деган сўзлари бугунги кунда янги мазмун касб этиб, ўз долзарблигини йўқотмаган. Авловий яна дейди:

*Худонинг раҳмату файзи ҳама инсонга яксардур,
Ва лекин тарбият бирла етушмак шарт ажбардур.
Туғуб ташлов ила бўлмас бола бўлгай бало сизга,
Вужуди тарбият топса, бўлур ул раҳнамо сизга.
Темурчининг боласи тарбият топса, бўлур олим,
Бузулса хулқи, Луқмон ўғли бўлса, бўлғуси золим.
“Ёмонларга қўшилди Нурнинг ўғли, бўлди беимон,
Юруди Каҳф ити хўблар ила бўлди оти инсон”¹.*

“Маънавият билан қувватланмаган билим ёввойи одам қўлидаги чўқморга айланади”, деган эди бир аллома. Кишилик тарихида ўз билими, истеъдодини нопок ишларга, бузғунчиликка сарф этиб, ўз яқинлари, халқи, бутун инсоният бошига кулфат ёғдирган кимсалар оз бўлган дейсизми? Ёзувчимиз Ўлмас Умарбеков шу маънода “Одам бўлиш қийин” деган қиссасини ёзади ва унда жамиятимиздаги маънавий қашшоқлик жараёни кўрсатилган. Шу жиҳатдан жадид зиёлиларидан бири Муҳаммад Саъид “Ойина” журналидаги мақоласида (1914 йил 31-сон) комил инсон тарбияси ҳақида фикр юритар экан, Ибн Маъсуднинг гапларини келтирадики, жадидларнинг бу борадаги фикрлари бугунги кунда ҳам ўз долзарблигини йўқотмаганини кўрамиз: “*Ҳар кишининг иймони илми қадар, ҳар кишининг илми сазйи қадар, ҳар кишининг сазйи номуси қадар, ҳар кишининг номуси виждони қадар ва ҳар кишининг виждони ҳам анинг адаб ва тарбияси қадардир!*”².

“*Жамият маданиятсиз, маънавий ахлоқий қадриятларсиз яшай олмайди. Уларни писанд қилмаган жамият пировард — оқибатда таназзулга юз тутади*”. Президент И.Ка-

¹ Абдулла Авловий. Тавляган асарлар. 2-жилд. — Т., 1998, 35-36-б.

² “Ойина” (1914-1915 й.) — Т.: Академия, 2001, 22-б.

римовнинг ҳикматга айланган бу сўзлари башарият тарихи, хусусан, халқимизнинг минг йиллик маънавий ахлоқий юксалиш тарихи борасидаги чуқур билимлар эътирофи натижасидир. Шунинг учун ҳам юртбошимиз Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи чақириқ IX сессиясида (29 август 1997 йил) сўзлаган нутқларида таълим-тарбия соҳасидаги ислоҳотлар мазмунини шундай белгилаб берган эди: *“Бизга битирувчилар эмас, мактаб таълими ва тарбиясини кўрган шахслар керак”*¹.

Айни шундай таълим ва тарбия кўрган шахсларгина “ким эдик?”, “ким бўлдик?”, “ким бўлмоқчимиз?” деган саволларга тинимсиз жавоб излайди. Шунда кишиларимиз миллий маданиятимиз сарчашмаларига авайлаб муносабатда бўлишни ўрганади, жаҳон маданиятини чуқурроқ билишга, умуминсоний қадриятларга таяниб яшашга ивтилади. Анъанавий қадриятларимизни ҳозирги демократик жамиятнинг қадриятлари билан уйғунликда кўра билади. Шундагина халқимиз миллий ўзлигини кундан-кунга теран англаб, маънавий юксалишга эришади, келажакка равшан кўз билан қарайди. Ана шунда миллий ғоя ижтимоий ҳаёт соҳаларига тадбиқ этилиб, моддийлашади ва тараққиёт омили бўлиб хизмат қилади.

---

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жылд. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 331-б.

8-МАВЗУ

МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАР

**Миллий маънавий
қадриятлар тушунчаси,
унинг таърифи ва
тавсифи**

Ҳар қандай ижтимоий ҳодисанинг, шу жумладан, миллий ғояни ва миллий маънавий қадриятларнинг моҳиятини очиб бериш учун қуйидагиларга аниқлик киритиш: тушунчанинг таърифи (дефиницияси); тушунчанинг тавсифи (характеристикаси); миллий маънавий қадриятларнинг мазмуни; уларнинг келиб чиқиши ва ривожланиши (эволюцияси); ижтимоий мақсади ва вазифалари (функциялари); тузилиши (структураси); амал қилиш усул ва воситалари (технологияси); шакллари ва кўринишлари тасвифи (классификацияси) ва ниҳоят, жамият ҳаётининг бошқа соҳаларига таъсирини билиш лозим.

«Қадрият» тушунчаси — жуда кенг тушунча. Унинг бир қисми — маънавий қадриятлардир. Миллий-маънавий қадриятлар — «миллийлик», «маънавият» ва «қадрият» тушунчалари кесишган нуқтада жамланган ижтимоий ҳодисаларни ўз ичига олади.

«Миллий маънавий қадриятлар» тушунчасига қуйидагича таъриф бериш мумкин: *Муайян миллат вакиллари учун зарур ва аҳамиятли, азиз ва ардоқли бўлган, манфаати ва мақсадларига тизмат қиладиган маънавий бойликлар, амаллар ва тамойиллар, ғоялар ва меъёрлар миллий маънавий қадриятлардир.*

Ҳар бир халқнинг ўзи учун эъзозли, қимматли бўлган маънавий бойликлари бўлади. Булар асрлар давомида авлоддан-авлодга ўтиб келган, ҳозирги кунда ҳам ўзининг аҳамияти ва қадрини йўқотмаган, шу халқнинг *ифтихор манбаига* айланган дурдоналардир. Масалан, қирғиз халқи «Манас» достони билан, мисрликлар қадимий пирамидалар, французлар Париждаги Лувр саройи, ўзбеклар Самарқанду Бухоро ва Хива билан ҳақли равишда фахрланадилар.

Миллат ва элатларнинг ўзига хос тарихий мероси, санъати ва адабиёти билан бир қаторда уларнинг урф-одат ва маросимлари, маданий муносабат ва ахлоқий фазилатлари ҳам маънавий қадриятлар тизимига киради. Булар халқнинг ўзига

хослигини сақлаб қолишда, ёш авлодни тарбиялашда, шах-
снинг ижтимоийлашувида муҳим роль ўйнайди.

Миллий маънавий қадриятларда халқнинг дунёқараши ва
ҳаётга муносабати, ички табиати ва турмуш тарзи ўз ифо-
дасини топади. Буларда миллатнинг руҳий олами ва тафак-
кур тарзи, орзу-умидлари ва идеаллари, виждони ва ор-
номуси акс этади.

Миллий қадриятлар халқнинг кундалик ҳаёти ва турмуш
тарзида ўзига хос мезон вазифасини ўтайди. Ушбу қадрият-
лар воситасида турли ҳодиса ва ҳолатларга, янги пайдо бўла-
ётган фаолият турлари ва расм-русумларга баҳо берилади.
Ёш авлоднинг ҳаётий мўлжаллари, «замона қаҳрамони»
ҳақидаги тасаввурлари ҳам маънавий қадриятлардан келиб
чиқиб шаклланади.

**Миллий ғоя
ва маънавий
қадриятларнинг
узвий боғлиқлиги**

Миллий маънавий қадриятлар —
ижобий ахлоқий сифатларни такомил-
лаштириш, давлат ва миллат риво-
жига тўғаноқ бўладиган салбий иллат-
ларни бартараф этиш омилидир.

Миллий ғоя ва маънавий қадрият-
лар орасида узвий алоқадорлик, ўза-
ро таъсир мавжуд бўлиб, бу қуйидагиларда ўз ифодасини
топади:

биринчидан, миллий қадриятлар миллий ғоя учун маъ-
навий негиз, манба бўлиб хизмат қилади;

иккинчидан, миллий ғоя қадриятларни бойитиш, янада
юксак босқичга кўтариш, одамлар онги ва қалбига миллий
қадриятларни сингдириш омили бўлиб ҳисобланади;

учинчидан, миллий ғоя халқнинг туб манфаатлари нуқ-
таи назаридан мавжуд маънавий қадриятларга баҳо беради,
ижобий жиҳатларни ривожлантириш, салбий ҳолатларни
инкор этишнинг маънавий мезони бўлиб майдонга чиқади.

*Юксак маънавият — келажак пойдевори.
Ислоҳ Каримов*

Маънавият, қадриятлар ва миллий ғоя — жамият ҳаёти-
нинг жуда мураккаб ва серқирра, ўзаро узвий алоқадорлик-
да бўлган соҳаларидир.

Маънавият, миллий қадриятлар ва истиқлол ғоялари ало-

ҳида олинган ҳар бир шахс ҳаётида ҳам, жамиятдаги турли гуруҳ ва қатламлар фаолиятида ҳам, умуман инсоният тарққиётида ҳам катта аҳамиятга эга. Миллат ва давлат тарққиётининг маълум даврларида маънавият ва миллий ғоя энг долзарб, ҳал қилувчи омил бўлиб майдонга чиқади.

Ўзбекистон истиқлолининг асосчиси Ислоҳ Каримов томонидан мустақилликнинг дастлабки кунларидан бошлаб тарққиётнинг ўзига хос ва ўзига мос йўлини белгилувчи миллий маънавий қадриятлар масаласига жуда катта эътибор қаратилди. Халқимиз маънавиятини юксалтиришнинг илмий-назарий, фундаментал концепцияси ишлаб чиқилди.

Айни пайтда, буюк келажакни яратиш йўлида халқни бирлаштириб, яқдил қила оладиган, бунёдкорлик ишларига сафарбар этиб, руҳий таянч бўла оладиган миллий ғояни шакллантириш муаммоси юртбошимиз Ислоҳ Каримовнинг диққат назаридан бир дақиқа ҳам четда қолмади.

«Ўзининг ҳаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қиладиган, ўз келажаги ҳақида қайгурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий ғоя ва миллий мафкура сиз яшамаган ва яшай олмайди»¹.

Ислоҳ Каримов

Бинобарин, маънавият, қадрият ва миллий ғоя — халқнинг бугунги ҳаёти учун ҳам эртанги истиқболи учун беқиёс аҳамиятга эга бўлган маънавий-ижтимоий соҳалардир.

Миллий ўзликни англаш айнан маънавий қадриятларни ўзлаштириш, ўз халқининг тарихи, маданий меросини ўрганиш, бугунги ҳолати ва эртанги истиқболини аниқ тасаввур этишдан бошланади. Ҳар бир инсоннинг меҳвати, фаолияти, ҳаётий мақсадлари маълум бир қадриятларга эришиш, моддий ва маънавий бойликларга эга бўлишга йўналтирилган бўлади.

Миллий маънавий қадриятлар кўп асрлик тарихга эга.

Ўзбекистондаги тарихий обидалар, маданий ёдгорликлар ё урф-одат ва маросимларни таҳлил қилиш, буларнинг пайдо бўлиши жуда қадим замонларга бориб тақалишини кўрсатади.

¹ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Ўзбекистон, 2001, 5-6-бетлар.

Мисол учун, «Авесто»ни олайлик. Бундан 2700 йил муқаддам ўн икки минг мол терисига олтин ҳарфлар билан битилган бу асар пайдо бўлиши учун ундан аввал ҳам камида неча минг йиллик давр ўтганлиги, теран ҳаётий тажриба ва ҳикматлар тўпланганлиги, шубҳасиз. Бу асар юксак маданий ҳаёт, фалсафа ва фан, хаттотлик ва муштарийлик ривожланиши натижасида яратилганлиги учун ҳам шу пайтгача ўз қимматини йўқотмади.

Даврлар ўтиши билан миллий маънавий қадриятлар ҳам ўзгариб, ривожланиб, янгиланиб, бойиб боради. Замон руҳига ва тараққиёт талабларига мос келмай қолган меъёр ва талаблар инкор этилади. Янгича тасаввур ва ёндашувлар, фазилят ва одатлар ҳаётга кириб келади. Бунга кундалик ҳаётимиздан, турмуш тарзи — кийиниш, овқатланиш, тўй-хашамларни ўтказиш ва бошқалардан кўплаб мисоллар келтириш мумкин.

Ивсониятнинг охири ярим минг йиллик умри давомида жаҳон бозори пайдо бўлди, иқтисодиёт ва маданиятларнинг ўзаро таъсири кучайди. ХХI аср бошига келиб ахборот технологиялари туфайли глобаллашув жараёни янги босқичга кўтарилди. Бу шароитда миллий қадриятларга четдан бўладиган таъсир беқиёс даражада зўрайди. Бу таъсир, бир томондан, миллий маданиятларнинг бойиши, қадриятларнинг қайта баҳоланиши ва юксалишига, иккинчи томондан эса, миллатнинг руҳияти ва қадриятига ёт бўлган одат ва ҳаракатларнинг кириб келишига сабаб бўлди.

И.Каримов мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб миллий маънавий қадриятларни юксалтиришга алоҳида эътибор бериб келмоқда. Бир тузумдан бошқасига ўтиш даврида аҳолининг руҳияти ва қадриятларида жиддий ўзгаришлар содир бўлади. Ўз умрини яшаб бўлган гоюлар ва мафкураравий ақидалар, замонга мос келмайдиган муносабат ва фазилятлар ўрнини янгилари билан тўлдириш осонликча кечмайди. Шуларни ҳисобга олиб, айтиш мумкинки, миллий ўзликни сақлаш, тарихий хотирани тиклаш, келажакка комил ишонч ҳиссини уйғотиш учун маънавият, миллий маънавий қадриятлар беқиёс аҳамиятга эга.

**Миллий маънавий
мерос,
қадриятларнинг
таркиби,
кўринишлари**

Миллий маънавий мерос ва қадриятлар тушунчаси кенг қамровли тушунча бўлиб, унинг таркиби қуйидагилардан иборат:

— тарихий мерос ва тарихий хо-тира;

— маданий ёдгорликлар, осори-

атикалар, қадимий қўлёзмалар;

— илм-фан ютуқлари ва фалсафий тафаккур дурдоналари;

— санъат ва миллий адабиёт;

— ахлоқий фазилатлар;

— диний қадриятлар;

— урф-одат, анъана ва маросимлар;

— маърифат, таълим-тарбия ва ҳоказолар.

Миллий маънавий қадриятлар тизимида *тарихий мерос* ва *тарихий хотира* муҳим ўрин тутаяди. Маънавиятни юксалтириш ва халқнинг руҳини кўтаришда тарихий мерос ҳамда тарихий хотиранинг жуда катта аҳамияти бор. Тарихни ҳаққоний ўрганиш, ундан сабоқлар чиқариш лозим.

Ўзбек халқи жаҳон маданияти ҳазинасига муносиб ҳисса қўшган миллатлар қаторидан фахрли ўринни эгаллайди. *Маданий ёдгорликлар, меъморчилик санъати намуналари, қадимий қўлёзмалар* — миллий маънавиятнинг бебаҳо дурдоналари, халқимиз учун энг қадрли ва муқаддас бўлган бойликлардир. Буларни авайлаб-асраш, келажак авлодларга етказиш маънавият соҳасидаги энг долзарб вазифадир.

Илм-фан ва унинг ютуқлари — миллий ёки худудий чегарадан чиқадиган, бутун жаҳон эътироф этадиган, умуминсониятга хизмат қиладиган бойликдир. Бироқ олимнинг ижоди ва унинг илмий кашфиёти, аввало, унинг миллати ва Ватанини дунёга танитади, миллий қадриятни жами башариятнинг ютуғига айлантиради.

Миллийлик, халқнинг руҳияти ва маънавияти, айниқса, *санъат ва адабиёт* ривожига ёрқин ифодаланади. Эзгулик ва покликни, инсонийлик ва ҳаққонийликни куйлаган буюк асарлар, қайси жанрда ёки қайси тилда яратилганидан қатъий назар, жаҳонга танилади, пировардида яна шу миллатнинг халқаро нуфузини юксалтиради.

Миллий маънавий қадриятлар тизимида *ахлоқий сифатлар, диний қадриятлар* муносиб ўрин эгаллайди ва миллий

Ўзликни англашнинг муҳим шарти, омили сифатида намоён бўлади. Ахлоқий ва диний қадриятлар аксари ҳолларда ўзаро боғлиқ бўлиб, жамиятнинг маънавий юксалишида, ёш авлод тарбиясида бирдек муҳим аҳамиятга эга.

Шуларни ҳисобга олиб, президент Ислом Каримов «Туркистон-Пресс» агентлиги мухбирининг саволларига жавоб берар экан, маданий, маънавий, ахлоқий қадриятларни сақлаб қолиш ва авлоддан-авлодга етказишда диннинг беқиёс хизмати борлигини уқтиради: «*Диний қадриятлар, исломий тушунчалар ҳаётимизга шу қадар сингиб кетганки, уларсиз биз ўзликимизни йўқотамиз*»¹, деб таъкидлайди.

Ҳар бир халқ, миллат яратган маънавий қадриятлар, унинг дунёга қараши ва ҳаётга муносабати, ўзига хос бетакрор хусусиятлари, айниқса, *урф-одат ва маросимларда* тўлақонли намоён бўлади. Маросимчилик бир қатор ижтимоий функцияларни бажаради, миллий ўзликни сақлашда, ёшларни тарбиялашда, муайян ғояларни руҳиятга сингдиришда катта аҳамият касб этади.

Тарбия ва таълимнинг миллий хусусиятлари ҳам маънавий қадриятлар тизимида ўз ўрнига эга. Халқнинг келажаги ёшларга боғлиқ эканлиги қанчалик ҳақиқат бўлса, буларни миллий руҳни тарбиялаш зарурати ҳам умумэътироф этилгандир. Миллий тарбия халқнинг ўз-ўзини сақлаш ва истиқболини таъминлаш омилidir.

Хулоса қилиб айтганда, миллий маънавий қадриятларнинг ҳар бир таркибий қисми халқнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ва келажагини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

**Миллий қадриятлар
— миллий ғоянинг
маънавий негизи**

Миллий ғоя — миллат тафаккуриянинг маҳсули, ижтимоий оннинг юқори даражадаги шакли, халқ фалсафасининг ўзагидир.

Турли халқларнинг миллий ғояси уларнинг мақсад-муддаоларини, орзу-умиди ва ишонч-эътиқодини ифодалайди, айни пайтда, муайян тамойил ва негизларга асосланиб ривожланади. Тарих сабоқлари гувоҳлик беришича, ўткинчи манфа-

¹ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. 7-жилд — Т.: Ўзбекистон, 1999, 349-355-б.

ат ва ғализ ниятларга таянган, ўзга халқлар ва юртларга тажовуз қилишни, босқинчиликни кўзлаган ёвуз гоё ва мафкуралар миллат ва давлатларни таназзулга дучор этган. Фақат эзгу гоёлар ва юксак қадриятлар негизда шаклланган миллий гоёлар халқларни тараққиётга элтган.

Ўзбекистон халқининг миллий истиқлол гоёси умуминсоний ва миллий қадриятларга таянади. Буларнинг бири икинчисини инкор этмайди.

«Миллий истиқлол гоёси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласида қуйидаги миллий хусусиятлар қайд этилган:

— халқимиз ҳаётида қадим-қадимдан жамоа бўлиб яшаш руҳининг устунлиги;

— жамоа тимсоли бўлган оила, маҳалла, эл-юрт тушунчаларининг муқаддаслиги;

— ота-она, маҳалла-кўй, умуман, жамоатга юксак ҳурмат-эътибор;

— миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилига муҳаббат;

— каттага — ҳурмат, кичикка — иззат;

— меҳр-муҳаббат, гўзаллик ва нафосат, ҳаёт абадийлигининг рамзи — аёл зотига эҳтиром;

— сабр-бардош ва меҳнатсеварлик;

— ҳалоллик, меҳр-оқибат ва ҳоказо»¹.

Ўзбек миллий қадриятлари инсон ва миллат ҳаётининг барча жабҳаларида намоён бўлади. Миллий табиатимизга хос бўлган меҳр-оқибат, мурувват, андиша, ор-номус, шарму-ҳаё, ибтифат каби бетакрор фазилатлар, халқимизни кўп жиҳатдан ажратиб турадиган бағрикенглик, меҳмондўстлик, оққўнгиллилик хусусиятларини тавсифлаш орқали уларни бутун қадрият даражасида ўринга эга эканлигини таъкидлаш лозим.

Инсониятнинг кўп минг йиллик тарихи мобайнида оила, оилавий муносабатлар жуда катта тараққиёт йўлини босиб ўтди. Турли даврлар буларга ўз таъсирини ўтказди. Моҳияти бир бўлса-да, турли халқларда оилавий муносабатлар турли хил шаклларда намоён бўлди.

Ўзбек оилаларида уч-тўрт, ҳатто беш авлод вакиллари (яъни, бобо-бувилар, ота-оналар, фарзандлар, неваралар ва чеваралар) ўзаро аҳилликда, баҳамжиҳат умр кечирадilar.

¹ Миллий истиқлол гоёси: асосий тушунча ва тамойиллар, 49-бет.

Ҳар бир бўғиннинг ўз бурчи ва масъулияти, ўз эрки ва мавқеи бор.

Оила — муқаддас. Оила қуриш — ўта масъулиятли ишдир. «Оила — эскилик унсури эмас». У муқаддас, оилада миллат келажаги мужассам. Ёшларни тарбиялаш, камолотга етказиш, илм-ҳунар бериш, уйли-жойли қилиш — аксарият оилаларнинг энг олий мақсадидир. Ўзбекнинг ҳаётдан кўзлаган асл муддаоси — бола-чақали бўлиш, буларнинг тўйини, орзу-ҳавасини кўриш. Ёш авлодни ҳаётга йўллантириш, булар учун муайян бошланғич нуқта — старт позицияси яратиб беришга нисбатан муносабат турли миллатларда турличадир. Айрим халқлар менталитетида фарзандлар вояга етгач, оиласи, ота-онасини ташлаб, фақат ўз кучи билан мустақил оёққа туриш учун уйини тарк этади. Ўзи ҳам оила қуриб, фарзанд кўриб, уни катта қилганда — у ҳам авлодлар ворислигига чек қўйиб, оиласини тарк этади.

Ўзбекларда ёшлар учун жуда юқори старт позицияси яратиб, ҳаётга йўлланади. Уйланаётган йигитга камида 1-2 хонали уй, турмушга чиқаётган қизга мебел жиҳозлари ва уй анжомлари тақдим этилади. Икки ёш фарзандли бўлгач, ўз навбатида, эстафетани қабул қилиб, кейинги авлодни ҳаётга тайёрлай бошлайди. Ушбу миллий қадрият оилавий муносабатларда ҳам вужудга келиши мумкин бўлган бегоналашув жараёнини бартараф этади, авлодлар ворислиги учун замин яратади. Айни пайтда, бу қадрият, ёшлардаги боқимандалик, бегамлик, ўз ҳаёти учун масъулиятни фақат катталарга топшириб қўйиш каби иллатларни инкор этади, ўз келажагини ўз қўли билан яратишга иштиёқни рағбатлантиради. Аҳил оилаларда аксарият масалалар ўзаро фикр алмашув, маслаҳат ва кенгаш орқали ҳал этилади. Эр-хотин, қайнона-келин, ака-укалар орасида содир бўладиган баъзи ихтилофлар маҳалла ва қариндош-уруғлар воситачилигида бартараф этилади.

Маҳалла — ўз-ўзини бошқаришнинг ўзбек халқи яратган энг катта ютуғи, оқилона шаклидир. Маҳалла — тарбия маскани, ҳар бир оилага таянч ва суянч эканлиги кўпчиликка аён. Ўзбек халқининг ҳаёти, кундалик турмуши, қадриятлари билан танишган холис фикрли хорижликлар маҳаллани ноёб қадрият, буюк кашфиёт сифатида эътироф этмоқдалар.

Қўни-қўшничилик муносабатлари узоқ тарихга эга бўлиб, асрлар давомида бу борада муайян қадриятлар шакл-

ланган Жаҳон тарихининг охириги бир неча асрида ҳукмрон бўлган бегоналашув жараёни бу соҳага ҳам ўз таъсирини ўтказган. Айрим ерларда қўшниларга мутлақо бепарқлик юзага келган. Бундай ҳолатнинг олдини олиш муҳим.

Ўзбек халқининг қадриятлари тизимида қўшниларга муносабат катта ўрин эгаллайди. Халқ яратган мақол ва маталлар (мас, «Ён қўшним — жон қўшним», «Ўзоқдаги қариндошдан яқиндаги қўшни афзал», «Ховли олма — қўшни ол» ва ҳ.к.) унинг бу масалада ўзига хос фалсафаси борлигидан далолат беради.

Яхши қўшничилик муносабатлари бузилган, арзимас сабаб билан қўшнилар юз кўрмас бўлган ҳолларда қанчалар теран миллий қадрият оёқ ости бўлганлиги, бағрикенглик ва муроса тамойили лат еганлиги аён бўлади.

Кексаларга ҳурмат — инсон ҳаётий тажрибаси давомида шаклланган қадрият. Жонли табиатда ҳаёт учун кураш қонунияти мавжуд. Насл қолдириш, янги авлодга меҳр қўйиш, уни оёққа тургазгунча жон фидо қилиш ҳоллари аксарият ҳайвонларда кузатилади. Аммо, қарияларни эъзозлаш, кексаларга эҳтиром, меҳр-мурувват кўрсатиш — инсоний фазилатдир. Буларсиз миллий гоёмизни тасаввур эта олмаймиз.

Ривоят қилишларича, бир қабилада шундай одат бўлган экан: отаси қариб, кучдан қолгач, ўгли орқалаб, кимсасиз тоққа элтиб ташларкан. Бир фарзанд отасига раҳми келиб, яширинча овқат олиб бориб, падарини ўлимдан сақлабди. Ўғлини парিশон кўрган ота бунинг сабабини сўраганда, юртда вабо тарқалгани, чораси топилмаётганини билибди. Донишманд чол айтган йўл-йўриқ туфайли бало даф бўлибди. Яна бир пайт табиий офатдан, кейинги сафар душманнинг ҳужумидан қариянинг маслаҳатлари қабилани қутқарибди. Йилитнинг «доно»лиги сабабларини юртдошлари сўраганда, у ўлим жазоси хавф солса ҳам, отасини асраб қолганини, унинг ўтит ва маслаҳатлари ас қотганини айтибди. Шу-шу кексалар ҳурматини жойига қўйиш расм бўлибди. «Кексани қопда сақла, ўлигини ҳафта сақла».

Катталарни ҳурмат қилишдек миллий қадрият, баъзан ёши ва илми улуғлар қолиб, мансаби юқориларга қуллуқ қилиш каби салбий ҳолатларни эътироф этмайди. Айни пайтда, халқ томонидан кўрсатиладиган юксак эҳтиром кексаларга ҳам катта масъулият юклайди.

Аёл зотига эҳтиром — инсониятнинг ярмидан кўпини ташкил этадиган хотин-қизларга бўлган муносабатнинг энг юқори

чўққисидир. Тарихда аёллар иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан ҳукмрон бўлган давр матриархат деб аталган. Ҳукмронлик эркакларга ўтган даврларда аёлнинг ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликларини камситадиган муносабатлар жорий этилган. Демократиянинг энг муҳим ютуғи — ҳар икки жинснинг тенг ҳуқуқли ва эркин бўлишини таъминлашдир.

Ўзбекистонда истиқомат қиладиган барча миллат ва элатлар хотин-қизларга муносабатда асосий қонуннинг халқаро ҳуқуққа мос қоидаларига амал қиладилар. Ўзбеклар аёлга, аввало, Она, меҳрибон опа-сингил, ардоқли қиз деб қарайдилар. Оилада аёлнинг ўзига хос мавқеи ва ўрни бор. Халқнинг бош маданий мероси, адабиёти, санъати ва фалсафаси миллий ғоясида акс этади. Шунингдек, аёлларининг гўзаллик ва нафосати, уларнинг вафо ва садоқати тимсоли сифатида гавдаланади.

Онага бўлган ҳурмат ва садоқат — энг олий қадриятдир. Шунинг учун Ватанга, миллий тилга нисбат берилганда, Она номи қўшилади. Миллий истиқлол ғояси оналар учун, жамиятдаги барча аёллар учун фаровон ҳаёт, гўзал турмуш яратишни мақсад қилиб, хотин-қизларнинг эркинлиги ва ўз қадр-қиммати-ни англаб етишига, ўз салоҳият ва имкониятларини юзага чиқаришига шароит яратишни бош ғоясида мужассамлаштирган. Миллий ғояга маънавий пойдевор бўладиган миллий қадриятлар доирасига урф-одат ва маросимлар, уларга асос бўлган инсонийлик ва жамоачилик тамойиллари, ахлоқий фазилатлар киради. Унинг таянчи, негизи бўлиб ҳам хизмат қилади. Чунки, бу қадриятларда миллатнинг, халқнинг руҳи мужассам.

**Миллий маънавий
қадриятларни
бойитишда миллий
ғоянинг аҳамияти**

Миллий маънавий қадриятлар ва миллий истиқлол ғоясининг узвий алоқадорлиги уларнинг ўзаро таъсирида намоён бўлади.

Миллий ғоя маънавиятга таяниши, ундан ҳаёт ва озуқа олиши билан бирга, маънавий-руҳий ҳаётга ҳам ижобий таъсир ўтказади. Миллий ғоя қадриятларни янада юксалтириш, уларни одамларнинг онги ва қалбига сингдириш, истиқлол ва истиқболга хизмат қилмайдиган жиҳатларини бартараф этиш вазифаларини ҳам амалга оширади. Маънавий ҳаётдаги беҳисоб ҳодисаларни, қадрият ва неъматларни халқ манфаат-

лари ва эътиқоди нуқтаи назаридан баҳолаш — миллий ғоя мезонлари билан ўлчанади.

Миллий ғоя даставвал, ҳар бир инсон учун энг яқин бўлган оилавий муносабатлар — ота-она ва фарзандлар, ака-ука ва опа-сингиллар, қариндош-уруғлар орасидаги алоқаларни юксак маънавий қадриятлар асосига қуришни тақозо этади. Ўзбек халқи яратган, жаҳон аҳли эътироф этган бетакрор ва буюк қадрият — маҳалланинг ҳурмати ва эътиборини, унинг ўз-ўзини бошқаришдаги ролини ошириш ҳам миллий ғоянинг муҳим вазифасидир.

Оламда ўзи туғилган, вояга етган юртни Ватан деб билмайдиган, қаерда қорин тўйиб, тирикчилик ўтса — шу юртда қоладиган одамлар ҳам бор. Лекин, Ватан туйғуси, ватанпарварлик ҳисси — фақат етук ва фидойи, ҳақиқий ватанпарвар инсонларга хос бўлган улкан қадриятдир. Миллий ғояга садоқат — юксак ватанпарварликда, мустақилликни мустаҳкамлаш ва Ватан равнақини таъминлашга шахсий ҳисса қўшиш истагида намоён бўлади.

Ўз миллатининг тили ва маданиятидан, шу миллатга мансублигидан ор қиладиган, унинг маданияти ва меросидан ўзини четга оладиган айрим кимсалар ҳам баъзан топилади. Аммо, ҳақиқий миллатпарвар инсон ўз халқи бошига кулфат келганда уни ташлаб кетмайди, миллий ғурур ва миллий орномусни ҳимоя қилишни, қадрлашни энг улуғ қадрият деб билади. Миллий ғоя бу қадриятни ҳар бир юртдошимизнинг онги ва қалбига сингдиришга хизмат қилади.

Дунёдаги ҳамма халқларда ҳам буни англаш ва қадрлаш туйғуси мавжуд, унинг турли кўринишлари бор. Масалан, меҳмоннавозлик миқёси ва меъёри ҳаммада ҳар хил. Бу борада ҳам халқимиз ўзига хос маданият ва қадриятлар тизимини яратган. Ошна-оғайнигарчилик, дўст-дугона тутиниш инсоннинг руҳий эҳтиёжларидан келиб чиқади, унинг маънавий дунёсини бойитади. Ушбу қадрият ҳам турли халқларда ўзига хос тарзда намоён бўлади.

Бизнинг элда шоир Рудакийнинг:

*«Жаҳон шодликлари йигилса бутун —
Дўстлар дийдоридан бўлолмас устун»,*

деган байти ҳам, Эркин Воҳидовнинг: «Дўст билан обод уйинг, гар бўлса у вайрона ҳам», деган сатрлари ҳам бирдек такрорланади.

Маросимлар, урф-одат ва анъаналар ҳар бир халқнинг бетакрор бойлиги, меросидир. Инсоннинг ҳаёти, у туғилганидан бошлаб, вафот этгунга қадар турли маросимлар доирасида ўтади. Маросимчилик миллатнинг ўзига хослиги ва тарихий тажрибасини сақлаш ва анъаналарни келажакка етказиш воситасидир. Айни пайтда, миллий маънавий қадриятга айланган бундай урф-одат ва расм-русумлар замон талаблари асосида, миллий ғоя руҳида қайта баҳоланиб боради. Келажак тараққиётга аҳамияти бўлган қадриятлар алоҳида эътиборни талаб этади. Миллий маънавий қадриятлар таркибига кирувчи қисмларни ўзгармас ва бир даражада қотиб қолган деб ҳисоблаш мумкин эмас. Булар доимо ривожланиб, ўзаро таъсир натижасида ўзгариб, давр руҳи ва миллий ғоянинг талаблари асосида янгиланиб, маънан бойиб, ривожланиб боради.

Миллий маънавий қадриятлар минг йиллар давомида шаклланган, тарих синовларига дош бериб, неча-неча авлодлардан ўтиб келадиган маънавий бойлик эканлиги, шубҳасиз. Лекин бу бойликлар ўз-ўзидан ва осонликча қадриятга айланмайди. Улар жамият аъзолари, турли гуруҳ ва жамоалар томонидан ўзлаштирилганда, ҳаётини қўлланма сифатида қабул қилингандагина қадриятга айланади. Том маънодаги қадрият мақомини олиш учун булар одамлар ва ижтимоий гуруҳларнинг ички дунёси ва турмуш тарзига сингиши, фаолиятини йўлга солиш ва баҳолаш мезонига айланиши керак.

Маънавий қадриятларнинг аҳоли кенг қатламлари, айниқса ёш авлоднинг «мулки»га айланиши ўз-ўзидан содир бўлмайди. Бунинг учун шу миллат тақдири ва истиқболига бефарқ қарамайдиган илғор вакилларнинг саъй-ҳаракати талаб этилади. Моддий ва маънавий бойликлар, агар миллий тарбия тўғри йўлга қўйилмас экан, чанг босган китоблар, нураётган осори-атиқалар, мазах қилинадиган удумлар даражасига тушиб қолади.

Жамиятдаги турли кишиларнинг, ҳар хил гуруҳ ва табакаларнинг маънавий бойликлар ва мезонларга муносабати турлича бўлади. Ҳар бир шахс ва гуруҳ ўз манфаатларидан келиб чиқиб, қадриятларни идрок этади, ўз тарбияси ва савиясидан келиб чиқиб, маънавиятни ўзлаштиради.

Хулоса қилиб айтганда, миллий маънавий қадриятлар ижтимоий ҳаётнинг ва маънавий борлигимизнинг муҳим ва сер-

қирра соҳаси бўлиб, инсон ва жамият камолотида муҳим аҳамият касб этади. Миллий қадриятлар муттасил ривожланиб, такомиллашиб боради. Буларнинг ижтимоий гуруҳлар ва алоҳида шахслар томонидан ўзлаштирилиши таълим ва тарбияни талаб қилади.

**Миллий қадриятларни
инкор этишнинг
миллий ғояга зидлиги**

Миллий қадриятлар баъзилари ўтмиш мустабид тузум шароитида тазйиқ ва таҳқирга учраган, уларга «эскилик сарқити», «ўтмишнинг қолдиғи» деган

тамғалар босилган эди. Ҳатто, болани бешикка белаш, исириқ тутатиш, махси-кавуш кийиш, оёқни сандалда иссиқ тутиш каби беғубор одатлар ҳам шу таҳқирдан четда қолмаган.

Мустамлакачилик сиёсати сохта қадриятлар, бегона таомилларни зўрлаб киритишга уринди. Халқимизнинг руҳи ва табиатига зид бўлган — ичкиликбозлик ва гиёҳвандлик, беҳаёлик ва андишасизлик иллатлари илдиз ота бошлади. Миллий маънавий қадриятларни ҳимоя қилиш миллатчилик деб баҳоланди.

Ўзбекистоннинг мустақиллиги маънавий қадриятларни юксалтириш учун мустаҳкам пойдевор яратди. Миллий истиқлол ғояси бу қадриятларни тиклашни янада юқори босқичга кўтаришга хизмат қилади.

И.Каримов: «Ота-боболаримиздан қолган эзгу удумга мувофиқ, кексаларга ҳурмат, кичикларга иззат кўрсатишдек ноёб инсоний қадриятни янги мазмун ва амалий ишлар билан бойитиш ва мустаҳкамлаш зарур», деб таъкидлайди. «Нуроний отахонларимиз, мунис онахонларимизга ҳамisha ҳурмат-эҳтиром билан муносабатда бўлиш, уларнинг хизмати яни қилиб, дуосини олиш, жажжи гўдакларга, азиз фарзандларимизга ғамхўрлик қилиш, уларни ардоқлашдек халқимизга хос бўлган, асрлар давомида сақланиб келаётган олижаноб одатга ҳар биримиз содиқ бўлишимиз, уни асраб-авайлашимиз, ривожлантиришимиз ҳам фарз, ҳам қарзидир». Лекин бу ҳаммага ҳам бир хилда хуш келмаётир. Бизни ўзимизга хос қадриятлардан маҳрум этишга уринишлар ҳозир ҳам давом этмоқда. «Анъанавий қадриятлар»ни йўқ қилиб тараққиётга эришиш мумкин деган ғоя хавфлидир.

«Нур борки — соя бор» деганларидек, ўз фарзандлик ёки

ота-оналик бурчларини унутаетган, муқаддас миллий қадриятимизни оёқ ости қилаётган айрим кимсалар баъзан учраб турибди. Ўзларини дунёга келтирган оталари ё волидаларини «Қариялар уйи»га жойлайдиган, фарзандларини «тирик етим» қилиб, «Меҳрибонлик уйи»га ташлаб кетадиган кимсаларда нафақат миллий ор-номус, оддий инсоф ва виждон, умуман, одамгарчилик йўқлиги миллий қадриятларимизга зид бўлган ачинарли хол.

Ўзбекистон давлати қарияларни қадрлаш, ёшларга ғамхўрлик кўрсатишни ўз тараққиётининг устувор тамойили қилиб белгилаган. Бинобарин, турли сабабларга кўра боқувчисиз қолган кексаю, ёш ҳеч маҳал меҳр-мурувватдан четда қолмаслиги аниқ. Айни пайтда, миллий истиқлол ғояси ҳар бир ватандошимизнинг ўз фуқаролик бурчларини чуқур англаб етишини, инсонийлик ва меҳрибонликни энг эзгу қадрият сифатида эътироф этилади. Даҳшатли уруш йилларида юз минглаб етим болаларни асраб олиб, миллий бағрикенглигимизни дунёга танитган инсонларга муносиб бўлиш — миллий ғояга садоқатнинг амалий ифодасидир.

Миллий ғоя руҳига ёт бўлган салбий хислатлардан бири — боқимандалик, лоқайдлик бўлиб, бу меҳнат кишиларининг ғайратини, ташаббусини бўғиб келган ўтмиш тузумдан мерос бўлиб ўтди ва ҳозир ҳам айрим кишиларнинг фаоллигига салбий таъсирини ўтказмоқда.

Мустабид тузум шароитида халқнинг кундалик онги, ижтимоий руҳияти билан расмий мафкура орасида кескин тафовут, зиддият вужудга келган. Мунофиқликка асосланган, якка ҳукмронликни даъво қилган расмий мафкура реал ҳаётни, одамларнинг ҳис-туйғулари ва орзу-ниятларини акс эттирмай қўйган эди. Ижтимоий онгдаги бу узилиш натижасида одамларда ички норозилик ортар, вазиятдан чиқиш йўли йўқлиги учун тушқувлик, умидсизлик кайфияти кучаяр эди. Айримлар бу сохта ғояга ишонар эди.

Миллий мафкуранинг муҳим вазифаси — келажакка комил ишонч, эркин ва фаровон ҳаётга умид ҳиссини тарбиялашдир. Халқимиз азалдан ноумидликни, руҳий тушқувликни қоралаб келган. Миллий қадриятларимиз орасида бориға шуқур қилиш, йўғига сабр қилиш, ёруғ кунларни орзу қилиб, армонлар ушалишига ният қилиш устувор бўлиб келган. Қийинчиликлар олдида чекиниш, ғайрат қилиш ўрнига ҳасрат билан

кун ўтказиш, пана-панада иғво-бўхтон тарқатиш миллий ғоя руҳига ёт, қадриятларимизга зид иллатлардир.

Халқимизга хос миллий хусусиятлар, айниқса, тўй-тантаналар ва марҳумни хотирлаш маросимларининг ташкил этилишида ёрқин намоён бўлади. Бундай маросимлар қариндош-уруғчилик, қўни-қўшничилик ва ёр-дўстлик муносабатларини янада мустақкамлайди, киши учун энг даҳшатли бўлган ёлғизликни бартараф этади. Собиқ мустабид тузум чоғида тазйиқ ва таҳқирга учраган миллий урф-одат ва расм-русумлар мустақиллик туфайли қайта тикланди. Руҳий таянч ва мадад берадиган бундай маросимларни очиқ-ойдин, эмин-эркин адо этиш имконияти пайдо бўлди. Биз ўзлигимизни миллий қадриятларимизга садоқатсиз тасаввур эта олмаймиз. У тараққиётнинг, ўзига хос ва мос ривожланишнинг негизидир.

«Эркинлик — масъулият» бўлгани каби, миллий маросимчиликни ҳозирги замон руҳига мос равишда таҳлил ва таҳрир қилиш зарурати, миллий ғояга мувофиқ тарзда ривожлантириш масъулияти вужудда келди.

Масалан, тўй ва маъракалардаги ортиқча исрофгарчиликка, ким ўзарликка чек қўйиш, бу маросимларни маънавиятта хизмат қиладиган даражада фойзли, фаровонликни таъминлайдиган даражада камхарж қилиб ўтказиш, уни миллий қадриятларимизга мос бўлиши лозимлиги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонида ҳам алоҳида таъкидланди.

Миллий истиқлол ғояси миллий ва умуминсоний тамойилларга асосланади. Умуминсоний қадриятлар — моҳияти эътибори билан аксарият халқлар эътиқод ва ҳурмат қиладиган, аммо генезиси (келиб чиқиши) га кўра бир ёки бир қанча миллатлар ҳаётидан олинган, умумэътироф этилган тамойиллар эканлиги, шубҳасиз.

Муайян миллий муҳитда амал қилганлиги учун ҳам умумбашарий қадриятларда маълум даражада миллийлик либоси сақланиб қолади. Масалан, қонун устуворлиги миллий истиқлол ғоясининг умуминсоний тамойили деб эътироф этилган. Ҳуқуқий демократик жамият барпо этаётган Ўзбекистон учун бу тамойилни ижтимоий ҳаётнинг барча соҳалари ва аҳолининг барча қатламлари онги ва фаолиятига таъсирли мафкуравий воситалар орқали чуқур сингдириш ҳозирги даврнинг энг долзарб вазифаларидан биридир.

Ўтмиш замонлардан мерос бўлиб қолган қонунга беписанд-

лик, ундан устун туришга интилиш каби салбий ҳолатлар миллий гоъвий тарбия воситасида бартараф этилиши зарур. Айрим ёшлар онгидаги, қонунни менсимаслик гўё «зўравонлик» аломати, ҳуқуқ ҳимоясида туриши лозим бўлган шахс ва хизматлар қонунга риоя этмаса ҳам бўлади қабилдаги сохта қарашларни тугатишда миллий тарбия, ҳуқуқий саводхонлик ва сиёсий маданиятнинг аҳамияти катта.

Ўзбекистонда истиқомат қилаётган кўп миллатли халққа хос бўлган миллий қадрият — бағрикенглик, ўзаро аҳиллик, маданий-маърифий яқинликдир. Халқимиз шовинизм ва агрессив миллатчиликнинг, мутаассиблик, жаҳолат ва ақида-парастликнинг ҳар қандай кўринишларини қатъиян инкор этади, буларнинг тараққиёт ва барқарорлик, маънавият ва маърифат учун хавфини чуқур англайди.

XX асрнинг 90-йилларида ядро полигонига нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга бўлган мафкуравий майдонда халқаро терроризм ва диний экстремизмга асос бўлган ақидапарастлик бош кўтарди. Одамларнинг онгини заҳарлашга, уларни ўз ғализ мақсадлари йўлида қурол қилиб, жамиятда беқарорлик ва низолар келтириб чиқаришга ҳаракат қилди. Гоъвий иммунитет тўлиқ шаклланмаган айрим ёшлар бегона ва сохта гоълар домига илинганда, Юртбошимиз, жиноятчилик кўчасига адашиб кириб қолган ёшларга нисбатан халқимизга хос бағрикенглик ва мурувват қадриятини устувор билиб, уларнинг тавба-газаррусини инobatга олишга даъват этади. Бу кўпгина ёшларимиз учун эркин, фаровон ҳаёт қуришда фаол иштирок этиш имкониятини яратиб берди.

**Маънавиятни
юксалтиришда
миллий гоъянинг
аҳамияти**

Миллий гоъ халқнинг кўнглидаги орзу-умидларни, мақсад ва интилишларни назарий тарзда ифода этади.

Миллий гоъ мавзуси баланд-парвоз мавҳум орзулар эмас. У ҳар бир инсон, жамият олдида турган мақсад-

лар ифодасидир.

Миллатнинг туб манфаатлари, унинг ўз ўтмишига берган баҳоси ва келажакка ишончи миллий гоъда ўз аксини топади. Юксак маънавиятга, покиза ахлоққа, демократия тамойилларига таянган миллий гоълар жамиятни ривожланишга етаклайди.

Ўзбекистон халқининг миллий истиқлол гоъяси, теран за-

минга, тарихий илдизларга эга бўлса ҳам, тизим сифатида мустақиллик шароитида шаклланди ва ривожланмоқда. Бинобарин, миллий ғоя мустақилликни мустаҳкамлаш, қадриятларни юксалтириш омили ва мезонидир.

Миллий истиқлол ғояси янги давр қадриятларини, эркин жамият ахлоқини яратишга назарий асос бўлиб хизмат қилади. Маълумки, ахлоқий фазилатлар халқнинг ўз-ўзини идора қилиш, жамиятнинг юксалишини таъминлаш, баркамол шахсни вояга етказиш омили сифатида шаклланган ва авлоддан-авлодга ўтиб келмоқда.

Ватанга ва миллатга, ўз маданияти ва менталитетига, ўзига ва атрофдагиларга муносабатлар ахлоқ доирасига киради. Ватанпарварлик ва халқпарварлик — энг юксак маънавий-ахлоқий қадриятлардандир. Миллий ғояда Ватан равнақиға, унинг гуллаб-яшнаши, озод ва обод бўлишига устуворлик берилган. Ватан туйғуси, ватанпарварлик ҳисси маданий меросимизда салмоқли ўрин эгаллайди. Қай бир буюк мутафаккир ва шоирни олмайлик, унинг ижодида Она-юрт, жонажон ўлка, қадрдон гўша фахр билан куйланган. Алишер Навоийнинг қуйидаги сатрлари Ватанга бўлган беқиёс муҳаббатнинг ёркин ифодасидир:

«Боқингиз, бир тараф Рус, бир тараф Чин,

Демасмен: Ҳинд ё Эронни ортуқ.

Ватан бўлмас, ёронлар, бизга лекин

Қадим тугости шу Турондин ортуқ».

— Ҳозирги дунёда меҳнатсиз фаровонликка эришган халқ йўқ. Ривожланган тузумлар, давлатлар ва миллатлар тараққиёт чўққисига фақат самарали, ижодий, тинимсиз меҳнати билан кўтарилган. Меҳнатсеварлик — ҳам шахсий, ҳам миллий, ҳам умуминсоний қадриятга айланган. Миллий истиқлол ғояси бу қадриятга алоҳида баҳо беради, уни буюк келажакнинг ишончли гарови деб эътироф этади.

Меҳнат — инсон фаолиятининг энг муҳим тури, фаровон ҳаёт кечирिशнинг асосий шартдир. Лекин меҳнатга муносабат, унинг роли ва аҳамияти турли давр ва доираларда турлича талқин этилган. Аксарият одамлар яхши яшаш учун зарур бойликларни меҳнатдан топишга ҳаракат қиладилар. Булар учун меҳнат ҳаётий эҳтиёжга айланган. Меҳнат қилишга зарурияти ва иштиёқи бор қанча одамлар ишсизликдан

азоб чекадилар. Айримлар эса, ишққмаслик ва текинтомоқлик домида юрадилар.

Ўзбекистонда меҳнат қилиш ҳуқуқи Конституция билан қонунлаштирилган. Ҳар бир фуқаронинг ҳалол меҳнат қилиши унинг муқаддас бурчига айланган. Меҳнаткаш инсонни қадрлаш маънавий юксаклик ифодаси деб тан олинган. Меҳнат ва унинг неъматларини қадрлаш, илму урфон, маърифатга интилиш, касб-ҳунар эгаллаш каби фазилатлар ҳамма миллатларда, шу жумладан, ўзбек халқида ҳам юксак эътиқодга айланган. Меҳнатсеварликнинг акси бўлган ишққмаслик, дангасалик, лоқайдлик ўткир танқид тиғи остига олинган. «Бекорчидан худо безор», дейди халқимиз. Бекорчилик — ҳамма иллатнинг негизидир.

Таълим инсон тарбиясида муҳим ўринга эга Халқимиз бу борада ҳам ўзига хос меросга эга. Зардуштийликнинг асосчиси Спитама шундай деб ёзган: «Тарбия ҳаётнинг энг муҳим тиргаги (таянчи) бўлиб ҳисобланиши лозим. Ҳар бир ёшши шундай тарбиялаш зарурки, у аввало яхши ўқиши ва сўнгра ёзишни ўрганиши билан энг юксак поғонага кўтарилсин».

Ўзбек халқига хос азалий қадриятлардан бири — сабрдир. Абдулла Авлоний таъбири билан айтганда, «Сабр деб бошимизга келган бало ва қазоларга чидамли бўлмоқликни айтилур... Сабр инсонлар учун буюк бир фазилатдур». Қуръони каримда: «Аллоҳу маъ ас-собирийн», яъни худо сабрлилар билан биргадир» дейилган. Халқимиз «Сабр қилсанг — етарсан муродга» деб бежиз айтмаган.

Сабр билан боғлиқ ва унга яқин тушунчалар — қаноат, тоқат, чидам, бардош кабилардир. Сабр қилиш — узлатга чекиниш, ҳаракат ва фаолликни сусайтириш, нуқсонларга муроса соз бўлиш деган маънони англатмайди. Сабр-бардошмиллий ғоя руҳида талқин қилинса — қатъият ва чидам билан меҳнат қилиш, қийинчиликларни енгиш, нафсни жиловлаш, ҳасратдан йироқлашиш, илм-фан сирларини эгаллашдир.

Ўзбек халқига хос бўлган, бошқа тилларга таржима қилиш мушкул бўлган қадриятлар — савоб, мурувват, саҳоват, андиша каби тушунчаларда инсоний моҳият мужас-самлашган.

Савоб кенг маъно ва дунёвийлик касб этган, халқнинг иймон-эътиқодидан чуқур ўрин олган тушунчадир. Савоб ахтариш, савоб ишлар ва беминнат яхшилик қилиш — маъ-

навиятнинг юксак белгиси, энг халқчил қадриятдир. Президент И.Каримов халқ фалсафасидан келиб чиқиб, «савоб ишни ҳар ким, ҳар вақт қилиши керак», деб таъкидлайди.

Меҳр ва мурувват — инсонийликнинг ажралмас белгиларидир. Меҳр тушунчасига муҳаббат, садоқат, оқибат каби тушунчалар ҳамоҳанг бўлиб, буларнинг ҳар бирида халқ доғишмандлиги ва миллий қадриятлар ўз ифодасини топган. Мурувват эса, саҳоват ва раҳмдил, ўзгаларга шафқатли бўлишни, қўли очиғлик ва бағри кенгликни ҳам англатади.

Ўзбекистонда 2004 йилни «Меҳр ва мурувват йили» 2005 йилни «Сиҳат-саломатлик» деб номланиши, бозор муносабатлари ривожланаётган ҳозирги даврда бу ахлоқий қадриятларнинг аҳамияти ошиб бораётганидан далолат беради.

Миллий ғурур ва ор-номус, даставвал, ҳар бир инсон учун зарур бўлган уят, ҳаё, рўй-хотир, андишадан бошланади. Халқимиз уятни қанчалик эъзозласа, ортиқча андишасизлик, бетга чопарлик, беҳаёликни шунчалар қоралайди.

Ҳалоллик — инсоният яратган энг олижаноб ахлоқий фазилатлардан биридир. Қадимги ривоятларда ҳаром-харишдан ҳазар қилмаган, ахлоқсизлик ва разолат домига тушган қабила ва қавмлар бўлганлиги, булар ҳалокатга маҳкум этилганлиги баён қилинган. Инжилда Содом ва Гоморрани Парвардигор айнан ҳаром ишлари учун жазолагани айтилган. Ҳалоллик жамият ҳаёти ва инсон турмушининг ҳамма жабҳаларида ўз аксини топади. Ватанга ва миллатга муносабатда ҳам, сиёсат ва иқтисодда ҳам, меҳнат ва роҳатда ҳам ҳалоллик, тўғрилиқ бўлиши маънавиятдан далолат беради. Овқатланиш ва кийинишда, муомала ва муносабатда поклик, ҳалоллик устувор бўлиши лозим. Маърифат бахт-саодатга, фаровонликка элтади. Маърифатсизлик эса жоҳилликни тугдиради.

Одиллик ва ҳақиқатпарварлик, ростлик ва тўғрисўзлик, жамиятда «бутун ҳаётимиз ва фаолиятимизнинг бош гоёси» бўлган адолат ва ҳақиқатнинг намоён бўлишидир.

Тарихда адолатсизлик, ҳақсизлик, мунофиқлик ҳукм сурган даврлар кўп бўлган. Абдулла Авловий: «Адолат деб бошқаларнинг мол ва номусини риоя қилмакни айтылур. Ҳар бир миллатнинг тараққий ва таолийси, давлат ва ҳукуматларнинг узун яшамоғи адолатга боғлиқдур. Адолатдан айрилган подшоҳларнинг давлатлари йўқ бўлуб, тарих саҳифаларида

фақат исмлари қолганлиги ҳаммага билгулидир», деб уқтирган Инсоннинг жамиятдаги ўрни, кадр-қиммати, эркинлиги, манфаатлари — ҳозирги жамиятимизда адолат мезони бўлиб ҳисобланади. Адолатга интилиш халқимиз руҳий дунёсига хос энг муҳим хусусиятдир. Адолатпарварлик гоёси бутун иқтисодий ва ижтимоий муносабатлар тизимига сингиб кетиши лозим. Миллий мафкура — гоёвий таъсир кўрсатиш йўналишларидан бири — адолатни улуглаш, адолатпарварлик ҳис-туйғусини ривожлантириш бўлса, унинг мавқеи, қудрати ошган бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, асрлар давомида авлоддан-авлодга ўтиб келган миллий маънавий қадриятлар миллий гоёга маънавий замин, негиз бўлиб хизмат қилмоқда. Унга халқ, миллат, жамият амал қилиш учун кучли, қудратли, таъсирли миллий мафкура керак.

9-МАВЗУ МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ УМУМБАШАРИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ

Миллий ғоянинг миллий тамойиллари

Миллий истиқлол ғоясининг маъно-мазмуни ва унинг миллат ҳаётидаги ўрнини мукаммал тушуниб етиш учун энг аввало, унга

замин бўладиган назарий ва амалий негизни аниқлаб олиш муҳим аҳамиятга молик. Шу нуқтаи назардан, миллий истиқлол ғоясининг тарихий, фалсафий илдизлари унинг тамойиллари ҳам бир-бири билан узвий боғлиқликдадир. Уларнинг узвий боғлиқлиги негизида умуминсоний қадриятлар устуворлиги ётади. Демак, унинг асосий тамойилларидан бири инсонпарварлик ғояси билан боғлиқдир. Дарҳақиқат, бугунги кунда бу сўзни жуда кўп ишлатамиз. Шу ўринда нега инсонпарварлик миллий ғоянинг асосий тамойилларидан бири бўлиб қолмоқда, деган савол туғилади. Бунинг биринчи сабаби мустақиллик туфайли инсонпарвар ва демократик жамият барпо этиш имконияти пайдо бўлди. Ана шу имкониятви воқеликка айлантиришда иккита муҳим масалани ҳал этиш зарурати вужудга келади.

Улардан биринчиси — одамларнинг онги ва тафаккуридаги мустабид тузум асоратларидан, унинг ғайриинсоний ғояларидан, шунингдек, яқка мафкурачилик тамойилидан тозалашдир. Бунга эришишнинг бир қатор йўналишлари мавжуд. Энг муқими, янги жамиятда инсоннинг туб манфаатларига мос ижтимоий муносабатларни шакллантиришдан иборатдир. Бунда миллий ғоянинг инсонпарварлик ва демократик тамойиллари инсон ва жамият манфаатлари уйғунлигини белгилаб берувчи таянч нуқта ва жиқслаштирувчи куч ҳисобланади.

Иккинчи сабаби — инсонпарварлик тамойилида умумбашарий тамойиллар билан бир қаторда миллат тафаккури, руҳияти ва фикрлаш тарзи, қарашлар хилма-хиллиги ўзаро уйғунлаштирилади. Бу жараён мамлакатимиз тараққиётида барқарорлик, хавфсизлик масалалари билан ҳамжиҳатликда туташган ҳолда намоен бўлади.

Миллий ғоянинг умумбашарий тамойиллари ҳақида фикр

юритганда мустақиллик йилларида инсонпарварлик масаласининг устувор йўналишга эга бўлаётганлиги тасодифий ҳол эмас. Маълумки, инсонпарварлик ҳақида жуда кўплаб Шарқ ва Ғарб мутафаккирлари ўз фикрларини баён этишган. Масалан, қадимги Хитойда илк инсонпарварлик ғоясининг ижтимоий фикрлари Конфуций (э.о. 511-479 й.й.) таълимотида, қадимги Марказий Осиёда «Авесто» китобида, буддизм динида, Христиан динининг ажр ғоясида, яъни жафокашлар ва бечораларга илоҳий салтанатда бахт ва озодлик беришни ваъда қилганлиги, ислом динида етти ақидада ўз ифодасини топган. Шунингдек, халқаро ҳуқуқдаги «Инсонпарварлик ҳуқуқи» атамаси ҳам мавжудки, ушбу атама биринчи марта қуролли можаро юзага келган ҳолатда маданий қадриятларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги конвенцияда ишлатилган эди¹.

Миллат тақдирига дахлдор бўлган ғоялар энг аввало, миллий замин билан боғлиқ бўлади. Унга таянмаган, ундан баҳра олмайдиган ёки ундан узилиб қоладиган ғоялар миллат манфаатларига ҳам хизмат қила олмайди.

Бу жараёнда икки муҳим қонуният амал қилади:

Биринчи қонуният миллатнинг ўзига хос хусусиятлар ва менталитетга эга эканлиги. Улар миллат тараққиёти ва истиқболи учун асосий манба ҳисобланади. Ўз негизлари асосида ривожланиш йўлидан бормайдиган миллат истиқболда, ўзлигини йўқотади. Уни ҳисобга олиш, амал қилишини миллатнинг ўз негизларига таяниб ривожланиш қонунияти — деб айтиш мумкин бўлади.

Иккинчи қонуният ҳар қандай жараёнда бўлгани каби миллий ривожланишда ҳам ворислик қонуни амал қилади. Унинг мазмуни шундаки, барча жараёнлар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, балки улар шу йўналишда мавжуд бўлган олдингилари билан боғлиқ бўлади. Унинг негизида юзага келади, ундан кейинги тараққиёт учун хизмат қилиши мумкин бўлган элементларни қабул қилиш асосида, янгиси шакллана бошлайди. Бу жараён ворислик қонуни ҳисобланади.

У миллатнинг ўз негизига асосланиб ривожланиши шарт бўлгани учунгина эмас, балки барча жараёнлар учун ҳам амал қилади. Бу ворисийлик қонуниятнинг характерли хусусиятидир.

¹ Қараг: Гаага, 1954 йил, 14 май. Матн: Сборник договоров ООН, 249-том.

Унинг миллий тараққиёт учун аҳамияти шундаки, у миллатнинг ўз негизлари асосида ривожланиши учун имкониятлар салмоғининг мустаҳкам бўлишига хизмат қилади.

Миллий гоյ шаклланишида ана шу икки қонуниятнинг уйғувлиги асосий ҳисобланади.

Албатта, миллий гоյ негизлари фақат миллатнинг тор доирадаги заминлари билан чекланмайди. Шунинг билан бир қаторда, умумбашарият эришган илгор ютуқларга ҳам таянади.

Шунинг учун ҳам Президент Ислом Каримов мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритгандан кейин ижтимоий ривожланишнинг қўйидаги тўртта асосий негизини белгилаб берган эди. Булар:

- умуминсоний қадриятларга содиқлик;
- халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш;
- инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши;
- ватаншарварлик¹ кабилардир.

Кўриниб турибдики, уларда миллий гоյ тамойиллари умуминсоний қадриятлар билан ўзаро уйғулашиб кетган.

Ана шу негизлар асосида миллий гоյмизнинг асосий тамойиллари шаклланади. *Хўш, бу принцип нима? Тамойил бирор бир таълимот, дунёқараш ёки фаолиятнинг қатъий амал қиладиган қондаси ва мезёрини аниқлашчи тушунча ҳисобланади.*

Шу маънода ҳам миллий гоյнинг ўзига хос тамойиллари мавжуд бўлиб, улар асосида миллий ривожланишнинг долзарб вазифалари амалга оширилмоқда.

Миллий гоյнинг асосий тамойилларини қўйидагилар ташкил қилади:

- миллий онг, миллий тафаккурнинг ва миллий ўзликни шакллантиришга йўналтирилганлиги;
- миллатни бирлаштиришга қаратилганлиги;
- миллат манфаатини ифодалаш;
- илгор миллий урф-одатлар, анъаналар ва қадриятларнинг мустаҳкамланиши ва ривожланишига асос бўлиши;
- миллий гурур, ифтихор ва масъулиятнинг шаклланиши ва мустаҳкамланишига замин бўлиши;

---

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1996, 76-б.

— кўп миллатли мамлакатимиз аҳолисида ягона Ватан руҳиятини шаклланишига асос бўлиши;

— миллий мерос, тарихий хотирани асраш, ўзлаштириш ва кейинги авлодга етказишнинг маънавий-руҳий манбаси бўлиши;

— ёшларимизда Ватанпарварлик, миллатпарварлик, халқпарварлик ва умуминсонийлик маънавий, руҳий салоҳиятини шакллантиришга қаратилганлиги;

— миллатимизнинг мустақил субъект сифатида мақомини акс эттириш;

— миллатимизнинг озодлиги, мустақиллиги ва тараққиётига маънавий-руҳий таянч бўлиш;

— миллатимизнинг ўзи билан ёнма-ён яшаётган миллат ва элат вакиллари ўз атрофига уюштириш, улар билан тинч-тоғув яшаш, уларга ҳурмат, эҳтиром билан қараш, ёрдам кўрсатиш, ҳамкорликни мустаҳкамлаш ва улар асосида ягона ўзбекистон халқи тўйгуларининг шаклланишига манба бўлиши;

— миллатимизнинг замонавий цивилизацияларига муносиб ҳисса қўшишига маънавий-руҳий куч-қудрат ва илҳом бағишлаши;

— Ўзбекистон халқида миллий хавфсизлик ва миллий тараққиёт руҳиятини шакллантириш ва мустаҳкамлашнинг назарий асоси бўлиш;

— комил инсон ғоясини ўзида акс эттириш кабиларни ташкил қилади.

Миллий ғоя миллий онг ва тафаккур маҳсули ҳисобланади. Уларнинг ривожланиши натижасида миллий ўзликни англаш юзага келади. Миллий тафаккур миллат ҳаёт тарзи, хусусиятлари ва фаолияти, унинг мақсадлари ва манфаатлари негизларининг миллий онгда намоён бўлишидир.

Миллий онг миллатнинг ўзига хослиги асосида ривожланиб боришидаги кўрсаткичи бўлса, миллий ўз-ўзини англаш манфаатларни ҳимоя қилишда ҳаракатга келтирувчи ички маънавий-руҳий салоҳиятидир¹.

Аслида, миллий онг, миллий тафаккур ва миллий ўзликни англашдан иборат бўлган учликка амал қилмаган, уни ўзида акс эттирмаган ёхуд уни ривожлантиришга ва мустаҳ-

¹ Отамуратов С., Отамуратов С.С. Ўзбекистонда маънавий-руҳий танланиш. — Т.: Янги аср авлоди, 2003, 27-бет.

камланишга йўналмаган гоя ўзига миллий гоя мақомини ҳам олаолмайди. Чунки, ана шу учликнинг миллат мавжудлигининг ҳам реал ифодаси ҳисобланади. Миллий гоя миллий онг ва миллий тафаккурнинг олий кўриниши, унинг реалликка айланишининг белгиси ҳисобланади. Уларнинг ўзаро таъсири натижасидагина миллий ўзликни англаш омили шаклланади ва миллатнинг «мен»и юзага келади. Миллат ўз-ўзидан шаклланмайди, балки у жамият тарихий тараққиётининг мевасидир. Унинг тўлақонли миллат мақомига етиши учун ҳар бир этник бирлик, миллий тилнинг, маданият, урф-одат, анъаналар, қадриятлардаги ўзига хослигини яъни, миллий ўзлигини англаши лозим¹.

Ана шу ўзига хослик орқали миллий гоя намоён бўлади. Миллий гоя ўзига хосликни мустаҳкамлайди, ва унинг миллат вакиллари дунёқарашига айланишида асосий омил бўлиб хизмат қилади. Бу жараён, ўз навбатида, миллий тотувлик, ҳамжиҳатликнинг вужудга келишига олиб келади.

Шу маънода унинг энг муҳим тамойили миллатни бирлаштиришга қаратилганлиги ҳисобланади.

Миллий манфаатлар миллий гояда мустаҳкам ифодаланган бўлсагина миллий ҳамжиҳатлик мустаҳкам бўлади. Шу маънода ҳам миллий гоянинг қудрати миллий манфаатларни тўлақонли ифодалаш билан белгиланади.

Миллий гоянинг яна бир тамойили, унинг миллий урф-одат, анъана ва қадриятларни мустаҳкамлаш ва ривожланишига асос бўлиши ҳисобланади. Улар миллатнинг ўзига хослигини энг юксак даражада ифода этади. Унинг мустаҳкамланиши ва ривожланиши миллий гояга боғлиқ бўлади.

Миллий гурур, ифтихор ва масъулият каби туйғуларнинг шаклланиши ҳам миллий гоя билан боғлиқдир.

Миллий гурур ҳар бир инсоннинг миллат вакили сифатида ўз-ўзини англаши натижасида содир бўладиган ички руҳий ҳолат ҳисобланади. Бу туйғу ўз она замини, авлод-аждодлари томонидан қолдирилган моддий, маънавий меросдан, ўз миллатининг жаҳон цивилизациясига қўшган ҳиссасидан, ўз Ватанининг тараққиётда эришган ютуқларидан, миллатининг ўзга миллатлар олдидаги қадр-қиммати, обрў-эътиборидан руҳининг кўтарилиш ҳиссиётидир.

¹ Отамуратов С., Отамуратов С.С. Ўзбекистонда маънавий-руҳий таяланиш. — Т.: Янги аср авлоди, 2003, 163-бет.

Миллий ифтихор ҳар бир миллат вакилининг ўз миллатининг, тараққиётнинг барча йўналишларида эришган ютуқларидан фахрланиш, шодланиш кайфияти ҳисобланади.

Миллий масъулият эса ҳар бир миллат вакилининг ўз миллати бугунги, эртанги куни ва истиқболи учун ўзини даҳлдор эканлигини ҳис қила билишдир.

Бу туйғулар негизида миллий ғоя туради. Унинг асосий вазифаси ҳам ана шу туйғуларни шакллантиришга йўналганлиги билан белгиланади. Чунки, улар ҳар бир миллатнинг тараққиётга эришиш ва юксалишида асосий омил бўлади.

Инсоният ақл заковати юксалиб бораётган, унинг олдида ечиш мураккаб бўлган глобал муаммолар кўлами кенгайиб бораётган бугунги кунда миллий ғоя тор манфаатлар эмас, балки мамлакатда яшайтган барча халқларнинг манфаатларини ифода этиб ягона Ватан туйғусини шакллантиришга хизмат қилади. Албатта, умумий Ватан туйғусини шакллантириш бу ҳар бир миллатга хос бўлган хусусиятларнинг барбод бўлишига эмас, балки умумхалқ руҳиятининг шаклланишига олиб келади. Ягона Ватан руҳияти нафақат мамлакат номи билан аталувчи миллат вакилида, худди шунингдек, унда яшайтган ўзга миллат ва элат вакилларида ҳам ватанпарварлик, унга эгаллик қилиш, унинг истиқболи олдида масъуллик каби ҳиссиётнинг шаклланишига олиб келади. Шунинг учун ҳам миллий ғоя бугунги кунда бир миллат доирасидан умумхалқ доирасигача бўлган манфаатларни уйғунлаштиришга асос бўлмоқда.

Миллий мерос, тарихий хотирани асраш, ўзлаштириш ва уларни кейинги авлодга етказишда миллий ғоя маънавий-руҳий маъна ҳисобланади. У ана шу маънавий-руҳий салоҳиятдаги миллийликни «асраш», уларга куч-қувват бағишлаб туриш вазифасини амалга оширади. Шунинг билан бир қаторда, миллат вакиллариини миллий-маънавий бойликлар билан озиқлантиради, уларда ўз меросини асраш ва уни кейинги авлодга етказиш руҳиятини ҳам шакллантиради.

Бу жараёнда миллий ғоя бир томондан миллий-маънавий бойликларни асраш омили бўлса, иккинчи томондан, миллат авлодларини ўзаро боғлаб туриш вазифасини ҳам бажаради. Ундаги мавжуд миллийлик омили авлодларни ўзаро маънавий-руҳий жиҳатдан боғлаб туради ва шу тариқа миллий мерос ва тарихий хотирага умрбоқийликнинг бахш этилишида миллий ғоя асосий омилдир.

Миллий гоянинг миллий мерос ва тарихий хотиранинг асоси бўлиши нафақат миллий ўзига хосликни, шунингдек, миллат вакилида юксак ирода, эътиқод каби фазилатларни шаклланишида манба ролини бажаради. Президент Ислон Каримов таъкидлаганидек «Тарихий хотираси бор инсон — иродали инсон... Ким бўлишидан қатъий назар, жамиятнинг ҳар бир аъзоси ўз ўтмишини яхши билса, бундай одамларни йўлдан уриш, ҳар хил ақидалар таъсирига олиш мумкин эмас. Тарих сабоқлари инсонни ҳушёрликка ўргатади, иродасини мустаҳкамлайди»¹.

Мамлакат ёшларида ватанпарварлик, миллатпарварлик, халқпарварлик ва умуминсонийлик каби туйғуларни шакллантириш ҳам миллий гоянинг муҳим тамойили ҳисобланади. Чунки, бошқа ҳар қандай гояларга қараганда ҳам унда ўзини англаган ҳар қандай инсон қалби, юраги ва онгига таъсир этувчи нозик туйғулар мужассамлашган. Хусусан, инсон ўзини-ўзи англаб, мен кимман, менинг авлод-аждодларим ким, қайси миллатга мансубман, менинг она заминим қаерда, — деган саволларни ўзига бериш ва унга жавоб топишни миллий гоядан, унинг улкан негизларидан излайди. У саволларга бошқа биронта гоя жавоб бера олмайди.

Миллий гоянинг яна бир тамойили, бирининг иккинчисига ўхшамайдиган хусусиятларга эга эканлиги, ўзгаларнинг маънавий-руҳий ҳолатини айнан қабул қилаолмаслиги билан боғлиқдир. Бир миллатнинг маънавий-руҳий салоҳияти шакл ва мазмун жиҳатдан иккинчисида такрорланмаслиги уларнинг ҳар бирига ўзига хос индивидуаллик бахш этади. Ана шу индивидуаллик миллий гойда ўз ифодасини топади. Бу ҳар бир миллатнинг мустақил субъект сифатидаги мақомини таъминлаб туради. Ўзига хос индивидуаллик миллий-маънавий тараққиёт гўзаллигини ифодалайди ва уларнинг илгор қирралари орқали умумбашарийликка дахлдор бўлган маънавий бойлик вужудга келади.

Миллий гоянинг асосий тамойилларидан яна бири миллатнинг озодлиги, унинг мустақиллигини таъминлашда маънавий-руҳий манба бўлишидир.

Миллатнинг мустақил бўлиши, унинг ўз тақдирини ўзи

---

¹ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. 7-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1999, 137-б.

ҳал этиш имкониятига эга бўлишида миллий гоя асосий манба бўлади. Чунки, у нафақат миллатга мустақил субъект мақоми бахш этади, шунинг билан бирга, унинг мустақил тараққий қилишини зарурият ва эҳтиёжга айланишини ҳам таъминлайди.

Чинакам миллий тараққиёт гоялари, ҳар доим ўзида адолат, тенглик, тинчлик ва демократия тамойилларини акс эттиради. Улар ҳар бир миллат учун энг зарур эҳтиёж ҳисобланади. Чунки, адолат бузилган жойда зиддият, тенгсизлик мавжуд бўлган шароитда ишончсизлик, тинчлик бўлмаган жойда парокандалик, демократия бўлмаган жойда инсоннинг эркин нафас олиши имкониятини юзага чиқариш мумкин бўлмайди.

Кўриниб турибдики, уларнинг ҳар бири миллатнинг истиқболи учун зарур бўлган омиллардир. Миллий гоя шу маънода ҳам уларни ўзида мужассамлаштириши ҳамда миллий тараққиётнинг асосий кўрсаткичларига айланишига хизмат қилиши зарур.

Улар ҳар қандай илғор миллий гоянинг умумбашарийликка дахлдор бўлган қирралари ҳисобланади. Улардан маҳрум бўлган миллий гоя, чинакам умуммиллий гоя даражасига кўтарила олмайди.

Миллий гоянинг умумбашарий тамойиллари

Миллий гоя миллатнинг манфаатлари ва эҳтиёжларини умуминсоний тамойилларни ўзида уйғун ҳолда акс эттириши билан характерланади. У умуминсоний тамойилларга зид эмас, балки унинг негизида, шаклланади. Яъни, миллий гоянинг тамойиллари умуминсоний тамойиллар негизида шаклланмайди, аксинча миллий тамойилларнинг илғор, барча халқлар манфаатлари ва эҳтиёжларига жавоб берадиган жиҳатлари ҳисобига умуминсоний тамойиллар шаклланади.

Ана шу хулосага мувофиқ миллий гоянинг умуминсоний тамойилларини қуйидагилар ташкил қилади:

— миллий маҳдудлик, агрессив миллатчилик ва шовинизмдан холи бўлиш;

— уруш оловини ёқиш, ўзга миллатларга зулм ўтказишдан холи бўлиш, мамлакатлараро беқарорликни вужудга келтириш воситасига айланмаслик;

— адолат, тенглик, тинчлик, бунёдкорлик ва демократия
ғояларини ўзида ифода эттириш;

— жаҳон халқлари яратган цивилизация ютуқларини ас-
раш ва кейинги авлодга етказишда маънавий-руҳий омил
бўлиш;

— инсониятга хавф солаётган глобал муаммоларнинг
таҳдидини кенг ташвиқот қилиш ва унга қарши курашда жа-
ҳон халқлари бирлигини вужудга келтиришга хизмат қилиш;

— диний бағрикенглик ғояларини ўзида ифодалаш;

— инсон ҳақ-ҳуқуқлари, шахс эркинлиги ва ҳур фикрли-
ликни ҳимоя қилиш;

— қонун устуворлигини, миллатлараро ҳамжиҳатлилик-
ни ва сиёсий барқарорликни вужудга келтириш ва мустаҳ-
камлашга асос бўлиш;

— ҳар бир миллатнинг урф-одатлари, анъаналари ва қад-
риятларини ҳурмат қилиш, илғор тажрибаларини ўрганиш
ва ўз миллати эришган ютуқларини уларга етказиш;

— вайронкор ва турли ғаразли ғояларга қарши кураш ва
бунёдкор ғоялар ривожланишининг омили бўлиш кабилар-
дир. Улар ўз мазмун ва моҳияти жиҳатдан ҳар бир миллий
ғоя учун хос бўлган умуминсоний тамойиллардир.

III БЎЛИМ

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ — ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЎЗИГА ХОС ВА МОС РИВОЖЛАНИШ КОНЦЕПЦИЯСИ УЧУН АСОС

10-МАВЗУ

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИНИНГ БОШ МАҚСАДИ — ОЗОД ВА ОБОД ВАТАН, ЭРКИН ВА ФАРОВОН ҲАЁТ ҚУРИШ

**Озод ва обод
Ватан, эркин
ва фаровон ҳаёт
қуриш ғоясининг
негизлари**

Халқимиз асрлар давомида озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт орзусида яшаб келди. Бу ғоя халқимизни ўз мустақиллигидан жудо бўлган даврларда ҳам тарк этмади. Бугунги кунда Ўзбекистон халқининг миллий тараққиёт йўлидаги асосий мақсади — озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт

барпо этиш бўлиб, бу ғоя миллатимизнинг азалий орзу-умидларини, интилишларини, бунёдкорлик фаолиятининг маъно-мазмунини ифодалайди. Моддий оламда инсон муайян маконда туғилади ва ҳаёт кечиради, шахс сифатида шаклланади. Ана шу макон унга Ватан саналади. Дилида Ватан туйғуси шаклланмаган, киндик қони тўкилган заминга меҳр туйғуси жўш урмаган кишини чинакам Инсон деб бўлмайди. Шу билан бирга, инсон бахт-саодат учун туғилади. У ана шу бахт-саодатга ўзи туғилиб-ўсаётган Ватанида эришмоқни орзу қилади. Бу унга ўз бахт-саодатини юрт ривожини, унинг озод ва ободлигини билан уйғун қўришни аниқлатади.

«Озод Ватан», «Обод Ватан», «Эркин ва фаровон ҳаёт» тушунчалари шу жиҳатдан ўзига хос маъно ва мазмун касб этади.

«*Озод Ватан* — ўз тақдирини ўзи мустақил ҳал этиш ҳуқуқини тўла рўёбга чиқара олган миллатнинг яшаш макони бўлиб, жаҳон ҳамжамиятида ўз ўрнига, нуфузига ва мавқеига эга бўлган мамлакатдир.

Обод Ватан — фуқаролари эркин ва озод, яратувчилик фаолияти билан банд бўлган, тўла ижтимоий-сиёсий хавфсизликда фаровон ҳаёт қуриш иштиёқида яшаётган ҳудуддир.

Эркин ва фаровон ҳаёт — одамларнинг юқори даражадаги моддий ва маънавий неъматларга эркин тарзда, ўзларининг бор қобилиятлари ва имкониятлари эъзига эришишидир. 1

Мустақиллик миллий қадриятлар, маданият ва анъаналарни, маънавиятни тиклаб, одамларимиз қалбида миллий ғурур ва ифтихор ҳамда ватаншарварлик туйғуларини камол топтиришга замин яратди. Шунингдек, мустақиллигимизнинг ўзига хос мафқурасига айланган миллий истиқлол ғояси минг йиллар давомида шаклланиб, сайқалланиб келган миллатимиз маънавияти сарчашмаларидан, бутун инсоният тўплаган тажриба ва қадриятлардан озиқ олади. Шу боисдан ушбу ғоянинг миллий ва умуминсоний жиҳатлари ҳақида батафсилроқ тўхталиб ўтиш жоиз.

«Бу соҳадаги энг асосий вазифамиз, — деб таъкидлайди Президент Ислоҳ Каримов, — миллий қадриятларимизни тиклаш, ўзлгимизни англаш, миллий ғоя ва мафқурани шакллантириш, муқаддас динимизнинг маънавий ҳаётимиздаги ўрни ва ҳурматини тиклаш каби мустақиллик йилларида бошланган эзгу ишларимизни изчиллик билан давом эттириш, уларни янги босқичга кўтариш ва таъсирчанлигини кучайтиришидир.

Лекин турли қараш ва фикрга эга бўлган ижтимоий қатламлар, сиёсий куч ва ҳаракатларнинг ўзига хос мақсадларини уйғунлаштирувчи ғоя — юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ манфаати — барчамиз учун бирдек муқаддас бўлиши шарт.

Том маънода мана шундай олижаноб туйғулар миллий ғоя ва миллий мафқурамизнинг маъно-мазмунига, мана шу юрда яшайдиган ҳар қайси инсоннинг ҳаёт дастурига айланишига эришиш даркор»¹. Юртимизда яшаб ижод қилган ислом фалсафаси намояндalари — имом Бухорий, имом Ат-Термизий, Аҳмад Яссавий, Абулқосим Замахшарий, Абдухолик Ғиждувоний, буюк қомусий олимлар — Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Улуғбек, мутафаккир шоирлар — Юсуф Хос Ҳожиб, Алишер Навоий, улуғ саркардалар ва давлат арбоблари Амир Темур, Бобур, Абдуллахон ижодида ва амалий фаолиятларида эркин, фаровон жамият ғоялари акс этганлиги бежиз эмас. Шу би-

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд — Т.: Ўзбекистон, 2000, 341-342-б.

лан бирга, Шарқ мутафаккирлари инсонпарвар жамият қуриш ғоясини одил шоҳга боғлайдилар (Фаридиддин Аттот, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Жалолоддин Румий, Баҳовиддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро, Ғаззолий, Бедил ва б.)¹. Бу каби мутафаккирлар ҳоким ва халқ, шоҳ ва салтанат муносабатларида адолатли иш тутиш, давлатни қонувлар орқали бошқариш, қабул қилинаётган тadbирларнинг халқ томонидан қўлланиши каби ижтимоий муаммоларни кўтарадилар². Бу озод Ватан, халқпарвар тузум идеалларини асослаш эди.

Тасаввуфнинг кўпгина намояндалари ҳам ўз илмий ва амалий фаолиятларида эркин жамият ғоясини илгари сурганлар. Ҳасан Басрий, Абдулла Ансорий, Абулҳасан Ҳарақоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Хўжа Аҳрор Валий, Маҳдуми Аъзам Косоний адолат, ҳақиқат куйчилари бўлдилар.

Дарҳақиқат, барча даврлар ва халқлар мутафаккирлари бахт-саодат келтирадиган тузум ҳақида орзу қилиб келганлар. Бу ҳақда кўплаб мутафаккирларимиз қарашлари тўғрисида кўп ва хўп гапириш мумкин. Лекин биргина Форобий қарашлари мисолида бахт-саодатга, фаровонликка жамият аҳли қандай эришади, деган ғоянинг миллий ғоямизда акс этган жиҳатларига тўхталиб ўтиш жоиз.

Форобий фикрига кўра, ҳар бир инсон ўз табиати билан шундай тузилганки, у яшаш ва олий даражадаги етукликка эришмоқ учун кўп нарсаларга муҳтож бўлади, у бир ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларга эга бўлиш учун инсонлар жамоасига эҳтиёж туғилади. Шу сабабли кўп кишиларнинг бирлашуви орқалигина одам ўз табиати бўйича интилган етукликка эришуви мумкин. Бундай жамоа аъзоларининг фаолияти бир бутун ҳолда уларнинг ҳар бирига яшаш ва етукликка эришув учун зарур бўлган нарсаларни етказиб беради. Шу маънода, Форобий фикрига кўра, ҳақиқий бахтга эришиш мақсадида ўзаро ёрдам қилувчи кишиларни бирлаштирган жамият фозил жамиятдир.

¹ Бу ҳақда батафсилроқ қarang: Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. 1-китоб. — Т.: Езувчи, 1996; Исқандаров Б. Тасаввуф фалсафаси (ўқув қўлланма). — Т., 1995.

² Жомий А. Тавлашган асарлар. — Т.: Ғ.Фулом номиядаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1971, 11-15-бетлар.

Абу Наср Форобий ўзининг «Талхису Наволиси Афлотун» («Афлотун қонунлари моҳияти») асарида фозил жамият концепциясини баён қилишни қонунлар ҳақида фикр юри-тишдан бошлайди. Буюк мутафаккирнинг фикрига кўра, инсоннинг хавфсиз яшаши учун биргина фаровонликнинг ўзи етиш-майди. Инсон жасорати эса ташқи урушдаги жасорат эмас, балки одамларнинг ўз иллатлари устидан ғолиб келиб, тинчликни таъминлашларидир¹. Демак, инсонларнинг ўзаро муносабатларини такомиллаштиришга қаратилган ҳаракатидан фаровон жамият сари интилишнинг илк босқичи келиб чиқади.

Форобийнинг қарашларига кўра, «энг мушкул иш — қонунни жорий қилишдир. Қонунга шубҳа билан қараш ҳам-да қонун устидан арз қилиш эса энг осон ишдир.» Бугунги ҳуқуқий давлат барпо этиш жараёнларида бу каби ўтитлар-нинг ўзига хос ўрни бор. Айниқса, унинг қонунга ҳурмат би-лан қарашнинг аҳамияти ҳақидаги фикрлари эътиборга мо-лик. Буюк аллома шундай деб ёзади: «Қонуннинг ўзи ўз ҳолича олийжаноб ва юқори мартабали бўлиши керак ва унинг но-мидан ҳамда у (қонун) ҳақда нимаики гапирилса ҳам муъта-бар ҳисобланиши лозим... Халқ қонунларга эҳтиёж сезиши ва уларни чуқур ўрганиши зарур, чунки улар кейинчалик халқнинг ўзига фойда келтирадилар. Акс ҳолда қонундан кўзланган мақсадга эришиб бўлмайди»².

Демак, Форобий ҳар қандай одамда ҳам таҳсинга лойиқ инсоний қувват ҳам ҳайвоний куч мужассамлигини таъкид-лаган ҳолда қонун айнан таҳсинга сазовор инсоний қувватни ривожлантиришга қаратилган бўлиши зарурлигини уқтира-ди. Шаҳарнинг ҳамма аҳолисига келганда, агар улар таҳсин-га сазовор қувват касб этишга кучлари етмаса, йўл кўрса-тувчи қонун соҳибларининг адолатларига бўйсунishi керак бўлади.

Фозил жамият ҳақидаги тасавурларни бугунги кунда де-мократия деб номланаётган қадриятлар тизимига кўп жи-ҳатдан мослигини кўрамиз. Хусусан, демократиянинг асосий мезонларидан бири бўлган қонунларни жорий қилиш муам-моси ҳам бундан мустасно эмас. Унинг фикрига кўра, чина-кам қонун ўрнатувчи янги қонун қабул қилаётганида мамла-

¹ Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. — Т.:Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993,18-бет.

² Ўша жойда, 21-бет.

катдаги барча табақалар, авлодларга, вилоятлар аҳолисига бахт-саодат, шод-хуррамлик, эркинлик ва фаровонлик келтиришини ҳисобга олади. Қонун турли-туман феъл-атвор ҳамда хислатларга эга бўлган одамлар хайрихоҳлик билан кутиб олишига арзийдиган бўлиши зарур¹.

Маълумки, Форобий фозил жамиятнинг асосий хусусияти деб бахт-саодатга интилишни тушунади ва бахт-саодатга интилмайдиган жамиятни жоҳил жамият деб баҳолайди. Бахт-саодат эса олий даражадаги эзгулик бўлиб, унга соғлиқ, гўзаллик, бойлик каби қадриятлар етаклайди. Жоҳил ва адолатсиз одамлар учун эзгулик йўқ ва улар бахтга эриша олмайдилар. Улар учун ҳатто ҳаёт ҳам бир кулфатдир. Мутафаккир фикрига кўра, саодатга оқиллик ва унга ҳамиша интилиб яшаш орқали эришиш мумкин. Шундай экан, қонун мустаҳкам руҳ ва оқил идрок тарбиясига йўналтирилгандагина фаровонлик томон етаклайди. Демак, раҳбар халқ оммани тарбиялашга, унинг руҳи ва идрокини мустаҳкамлашга ҳаракат қилмоғи зарур.

Бугунги кунда биз барпо этаётган жамиятнинг олий мақсадларидан бири инсонларнинг фаровон ҳаётини таъминлашдир. Жамиятни бошқаришда одамларни фароғатда яшашга имкон берувчи, бирдамликка етакловчи, интизомни шакллантирувчи қонунларни яратиш айни биз кўзлаган мақсадга хизмат қилади. Шунга боғлиқ тарзда айтиб ўтиш жоизки, XX аср бошларида озод юрт қайғусида яшаган Абдулла Авлоний бу ҳақда шундай деган эди: «Интизом деб, қиладурган ибодатларимизни, ишларимизни ҳар бирини ўз вақтида тартиби ила қилмакни айтилур. Агар ер юзида интизом бўлмаса эди. Инсонлар бир дақақа яшолмас эдилар... Алҳосил, ҳар бир миллатнинг тараққий ва таолийси ишларини вақтида низомдан чиқармай тартиб ила юритмакга боғлиқдур... Ишларини тартиб узра юритган кишиларнинг ишлари ерида, ўзлари тинч ва роҳатда умр ўтқарурлар»².

Ўз юртларини озод ва обод кўришни орзу қилган жадид зиёлилар ҳам тарбия масаласига алоҳида эътибор қилганлари бежиз эмас эди. Яна бир бор Авлонийнинг Форобий фикрла-

¹ Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. — Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993, 24-бет.

² Абдулла Авлоний. Тавлашган асарлар. 2-жилд. — Т.: Маънавият, 1998, 52-53-бетлар.

рига ҳамоҳанг мулоҳазаларига эътибор берайлик. «Ҳар бир миллатнинг саодати, давлатларнинг тинчи ва роҳати, — деб таъкидлайди Авлоний, — ёшларнинг яхши тарбиясига боғлиқдур».

Кўриниб турибдики, Форобий ва Авлоний турли даврда яшаганликларига қарамай, одамларни эркин ва фаровон жамиятга тарбия орқали етаклашга даъват қилганлар.

Форобий ғоясига кўра, фозил жамият фақатгина одамлар жамоаси борлиги учунгина фозил деб аталмайди, балки адолатли қонунларга ва бошқарув қоидаларига риоя қилгани, доно раҳбарга эга бўлишга, одамларнинг таҳсинга лойиқ одатлари ва ахлоқини рўёбга чиқаришга шарт-шароит яратган жамият бўлгани учун ҳам фозилдир.

Мамлакатдаги тузумнинг гўзал ва яхши бўлиши ҳукмдорнинг билимдонлиги ва ўзга тузумлардаги фаровонлик ва бошқа ижобий жиҳатлардан хабардорлик билан боғлиқ деган фикр ҳам Форобийни замонавий демократия назариётчилари қаторига қўйишимизга имкон беради. Бунинг устига, фуқаролик жамияти ҳақидаги ҳозирда кўплаб билдирилаётган фикр-мулоҳазалар ҳам мутафаккирнинг назаридан четда қолмаган. Форобий мамлакат аҳолиси хушхулққа эга бўлмаган тақдирда кучли ҳокимиятга эҳтиёж туғилади деб таъкидлайди. «...Ҳокимият ихтиёрий қабул қилинганда кўпроқ маъқул ва ҳар томонлама қулай ҳисобланади... жоҳил одамлар устидан ҳукмронлик ва уларни ҳокимиятга бўйсундириш ҳақиқатан тўғри иш бўлиши билан бирга, эркин ва меҳр-шафқатлиларни бўйсундириш ўта бемаънилиқдир»¹. Дарҳақиқат, комил инсон устидан ҳукмронликка эҳтиёж йўқ. Комилликка интилувчи инсонлар фаолияти фозил жамиятнинг шакллантирувчи омиллардан биридир.

Мутафаккир фозиллар шахрининг зидди бўлган шаҳарлар (жамият) ҳақида ҳам фикрлар билдирадими, бу ҳолат ҳозирги замон жамиятининг айрим жиҳатларига танқидий муносабатда бўлишни талаб қилади. Форобийнинг огоҳлантириши шундаки, жоҳил жамият аҳолиси бахт-саодатга интилмайди, бахт-саодат нималигини билмайди ҳам. Чунки, жоҳил одам ҳеч қачон бахт топмаган ва бахт-саодатга ишонмайди ҳам. Фаровонликка келсак, жоҳил одам (ҳақиқий ободонликни билмасдан) баъзилар назарида бахту давлат бўлиб

¹ Абдулла Авлоний. Тавлаянган асарлар. 2-жилд. — Т.: Маънавият, 1998, 33-бет.

кўринадиган ўткинчи, юзаки нарсаларни, мол-дунёни, жисмоний лаззатларни, хирсу шахватни, обрў, амал, шон-шухратни ҳақиқий бахт, фаровонлик деб ўйлайди. Шу неъматлардан ҳар бири жоҳил одам назарида ҳаётдан мақсад, бахт-саодат бўлиб кўрилади.

Моддий ва маънавий неъматларнинг барчаси биргаликда уйғунлашган чоғдагина ҳақиқий бахт-саодатга эришиш мумкин. Бу неъматларнинг тескариси – тан касалликлари, камбагалчилик, завқ ва лаззатдан маҳрумлик, ҳурмат ва обрўнинг йўқлиги — бахтсизликдир. Ёлғиз жисми талабларини, ҳирсини қондириш, ишрат, кайф-сафога интилиш бахт-саодатни билдирмайди. Эҳтирослар тизгинини жиловламай, шахсий истакларини тинимсиз қондиришга интилишлар ҳам шулар жумласидандир. Форобий, шунингдек, бир-бирларини мақташни, кўкка кўтариш, бир-бирларининг олдида ёки бегоналар кўзига улуғвор, шон-шавкатли бўлиб кўринишга сохта уринишларни ҳам жоҳилликнинг кўриниши сифатида баҳолайди.

Фаровонликка интиладиган жамият аъзоларининг ўз гоялари, ихтиёрий амал қилишга жазм этган қадриятларига собитлигини талаб этади. Форобий фикрига кўра, фозил жамият аҳолисининг назарий қарашлари ва амалий ишларига нисбатан бегона гоялар аста кириб олиб, уларнинг қарашларини ўзгартириб юбормаслиги керак. *Зеро, инсон бахт-саодат нималигини тушунган бўлса-ю, унга эришишни мақсад қилиб олмаса, гоя ва хоҳишига айлантирмаган бўлса, унга нисбатан озгина бўлса-да, шавқ ва завқ сезмаса, истак ва мулоҳазасини, куч ва қувватини бошқа нарсаларга сарфласа, бу қилмишлари ноўриндир.* Инсонлик моҳияти ҳақиқий бахт-саодатга эришув экан, инсон бу мақсадни ўзининг олий гояси ва истагига айлантириб, бу йўлда барча имкониятлардан фойдаланса, у бахт-саодатга эришади. Инсон, аввало, бахт-саодатнинг нима ва нималардан иборат эканлигини билиши, унга эришувни ўзига гоя ва энг олий мақсад қилиб олиши, бутун вужуди билан мафтун бўлиши керак. Кейин бу бахт-саодатга олиб борадиган амал ва воситаларнинг нималардан иборат эканлигини билиб олиши зарур. Сўнгра эса бахт-саодатга эриштирадиган ишларни шахсан бажаришга киришмоғи лозим бўлади. Форобийнинг ушбу фикрлари бугунги кунда ўз миллий гоясининг пировард мақсади сифати-

да фуқаролик жамиятини барпо этишни кўзлаётган жамиятимизнинг мақсадларига ҳамоҳанг эканлигини англаш мушкул иш эмас.

Хуллас, фаровон жамият гоёси мустақил ва барқарор тараққиёт йўлига кираётган жамиятлар учун икки ҳисса қадрлидир. Шу маънода, унинг умуминсоний жиҳатларига, демократик моҳиятига улкан эътибор берилаётганлиги табиийдир. Президент Ислоҳ Каримов миллий ва умуминсоний қадриятларга таянган ҳолда озод ва обод Ватан, демократик жамият қуриш жараёнига давлат сиёсати даражасида эътибор қаратаётганлиги ҳам шундан. Зеро, *мамлакатимизда фаровон, илғор жамият барпо этиш — мақсад, амалга оширилаётган ислоҳотлар — восита бўлиб, жамиятимизда ҳукм сураётган ижтимоий-сиёсий барқарорлик, ўз навбатида, ислоҳотлар учун шарт-шароитдир.*

**Миллий гоё —
эркин ва фаровон
ҳаёт қуриш омили
сифатида**

Мамлакатимизда демократик институтлар ва фуқаролик жамияти асосларининг шаклланиши ҳақида фикр юритар экан, Президент Ислоҳ Каримов жамиятнинг демократиялашувини узоқ муддатли жараён сифатида баҳолайди, демократия гоёларини шунчаки баён қилиш, юқоридан тушириш билан уни одамларимиз ҳаётига сингдириб бўлмаслигини уқтиради. «Демократия, — деб таъкидлайди И.А.Каримов, — жамиятнинг қадриятига, ҳар бир инсоннинг бойлигига айланмоғи керак. Бу эса бир зумда бўладиган иш эмас. Халқнинг маданиятидан жой ололмаган демократия турмуш тарзининг таркибий қисми ҳам бўла олмайди. Бу тайёргарлик кўриш ва демократия тамойилларини ўзлаштиришдан иборат анча узоқ муддатли жараёндир»¹.

Демократияни жамиятнинг устувор қадриятига, унинг барқарор тараққиёти омилига айлантириш учун адолатли жамият орзуси йўлида инсоният тўплаган тажриба ва амалиётни муттасил ўзлаштириш зарур. Бунда шарқона демократия тамойиллари таянч бўлиб хизмат қилади.

Аммо, инсон табиати зиддиятлидир. У бошқалар инти-

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жылд. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 160-бет.

лишларига тескари бўлган интилишларга эга бўлиши ва шу вақтнинг ўзида ўзгалар билан ҳамкорликка мойил бўлиши мумкин. Инсон табиатига хос ана шу қарама-қаршилиқ унинг жамиятдаги ҳаёти ва хатти-ҳаракатларини ҳам белгилайди. Одамлар бир томондан шахсий эркинликка интилсалар, иккинчи томондан ижтимоий тенгликни талаб қилишга мойил бўладилар. Одамлар ўз манфаатларини кўзлашлари билан бирга умумижтимоий манфаатларга ҳам интиладилар. Аммо бу қарама-қарши майл (тенденция)ларни, шахсий манфаат билан жамият манфаатларини қандай қилиб мувофиқлаштириш мумкин? Жамият бу муаммонинг ечимига демократия механизмларини ишга солиш орқалигина кела олади. Айнан демократия ва умумий манфаатлар вобасталиги ижтимоий муносабатларни мувозанатга келтиришга хизмат қилади. Демократия доимий кутб — «зиддият — келишув — бирдамлик» орқали ўзига йўл очар экан, кишиларнинг ўзаро розилиги, келишувига таянади. Гап шундаки, демократия — бу ёлғиз ўз мақсад ва талабларини амалга ошириш воситаси бўлмай, балки ўзаро муносабатларнинг мақбул қоидаларига риоя этишдир. Умуминсоний, хусусан, демократик кадриятларга таянган миллий истиқлол ғояси ана шу кутбий интилишларни мувофиқлаштириш орқали умумий манфаатларни ўзида ифода этади.

**Жамият
барқарорлиги —
эркин ва фаровон
ҳаёт қуриш омили**

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёти йилларида шу нарса аниқ исботини топдики, озод ва фаровон ҳаётни барпо этишнинг асосий омилларидан бири — барқарорликдир. Охириги йилларда жаҳон ҳам-жамятида барқарор ривожланиш

концепцияси кенг оммавийлашмоқда. Хусусан, БМТ ҳужжатларида ҳам барқарор тараққиёт олий кадрият сифатида талқин қилиниши баробарида унинг универсал хусусиятлари, турли моделларининг кучли ва заиф томонлари таҳлил этилади.

Мутахассислар орасида барқарорлик деганда демократик тузилмаларнинг тез ўзгарувчан ижтимоий жараёнларга нисбатан акс-таъсир кўрсата олиш қобилияти тушувилади. Бунда барқарорлик демократиянинг вазифаси деб қаралади, у кишиларнинг фуқаролик жамияти институтлари воситасида давлатни бошқаришдаги иштирокини ҳам ўз ичига қамраб

олиши зарур. «Кучли давлатдан — кучли жамиятга ўтиш» қондаси ҳозирда демократик институтларни жорий этишни жадаллаштириш, жамиятдаги ижтимоий барқарорлик жамоатчиликнинг фаоллигига асосланиши зарурлигини кўрсатмоқда.

Ўз ўрнида айтиб ўтиш жоизки, «барқарорлик» тушунчаси кўплаб ёндашувларни ўзига жамлаган. Уларни қуйидаги кўринишда умумлаштириб келтириш мумкин: а) жамиятда ноқонуний зўрлик ва куч ишлатиш таҳдидининг бўлмаслиги; б) бирмунча узоқ вақт давомида бир ҳукуматнинг амал қилиши, унинг ўзгарувчан шароитларга самарали тарзда мослашувчанлиги; в) конституцион тартибнинг барқарорлиги; г) легитим ҳокимиятнинг барқарор мавжудлиги; д) сиёсий тизимда тузилмавий ўзгаришларни бошқариш имкониятининг мавжудлиги; и) сиёсий кучларнинг мувозанати ва б.

Фикримизча, бундай хусусиятлар демократлашув жараёнини бошдан кечираётган жамиятларга хос умумий меъёрлардир. Аммо умумийлик доимо хусусийликдан таркиб топади. Бизнинг мамлакатимизда барқарор тараққиёт, унинг асосий омиллари ва шартлари Ислом Каримовнинг «Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» китобида батафсил келтирилган. Мамлакатимизнинг барқарор тараққиёти мавжуд шарт-шароит билан боғлиқ ҳолда таҳлил этилган ва унинг шартлари кўрсатилган. Булар: а) маънавий қадриятлар ва миллий ўзликни англашнинг тикланиши; б) давлатчиликни шакллантириш ва мудофаа қобилиятини мустаҳкамлаш; в) демократик институтларни ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантириш; г) бозор муносабатларининг қарор топиши ва мулкдорлар синфининг шаклланиши; д) кучли ижтимоий сиёсат ва аҳоли ижтимоий фаоллигининг ортиши¹.

Бир сўз билан айтганда, барқарорлик бирор-бир сиёсий объект ёки институтнинг ҳолатинигина эмас, балки ички ва ташқи муносабатлар тизимини ҳам ифодалаши зарур. Ижтимоий-сиёсий барқарорлик демократик тартиб билан бирга узвийликни, давомийликни ҳам талаб этишини айтиб ўтиш зарур.

---

¹ Қаранг: Каримов И.А. Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 125-190-бетлар.

Шундай қилиб, демократиятни таъминлаш бошқарув тизимини, фуқаролик тартибини, бошқарувнинг қонунийлиги ва ишончилигини ифодаловчи ижтимоий-сиёсий барқарорлик шароитидагина амалга оширилиши мумкин. Ўз навбатида, демократик тараққиёт озод ва обод Ватан барпо этиш йўлини таъминлайди.

Демократик жараёнлар самараси фақатгина сиёсий институтларга эмас, фуқароларнинг ушбу жараёнларда иштирок этишига ҳам боғлиқ. Сиёсий ҳаётдаги иштирок демократик тартибот ва жараённинг муҳим мезони бўлиб, унда сиёсий субъектларнинг сиёсий муносабатлар ва ҳокимият тизимига жалб этилганлиги даражаси, айниқса, сайловлар жараёнида яққол кўзга ташланади. Шу маънода, демократия жамиятда сайловчилар овози учун ошқора, барчанинг кўзи олдида ҳалол рақобатга киришишни ва аҳолининг кенг гуруҳларининг сиёсий жараёнга «киритилганлигини» тақозо этади.

**Ўрта ижтимоий
қатламнинг шаклланиши
ва фаровон ҳаёт
қуришнинг ўзаро
алоқадорлиги**

Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш ғояси эркинлаштириш, эркин меҳнат фаолияти ва тадбиркорликни ривожлантириш жараёнлари билан узвий боғлиқ. Боқимандалик ёки сохта «умумий тенглик» ғоясига асосла-

ниб эркин ва фаровон ҳаёт қуриб бўлмайди. Дунёдаги бирорта жамият бу йўл билан фаровон ҳаётга эришган эмас. Эркин иқтисодий фаолиятга асосланган бозор иқтисодиёти учун хос бўлган эркин ва соғлом рақобат муҳитида ўрта мулкдорлар қатлами шаклланиб боради. Бу эса, ўз навбатида, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуришнинг социал негизи ҳисобланади.

Хўш, ўрта ижтимоий қатламнинг ўзи нима? Ўрта ижтимоий қатлам — бу ўз шахсий мулки, яъни турар жойлари, шахсий транспорт воситаларига эга бўлган, ўз оиласининг ҳаётини муносиб тарзда таъминлай оладиган, ўзининг ва оила аъзоларининг фундаментал эҳтиёжларини (таълим олиш, дам олиш, сифатли тиббий хизматдан фойдаланиш) қондириш учун етарли моддий имкониятлари мавжуд бўлган, маънавий ҳаёти мазмунли бўлган ва энг муҳими — бу имкониятни ўз иш ҳақи ва даромадлари эвазига таъминлай оладиган ҳамда

фаол равишда жамият ижтимоий-сиёсий ҳаётида иштирок этадиган фуқаролардир.

Жамиятнинг айнан ўрта қатлами миллий бойликнинг асосий қисмини яратади, давлат қарамоғида боқимандаларча кун кечирмайди ва жамиятнинг “умуртқа суяги” ни ташкил этади. Бундай қатламнинг шаклланиши, шунингдек, жамиятнинг кескин табақалашувига — ошиб-тошиб кетган бойлару, камбағал-қашшоқларга бўлиниб кетишига йўл қўймайди. Жамиятда турли ижтимоий гуруҳларнинг манфаатларини уйғунлаштириш, фуқаролар бирдамлигини таъминлаш асосида умумий фаровонликни ўрнатишнинг энг синалган воситаларидан бири ҳам жамиятда ўрта қатламни барпо этиш эканлигини кўрсатади.

Мамлакатимизда бозор муносабатларининг шаклланиб бориши жараёнида даромадлари, турмуш даражаси ва сифатига кўра бир-бирларидан фарқланувчи қатламлар шаклланоқда. Бу табиий ҳол. Аммо бундай ҳолатни ҳамма ҳам тўғри баҳолайвермайди. Бунга айрим шахсларнинг бойликка ружу қўйиши, очкўзлик, исрофгарчилик, ўзаро ёрдам ва қариндош-уруғчиликнинг яхши жиҳатларини менсимаслик, ўзини кўз-кўз қилишдек иллатлар ҳам сабаб бўлмоқда. Бунга айримлар учун ҳаёт тарзига айланган таъмагирлик, порахўрлик, тўрачилик каби жирканч қиёфага кираётган ҳолатларни қўшадиган бўлсак, ҳалол меҳнат кишисининг руҳий изтиробларини тушуниш қийин эмас. Шу маънода Президентимизнинг бозор механизмларини ҳаётга тадбиқ этиш билан бирга қонунчилиكنи мустаҳкамлаш ва бунда маънавий асое бўлиб хизмат қиладиган ахлоқ нормаларини ҳам ижтимоий ҳаётда кенг ёйиш тўғрисида куюниб гапириши бежиз эмас. Унинг қалб сўзлари адолатли жамият қуришга нисбатан ҳалқимизнинг интилишини ифодалайди.

Бозор муносабатлари қарор топаётган ҳозирги кунда баъзилар фақат яхши еб-ичиш, кийинишнигина ўз ҳаётларининг бош мақсади деб биладилар. Бундайлар ўртасида кўзга ташланиб турувчи истеъмолчилик ҳол нисбатан “зиёнсиз” бўлиб туюлган маънавийят ва ахлоқни менсимасликдан бошланиб, охир-оқибат қонунни четлаб ўтиш, кейинчалик уни бузиш каби жамият учун ўта хавфли оқибатларга олиб келиши тайин.

Ҳозирда мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий тараққиётини барқарор тараққиёт манфаатлари асосида йўлга қўйишнинг

назарий-амалий ва илмий асосларини ишлаб чиқиш талаб этилади. Айниқса, ижтимоий жараёнлар ривожини олдиндан кўра билиш, уни прогностлаш, зарур ўзгартиришлар киритиб, уларнинг самарасига гувоҳ бўлгач, тажрибаларни кенгроқ кўламда тадбиқ этиш кўзланган мақсадга олиб келиши мумкин.

Шундай экан, ҳозирги даврда ижтимоий жараёнларнинг ривожланиш тенденцияларини олдиндан башорат қилиш, ислохотлар учун ўта муҳим йўналишларни лойиҳалаштириш, моделлаштириш катта аҳамиятга эга. Зеро, уларнинг натижалари ва хулосалари ислохотни юритиш сиёсатида катта ёрдам беради.

Мамлакатимизда эркинлик тамойилларининг борган сари кенг илдиз отиши, эркин меҳнат фаолияти, тадбиркорликнинг ривожланишида мулкдорлар қатламивнинг шаклланиши ва мустақкамланиши учун замин яратмоқда.

Президент Ислон Каримов 2004 йил 7 февралда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил якунлари ҳамда 2004 йилда иқтисодий ва янада эркинлаштиришнинг асосий йўналишларига бағишланган мажлисида қилган маърузасида жамиятимизда тадбиркорлик руҳини қарор топтириш йўлидаги, хусусан, кичик ва ўрта бизнес ривожига тўсиқ бўлаётган бюрократик иллатларни асосли танқид қилди, бу соҳадаги долзарб чора-тадбирларни белгилаб берди.

Умуминсоний тамойилларга асосланган фаровон ҳаёт қуриш ғояси халқ ҳукуматга эмас, ҳукумат халққа хизмат қилишини талаб этади. Лекин бунга эришиш учун демократияни яратиш, уни ижод қилиш, унга кўникиш, у билан яшаш кўникмалари, тажрибаси, бир сўз билан айтганда, демократик маданият ҳам зарур. Демократик жараёнлар тарихи шундан гувоҳлик берадики, уни ўрганишдаги энг осон йўл — тақлид, энг ишончлиси — ўрганиш ва энг аччиғи — тажрибадир. Омманинг сиёсий-ҳуқуқий маданиятини такомиллаштиришда демократия маданияти муҳим ўрин тутади. Ўз шахсий манфаатидан келиб чиқиб, ўз ҳуқуқларидан фойдалана олувчи, ўз тақдири учун масъулиятни қўлга ола билиш билан бирга ўзи ва фарзандлари учун эркинликни амалга оширишнинг ижтимоий ва сиёсий воситаларини ўрганиш қобилияти ҳам зарур. Демократия иложи бориша кўпроқ одамларнинг сиёсий, ҳуқуқий, қолаверса, умумий мада-

нияти билан, уларнинг жамият ҳаётидаги кенг иштироки билан боғлиқ.

Одамларнинг турмуш даражаси ва фаровон ҳаётнинг боғлиқлиги

Биз интилаётган барқарор та- раққиётга эришишда инсонларнинг турмуши яхши бўлиши, маълумотли бўлишлари, ҳалол даромад топа олишлари, ижтимоий таъминотга боғланиб қолмасликлари

ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Муҳими, фаровон ҳаётга эришиш учун одамлар эркин меҳнат маҳсулининг «таъмини» тоғиб кўришлари, ҳалол йўл билан юқори даромад қилиш ҳадисини олишлари зарур. Фуқаролар иқтисодий эркинлигининг ошиши эса уларнинг сиёсий эркинлигини ҳам юксалтиради, ижтимоий-сиёсий жиҳатдан фаоллаштиради.

Мамлакатимизда фаровон ҳаётни барпо этиш йўлида даставвал, иқтисодиётни турғувлаштиришга қаратилган саъй-ҳаракатлар даври кейинчалик амалда демократик институтларни барпо этиш, иқтисодда сезиларли жонланиш жараёнлари билан бирга кечди. Юзлаб замонавий саноат корхоналари ва иншоотлари барпо этилди. Эндиликда иқтисодий юксалиш даври бошланиб, бунда жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олувчи жараёнлар янада жонланиб, одамларимизнинг ҳаёти яхшиланмоқда. Лекин, иқтисодий фаровонлик ва сиёсий самарадорликнинг ўзи эркин ва фаровон ҳаёт учун етарлими? Бу фақатгина иқтисодий ва ижтимоий шарт-шароитларгагина эмас, балки сиёсий институтлар тизимига ҳам боғлиқ бўлиб қолмоқда. Бошқача айтганда, Ўзбекистонда демократия мустаҳкам оёққа туриши жараёнида уни эркин ва фаровон ҳаёт қуриш воситасига айлантириб бориш зарур. Фуқароларимиз эса иқтисодий ҳаётда ҳам, инсонлараро муносабатларда ҳам бир томондан эркинликни, иккинчи томондан тартиб-интизомни нозик уйғунлаштира олиш салоҳиятини ҳисобга олувчи маданиятини эгаллашлари лозим бўлади.

Албатта, ўтиш даврида иқтисодий демократия муҳим роль ўйнайди, зеро у аҳолининг ўз даромадларига кўра юқори ва қуйи қатламлари ўртасидаги тенгсизлик даражаси тез ўсиб боришини олдини олади. Ўзбекистонда мулкий қутбланиш, жамиятнинг ошиб-тоғиб кетган бойлар ва камбағал-қашшоқларга ажралиб қолишга йўл қўймаслик сиёсатининг белги-

лаб берилганлиги куртак отаётган демократияни муҳофаза-
лаш эҳтиёжидан ҳам келиб чиқади. Бу сиёсатнинг изчил амалга
оширилиши мамлакатимизда демократиянинг келажагини кўп
жиҳатдан белгилайди.

Эркинлик ва тараққиёт гояларининг муштараклиги

Маълумки, мамлака-
тимизда эркинлаштириш
жамият демократлашуви-
нинг муҳим йўналиши си-

фатида эътироф этилади. Бу ҳам бизнинг гоямиз ҳисоблана-
ди. Лекин бу, ўз навбатида, эркинликни ўзига хос ижтимо-
ий-сиёсий қадрият сифатида англашни талаб этади.

Ўз ўрнида шахсий мазмунда эркинлик тушунчасининг ижоб-
бий ва салбий жиҳатларга эга эканлигини таъкидлаган бўлардиқ.
Унинг *ижобий жиҳати* шахснинг ўз манфаатларига мувофиқ
равишда хатти-ҳаракатлар содир қилиш имкониятини ифода-
лайди. Бунда шахс маълум хатти-ҳаракат содир қилиши мум-
кинки, унинг бу интилишлари, ўз навбатида, бошқаларнинг
манфаатларига зид келмаган тақдирда адолат чегараси, эрklar
тенглиги уйғунлашади. Аксинча, шахс хатти-ҳаракати ташқи таъ-
сирлардан бутунлай озод бўлган тақдирда ва у ўз мақсадларига
эришишга интилиши чоғида ҳеч бир акс таъсирни тан олмаган
тақдирда эркинликнинг *салбий ҳолати* юз беради.

Албатта, эркинликнинг ҳар икки жиҳати ўртасида му-
раккаб, зиддиятли ва ҳатто қарама-қарши муносабатлар мав-
жуд. Эркинликнинг ижобий ва салбий хусусиятлари мувозан-
нати шахс эркинлигини белгилайди. Шарқ ва Ғарб жамият-
шунослари аввалдан шахс эркинлигининг руҳий-лирик (На-
войй, Бедил), ижтимоий-руҳий (Фаробий, Лебон, Тард,
Ортега-И-Гассет), руҳий-индивидуал (Фрейд), контракцион
(Дьюи, Мид), хатти-ҳаракатли (Вебер), социометрик (Мо-
рено), ижтимоий (Франкфурт мактаби), феноменологик
(Шюц), бегоналашув (Фромм), аномик (Дюркгейм, Мертон),
манфаатли (Рассел), зиддиятли (Дарендорф), экзистенциал
(Хабермас) талқинини баён этиб келганлар. Аммо ҳозирда
масаланинг асос моҳиятини шахс эркинлигини таъминлашда
сиёсий ва ҳуқуқий-юридик институтларнинг адолатли тузил-
масини шакллантиришга эътибор қилиш ташкил этмоқда.

Ўз ўрнида яна шуни таъкидлаб ўтиш зарурки, сиёсий
фикриёт тарихида эркинлик ва тенглик висбати муаммолари

бахсларга сабаб бўлиб келмоқда. Аслида, энг асосий муаммо — бу қадриятлардан қай бирига кўпроқ аҳамият беришда эмас, балки уларни ўзаро мувофиқлаштиришдадир. Аслида, фуқароларнинг ўз тараққиётлари бўйича имкониятларга тенг ҳуқуқларини кафолатлаш муҳимроқ. Акс ҳолда тенгликка путур етади, агар бундан кўпроги талаб қилинса — эркинликка зарар етади. Бошқача айтганда, шахс эркинлиги, тенг имкониятлар, ҳуқуқлар ҳамда бурчлар тизимига асосланган ҳар қандай демократик жамият эркинликлар ва тенглик зиддиятларида шахс тақомилига таяниш зарур. Зеро, фаровон ҳаётни таъминлаш, аввало, шахснинг фаоллигига боғлиқ.

Ўзбекистон фаровон жамият қуриш йўлида аниқ натижаларга эришмоқда. Шу ўринда инсоннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ва ролининг миллий ва умуминсоний мезонларини англаш муҳим. Бунинг яна бир жиҳати шундаки, демократик тараққиёт йўлига ўтган ва ўтаётган мамлакатларда инсоннинг жамиятдаги ўрни масалаларига қарашда туб ўзгаришлар содир бўлмоқда. Инсоният тараққиёти тўғрисида сифат жиҳатдан янги концепциялар ҳам қарор топдики, бу жаҳон ҳамжамиятининг диққат эътиборига сазовор бўлди.

Тадқиқотчиларнинг кўрсатишича, иқтисодий юксалиш ва инсоний тараққиёт ўртасида бевосита боғлиқлик мавжуд. Одамларга сарфланадиган инвестициялар одамларнинг ўзига керакдир. Ўзига тўқ, соғлом аҳоли, яхши таълим олган ва малакали ишчи кучи жамият юксалишида асосий омил ҳисобланади. Халқаро экспертларнинг ҳисобларига кўра, иқтисодий самарадорликнинг 60 фоизи инсон омили воситасида ва қолган 40 фоизи табиий капитал аталмиш заҳиралар (ер ости бойликлари ва б.) ва техник капитал — машиналар, жиҳозлар ва ҳ.к. эвазига таъминланади. XXI асрда инсон омилини сафарбар қилмай ижтимоий тараққиётга эришиб бўлмайди. Инсоният тараққиёти муаммоларини сиёсат марказига қўйиш механизмлари йирик мутахассисларни ўйлантирмоқда. Бу соҳада йирик ўзгаришлар юз бериши керак. Янги аср учун тараққиёт стратегиясини тавлашда инсон учун, унинг имкониятларини очиш учун, яъни инсонни ривожлантиришга мамлакатимизда алоҳида эътибор берилмоқда.

Дарҳақиқат, ҳар бир инсон салоҳияти аввалгидан ҳам кўп аҳамиятга эга бўлмоқда. Даромадни аҳоли жон бошига ҳисоблаганда энг юқори даражага эга бўлган дунё давлатлари ора-

сида табиий заҳиралари ниҳоятда кам давлатлар оз эмас (Япония, Швейцария, Дания). Шу вақтнинг ўзида табиий заҳираларга ўта бой бир қатор мамлакатлар (Россия, Бразилия, Аргентина) аҳоли жон бошига ҳисоблаганда паст даромадлар даражасига эга. Демак, мамлакат тараққиёти меҳнат кишисининг яратувчилик кучини сафарбар этишга кўп жиҳатдан боғлиқ. Ҳар бир жамият аъзосининг ҳиссаси эвазига мамлакатнинг юксалиши мумкинлиги Германия, Япония, Жанубий Корея, Хитой тажрибасидан маълум.

Узоқ муддатли даврда иқтисодий юксалиш ва инсоний тараққиёт йўналишлари бир-бирига мос келса ҳам, бу алоқа ҳар бир мамлакат учун давлат сиёсатига боғлиқ бўлади. Айрим мамлакатлар пухта ўйланган давлат сиёсати туфайли аҳоли соғлигини сақлаш, таълим даражасини ошириш ишида иқтисодий юксалишдан олинган самарадан фойдаланишда катта ютуқларга эришмоқда. Ўзбекистон ҳукумати бу йўналишдаги кўпгина дастурларни эълон қилди ва уларни амалга оширмоқда. Бу эса мустақиллик шароитида инсон ислохотлар учун эмас, ислохотлар инсон учун хизмат қилиши, инсоннинг жамиятга муносабати унинг жамиятда ўз ўрнини топишига боғлиқлигини теран англашга олиб келади. Демак, инсон омили асосида фаровон ҳаётга эришилади. Бугунги кунда бу ҳам миллий истиқлол ғоясида акс этаётган қадриятларимиздан биридир.

**Ёшлар — эркин
ва фаровон
ҳаёт бунёдкорлари**

Президент И.А.Каримовнинг «Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз ва кам бўлмаймиз» деган қақиринининг заминида бой мазмун мужассам. Бунда бугунги ютуқларимиздан фахр туйғуси ҳам, эркин бунёдкорлик фаолиятига чорлов ҳам, мамлакатимизнинг буюк келажагига ишонч ҳам ўз ифодасини топган. Лекин бу аввало ёшларимизга, ўсиб келаётган авлодга ғамхўрлик, меҳр-муҳаббат, уларнинг куч ва имкониятларига катта ишончни англатади. Мустақиллик даврида ҳар бир ёшнинг қобилиятлари ва имкониятларини намоён қила олишлари учун тўлиқ имкониятлар яратиш том маънода давлат сиёсатига айланди. Бунда ёшларни жисмонан бақувват, маънан баркамол, ақлан юксак, руҳан уйғоқ авлод қилиб тарбиялаш миллат ғояси сифатида илгари сурилди. Таълим со-

ҳасини тубдан ислоҳ қилишдан тортиб, болалар ва ўсмирлар спортини ривожлантиришгача бўлган барча кенг миқёсдаги ислохотларнинг мақсади ҳам шунга қаратилган.

“Яшаш қаерда яхши бўлса, шу ер мен учун Ватан” деб юрганлар топилади. Бундай қарашда, ҳақиқий ватанпарварлик туйғусининг мужассам эмаслигини кўрамиз. Чунки, биринчидан, “яшаш”дан маъно ва мақсад фақат яхши еб-ичиш, роҳат ва фароғатни ўйлаш, ўзи учун “барча қулайликларга” эга бўлган “ҳузур-халоват”дангина иборат эмас. Фақат шу билан ҳаётнинг маъно-мазмунини, яшашдан мақсад белгиланмайди; Иккинчидан, бундай тоифа одамлар, ҳақиқий Ватан туйғусини англамайдилар ёки уни англашдан йироқ, Ўзининг шахсий манфаатларини ҳамма ҳам ўйлайди, лекин уни фақат ўз қобигида “ялонғоч” ҳолда тасаввур этиб, “Ватан” туйғусини идрок этмаслик, охир оқибатда бу одамни туғилган жой, улғайтириб ҳаётга йўлланма берган ота-она, жамоа, эл-юрт, халқ, миллатининг мақсад ва муддаоларидан, орзу-истакларидан, тарихи, қадриятларидан ўзини бегона тутишга олиб келади. Бундай одамда Ватанни англамаслик ва ундан “бегоналик” туйғуси мужассам. Бундай одамда Ватанда яшаб, Ватандан ташқарида ўзини кўриш билан боғлиқ руҳий ҳолат мужассам.

Уни бунга нима ундайди дейиш мумкин? Қандай сабаблар шунга олиб келади? Бунинг сабабини шундай тоифа “одамларнинг ўзлигидан” қидирмасдан, саволга жавоб топиб бўлмайди. Одам ўзлигини қандай анласа, Ватанини ҳам шундай англайди. Ўзлигини англамаган одам Ватанини ҳам англамайди. Уни Ватани, тарихи қизиқтирмайди. У ўзи учун яшашнинг маъносини қаерда бўлмасин яхши яшашда деб билади. У ўзининг халқи, ота-онаси, миллати, мамлакати олдида ҳам фарзандлик, фуқаролик бурчини сезмайди. Унинг мақсади нима қилиб бўлса ҳам “пул топиш”, яхши яшаш”. Шу қоида унинг учун “ота-онадан”, эл-халқдан ҳам юқори, Ватанидан ташқари “Ватан” бўлиб кўринади.

Бундай одамларнинг маънавий дунёси жуда “мўрт” ва моддийлик асосига қурилган. Бир томонлама, инсоний моҳиятдан йироқ, Ватанидан бегона “мени”га эгадир. Ҳар бир инсон ўз “мени”га албатта эга бўлиши табиий ҳол. Лекин унинг “мени” бошқа “инсонлар” “мени” билан, халқи, миллатининг “борлиғи” билан муштарак ҳолда шаклланади. Ҳақиқий Ва-

танпарвар инсонлар ўзининг “мени”ни Ватанининг тақдиридан, миллати, халқининг маданий қадриятларидан, орзу-истакларидан айри ҳолда тасаввур эта олмайди. “Мен”нинг ўзига хослиги ана шу миллий руҳиятга таянса, унга амал қилиб умуминсоний моҳият касб этсагина киши ўзининг ҳақиқий “мени”га эга бўлади. Албатта, ҳар бир инсон учун Ватандан азиз ва муътабар, муқаддас макон йўқ. Ватан дегани киндик қони тўкилган шунчаки жой эмас, у ундан кўра азиз бўлган халқининг ўтмиши, бутуни ва келажаги ҳамдир. Шунинг учун ҳам “Ватан” муқаддас. Ватан учун ҳар бир инсон ўзлигини бахшида этса, Ватан ободлиги, озодлиги йўлида, ўзининг фарзандлик бурчини адо этган бўлади. “Ватан учун чала иш қилиб бўлмайди”. Ватан учун чала иш қилиш, бу энг катта гуноҳ ёки унинг учун ҳеч нарса қилмасликдир.

Шунинг учун ҳам, Ватанингламаслик, унинг учун ўзлигини бағишламаслик маърифатдан, маънавиятдан йироқ, ўзлигини англамаган одамнинг ишидир. Бундай одамлар “бахт”, “саодатни” фақат моддий нарсаларда кўрадилар. Моддий бойликка эга бўлишни бахт деб тасаввур этадилар. Лекин, “бойлик”нинг фақат моддий томонини кўришнинг ўзи етарли эмас. Ҳақиқий бахтни моддий ва маънавий бойликни ўзида уйғун мужассам эта олган одамгина аниқ ва мукаммал ҳис эта олади. Инсоннинг қорни тўқ, моддий ҳаёти бутун бўлиши, лекин бахтиёр бўлмаслиги мумкин. Ҳаётнинг ана шу дилеммаси, доимо инсонларни ўзининг синовидан ўтказиб келган ва келмоқда.

Шунинг учун ҳам инсон Ватандан ташқарида яхши яшаши, қорни тўқ, усти бутун, халқимиз тили билан айтганда “егани олдида, емагани ортида” бўлиши мумкин, лекин у ҳақиқий бахтли бўлмаслиги мумкин. Бахтни инсон ўзидан, ўз Ватанидан қидириши, топиши мумкин холос. Уни четдан қидириш, охир оқибатда афсуслик, маънан қониқмаслик йўлидир.

Инсон ёшлик даврида, унинг ўзига хос балеандпарвозли юқори кайфияти, шижоатга ундайдиган руҳий қувватлари мустаҳкам бўлади. Унинг Ватан меҳри билан уйғун бўлишига эришиш, шуни ҳис этиб яшаш, кишини Ватанга хизмат қилишга ундайди. Инсон Ватанда яшаб, ундан ташқарида бўлиши ҳам ёки Ватанидан ташқарида бўлиб, ўзининг Ватанидан ҳеч қачон айри ҳолда ҳис этмаслиги ҳам мумкин. Гап, унинг қаерда яшаши тўғрисида эмас, энг муҳими, Ватанга

муносабати, Ватан учун нима қилаётганлигидадир. Ватанни ўйласа, Ватан учун қайгурса, халқининг эркин ва фаровон ҳаётга эришишида озгина бўлсада, ўзининг ҳиссасини қўша олса, шунинг ўзи ҳақиқий ватанпарварликдир. Бу Ватаннинг шарафи, шони-шуҳратини баланд тутиш, уни қадрлаш ва қадрига етиб, қайгура олиш билан боғлиқ маънавий ҳодисадир. Бу Ватани бор ҳар бир одамга берилган улуг неъматдан, ҳар бир киши тириклик пайтида тўғри фойдалана олиши керак.

Эркин ҳаёт — бу инсоннинг ўз ихтиёри, қобилиятини эркин намоён эта олишидир. Ҳаёт эркин бўлган жойда тараққиёт бўлади. Шунда инсон ўз салоҳиятини юзага чиқара олади. Унинг салоҳияти тараққиётнинг муҳим омилига айланади. Эркин ҳаёт инсонга қобилиятини, салоҳиятини юзага чиқаришга, ўзи севган касб, меҳнат фаолиятини эркин танлашига ва ҳаммага бир хил имконият ярата олишга ҳаётдир. Бу фаровон ҳаётга эришишнинг муҳим ўлчовидир. Ана шундай ҳаётни яратишни ўзининг олдига мақсад қилиб қўйган мамлакатда, фуқаролар озод ва обод Ватанга эга бўладилар. Бу унинг миллий истиқлол ғоясининг бош ғояси эканлиги, шубҳасиз, чуқур фалсафий маъно ва аҳамият касб этади.

“Эркин ҳаёт” дегани бу хоҳлаган ишни қилиш, эл, халқ, Ватан олдида ҳеч қандай маъсулият сезмаслик дегани эмас. Бу инсонларга ўз касбини эркин танлаш, ўзининг қобилиятига мос ишни, бировнинг таъсири, кўрсатмаси билан эмас, ўз хоҳиш-истаги билан бажариши учун имконият эканлигини билдиради. Инсон уни ўз халқи, Ватани равнақи йўлида фойдаланишни кўнглида тугиб ишлаши лозим. Унинг қўли, ақл-заковати буюк бунёдкорлик ишларига йўналтирилиши муҳим. Ҳаёт эркинлиги кенг маъно касб этади. Уни жамият миқёсида кўрганда: мулк хилма-хиллиги, бозор иқтисодиёти билан боғлиқ эркин рақобат, сиёсий институтлар, фикрлар хилма-хиллиги ҳам ижтимоий ҳаётнинг асосларини эркинлик тамойилига қўйилганлигини билдиради. Эркин ҳаёт дегани бу рақобатга кириша олиш имкониятидир. Ўз салоҳиятини юзага чиқариш учун баҳслашиш, ўзлигини намоён эта олиш, бунёдкорлик йўлида орзу-мақсадларга етишиш учун янаш, шунга интилиш, хоҳиш-истак сезишдир.

Бугун Ўзбекистон ёшлари мустақиллик туфайли дунёнинг турли жойларида ўқияшти, ишлаяшти. Улар орасида хизмат

вазифасини бажариб юрганлар билан бирга турли соҳаларда фаолият юритаётган тadbиркорлар, ишбилармонлар ҳам кўплаб топилади. Шубҳасиз, бу катта имконият. Бу имкониятдан Ўзбекистон учун, ўз халқи, Ватанининг келажаги учун фойдаланишни кўнгилларига тугиб олган ёшларимиз кўп. Лекин афсуски, бу имкониятдан бошқа мақсадлар йўлида фойдаланиб юрган айрим ёшлар ҳам топилади. Яқинда, Ўзбекистон телевиденияси орқали бир журналистнинг хорижда бўлиб, у ерда таҳсил олаётган ўзбекистонлик айрим ёшлар билан учрашув таассуротлари ёзилган кўрсатувни томоша қилдим. Шунда Ватандан ташқарида таҳсил олаётган ёшларга қарата, хайрлашиш олдидан, эртага Ўзбекистонга қайтишини, Ватанларига қандай истак ва фикрларнинг борлигини сўраганларида, аксариятлари бир-бирларига қараб, “ҳеч қандай гап йўқ” дегандай маъносиз бир кайфиятда ўзларини тутишлари, кишида таажжуб туйғуларини уйғотмасдан қолмайди.

Бугун қаерда ўқимайлик ёки ишламайлик, қандай меҳнат фаолияти билан банд бўлишимиздан қатъий назар, унинг самарасидан кўзланган мақсад Ўзбекистоннинг истиқболи ва истиқлолига хизмат қилиши керак. Бунинг учун эса қалбимизда ана шу Ватан ва халқимизга бўлган ишонч ва эътиқод қанча мустаҳкам бўлса, шунча унга хизмат қилган бўламиз. Шунда биз “қаерда яшаш яхши бўлса, шу ерни Ватан” деб эмас, тугилиб ўсган, халқимизнинг тақдири билан тақдири туташ бўлган Она Ватан — Ўзбекистонни Ватан деб биламиз. Ватан ягона ва битта бўлади.

Бугунги кунда Юртбошимизнинг узоқни кўзлаган ёшлар сиёсатининг ҳаётийлиги ўзининг тасдигини топмоқда. Мамлакатимиз фуқароси ўзбек ўғлини Рустам Қосимжоновнинг Ливиянинг пойтахти Триполи шаҳрида ўтказилган шахмат бўйича жаҳон чемпионатида барча рақиблари устидан голиб келиб, жаҳон тожига эга бўлганлиги бунга ёрқин мисол бўла олади, албатта. Бу каби оламшумул галабалар озод Ватанга муносиб фарзанд бўладиган ҳар томонлама етук авлоднинг, миллат шаъни ва гурурини ҳимоя қила оладиган истеъдодли, соғлом, ақлий ва жисмоний салоҳияти билан ўз мамлакатининг шуҳратини янада оширишга тайёр бўлган ёш авлод улғайиб келаятигининг далилидир. «Юртимиз ҳаётидаги бу тарихий воқеа — дейилади Президент И.А.Каримовнинг шахмат бўйича жаҳон чемпиони Рустам Қосимжоновга юборил-

ган табригида, — мустақиллик одамларимиз учун, аввало, ёш авлод учун нақадар катта имкониятлар очиб берганини, бизнинг ҳеч кимдан кам эмаслигимиз ва ҳеч кимдан кам бўлмаслигимизнинг яна бир амалий тасдиғидир».

Дарҳақиқат, келажакка йўналтирилган миллий истиқлол ғоясининг ҳаётийлиги мана шу каби натижалар билан Ўз тасдиғини топиб бораверади. Зеро, баркамол авлод тарбияси миллий истиқлол ғоясининг мақсадларидан биридир.

Албатта, Ўзбекистонда меҳнатни ҳар томонлама улуғлаш, касб-ҳунарни ривожлантириш, мустақил фикрлашни, тадбиркорликни такомиллаштириш муҳитини яратишга катта аҳамият берилаётганлиги фаровон ҳаётни таъминлашга умуммиллий вазифа сифатида қаралаётганлигининг далолатидир. Шу билан бирга, фаровон ҳаёт фақатгина моддий неъматларга эгаллик бўлмай, балки касб-ҳунар, замонавий технологияларни ишлаб чиқаришга қаратиш ва, энг муҳими, — буларнинг асосига эркин ва яратувчанлик фаолиятини қўйишни англатади. Буларнинг барчасига инсон эркинлигисиз, ёшларнинг онгида миллий ғоянинг ҳаётбахш сарчашмаларини авайлаб-асраб ўстирмасдан эришиб бўлмайди. Ёшларимиз жами моддий ва маънавий неъматларнинг уйғунлиги асосидагина ҳақиқий фаровонликка эришиш мумкинлигига ишонч ҳосил қилсинлар.

11-МАВЗУ

МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА ДЕМОКРАТИК РИВОЖЛАНИШ

**Демократик
ривожланишда
миллий
мустақиллик ғояси**

Истиқлол, демократия ва тараққиёт ўзаро вобаста тушунчалар. Чунки агар миллий мустақиллик бўлмаса, эркинлик ҳам, эркин ривожланиш ҳам бўлмайди. Шахс эркинлиги миллат эркинлигидан айри тушунча эмас. Шу боис, Ўзбекистон ўтган аср бошларида истиқлолни қўлга киритганда бир-бири билан вобаста икки вазифа кун тартибда турарди: бири — мустақилликни мустаҳкамлаш бўлса, иккинчиси — бозор иқтисодиётига асосланган демократик жамият қуриш.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистонда бу икки жараён муваффақият билан давом этмоқда ва мамлакатимиз тобора иқтисодий тараққий этган давлатлар сафига кириб бормоқда. Яна шу нарса ҳам аниқ бўлдики, иқтисодий тараққиёт ижтимоий-сиёсий ва маънавий-маърифий юксалиш билан узвий алоқада кечиши шарт экан. Бошқача айтганда, иқтисодий тараққиёт осмондан тушадиган мўъжиза эмас, балки уни Ўзбекистон халқининг ўзи амалга оширади. Яъни халқимизнинг маънавий-маърифий савияси, билим ва малакаси, салоҳияти, умуммаданий даражаси қанчалик баланд бўлса, иқтисодий тараққиёт ҳам шунча тезлашиб, «эркин, фаравон ҳаётни таъминлашга шарт-шароит яратилади»¹. Аҳолининг ҳар бир қатлами, ҳар бир фуқаро буни яхши англаб етиб, шунга қараб фаолият олиб бориши лозим бўлади. Аммо бу жабҳада муаммоларимиз кўп. Зеро, демократия — эркин яшаш ва эркин фаолият олиб бориш, фикр билдириш, ўз иродасини ифодалаш, ҳақ-ҳуқуқларидан бемалол фойдаланиш ва жамият ишларига фаол қатнашишни англатади. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси бунга тўла қафолат беради ва ҳар бир фуқаронинг ҳуқуқини ҳимоя қилади. Бироқ, айни вақтда, демократия юксак маънавият эгаси бўлиш, масъулият ва жамият олдидаги бурчни ҳис қилишни талаб этади. Қо-

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаравон ҳаёт — пировард мақсадимиз 8-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 19-бет.

нун, ҳуқуқ имкониятлар берса, ахлоқ, бурч, ўзгалар манфаати билан ҳисоблашиш, инсонийлик удумлари, виждон эса масъулият юклайди, ҳар бир индивидуал шахс манфаати билан жамият манфаати чамбарчас боғлиқ эканини ҳар соатда бизга билдириб туради. Шу боис *ҳуқуқ ва бурч, эркинлик ва масъулият ҳамма вақт бирга, узвий алоқда* амал қиладиган тушунчалардир. Ўзаро рақобат, ақлу заковат кураши ва тадбиркорлик, ишбилармонлик хислатлари ҳам шу заминда адолат ўзанига тушади, кишининг киши томонидан ноҳақ эзилиши, зўравонлик қилинишига йўл қўйилмайди.

Демократия ҳамма соҳаларда шахсий қобилиятни чархлайди, рақобат ва «ким ўзар»га бардош беришни талаб қилади. Бу муттасил ва мунтазам равишда изланиш, ихтироларни амалга оширишни, ҳар доим олға интилишни талаб қилади. Сусткашлик қилган, янгилик яратишга ноқобил одам тараққиётдан орқада қолиб кетаверади. Бунинг оқибатида шахсда худбинлик, шахсий манфаатни устун қўйишга майллик вужудга келиши муқаррар. Худбинликнинг бир неча жиҳатлари бор: ўз истеъдоди ва қобилиятини ишга солиб, фикри ва режаларини ҳаётга тадбиқ этиш ҳам аслида худбинлик, яъни шахс сифатида ўзликни намоён қилишдир. Буни ижобий маънодаги худбинлик деб аташ мумкин. Бундай худбинлик, индивидуал саъй ҳаракат жамият ривожига ёрдам беради. Аммо фақат ўзини ўйлайдиган, бошқалар меҳнати эвазига бойишга интилувчи шахслар ҳам бор. Улар ўзларини энг доно, энг кучли ҳисоблаб, атрофдагиларга беписанд муносабатда бўладилар, кибру ҳавога бериладилар ва жамият ривожига наф келтирмайдилар. Мана бундай манманлик ва ҳукмфармонликка асосланган худбинлик аслида маънавий қаншоқлик туфайли пайдо бўладиган ахлоқий қусурдир. Зеро, «ўзим бўлай» фалсафаси миллий ватаншарварлик туйғусини сундиради. «Ўзим бўлай» деб интиладиган одам иймон-эътиқодни ҳам поймол этади. Бундай одам ҳаром-ҳалол, яхши-ёмонни ҳам фарқламайди, қандай бўлмасин, қаерда бўлмасин ўзлаштириб олса бўлгани, бошқаси билан иши йўқ.

Шуниси маълумки, бизнинг улуғ шоирларимиз, мутафаккир боболаримиз, авлиё-шайхларимиз ҳирс ва ҳасадга, шайтоний нафсга берилиш, бу йўлда одамларга жабр-зулм қилишга қарши чиққанлар. Халқимиз ахлоқининг энг яхши жиҳатлари шу боис ҳозир ҳам ўз кучини кўрсатмоқда. Биз

тарихимиз, улуғ маданиятимиз обидалари, маънавий қадриятларни тикладик. Халқимизнинг руҳияти тикланди. Улуғ маънавий меросимиз билан фахрланамиз, улуғ Ватан фарзандлари эканлигимиз дилимизни гурурга тўлдиради. Бунинг ўзиёқ Ватанимизнинг бугуни ва келажаги учун қайғуриш ҳисси уйғотади. Виз чинакамига уйроқ халқ сифатида дунёга боқмоқдамиз, дўсту душманни ажратиб, миллий манфаатларимиз учун курашмоқдамиз.

**Миллий ғоя,
демократия ва миллий
давлатчилик**

Сир эмаски, демократия эркин фуқаролик жамияти экан, унда очиқ мулоқотлар, қонун асосидаги муносабатлар қатъий асосга қўйилиб, у ошкораликни юзага келтиради ва қонун асосида ижтимоий адолат тикланишига эришилади. Инсон ҳуқуқини таъминлаш ва ҳимоя қилиш биринчи даражали аҳамият касб этади.

Бошқача айтганда, жамият ичидан туриб фаоллашиб, мустаҳкамланиб боради, ўз-ўзини бошқариш сари дадил қадамлар қўйилади. Аммо, бундан демократия шароитида давлатнинг бошқарувчилик, ташкилотчилик роли барҳам топади, деган хулосани чиқармаслик керак. Айрим Ғарб файласуфлари (чуновчи, Карл Поппер) ўзининг «Очиқ жамият ва унинг душманлари» китобида мустаҳкам миллий давлат демократия тараққиётига тўсқинлик қилади, деган фикрни олға суради. Унинг назарида давлатнинг кучайиши «очиқ жамият» кишиларининг эркин фаолият кўрсатиши, фикри, иродасини ифодалаш, қобилиятини ишга солишга халақит беради. Унинг асосий сабаби давлат ҳукмрон мавқени эгаллаб, ҳокимият, мансаб идеаллаштирилади. Натижада, давлат раҳбарининг фикри асосий фикр бўлиб, қолган фикрларни бўғади. Унинг фикрича, бу авторитаризмни юзага келтиради. Демак, чинакам демократияга амал қилмай қолади, дейди. Унинг назарида, шундай қилиб, миллий ғоя ҳам охир-оқибатда миллатчиликка олиб боради ва тоталитаризм хавфини тугдиради. К.Поппер Платон, Аристотел ва айниқса Гегел фалсафий қарашларини танқид қилиб, ҳар бир шахснинг фардий (индивидуал) фикри, интилиши ва дунёқарашини эътиборга олмай, балки муайян қолипдаги ғояларга қамманинг бўйсунушини талаб қилиб келганлар. Одамларни «Олий

ҳақиқат» тарзида тақдим этиладиган ғоялардан халос этиш керак. Шунда шахс эрки таъминланади, дейди К.Поппер. Бундай фикр билан тўлиқ қўшилиб бўлмайди. Ғояларнинг мутлақлаштирилиши давлатнинг ва давлат раҳбари бўлган якка шахсларнинг мутлақлаштирилишига олиб келади. Натижада, бундай шахслар ўзларини нуқсонлардан холи, танқиддан юқори деб ҳис эта бошлайдилар. Бу эса жамият ва давлат орасида бегоналашувни юзага келтиради. Натижада, тоталитар ғоя ҳукмронлик қилиб, турғунлик юз беради. Маддоҳлар, ахлоқий нопок одамлар мансабларни эгаллаб, соғлом фикрни бўғадилар. Бундай шароитда иқтисодий ва ижтимоий тараққиёт тўхтаб қолади.

«Давлатни илоҳийлаштириш қуллик ва истибод ҳукмрон бўлган даврлардан қолган кишилар саждапарастлигининг энг ёмон кўринишидир», деб ёзади К.Поппер.

Умуман, К.Поппернинг кўнгина фикрлари анча баҳсли. Бироқ, демократик тамойилларга амал қиладиган жамиятда бундай илоҳийлаштиришларга ўрин қолмайди. Аммо, шуниси борки, демократия шароитида ҳам давлат ижтимоий-сиёсий институт сифатида сақлаб қолинади ва унинг функциялари тўла амал қилади. Давлатнинг обрў-эътибори, нуфузи баянд бўлиши жамият тараққиёти учун зарур. Кучли, адолатпарвар жамият давлатсиз яшай олмайди. Негаки, давлат жамият барқарорлиги, миллат осойишталиги ва иқтисодий тараққиётининг бош ислоҳотчисидир.

Ҳар бир халқ ўзининг миллий мустақил давлати билан ўзлигини кўрсата олади. Халқаро ривожланиш шароитида боннка мамлакатлар билан рақобат қила олади. Хуллас, халқ (миллат), мамлакат ва давлат тушунчалари ажралмас яхлитликдир.

Ўзбекистоннинг мустақил мамлакат сифатидаги мавжудлиги унинг миллий давлатчилиги тараққиёти билан биргаликда олиб қаралгандагина мазмун-моҳиятга эга бўлади. Тарихий тажрибалар айнан ўтиш даврида давлатнинг ислоҳотчилик роли бениҳоя катта бўлишини тасдиқламоқда. Шу маънода, мустақил Ўзбекистон давлатини халқимизнинг иродаси ва руҳини ифодалайдиган, унинг бирлигини таъминлашдаги ўрни беқиёсдир.

Давлатни шунчаки маъмурий инструмент, бошқарув аппарати, холос деб талқин этиш етарли эмас. Бу таъриф демократия шароитида ҳам миллий бирлик ва халқнинг маъ-

навий яхлитлиги, демак, уюшиб, жипслашиб, ривожланиш йўлига чиқишига халақит беради. Қолаверса, тараққиёт ҳам, демократия ҳам ўз-ўзидан содир бўлмайди. Мамлакат хавфсизлигини, осойишталигини таъминлаш, сиёсий манфаатлар тўқнашувида дадил туриб, миллий манфаатни ҳимоя қилиш давлат зиммасидадир.

Демократия шароитида, албатта, давлат ва унинг таркибий қисми бўлган ҳокимиятга муносабат ўзгаради. Чунки ҳокимият жамият назорати остида бўлади. Сайлаш ва сайланиш механизмининг амал қилиши, давлат раҳбарларининг ҳисоб бериб туриши, матбуот эркинлиги, жамоат ташкилотларининг фаоллиги – буларнинг ҳаммаси давлатнинг мутлақ ғояларга берилишига йўл қўймайди. Яъни шахс, жамият ва давлат ўзаро яқинлашиб боради, бир-бирига ҳисоб бериш кучаяди. Натижада, шахс ва давлат манфаатлари уйғунлашиб боради.

Ана шундай шароитда миллий ғоя қандай аҳамиятга эга бўлади, у демократик қадриятларнинг халқ онига сингиши ва жорийланишига тўсқинлик қиладими ёки давлатнинг илоҳийлашувига сабаб бўладими?

Бунга фақат «йўқ» деб жавоб бериш мумкин.

Биринчидан, миллий ғоя — бу ҳар бир шахс ва бутун жамиятга тегишли ғоядир. Миллий истиқлол ғояси фикрлар ва мафкуралар хилма-хиллигига асосланади; миллий ғоя — жамият мафкураси, давлат мафкураси эмас;

Иккинчидан, миллий ғоя негизида ватанпарварлик, миллатпарварлик туйғуси ётади. Демак, миллий ғоя ва миллий тараққиёт, юрт ривожини вобаста. Шу нуқтаи назардан ҳам юртбошимиз Ислом Каримовнинг «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш — пировард мақсадимиз» деган ҳикматли сўзида маъно кўп. Бу жумлада мустақилликнинг абдийлиги, демократик эркинликлар, Ватан равнақи, ҳар бир фуқаро ҳаётининг фаровонлашуви кўзда тутилади.

Учинчидан, миллий ғоя ҳеч нарсани, жумладан, давлатни ҳам, алоҳида шахсларни ҳам илоҳийлаштиришни назарда тутмайди, балки халқнинг энг эзгу ҳис-туйғулари, интилишларини ифодалаб, бунёдкорлик ишларига рағбатлантиради.

Тўртинчидан, миллий ғоя аллақандай тоталитар хусусиятга эга мафкура эмас, у бирон бир шахс ишлаб чиққан ва зўрлаб жамиятга тиқиштираётган ёки тепадан туширилган

«ягона ғоя» ҳам эмас. У халқнинг ўз тафаккури меваси бўлиб, миллий-маънавий негизга таянади.

Бешинчидан, миллий ғоя умумбашарий фикрлар, илмий ютуқларни жамлаб сингдиришни ҳам кўзда тутади. Европа мутафаккирларидан бири К.Гельвеций ёзган эди: «Ватанга муҳаббат бутун дунёга муҳаббат билан мувофиқ келади. Илму маърифат нуридан баҳрамадд бўлган ҳар бир халқ бу билан ўз кўшниларига зарар етказмайди. Аксинча, давлатлар қанчалик маърифатли бўлсалар, улар ўзаро ғоялар, билимлар алмашишга мойил бўладилар ва оқибатда шу туфайли бутун дунё ақли ортиб бораверади». Шу боис, миллий ғоя мамлакатни яққалаб қўяди, тараққиётни сусайтиради, дегувчилар хато қиладилар.

Шундай қилиб, миллий ғоя — миллий ривожланиш лоқомотиви. Турган гап, бунда давлатчилик ғояси, давлат ва унинг раҳбарига ҳурмат, миллий давлат салоҳияти билан фахрланиш ҳам муҳим ўрин тутади. «Бу — менинг халқим, бу — менинг «Ватаним», деб фахрланган одам «Бу — менинг давлатим» дея фахралана олиши ҳам керак. Давлат бир организм сифатида ўзини такомиллаштириб, демократик жамиятни ташкил этувчи куч сифатида ҳар доим миллат рақнақига раҳнамо бўлиб туради.

Ўзбекистоннинг истиқлол давридаги ривожланиши, ўзига хос тараққиёт йўли буни исботлаб турибди.

Донишманд Гегель ёзган эди: «Халқ (миллат)нинг туб мақсади давлат бўлиш ҳамда ўзини шу ҳолатда сақлашдир. Халқ (миллат) давлатсиз ҳеч қандай тарихга эга бўлмайди... Давлат халқ ҳаётининг, яъни санъат, ахлоқ, дин, фаннинг асоси ва уларни атрофига тўплайдиган халқ руҳидир».

Гегель назарида ўзликни англашнинг олий кўриниши ҳам миллий ўзликни англашдир. Чунки, токи кишилар ўзларини бир тарих, бир руҳият, бир макон кишилари деб ҳис этмасалар ва шу асосда бирлашмасалар, тарих саҳнасига чиқа олмайдилар, зеро тарихнинг ўзи «миллатлар руҳининг рақобатлашувидир» (Гегель).

Демак, миллий ривожланиш омиллари қуйидагилардан иборат:

1. Миллий истиқлол ғоясига асосланган бунёдкорлик, фидойилик ва ватанпарварлик.

2. Миллий-маънавий юксалиш ва илмий салоҳият, маданий даражанинг баландлиги.

3. Миллий якдиллик, сиёсий барқарорлик.

4. Мустақкам миллий давлатчилик асосларининг мавжудлиги.

5. Миллий ўзликни англашнинг юксак даражада бўлиши ва бошқалар.

Миллий гоё демократия ва миллий давлатчиликнинг негизларини ташкил этади.

**Миллий гоё,
эркин фуқаро
ва озод шахс**

Президент Ислом Каримов биринчи чақирик Олий Мажлиснинг XIV сессиясида сўзлаган маърузасида¹ қўлга киритилган ютуқларни сарҳисоб этиб, таҳлилий назардан ўтказар экан, яқин йиллардаги муҳим устувор йўналишлардан бири сифатида «жамият маънавиятини янада юксалтириш» деб эълон қилди. Хўш, буving энг устувор йўналиши ҳисобланмиш «мамлакат сиёсий, иқтисодий, давлат ва жамият қурилишини янада эркинлаштириш» вазифаси билан қандай алоқаси бор? Айтиш мумкинки, бевосита алоқаси бор. Чунки сиёсий ва иқтисодий ҳаётни эркинлаштириш деган гап жамоат тизимларини, фуқароларнинг ўз-ўзини бошқаришни ривожлантириш демакдир. Буни ким амалга оширади? Албатта, фуқароларнинг ўзи. Шундай экан, фуқаролар ўз ҳақ-ҳуқуқини танимасдан, фаоллашмасдан, сиёсий онги ошмасдан, чинакамига ватанпарвар, фидойи бўлмасдан бу вазифаларни адо эта олмайди.

Бу улкан вазифани бажариш учун ҳар бир фуқаро чинакамига фуқаролик бурчини англаган, курашчан ва фаол бўлиши лозим.

Эркин фуқаро ва озод шахс қуйидаги тўрт жиҳатни, яъни:

1) ўз ҳақ-ҳуқуқини танийдиган ва буving учун курашадиган;

2) ўз кучи ва имкониятларини ишга солиб унинг самарасини кўрадиган;

3) атрофида содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабат билдира оладиган;

4) шахсий манфаатини мамлакат ва халқ манфаати билан уйғун ҳолда кўриб фаолият юритадиган бўлиши лозим.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон ХХI асрга яйтилмоқда. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 18-бет.

Бу — Ўзбекистон ўғил-қизлари фазилатлари ҳақидаги замонавий аниқ ва тўлиқ таърифдир. Диққат қилинса, бунда сўз ҳар кун бизга керак бўладиган, ҳар биримизни ва бутун жамиятни безайдиган хислатлар ҳақида бораётгани маълум бўлади. Ушбу талаблар ўзаро бир-бири билан боғлиқ. Демокчимизки, ўз ҳақ-ҳуқуқини таниган одам, ўз кучига таяниб имкониятларини ишга сола олади. Ўзи ҳам фойда кўради, жамиятга ва давлатга ҳам фойда етказа олади. Иккинчидан, ўз ҳақ-ҳуқуқини таниган одам ўз юртида бўлаётган ва унинг атрофида кечаётган воқеаларни таҳлил қилишни ўрганади, оқ-қорани ажратиб, яхши нима, ёмон нима — фарқига боради. Энг муҳими, мамлакат ва миллат манфаатини ҳимоя қила олади. Ўз ҳақини танимаган одам миллат ҳақ-ҳуқуқини ҳам танимайди, халқаро майдонда Ўзбекистон манфаатини ҳимоя қилишга қурби етмайди. Масала ана шу тарзда олиб қаралиши керак. Фуқаронинг камолоти бу юрт камолоти, фуқаронинг эркинлиги — бу юрт эркинлиги, деб тушуниш муҳим. Айнан ана шундай эркин, озод фуқаролар ижтимоий ҳаётни янгилаш, ислоҳ этишнинг пешқадам кишилари бўладилар. Куюнчаклик, фикрий изланувчанлик, янгилик яратишга иштиёқ, бунёдкорлик янги авлоднинг фазилатидир. Бундай шахслар безовта қалби, беором тафаккури, эзгуликка йўналтирилган шуур ва шукуҳи билан халқни олға бошлайдилар, миллат руҳини уйғотадилар, кучига куч қўшадилар.

Миллий тарбия бундай одамларни қанчалик кўп етиштириб чиқарса, олға боришимизга шунча имконият вужудга келади. Ислом Каримов мамлакатимизда яшаётган барча ёшлар ана шундай пешқадам, ўзини ўзи уддалайдиган, ўз ишидан, фаолиятидан рози бўладиган кишилар бўлишини хоҳлайди; қарахлик, боқимандалик, ношудликни инсонга хос бўлмаган иллат ва нуқсон деб билади. Президент ўзининг Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги мухбири саволларига берган жавобларида («Хушёрликка даъват») буни аниқ тушунтириб беради: «Агар биз ўз кучи, салоҳиятига ишонадиган, боқимандаликни ор деб биладиган, энг ривожланган малакатларнинг илғор кишилари билан теппа-тенг муомала қила оладиган, оқни қорадан, яхшини ёмондан ажрата оладиган, бу мураккаб, бешафқат ҳаётнинг пасту баланд, чангу тор кўчаларидан Аллоҳ берган ақл-заковати билан тўғри йўлни топа олишга қодир бўлган баркамол ав-

лодни тарбиялаб етиштирсак, ўйлайманки, ўз мақсадимизга тўла эришган бўламиз»¹.

Демократияга хос бўлган амалиётчилик рақобат муҳити айни вақтда шахсда кучли ақлий салоҳият, илмий-таҳлилий қобилият бўлишини ҳам талаб қилади. Бунинг натижаси ўлароқ илм-маърифатнинг қадри ортиб боради. Айниқса, ахборот алмашиш тезлашиб бораверади. Илмий тафаккур, фундаментал тадқиқотларга талаб кучаяди. Кишининг маърифати ва маънавияти юксак бўлсагина, амалиётчилик қобилияти самара бериши мумкин. Интернетга, кундалик хабарларга ташналик билан бирга, китобга муҳаббат ҳам сусаймаслиги лозим. Чунки китобдан олинадиган билимни ҳеч нарса билан тўлдириб бўлмайди. Ахборот назарий билимни эмас, маълумотий билимни (хабардорликни) оширади. Назарий билим, таҳлилий-муҳокамавий малака китоб асосида ҳосил қилинади. Бундан ташқари, китоб руҳ ва қалбга ҳам озиқ беради. Ақлий қобилият ҳам маънавий тарбия, қалб орқали тўлишса яхши, акс ҳолда у ёвузлик манбаига айланиши ҳеч гап эмас. Совуқ, бепарво мушоҳада инсонни меҳру шафқатдан маҳрум этади. Шу боис ҳам, ақл қалб туфайли юксалса, ахборотлар ҳиссий фазилатлар билан қўшилса, камолот юз бериши, комил инсон вояга етиши мумкин. Шу боис ҳам шахсни маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялашнинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Иқтисодий ўнгланиш маънавий ўнгланишдан ажралган бўлмайди.

Ҳаёт шуни кўрсатадики, инсон аввало, муайян мафкура, дунёқараш тизимига, асрлар давомида шаклланган маънавий тажрибага таяниб яшайди. Одамни шаклланган дунёқарашдан ажратиб бўлмайди. Агар дунёқараш тўғри эзгулик асосида шаклланган бўлса, инсон шу йўлда ҳаракат қилаверади, илми, қобилиятини ҳам шунга сарфлайди. Агар бунинг акси бўлса, демак нотўғри йўлни тавлайди, адашади ёки ўзини «ҳақ» деб бузгунчилик қилади. Бунёдкор шахс эзгулик гоялари руҳида тарбияланган эркин шахсдир. Шу боис миллий гоя ҳар бир фуқаронинг ва бутун халқимизнинг қалбидан жой олган бўлиши, уни руҳлантириши, чидамли ва шижоатли қилиб тарбиялашга хизмат қилиши керак. Миллий

---

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 26-б.

гоя бизнинг тарихимиз, бугунимизни ва келажакимизнинг бирлаштиради.

**Озод шахс —
демократия
ривожланишининг
мезонларидан
бири**

Умуман миллий гоя, эркин фуқаро ва демократия — юқори даражада ривожланган кишилар жамияти, инсоният эришган буюк неъмат, кўпчиликка маъқул яшаш тарзи. Аммо унинг амалга ошиши барча мамлакатларда бир хил эмас. Ҳар бир мамлакат демократиянинг умумий қадрият

ва тамойилларини ўз миллий қадриятлари заминида, ўз халқининг узоқ тарихи давомида шаклланган анъаналари билан қўшиб қабул қилганини биламиз. Масалан, АҚШ ёки Англия, Франция (бошқа Европа мамлакатлари ҳам) демократик давлатлар бўлсалар-да, лекин ҳар бири ўз миллий руҳи, анъаналарини ҳам сақлаган. Шу каби Япония, Корея, Малайзия каби мамлакатларда ҳам демократик тузум миллий ва диний-эътиқодий удумлар негизида амал қилмоқда.

Шубҳасиз, Ўзбекистонда ҳам биз ана шундай бўлиши учун интилмоқдамиз. Юртбошимизнинг жамики асарларида бунга алоҳида эътибор қилиниб, миллий қадриятларни тиклаш, миллий ахлоқ-одобни мустаҳкамлаш учун жидду жаҳд қилинаётир. Халқ ўзлигини йўқотмаслиги керак. Бу эса ҳақиқий ватанпарварлик заминида, ҳар бир фуқаронинг юксак онглиги асосида қўлга киради.

Шундай қилиб, миллий гоя ҳаётий ва истиқболли гоядир. У тараққиётга ва мамлакат фуқароларини чинакам ҳамжиҳатликка, маърифатга олиб борадиган инсонпарвар ва тараққиётпарвар гоядир.

Шунга кўра миллий гоя, ҳар қандай «измлар» (коммунизм, панисломизм, пантуркизм каби) зарарли ва умрини ўтаб бўлган фикрларни ҳам рад этади. Ватанга, халқига муҳаббатли одамгина етук маънавиятли, маърифатлидир. Маърифатли одам ўз эркини бошқалар эрки билан бирга деб билади, ўзгаларнинг яшаш тарзи, эътиқоди ҳуқуқини ҳурмат қилади. Бизнинг улуғ аجدодларимиз Форобий, Баҳовуддин Нақшбанд, Алишер Навоий ана шундай етук, комил одамлар учун курашганлар. «Нақшбанд учун шоҳу гадо баробар эди, у қул сақламас ва ўзи ҳам ҳеч кимга қул эмаслигидан фахрланарди», деб ёзади Навоий. Ҳазрат Навоий

асарларида куйланган гоълар бугун ҳам бизга ибрат ва сабоқдир.

Миллий тарбия бутун маънавий бойликни, башарий ютуқларни қамраб олади, эркин шахсга қанот бағишлайди. Уни руҳлантиради.

XXI аср ҳар жиҳатдан муроса ва келишувлар асри бўлади. Динлар, маъзаблар, таълимотлар орасида муросасозлик юзга келиши, инсон бахти учун хизмат қиладиган нарсалар энг муҳим қадрият деб қабул қилиниши лозим. Нимаики инсон учун яроқли бўлса, у мақбул, нимаики инсонлар ҳаётига хавф солса, тараққиётга, ўзаро яқинлашишга халақит берса, у номақбул ва зарарлидир. Инсоният тарихи шунга гувоҳки, дунё илм-маърифати жамланган, синтезлашган жойда юксак тараққиёт вужудга келади, инсон шахси камол топади.

Зотан, Ислом Каримов ўзининг «Истиқлол ва маънавият»¹ номли тўпламида умумбашарий гоъларни миллий маънавиятнинг негизларидан бири деб кўрсатган эди. Чунки миллий маънавият қуруқ ерда пайдо бўлмайди, у халқнинг тарихан шаклланган урф-одатлари ва умуминсоний қадриятлар билан қўшилиб бойиб боради. Бошқача айтганда, умумжаҳонийлик, миллийлик руҳида онгига мазмун касб этади ва ривожлантирилади. Шу руҳда тарбияланган одам эса демократик тамойилларга мойил, озод руҳли киши бўлади.

Биз болаларимизни чин маънода жаҳон билан баҳслаша оладиган ўктам, дили ва тилидан одамлар озор чекмайдиган, шарқона одоб-ахлоқли, аммо ҳақини бировга бермайдиган ҳам жисман, ҳам ақлан, ҳам руҳан соғлом, бардам қилиб тарбиялашимиз лозим. Улар Форобий, Ибн Сино, Баҳовуддин Нақшбанд, Мирзо Улуғбек каби улуғ боболаримиз меросини ҳам Шекспир ва Данте, Л.Толстой ва Гёте, Байрон ва Гюго меросини ҳам ўргансин, баҳра олсин, халқига ва замонага муносиб фарзандлар бўлиб етишсин.

Миллий тарбиянинг бош мақсади деганда:

- а) эски тоталитар мафкурадан озод;
- б) қуллик, мутеъликни тан олмайдиган;
- в) маънавий зулмдан озод;
- г) ҳақ-ҳуқуқини таниган;
- д) ўз кучи, имкониятларига ишонган;

¹ И.А.Каримов. Истиқлол ва маънавият. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 64-бет.

е) ўз фикри, қарашига эга бўлиб, атрофдаги воқеа-ҳодисаларни ҳолисона таҳлил қила оладиган;

ж) хирсу ҳаволардан қутулган, салоҳиятли, фидокор, эзгу ниятли шахслар, комил инсонни шакллантириш тушунилади.

Шахслари ана шундай камолга етган юрт ҳар жиҳатдан тараққий топади, халқи ҳам тўқ ва фаровон яшайди. Ғайрат-шижоат, қобилият, билим ва самарали тадбиркорлик — мамлакат тараққиётининг бош мезонидир. Улуғ француз адиби В.Гюго айтган эди: «Дунёда кичик халқлар йўқ... Одамнинг улуғлиги унинг бўй-басти билан ўлчанмаганидай, халқнинг буюклиги ҳам ҳеч қачон унинг сонининг кўплиги билан ўлчанмайди». Аммо ўзликни англаш баробарида унинг ўзига хос хусусиятини сақлаш ва такомиллаштириш ҳам муҳим ўринга эга бўлади. Маънавий қадриятларни тиклаш орқали, ўзбек халқи ўз аجدодлари ким, дунё харитасида қандай мавқега эга эканини билиб олмоқда. И.А.Каримов «Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз ва ҳеч кимдан кам бўлмаймиз» деганда икки жиҳатни назарда тутди:

1) Жаҳон маданиятига ҳисса қўшган, тарихимиз ана шу миллий гурур, қобилият, интилиш негизида жипслашиб бир мақсад сари ҳаракат қилишга замин бўлмоқда.

2) Эндиги вазифа — ана шу заминга имкониятни ишга солиш, яъни ўқиб-ўрганиб, билим-малака ҳосил қилиб, дунё майдонига дадил кириб бориш, ҳамда ўз ўрнини эгаллаб олишдан иборатдир.

Аммо ана шу йўлда ўзликни йўқотмаслик, ўз миллий тафаккури, анъаналари, аждоғиб хусусиятларини сақлаб қолиш лозим. Бу эса анча мушкул вазифа. Чунки тараққий этган мамлакатларнинг ҳаммаси ҳам бизни қучоқ очиб қарши олаётгани йўқ. Бу — биринчидан. Иккинчидан, улар ҳар бир ҳолатда ҳам ўз миллий манфаатидан келиб чиқиб муносабатда бўлади. Ҳатто, демократияни «экспорт» қилишдан ҳам манфаатдор айрим кучлар бор. Чунки бу уларга мамлакат бойликларини ўзлаштириш, арзон ишчи кучидан фойдаланиш имкониятини яратади. Демократияни ягона, европача турмуш тарзи мезонлари билан баҳоламоқчи бўлади.

Ана шунинг учун ҳам миллий тарбия масаласи ҳозир долзарб бўлиб турибди. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури айнан шу мақсад учун қабул қилинди. Фарзандларимиз янгича

яшашга тайёр бўлиши ва энг муҳими, Ўзбекистоннинг гуллаб-яшнашига ҳисса қўшиши керак. Замонавий билим, замонавий малака, замонавий қобилият эгалари бўлиб етишсин. Миллий ғоянинг бош мақсади ҳам шу!

Лекин бу ерда гап фақат таълим-тарбия тизими ҳақида бораётгани йўқ. Бу ерда гап умуман жамият тизими, яхлит олганда, Ўзбекистон халқини юксалтириш устида бормоқда. Миллий ўзликни англаш билан миллий ўзликни сақлаш ўзаро вобаста, бири иккинчисини ривожлантиради. Очиги, миллий ўзликни сақлаш ҳозир муҳимроқ бўлиб қолди. Бу нима дегани? Бу шундан иборатки, биз миллий қадриятларни тиклаш билан чегараланмасдан, улар етилиб келаётган авлод томонидан қанчалик қабул қилинмоқда, севилмоқда, давом эттирилмоқда, деган саволлар устида ҳам бош қотиришимиз лозим. Зеро, энг катта хавф ҳам илғор мамлакатлар мафкурасидаги индивидуализм таъсирига тушиб ўзликни йўқотишдир.

Мана шунинг учун ҳам миллий ғоя руҳидаги кенг миқёсдаги тарбия бениҳоя муҳим ва биз учун ҳаёт-мамот масаласидир. Бунда ахлоқий ва ҳуқуқий тарбия бирга ривожлантирилиши, миллий ўз-ўзини таҳлил ва танқид ҳам муайян ўрин эгаллаши лозим. Чунки миллат ўзини ўзи маънан тозалаб, поклаб бориши керак.

Миллий-маънавий қадриятлар миллий ғоянинг энг муҳим асосларидандир. Миллий ватанпарварлик руҳи қанчалик баланд бўлса, бу қадриятлар шунчалик анланади, шууримизга сингиб боради. Оқибатда, қадриятлар бизнинг ўзлигимиз, шахс сифатидаги борлигимиз, намоён бўлишимизнинг белгисига айланади.

Аммо бу ҳодиса ҳозир батамом содир бўлаётгани йўқ. Ҳали миллий ғоя бизнинг ҳаммамизнинг онгу шууримиз, тафаккуримизни банд этган эмас. Албатта, истиқлол йилларида тафаккуримизда ўзгаришлар содир бўлди. Чувончи:

— мулкчиликка муносабат ўзгарди, хусусий мулк ва уни кўпайтириш мумкинлиги одатий ҳол бўлмоқда;

— ўзбек миллатининг буюк тарихи, маънавий бой мероси борлиги аёнлашди;

— шахсий ташаббус, саъй ҳаракат қилган одам ўзини ҳам, юртини ҳам обод қила олиши тобора ҳис қилинаёттир;

— хориж мамлакатлари билан бемалол савдо-сотих

қилиш, шартномалар тузиш, мулоқотлар уюштириш тажрибаси ўзлаштирилмоқда ва ҳ.к. Лекин, барибир, айрим кишилар фаолиятида ҳамон сусткашлик, боқимандаликдан тўла қутулгани йўқ. Кўпгина ҳолларда тадбиркорликни фақат олиб-сотарлик даражасида англаш содир бўлмоқда. Айниқса, дунё бозорини эгаллайдиган маҳсулот ишлаб чиқариши билан эътиборни қозониши, сервис хизмат соҳалари юқори даражада бўлишига эришилгани йўқ. Бунинг сабабларидан бири ички, онгли интизом шаклланмаган, ҳар бир одам вақтдан фойдаланиши, ўзгалар вақтини банд этмаслик, ҳар бир нарсани белгилангандек аниқ ва тўғри бажариш шарт эканлигини ҳис этмаётганлигидир. Эски одат бўлиб қолган бепарволигимиз, масъулиятсизлигимиз кўп нарсани бой беришимизга сабаб бўлмоқда. Айбни бошқаларга тўнкаш, масъулиятни ўз бўйнига олмаслик касалидан қутулганимиз йўқ. Ҳали исрофгарчилик бор, тежамкорликни ўрганганимиз йўқ ва ҳ.к.

Шу боис кенг маънода тафаккуримизни, ҳаёт тарзимизни қайта қуришимиз, ҳушёр, оқилу фозил кишилар каби юқори даражали меҳнат, фаолият ва турмуш интизомига эришимиз лозим. Қачонгача раҳбар кўрсатма ёки дўқ-пўписа қилса ишлаймиз? Нега ҳар бир одам ташаббускор эмас? Нега кимдир биз учун ўйласин, биз учун фикр қилсин, ҳукм чиқарсин деган кайфиятда юрамиз?

Шўро даврида маҳаллий ташаббуслар инobatта олинмаган. «Фикр биздан, буйруқ биздан, бажариш сиздан» дегандай иш тутилди. Яъни, Кремль сиёсатдовларининг айтганини бажариш асосий вазифа деб қаралган. Миллий манфаат, миллий тараққиётга қаратилган фикр «интернационализм»га қарши деб қораланган. Энди-чи? Энди тақдиримиз ўз қўлимизда, энди юртимиз, уйимиз, шаҳримизни ўзимиз обод этишимиз, фаровон турмуш тарзини яратишимиз ҳар биримизнинг қўлимизда.

Президентимиз бунинг кенг дастурини ишлаб чиқиб, ҳам назарий, ҳам амалий жабҳаларда ҳаётга тадбиқ этмоқда. Биргина истеъдодлар тарбиясини олинг. Бир нечта жамгарма тузилиб, истеъдодли ёшлар орасида танловлар ўтказилмоқда. Аммо истеъдодлар тарбияси билан ҳар бир устахона, корхона, ўқув муассасаси шугулланмоғи лозим. Истеъдодли ёшлар — бизнинг келажакимиз. Ҳозир Ўзбекис-

тонга юзлаб муҳандислар, энг янги фан соҳаларида ишлайдиган, янгилик қиладиган одамлар керак. Мамлакатни иқтисодий кўтарадиганлар ҳам шулардир.

Миллий гоё адабиёт ва санъат воситаси ила одамлар қалбига сингади. Бу соҳада муаммо анча. Аввало, тақлидчилик касалидан қутилиш зарур, юксак, профессионал санъат руҳида тарбияланиш ва тарбиялаш шарт.

Енгил, масхарабозлик спектакллари, ҳазил-мутойиба кўпайиб, жиддий санъатга эътибор сусайди. Юмор ҳам, мутойиба ҳам керак. Аммо жиддий санъат унутилмаслиги лозим. Кишиларнинг диди, туйғулари майдалашиб, бачканалашиб бормаслиги керак. Чунки дид майдалашса, тафаккур ҳам майдалашади, муҳим, залворли фикру гоёлар, чуқур фалсафий-мушоҳадавий асарлар қабул қилинмай қолади. Бу эса, ўз навбатида, фундаментал тадқиқотларга эътиборни сусайтириб кўяди. Демак, миллий тарбияда майда-чуйда нарса йўқ, урф-одатлардаги нуқсонларга нисбатан кескин чоралар кўриш вақти келди.

Биз инсон қадри учун жонбозлик қилайлик. Агар ўз боланг эмас, кўшвининг боласи истеъдодли бўлса, ўшанга ёрдам қилиб, тарбиясига ҳисса қўшмоқ улуг савоб эканини англаб етайлик.

Хуллас, миллий гоё демократик қадриятларни оқилона қаётга тадбиқ этиш омилидир.

Ҳозир амалиётчи тадбиркорлар жамиятимизнинг етакчи қатламига айланди. Улар орасида бир неча хорижий тилни биладиган, янгича фикрлайдиган, дунё кезиб тажриба ортирганлар, халқаро савдо-сотиқ ишларида иштирок этаётганлар, банкирлар, бизнесменлар бор. Тан олиш керакки, улар орасида Ғарб турмуш тарзига маҳлиё бўлганлари ҳам, туну кун фақат пул кўпайтиришни ўйлайдиган «амалиётчилар» ҳам йўқ эмас. Бироқ, масаланинг диққатга сазовор жиҳати шуки, кўпчилик бизнесменлар, тадбиркорлар қадимий удумларимизга, дину диёнатимизга содиқ қолишга улар бутун вужудлари билан Ўзбекистон учун қайгурадилар. Зеро, шундай кишилар яъни, инсонийлигини, асил наслу насабини унутмаган инсон ҳар қандай шароитда ҳам ўзлигини сақлай олади, шарафли бўлади.

Ҳозир ёшларимиз иқтисодий, ҳуқуқий билимларни ўрганишга берилганлар. Бу яхши. Шу билан бирга тарих, она

тили, адабиёт, санъатни ҳам севиб ўрганиш лозим. Кишининг маънавий дунёсини кенгайтиришда мусиқа, театр, расомлик санъати ва айниқса, бадиий адабиётнинг роли бениҳоя катта. Адабиёт ҳисларни тарбиялайди, кўнгли мулкини обод қилади, тафаккур ва шуурни бойитиб улғайтиради. Қадимда мадрасаларда «балоғат илми» ўтилган. Бу, асосан, адабиётдан лаззатланиш, шеърни, сўзнинг куч-қудратини англаш ва фасоҳатли сўзлаш илмидир.

Зотан, етук одам фақат илмининг кўпчилиги билан эмас, унинг кучли мантиқи, воизлиги, сухандонлиги билан ҳам ажралиб туради. Ҳар бир одам нимагадир меҳр қўяди, нимагадир қобилият кўрсатади, ўз касбининг устаси бўлади. Бироқ ҳаммадан талаб қилинадиган нарсалар борки, бу касбий сифатдан ташқари, инсоний сифатлардир. Яъни юқорида зикр этганимиз ватанпарварлик, миллатпарварлик, фидойилик, ҳалоллик, ростгўйлик, ҳақгўйлик, Ҳақ ва ҳақиқатни севиш ана шундай сифатлар сирасига киради. Бозор иқтисодиёти шароитида яна саховат, ҳимматбаландлик, футувват кўпроқ кўзга ташланадиган, қадрланадиган сифатлар бўлиб қолди.

Айтмоқчимизки, маънавий мезонлар даврлар ўтиши билан тўлдирилиши, такомиллашиши мумкин. Аммо умуминсоний ахлоқий қадриятлар ҳамisha одамийлик шарафи бўлиб қолаверади. Чунки жуда ақлли бўлган одамларнинг ҳаммаси ҳам юксак маънавият эгаси эмас. Баъзан оддий богбон, деҳқон ва ҳунарманднинг ҳиммати ва саховати кишини лол қолдиради. Ҳолбуки, беҳисоб мол-мулки бўлатуриб, қурумсоқ, хасис ва наст бўлганлар ҳам анча. Илгари ҳам бўлган, ҳозир ҳам бундайлар бор. Халқ тилидаги “яхши одам”, “бамаъни одам”, “беозор одам”, “ҳамиятли одам”, “кўнгли тоза” одам каби баҳо ва сифатлашларда маъно кўп. Халқ обдон синаб кейин бундай сифатларни қўллайди. Бундай тушунчалар кишилар ҳақида аввало, маҳалла, гузарда шаклланади. Маҳалла аҳли одамларнинг юриш-туриши, маишати, оила тутиши, хулқ-атворига қараб баҳо беради. Яъни одамлар обрў-эътиборни, аввало, маҳаллада қозонадилар. Одамнинг камолоти, маънавий етуклиги ҳам шу маҳалласи, жамоасидаги мавқеи, обрўси билан ўлчанади. Мана шу обрў-эътибор кенгайиб, ривожланиб, бутун жамият, мамлакат миқёсига кўтарилиши мумкин.

**Миллий гоя,
демократия
ва миллий
ривожланишнинг
аҳамияти**

Бобокалон шоиримиз Алишер Навоий комил инсон сифатлари ҳақида фикр юритиб, иймон, вафо, ҳаё, билимдонлик, адолат, саховат, маърифат, карампешаликни тилга олади. Чунончи, у “Маҳбуб-ул кулуб” асарида саховат ҳақида ёзади:

“Саховат инсоният боғининг мевали дарахтидир, балки ул дарахтнинг ширин мевасидир. Одамийлик кишварининг мавжли денгизи, балки шу денгизнинг гавҳари деса арзийди. Саховатсиз киши ёгинсиз булут ёки хиди йўқ райҳондай гап. Саховат одамийга бадандур ва ҳиммат анга руҳ ва ҳиммат аҳлидин оламга юз минг футух”.

Яъни ҳиммат орқали янги шаҳарлар, қалъалар бунёд этилади, каналлар қазилади. Бир кишининг ҳиммати билан не-не улуғ зафарларга муяссар бўлиши, буюк ғалабалар қўлга кириши мумкин. Ҳиммат одамни олижаноб қилади, юксалтиради. Улуғ ишларга сафарбар этади. Бундай зот қаҳрамонликларга ўзини чоғлайди, энг қийин пайтларда кўкрагини қалқон қилиб, эл-юртини ҳимоя эта олади. Улуғ ишларни бажара олган одам улуғдир, комилдир. Ҳимматли одамда ҳамият, номус кучли, у яратиш, бунёдкорлик ишқи билан ёнади, одамларни хурсанд, бахтиёр этишдан кўнгли яйрайди, ўз бахтини эли, юрти бахтида деб билади, эл бахтида ўз бахтини кўради. Ҳамиша улуғ ишларга бош бўлиш, юксалиш ва юксалтириш ташвиши билан яшайди.

Жалолиддин Румий айтганидай:

**Оқил ул бўлгайки, машғал бирла ул,
Неча карвон аҳлига йўл кўрсатур.
Пайрави нури Худодир пешров,
Элни бошлаб ўзни этмишдир гаров.**

Шундай нажиб инсоний хислатлар юртбошимиз Ислом Каримовда мужассам топганини кўраимиз. Бу комил инсоннинг машғалдай ёниқ қалби, улуғ ишларга сафарбар этувчи назарий таълимоти, фидойилиги ҳаммамизга ибратдир. Ватани севишни, эл-юрт дарди билан ёниб меҳнат қилишни, тафаккур теравлигини шу инсондан ўргансак арзийди.

Ўйлаймизки, комиллик йўли, чин инсонийлик маана шудир.

12- МАВЗУ

МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК, МИЛЛИЙ ВА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК

**Миллий ғоянинг
миллатлараро
тотувлик, миллий-
диний бағрикенглик
билан муштараклиги**

Миллий ғоя кенг мазмунга эга. У миллатлараро тотувлик ва миллий, диний бағрикенглик ғоялари билан ўзаро муштарак. Шу нуқтаи назардан айтиш мумкинки, миллий ғоя бу фақат биргина миллатнинг эмас, балки жамият тараққиётига, равнақига умумий мақсад йўлида баҳоли қудрат ҳисса қўшаётган мамлакат фуқароларининг миллати, ирки, диний эътиқодидан қатъий назар барчанинг мақсад ва манфаатларини ифода этади.

Миллий ғоя — барча соҳаларда мавжуд миллатлар манфаатларини ўзида ифода этган ҳолда орзу қилинган келажак жамиятнинг асосини яратиш, мустаҳкамлаш ва ривожлантириш учун бўлган умуммақсад йўналишидаги ҳаракатлар мажмуини миллий ва диний бағрикенгликни уйғотувчи фикрлар, қарашларни, ғояларни ҳам ўзида ифода этади.

Бугунги кунда мамлакатимизда 130 дан зиёд миллат ва элат вакиллари яшайди. Бу жамиятимиздаги миллий ўзига хосликни ифодалайди.

Миллатлараро тотувлик ғояси — умумбашарий қадрият бўлиб, турли халқлар биргаликда истиқомат қиладиган минтақа ва давлатлар миллий тараққиётида муҳим омилдир.

Бу ғоя — бир жамиятда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қилаётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар ўртасида ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатликни қарор топтириш ва мустаҳкамлашнинг маънавий асосидир.

Миллий ғоя — ҳар бир миллат вакилининг истеъдоди ва салоҳиятини тўла рўёбга чиқариш учун шароит яратади ва уни Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги каби эзгу мақсадлар сари сафарбар этади.

Муайян мамлакатга ном берган (титул) миллат билан унда яшайдиган бошқа халқлар ўртасида ҳамжиҳатлик бўлиши ижтимоий тараққиётнинг энг муҳим омилларидан биридир. Аксинча, миллий ғоянинг аҳамиятини тушуниб етмаслик жа-

мият ҳаётини, тинчлик ва барқарорликни издан чиқариши мумкин.

Миллатлараро тотувлик ва ҳамжиҳатликка раҳна солувчи иллат, бу — тажаввузкор миллатчилик ва шовинизмдир. Бундай зарарли ғоялар таъсирига тушган жамият беқарорлик ҳолатига юз тушиши муқаррар. XX асрда Европа халқларини асоратга солган ва айрим давлатларнинг таназзулига сабаб бўлган фашизм ёки миллий хусусиятлар билан ҳисоблашмаган ва сохта байналмилалчилик ғоясига асосланган коммунизм ғояси бунга яққол мисол бўлади.

Ўзбекистон ҳудудида қадим-қадимдан кўплаб миллат ва элат вакиллари баҳамжиҳат истиқомат қилиб келади. Улар ўртасида асрлар давомида миллий низолар бўлмагани халқимизнинг азалий бағрикенглигини кўрсатади.

Шу боис, бугунги кунда мамлакатимизда яшаб келаётган миллатларни ўзаро ҳамжиҳатлик руҳида тарбиялаш мақсади истиқлол мафкурасининг асосий мақсадларидан биридир. У халқимизга бўлган олижаноблик ва инсонпарварлик фазилатларига асосланади.

У дўстона муносабатлар устун бўлган шароитда ижтимоий тараққиётнинг омили сифатида майдонга чиқади. Республика Президенти И.А.Каримов бу ҳақда шундай ёзади: “Жаҳон тажрибасидан миллатлар ёки этник гуруҳлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда анъанавий уйғунлик вужудга келган мамлакатларда кўп элатлилик омили давлатларнинг сиёсий-иқтисодий ривожланишига самарали, рағбатлантирувчи таъсир этишини кўрсатувчи мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Бу мамлакатларда этник гуруҳлар ва ирқлар ўртасида маълум муаммолар мавжуд. Шунга қарамай, кўп элатлилик омили уларнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти йўлидаги тўғаноққа айланиб қолмаган, аксинча, тараққиётнинг жадаллашувига ёрдам берган миллатларнинг ва маданиятларнинг бир-бирига таъсир кўрсатиши бу давлатларда яшаётган халқларнинг ижтимоий-ақлий бойиши учун яхши манбага айланган. Шундай қилиб, бу мамлакатларда кўп миллатлилик омили демократик ўзгаришларни жадаллаштириш ва ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг, фуқаролар жамияти қурилишининг таъсирчан васитасига айланиб қолган”¹.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. — Т.: Ўзбекистон, 1998, 70-бет.

Ўзбекистон Президенти бу фикрларни янада чуқурлаштириб, кўп миллатлилик бизнинг бебаҳо бойлигимиз эканлигини, ҳамма нарса ундан фойдаланишда эканлигини қайта-қайта таъкидлайди. Дарҳақиқат, ҳар бир миллат ўзининг бетакрор маданий-маънавий қадриятларига эга. Бундай миллатлар вакилларининг бир мамлакат ҳудудида яшашлари, биргаликда меҳнат қилишлари, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида ўзаро таъсирда бўлишлари халқларнинг ҳар жиҳатдан тараққиётини тезлаштиради.

Дейлик, айрим миллатлар тарихий тараққиёт давомида ишлаб чиқаришнинг маълум саҳасида юксак лаёқатни шакллантирган тарбия, тафаккурнинг таъсири йўналишига эътибор беради. Миллий характерида, ҳаётга, ижтимоий ҳодисаларга муносабатида ўзига хосликлари бор. Ахлоқий, ҳуқуқий, сиёсий маданият соҳаларидаги хатти-ҳаракатларда ҳам маълум ижобий тафовутлар учрайди. Бунга ўхшаш ранг-баранглик нафақат бойлигимиз, балки тараққиётимиз суръатини тезлаштирувчи омил бўлиши мумкин.

Адолатли миллий сиёсат олиб борилганида кўп миллатлилик мақсадимиз ягоналигини, тақдиримиз бирлигини, ҳамжиҳатлик зарурлигини тушунишга ёрдам беради, умуминсоний гоёларнинг устувор бўлишини, шахсий манфаатларни тўғри англаб олишни осонлаштиради. Аксинча, миллий муносабатларга зийраклик ва нозиклик билан ёндашмаслик, умуммиллий тамойилларга бироз эътиборсизлик ҳам тинчлик ва барқарорликка салбий таъсир кўрсатиши мумкин. И.А.Каримов ўз фикрини давом эттириб, шундай ёзади: "Айни чоғда инсоният тарихида бунинг аксини, яъни кўп элатли давлатлардаги миллатлараро муносабатларда уйғунликнинг йўқлиги, бутун-бутун халқлар ва мамлакатларни анча орқага улоқтириб ташлаган ижтимоий-сиёсий фалокатларга олиб борганини кўрсатувчи мисоллар ҳам оз эмас. Зеро, кўп элатлилик нафақат айрим мамлакатларнинг, балки бутун-бутун минтақаларнинг ҳам ички сиёсий барқарорлиги ва миллий хавфсизлигига путур етказувчи бош омилга айланган"¹.

Миллатлараро ҳамжиҳатлик қарор топмаса, тажовузкор миллатчилик ва шовинизмнинг ҳалокатли гоёлари тарқали-

---

¹ Ўша манба. 70-71 бетлар.

ши учун қулай вазият яратилади. Миллий истиқлол ғоясининг амал қилишига, кишилар қалби ва онига синдирилишига жиддий зарар етказади. Шуни ҳисобга олиб, мамлакатимизда бу муаммо илмий асосда, ҳолисона ҳал қилинмоқда. Миллатлар ўртасида можароларга йўл қўймаслик учун: этник сиёсатда шахс ҳуқуқлари ҳимоя қилинишининг устувор бўлишини, мамлакатлараро зиддиятларни амалий тарзда ҳал қиладиган усулларга асосланиши бош йўлимиз эканлигига, бозор муносабатларини иқтисодий тараққиётда барча миллатларга мансуб аҳолининг манфаатларига мос келишига, ҳар бир миллат маданияти, тили, урф-одат ва анъаналари, маданий меросини ривожлантиришга алоҳида аҳамият берилмоқда.

Мамлакатимизда статистик маълумотларга кўра, 136 миллат, элат, халқ ва этник гуруҳларнинг вакиллари яшайди. Уларнинг ҳар бири ўз миллий маданий урф-одатлари, анъаналари, тилига, конституциявий ҳуқуқий тенгликка эга. Ўзбекистонда бутунги кунда 100 дан ортиқ миллий-маданий марказ фаолият кўрсатмоқда. Шу йўналишда марказлар тузиш бўйича 15 та ташаббускор гуруҳ иш олиб бормоқда. Ўзбекистонда барча миллат вакилларига тенг ҳуқуқли муносабат давлат қонуни билан мустаҳкамланган. Бунинг ижобати мактабларимизда 9 та миллий тилда ўқитиш ишлари, 20 тилда оммавий ахборот нашрлари фаолият кўрсатаётганлигида кўринмоқда¹.

Турли миллат вакилларининг ижодий тадбирлари, бадиий кўرғазмалари, бир томондан, айна миллатнинг Ўзбекистон фуқароси сифатида ўз ўрни борлигини кўрсатса, иккинчи томондан, шу заминда яшовчи барча миллатларнинг Ўзбекистон халқи — Ўзбекистон фуқароси эканлигини намоён этувчи, мустаҳкамловчи миллий ғоя атрофида бирлашувига олиб боради.

Башарият тушунчаси ранго-ранг миллатлар ва элатлар, шунингдек, турли дин ва ирққа мансуб инсонларни ўзига қамраб олади. Демак, ҳар бир инсон башарият ва айна вақтда ўз халқи, ўз Ватанининг фарзанди ҳамдир. Ҳар бир кишида ўз халқининг тили, руҳияти, анъаналари, кадриятлари барқ уриб туради.

Миллий истиқлол ғояси ўз мазмун-моҳиятига кўра барча миллатларнинг умумий манфаатларини рўёбга чиқаради. Мам-

¹ Қаранг: Абилов Ғ.М. Ўзбекистон тараққиётининг оптимистик руҳи. — Т.: Истиқлол, 2003, 184-бет.

лакатда фуқаролараро ва миллатлараро тотувлик ҳамда ижтимоий барқарорлик муҳитини таъминлашга хизмат қилади.

Зотан, ҳар қандай полиэтник давлатда турли миллатлар ўртасидаги муносабатлар давлат ва жамият тараққиётига замин яратувчи омиллардан ҳисобланади.

**Миллатлараро
тотувлик ва
бағрикенгликнинг
асослари**

Жаҳон кенг, дунёда мамлакат кўп, лекин бу оламда бетакрор она юртимиз, Ўзбекистонимиз якка-ю ягонадир. Ўзбекистон деб аталмиш юртнинг ягоналиги унинг бетакрор табиати, бой тарихи, заҳматкаш инсонлари билан бир қаторда бу заминда турли миллат ва элат вакилларининг ягона оила фарзанларидек яшашларида намоён бўлмоқда. Бундай аҳиллик, дўстлик ва ҳамкорлик ўзининг чуқур тарихий илдиэларига ва асосига ҳам эга. Бу асослар мамлакатимиз Конституциясида мустаҳкамлаб қўйилган. Хусусан, унинг 18-моддасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар, қонун олдида тенгдир”, — деган қоида мустаҳкамлаб қўйилган¹.

Эътибор берилса, мазкур қоидада миллий ҳаётга, фуқароларнинг миллий ҳис-туйғуларига дахлдор муҳим аҳамиятга эга бир қатор тамойиллар белгилаб қўйилганига ишонч ҳосил қилиш мумкин.

Биринчидан, фуқароларнинг миллий мансубликларидан қатъий назар қонун олдида тенглиги мустаҳкамланган;

Иккинчидан, фуқароларнинг диний эътиқодидан қатъий назар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эгаллиги таъкидланган. Диний қадриятлар миллат маънавиятининг ажралмас қисми эканини инobatта оладиган бўлсак, мазкур қоиданинг амалий аҳамияти ойдинлашади.

Учинчидан, фуқароларнинг ирқий тенглиги қайд этилган. Ирқчиликдан гайриинсоний мафкура ва амалиётнинг тарихимизда умуман кузатилмаганини алоҳида қайд этиш лозим. Аммо айрим минтақаларда тажовузкор миллатчилик ғоялари билан қуролланган айрим гуруҳлар диний ақидапарастлик ва ирқчилик қарашларидан ўз мақсадлари йўлида фой-

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. — Т.: Ўзбекистон, 2003.

далавишга уринаётганини ҳам унутмаслик зарур. Демак, муайян ҳолларда улар омухталашган шаклда ҳам чиқиши мумкин. Ахборот глобаллашуви кузатилаётган бугунги кунда турли ғоялар ҳеч қандай чегараларни тан олмай кириб келишини эътиборга оладиган бўлсак, ушбу тамойилнинг аҳамияти янада яққол намоён бўлади.

Тарихий тажриба кўп миллатли давлатнинг барқарорлиги миллатлараро муносабатларга дахлдор ҳуқуқ ва эркинликларни тўғри белгилаб қўйиш билан бир қаторда амалиётда унга қанчалик риоя қилишга ҳам боғлиқлигини кўрсатади.

Маълумотларга кўра, 2000 йилда 36 мамлакатда 40 та, 2001 йилда эса 30 мамлакатда 36 ҳарбий низо содир бўлган Уларнинг 27 таси, яъни 75 фоизи бундан 10 йиллар олдин бошланган. Бу низоларнинг аксарияти бир мамлакат ичида кечганини эътиборга оладиган бўлсак, уларнинг миллий, диний ва ирқий асослардан келиб чиққан фуқаролик урушлари эканини англалади.

Бемалол айтиш мумкинки, жаҳоннинг турли нуқталарида алангалиб турган бундай низолар аксарият ҳолларда миллатлараро муносабатларда миллатлараро тотувлик, бағрикенгликнинг йўқлиги ҳам сабаб бўлмоқда. Шу нуқтаи назардан, республикамиз миллий сиёсатининг асосий тамойиллари ҳаётда ҳам ўз ифодасини тонаётганини таъкидлаш зарур. Хусусан, миллатлараро муносабатлар соҳасидаги амалиёт ҳақида гап кетар экан, истиқлол юртимиздаги турли миллат ва элат вакилларига ўзининг тарихий ватанлари билан алоқалар ўрнатишга имкон берганини қайд этиш лозим. Ўрнатилган алоқалар она тилини ўқитиш ва ўрганишни йўлга қўйиш, турли қўлланмалар ва адабиётларни ўз вақтида олиш, ёшларни таълим олиш учун ривожланган мамлакатлар, баъзан эса уларнинг тарихий ватанига юбориш имкониятларини яратди. Шунингдек, кенг қамровли маданий-маърифий дастурларни амалга ошириш учун шароит юзага келди.

Ўзбекистон ҳозир ва бундан кейин ҳам ўз мустақиллигини ҳимоя қила олиши учун кўп миллатли ўзбекистонликларнинг ҳар бир авлоди миллий истиқлол ғоялари руҳида тарбиялаб бориши барқарорлик ва умуммиллий тотувлик ва бағрикенгликни янада мустаҳкамлаб боради. Зеро, миллий ғоя — барча ўзбекистонликларнинг манфаатларини ҳам ифодаловчи ғоядир.

Республикада истиқомат қилиб турган 130 дан ортиқ мил-

лат ва элатнинг ҳар бири ўзига хос маданиятга ва кўп асрлик анъаналарга эга. Ўзбекистон Республикаси ўтказётган миллий сиёсатнинг энг муҳим устувор йўналиши барча миллатларнинг равнақи учун тинч шароит ва имконият яратиш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштиришдан иборат. Бу соҳада кейинги йиллардаги энг катта ютуғимиз умумий уйғимиздаги тинчлик ва барқарорлик, миллатлараро ва фуқаролараро тотувликдир. Одамларимиз онгида ана шу қадрият ва унинг ўзгармас аҳамияти тушунчаси кун сайин ошиб бораётганлигидир дейиш мумкин¹.

Дунёнинг қарийб барча мамлакатлари кўп миллатли. Республикамиз ҳам ана шундай бой, турфа маданиятлар гуллаб-яшнаётган мамлакатлардан бири экани ҳар бир ўзбекистонликка ифтихор бахш этади. Ўзбекистонни ўз Ватани деб билиб, унинг тараққиёти йўлида фидокорона меҳнат қилётган турли миллатга мансуб юртдошларимиздан ҳар бири буни дилдан теран ҳис қилмоқдалар. Олиб борилаётган оқилона миллий сиёсат туфайли республикамизда қарор топган тинчлик, ижтимоий тотувлик, ўзаро ҳамкорлик тобора мустаҳкамланиб бормоқда.

Республика Байналминал Маданият Маркази (РБММ) ва миллий маданият марказлари (МММ)нинг фаолияти бу ерда яшовчи халқларнинг миллий анъаналари, урф одатлари ва маросимларини қайта тиклаш, маънавият ва маданиятни ривожлантириш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштиришга қаратилган. Турли миллатларга мансуб фуқароларимизнинг катта умумхалқ байрамларига тайёргарлик кўриш ва уларни ўтказиш, мамлакат маданий турмушидаги шонли воқеаларни нишонлашда фаол иштирок этаётганликлари самимий саҳоват ва меҳр оқибат муҳитини яратмоқда. Бу муҳит бизга ягона оила туйғусини қайта-қайта ҳис этиш “Ўзбекистон умумий уйғимиз” деган сўзлар замиридаги чуқур маънони англаб олиш имконини беради.

Дастлабки миллий маданият марказлари корейслар, қозоқлар, яҳудийлар, арманлар томонидан Республика вилоятларида 1989 йилда тузилди. Ўша пайтда уларнинг фаолиятини мувофиқлаштириб туриш мақсадида Ўзбекистон ҳукуматининг қарорига биноан Маданият ишлари вазирлиги

¹ Қаримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга янгиликларда. — Т.: Ўзбекистон, 1999, 30-бет.

хузурида Республика миллатлараро маданият маркази ташкил этилди. Аммо бу марказларнинг чинакам ривожланиши ва равнақ топиши 1991 йилдан мамлакатимиз мустақилликка эришгандан кейин бошланди. 1992 йилнинг январида Президент И.А.Каримовнинг ташаббуси билан Республика миллатлараро Байналмилал маркази қошидаги Маданият ишлари вазирлиги Республика байналмилал маданият марказига айлантирилди. Шу тариқа унинг фаолияти негизда миллатлар ва элатларни жипслаштиришга асосий эътибор қаратилди.

РБММ тўғрисидаги низомда унинг мустақил муассаса эканлиги белгилаб қўйилган. Марказ миллий-маданий марказларнинг фаолиятига раҳбарлик қилади. Ўзбекистонда яшовчи миллий гуруҳларнинг маданий эҳтиёжларини қондиришда давлат идораларига ва жамоат ташкилотларига қўмаклашади.

Республика Байналминал Маданият Марказининг моддий техникавий база билан таъминланиши РБММ ва МММ ишларини фаоллаштирди, уларнинг бирлашуви ва самарали ҳамкорлик қилиши учун кенг истиқболлар очди.

**Миллий-диний
бағрикенглик гоёси.
Унинг тарихий ва
ҳуқуқий асослари.**

“Динлараро бағрикенглик гоёси — хилма-хил диний эътиқодга эга бўлган кишиларнинг бир замин, бир Ватанда, олийжаноб гоё ва ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшашини англатади”¹. Дин қадим-қадимдан аксарият маънавий қадриятларни ўзида мужассам этиб келади. Миллий ва диний қадриятларнинг асрлар оша безавол яшаб келаётгани ҳам уларни бир-бирлари билан яқин муштарак мақсадларга эгалитидадир. Чунки дунёдаги динларнинг барчаси эзгулик гоёларига асосланади, яхшилик, тинчлик, дўстлик каби фазилатларга таянади. Одамларни ҳалоллик ва поклик, меҳр-шафқат ва бағрикенгликка даъват этади. Ҳозирги заминда бу гоё эзгулик йўлида, нафақат диндорлар, балки бутун жамият аъзоларининг ҳамкорлигини назарда тутаяди, тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлашнинг муҳим шартини ҳисобланади. Масалан, азал-азалдан диёримизда турли диний таълимот-

¹ Миллий истиқлол гоёси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Ўзбекистон, 2000, 60 бет.

лар ёнма-ён яшаб келган. Асрлар давомида йирик шаҳарларимизда масжид, черков, хонақоҳларнинг мавжуд бўлиши, турли миллат ва динга мансуб қавмларнинг ўз диний амалларини эркин адо этиб келаётгани бунинг тасдиғидир.

Тарихимизнинг энг мураккаб, оғир даврларида ҳам улар ўртасида диний асосда можаролар бўлмагани халқимизнинг динлараро бағрикенглик гоёсига амал қилиб яшаб келганларидан далолат беради.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда 15 та конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг ўз фаолиятини амалга ошириши ва мамлакат ҳаётида иштирок этиши учун ҳамма шарт-шароитлар яратилган. Бу борадаги ҳуқуқий асослар Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида, "Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида"ги қонунда ўз ифодасини топган. Ана шу асослар мамлакатимиздаги барча дин вакилларининг ҳамкор, ҳамжиҳат бўлиб, улуғ ва муштарак гоёлар йўлида ҳаракат қилиши учун имкон яратади.

**Ўзбекистонда
миллий-диний
бағрикенглик
ва дунёвийлик**

Динларнинг умуминсоний моҳияти, мақсади бир бўлиб, улар аслида бир-бирларига зид эмас.

Диний бағрикенгликнинг моҳияти шундан келиб чиқади. Ҳақиқат тарихидан турли динга мансуб кишиларнинг

ёнма-ён яшаб келганлигига қўплаб мисоллар келтириш мумкин. Ўзининг мамлакатимиз ҳудудида ҳам иелом, ҳам насронийлик, иудаизм каби динлар ёнма-ён яшаб келган, диний амаллар эркин ижро этиб келинган. Ўша даврларда ҳам зиёлилар, олимлар бир-биридан ўрганганлар, устоз-шогирд бўлишган. Уларнинг турли динларга мансублиги бундай муносабатларга ҳалал бермаган.

Айтиш мумкинки, диний онг ривожланиб, диннинг моҳиятини чуқурроқ англаш билан диний бағрикенглик ҳам ривожлана борди. Бу ҳозирги даврда диний бағрикенгликни янада кучайтирмоқда. Ҳозирги вақтда Ўзбекистондаги турли конфессияга мансуб диний ташкилотлар ўз фаолиятини ўзаро тенг ҳуқуқлилиқ, ҳамдўстлик ва ҳамкорлик асосида амалга оширмоқда. Диний бағрикенглик турли динларнинг, турли динларга мансуб кишиларнинг ҳамдўстлик муносабатлари-

нигина назарда тутмайди, балки эътиқодидан қатъий назар барча кишиларнинг тенглиги, умумий эзгу мақсад йўлида ҳамкорликни ҳам қамраб олади. Диний қарашга кўра ҳам, маданий, жумладан, илмий қарашга кўра ҳам инсон энг олий мавжудотдир. У ўзига берилган умри давомида яшашга, маънавий ақлий жиҳатдан такомиллашиб, ердаги ҳаёт шароитларини яхшилаш учун курашишга, ижод қилишга ҳақли. Маънавий камолотга эришиш учун инсон яшashi, яхши шароитларга эга бўлиши керак. Демак, ердаги ҳаётни сақлаб қолиш, ривожлантириш барча кишиларнинг умумий мақсадларидир. Динийлик дунёвийликни инкор қилмайди, у билан баъзан ёнма-ён яшаса, айрим вазиятларда ўзаро яқинлашади, дунёвийликнинг ривожига хизмат қилади. Дунёвийлик, яъни шу моддий ҳаётни ривожлантиришга йўналганлик динийликнинг ҳам мақсадлари билан мос тушади. Динийлик дунёвийликка хизмат қилиши мумкин деганда, дунёқарашнинг эзгулик, яхшилик, ҳалоллик, тинчлик, дўстлик каби юксак инсоний фазилатларни тарбиялашни назарда тутамиз. Ҳақиқатан ҳам диний таълимотлар, у дунё ҳаётини тасвирлаш воситасида бу дунёда юксак фазилатларга эга бўлишга ундайди.

Диний бағрикенгликнинг қарор топиши, мустаҳкамланиши, ривожланиши барча кишиларни эътиқодидан қатъий назар миллий ғоя ва мафқурани амалга ошириш йўлида бирлаштиради. У мафқурани миллий ғоя ва кишилар онги ҳамда қалбига жойлаштиришга ёрдам беради.

Аксинча, диний бағрикенгликни тор маънода тушуниш, бир томонлама талқин қилиш умумий мақсадлардан чалғитиб, кишиларни ўзаро гуруҳларга бўлиб юбориши мумкин. Шунингдек, айрим гуруҳларнинг ғаразли манфаатларига хизмат қилувчи диний ниқобни юзага келтиради. Бу ҳақида мамлакат Президенти И.А.Каримов шундай ёзади: “Афсуски, инсоният тарихида диний онгнинг ажралмас қисми бўлган одамлардаги эътиқоддан фақат бунёдкор куч сифатида эмас, балки вайрон қилувчи куч, ҳатто фанатизм (ўта кетган мутасиблик) сифатида фойдаланилганлигини кўрсатувчи мисоллар кўп. Фанатизмнинг ўзига хос хусусияти ва кўринишлари, авваламбор, ўз динининг ҳақиқийлигига ўта қаттиқ ишониш, бошқа диний эътиқодларга муросасиз муносабатда бўлишдан иборатдир. Айнан фанатизмга йўлиққан одамлар

ёки уларнинг гуруҳлари жамиятда беқарорлик тўлқинини келтириб чиқаришга қодир бўладилар”¹.

Ўзбекистонда янги демократик, фуқаролик жамияти асосларини яратишга киришилган ҳозирги ўтиш даврида диний бағрикенглик қанчалик муҳим бўлса, диний бағрикенглик учун миллий мафкура ҳам шунчалик муҳимдир. Миллий мафкуранинг юксак ғоялари, ўз навбатида, диннинг ҳақиқий моҳиятини жамият тараққиётидаги ўрнини англаб олишга ёрдам беради. Диний бағрикенглик ғоясини тўғри тушунишга ёрдам бериб, барча кишиларни эътиқодидан қатъий назар бирлаштиради. Миллий истиқлол мафкураси кишилар онги ва қалбига сингганда диний мутаасибликка, айирмачиликка ҳеч қандай ўрин қолмайди.

Республикамиз аҳолисининг миллий қиёфаси фақат Шарқ эмас, балки, Ғарб цивилизациясига мос умуминсоний тамойиллар, ислом, христианлик ва бошқа динларга эътиқод, анъана ва урф-одатлар, ранг-баранг турмуш тарзидан иборат маънавий мезонларни ўзида акс эттиради. Бунда юртимизда яшашган халқларнинг ўтмиши, бугунги ҳаёти, келажак билан боғлиқ орзу умидлари асрлар оша ёнма-ён яшаш жараёнида шаклланган ҳамжиҳатлик, бағрикенглик, қардошлик туйғулари уйғунлашган тарзда намоён бўлади.

Ҳозирги кунга келиб республикамиз бўйича жами 2104 та диний ташкилот, шу жумладан, Ўзбекистон мусулмонлари идораси, Рус православ черкови, Тошкент ва Ўрта Осиё епархияси, Евангелъ христиан баптистлар черковлари Иттифоқи, Рим-католик черкови, Тўлиқ инжил христианлар маркази, Ўзбекистон библия жамияти, 1906 та масжид, 163 та христиан черкови, 7 та яҳудийлар жамоаси, 7 та баҳоийлар жамоаси, 2 та Кришнани англаш жамияти ва 13 та диний ўқув юрти (1 та Ислом масжиди, 10 мадраса ва 1 та православ ва 1 та тўлиқ инжил христианлари семинарияси) давлат рўйхатидан ўтган.

Ўзбекистонда дунёвийлик билан динийлик ўртасида андоза сифатида қўллаш мумкин бўлган янги нисбатнинг шаклланиши натижасида динлараро бағрикенглик ва миллатлараро тотувликнинг таъминлангани, қолаверса, табаррук заминимизнинг азалдан умумжаҳон тамаддуни марказларидан бири бўлгани барчага аён.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сарй. —Т.: Ўзбекистон, 1998, 37-бет.

Бугун Ўзбекистон диний бағрикенглик (толерантлик) ва динлараро мурося борасида фақат МДХ давлатларига эмас, балки бутун дунёга намуна бўлмоқда. Бу ҳақда Москва ва Бутунрус Патриархи Алексей II, АҚШ сенатори Хиллари Клинтон хоним, АҚШнинг собиқ давлат котиби Мадлен Олбрайт ва Иордания қироллиги шаҳзодаси Ҳасан бен Талол юртимизга зиёратлари вақтида таъкидлаб ўтганлар. Албатта, халқимизга азалдан хос бўлган бу хислат ўзининг узоқ тарихига эга.

Тарихимизнинг ҳар қайси даврида дин доимо одамларда яхши хислатларни кўпайтириб, ёмонларидан халос бўлишга чорлаган. Юксак умуминсоний қадриятларга асосланган. Бугунги кунда маънавий ва диний жабҳаларда кечаётган мураккаб жараёнда барча миллат ва дин вакиллари бир-бирларига нисбатан ҳамжиҳатлик, бағрикенглик ва ўзаро ҳурмат тамойилларига амал қилишлари доимий барқарорликнинг муҳим омилларидан биридир.

Президентимиз И.А.Каримовнинг “Мустақиллик ниҳоли кўкариши учун унга тинчлик, осойишталик, тотувлик, миллатлараро чидам ва бардош каби кучли илдизлар керак. Шунда у ҳар қандай шамол, довул, бўронларда эгилмайдиган бўлиб улгайди”, деган сўзлари ҳаётга изчиллик билан тадбиқ этилмоқда. Илгари сурилган мазкур ғояни амалга оширишда бугунги кунда икки муҳим масала, бир томондан, тинчлик ва эзгулик, дини исломни “сохта исломчи”лардан, яъни маърифий исломни сиёсийлашган жангари исломдан ҳимоя қилиш, иккинчи томондан, кўп миллатли, кўп динли жамиятимизда эътиқод эркинлиги кафолатланган шароитда айрим жамоаларнинг миссионерлик руҳида фаолият юритишларининг олдини олиш муҳим. Бу, ўз навбатида, юртимиздаги миллатлараро ҳамжиҳатлик ва диний бағрикенгликни янада мустаҳкамлайди.

Сўнгги йилларда бутун дунё, шу жумладан, минтақамизда кучайиб бораётган диний ақидапарастлик ва жангарилик исломнинг асл моҳияти бўлган бағрикенгликка зид бўлган ҳаракатларга сабаб бўлмоқда. Бу ҳаракат ва ғаразли оқимларнинг номлари ва шиорлари турлича бўлишига қарамай, мақсадлари бир — диндан ниқоб сифатида фойдаланиб, давлат сиёсатига аралашиб, ҳокимиятни қўлга киритишдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов “Ўзбе-

кистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” китобида диннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ҳақида, жумладан, шундай дейди: “Биз дин бундан буён ҳам аҳолини олий руҳий, ахлоқий ва маънавий қадриятлардан, тарихий ва маданий меросдан баҳраманд қилиш тарафдоримиз. Лекин биз ҳеч қачон диний даъватлар ҳокимият учун курашга, сиёсат, иқтисодиёт ва қонуншуносликка аралашшиш учун байроқ бўлишига йўл қўймаймиз. Чунки бу ҳолни давлатимизнинг хавфсизлиги, барқарорлиги учун жиддий хавф-хатар деб ҳисоблаймиз”.

Ҳозирги замонда миллий ва диний бағрикенглик дунёда тинчлик ва барқарорликни асраш ҳамда диний экстремизм, фундаментализм ва ақидапарастликка қарши курашни, бутун жаҳон ҳамжамиятининг ҳамкорлигини назарда тутди. Шу тамойилга асосланган Ўзбекистон турли динларга мансуб қадриятларни асраб-авайлаш, барча фуқаролар ўз эътиқодини амалга ошириши учун зарур шароитларни яратиб бериш, динлар ва миллатларaro ҳамжиҳатликни янада мустаҳкамлаш, улар ўртасидаги қадимий муштарақ анъаналарини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратмоқда.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, миллий бағрикенглик — турли миллатга мансуб кишиларнинг бир-бирларининг тилини, динини, турмуш тарзи, урф-одати ва анъаналарини, миллий-маданий меросини ҳурмат қилишни, уларнинг шаъни, қадр-қимматини, ор-номусини қадрлаш орқали амалга ошадиган ўзига хос маънавий кенгликни (бағрикенгликни) англатади. Миллий бағрикенглик бунга зид бўлган, миллий манфаатга зиён етказиш ҳисобига таъминланмайди. У турли миллат манфаатларини уйғун кўриш ва таъминлаш асосида мустаҳкамланиб боради.

Диний бағрикенглик ҳам динларaro ҳамда ҳар бир диннинг ичидаги турли хил йўналишлар ва мазҳабларнинг эзгу гояларини қадрлаш, бир-бирларини ҳурмат қилиш асосида амалга ошади.

Бу миллий гоя амал қиладиган устувор гоялар сифатида миллий бағрикенглик ва динларaro бағрикенгликка асосланиш турли халқлар ва миллатлар ўртасида ўзарo ҳамжиҳатлик, тотувликни таъминлаш орқали эркин ва фаровон ҳаёт куришга, инсонларнинг туб ҳаётий мақсадлари билан муштарақдир.

13- МАВЗУ

МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА ЁШЛАР.

МИЛЛИЙ ҒУРУР ВА ОР-НОМУС

Миллий ғоя ва ёшларнинг ўзаро боғлиқлиги

Ҳар қандай миллатнинг тараққиёти жамиятдаги ёшлар қатламининг миллий ғоя ва қадриятларга муносабати, унинг ёшлар онгига қандай таъсир этаётганлигига ҳамда амалий фаолиятларига қандай тарзда таянишларига боғлиқ. Ёшлар республикаимиз аҳолисининг ярмидан кўпини ташкил этади. Шунингдек, ёшларнинг миллий ғояни англаши, ишонч ва эътиқодига айланиши, қандай янги қадриятлар шакллантирилганлиги билан ҳам боғлиқ бўлади. Чунки миллий ғоя бир томондан, ёшларни ўзининг объекти сифатида қараса, иккинчи томондан ёшлар миллий ғоянинг илғор ривожлантирувчилари ва келажак авлодга етказувчилари ҳисобланадилар. Учинчидан, ёшлар қанчалик миллий ғоя билан қуролланган ва уни англаб олган бўлса, жамият шунчалик тараққиётга эришади. Бу ҳолат миллий ғоя ва ёшларнинг ўзаро боғлиқлигини белгилайди. Бошқача айтадиган бўлсак, миллий ғоя қанчалик мазмунли, ҳар бир кишининг узоққа мўлжалланган мақсад ва манфаатлари, пиروвардида эса, миллатнинг истиқболини белгилашга хизмат қиладиган бўлса, уни ёшлар шунчалик тез қабул қилади ва унга нисбатан ўзининг ижобий муносабати шаклланади. Демак, жамият миллий мафкура орқали ёшларга қандай ғоя ва фикрларни таклиф этса, шунга мос равишда ғоявий жиҳатдан чиниққан, ватанпарвар, замонавий билимларни эгаллаган ёшларга эга бўлади. Энг муҳими шундаки, ҳар бир жамиятда қандай мақсадда бўлмасин янги ғоя ва концепцияларга нисбатан ёшлар ўз муносабатини билдиради ва аҳолининг бошқа қатламига нисбатан тезроқ қабул қилади. Чунки ёшлар физиологик ва психологик жиҳатдан ҳали шаклланиш босқичида бўлгани учун уларда янгиликларга нисбатан қизиқиш кучли бўлади ва уни эътиқодига айлантириш эҳтиёжи катта бўлади. Шунингдек, ёшлар ўзларининг ижтимоий-руҳий ва бошқа жиҳатларига кўра салбий ҳодисаларга тез берилувчанлик, жамиятдаги ўзгарувчан шароитга мослашиш қобилиятининг юқори эканлиги билан ажралиб туради. Улар жами-

ятнинг шундай ижтимоий гуруҳига мансубки, улар ўткир ҳиссий билиш қобилиятига эга бўлиб, сўз билан амалиётнинг номуносиблиги ҳолатларини кучлироқ сезадилар. Катталар учун одатий бўлган айрим “адолатсизлик”лар ёшларнинг ҳали тўлиқ шаклланмаган ояғига, дунёқарашига кучли зиён етказиши мумкин. Шунинг учун ҳозирги кунда ёшлар орасида миллий ғоя, миллий ғурур ва ор-номус билан боглиқ маънавий-руҳий ҳолатлар муҳим аҳамиятга эга.

Ёшларнинг олдида ҳақиқатни айтишдан чўчимаслик, сохтакорликдан қочиш, мавжуд қийинчиликлар, муаммоларни очиқ-ойдин баён этиш лозим. Айни пайтда, давлатимиз раҳбарияти олиб бораётган ижобий ишлар ва мавжуд муаммоларни бартараф этиш учун олиб борилаётган саъй-ҳаракатлари ва эришилаётган амалий натижалар хусусида тарғибот-ташвиқот ишларини олиб боришга алоҳида эътибор бериш ёшларнинг жамиятимиз, давлатимиз, мустақиллигимизга бўлган ишонч-эътиқодини мустаҳкамлаш олимларимиз, пешқадам зиёлиларимиз, маърузачиларимиз, мафкуравий ишлар билан шуғулланувчи барча тарғибот-ташвиқотчиларнинг биринчи даражали вазифаси ҳисобланади.

Миллий ғоянинг ёшларни сафарбар этиш, илҳомлантириш, буюк келажак сари чорлаш учун аҳамияти, таълим ва тарбияда тутган ўрни ва роли унинг ҳаёт ҳақиқатларига, реал борлиққа, халқ турмушига қанчалик мос ва мувофиқлигига қараб белгиланади.

— Ҳаёт ҳақиқатларига мос келмайдиган, реал воқеликдан, борликдан, халқ ҳаётидан, кундалик турмушдан ажралиб қолган суҳбатлар, маърузалар, мулоқотлар, учрашувлар қанчалик жозибадор, обрўли бўлмасин, барибир, унинг амалий самараси бўлмайди. Ёшларнинг кўз ўнгида, қалбида турган муаммоларни ўзида акс эттирмаган, уни қизиқтириб келаятган саволларга етарли даражада жавоб бермайдиган, одамларнинг юрагига жиз этиб таъсир кўрсатмайдиган анжуману мулоқотлар, мафкуравий ишлар наф эмас, зарар келтиради, унинг обрўсини туширади, бундай учрашувлару машвратларга ёшлар ишонишмайди, ихлос қўймайди.

Ёшларда ҳақиқатга мойиллик юқори бўлади, сохтакорлик, кўзбўямачилик, сўз билан амалиёти бошқа кимсалардан жирканади, нафратланувчи руҳияти кучли бўлади.

Миллий гурур ва ор-номус туйгуларини шакллантиришда халқнинг маданий мероси, миллий қадриятлари, улуг мутафаккирларнинг ибратли ҳаёти, бутунги эришилаётган ютуқлар муҳим. Ёш авлод онгига миллий истиқлол мафкурасининг ижтимоий адолат ҳақидаги ғояларини сингдиришда Абу Наср Форобийнинг “Фозил одамлар шаҳри”, Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг”, Низомулмулкнинг “Сиёсатнома”, Амир Темур “Тузуқлари”, Алишер Навоийнинг “Маҳбуб ул-қулуб” номли машҳур асарлари тарихий-илмий манба бўлиб хизмат қилади.

Ёшларни миллий қадриятларга тўғри йўналтириш билан боғлиқ вазифалар

Ёшларнинг миллий қадриятларга муносабати, миллий ғоя асосида эркин ҳаёт, обод ва озод Ватан қуриш йўлидаги ҳаракатлари, мақсад ва манфаатларини умумлаштирадиган, таҳлил этадиган, шу ғояларни бойитиш ва ишонч, эътиқодга айлантириш билан боғлиқ. Бу ишни йўлга қўймоқ

учун тўртта масалага алоҳида эътибор бериш лозим ва зарурлиги кўрсатилган:

Биринчидан, мавжуд вазиятни, яқин истиқболимизнинг ривожланиш тамойилларини, керак бўлса, ундаги салбий ҳолатларнинг ижтимоий сабабларини холис ўрганадиган нодавлат, мустақил ташкилотлар фаолиятини такомиллаштириш, уларнинг имкониятларидан тўла фойдаланиш зарур.

Иккинчидан, шиддатли суръатларда ўзгараётган, тўхтовсиз янгиланаётган замон, ҳаётимизда муттасил равишда рўй бериб турган воқеа, ҳодиса ва жараёнлар, Ўзбекистон давлат мустақиллигининг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, маданий-маънавий заминларини бундан-да мустаҳкамлаш ва барқарорлаштиришга бўлган талаб ва эҳтиёжлар маънавий, маърифий-мафкуравий ишларни янада жадаллаштириш, умумий мақсад йўлида сафарбар этиш;

Учинчидан, миллий ғоянинг кучи бир томондан маърифат-тарғибот ишлари, унинг самарадорлигига боғлиқ бўлса, иккинчи томондан ёшларнинг кундалик ҳаётда дуч келаётган муаммоларнинг тушунишлари, уларнинг муносабатларига фикрга фикр билан, ғояга ғоя билан жавоб бера олиш, уни қандай ҳал этаётганликларига бевосита боғлиқдир. Миллат равақи, Ватанга керак бўлса жонини жабборга бериб фаолият кўрса-

тадиган ёшлар бўлмаса, миллий истиқлол ғоясида кўзда тутилган мақсадларга эришиб бўлмайди. Бу ёшларда миллий гуруҳни баланд бўлишини тақозо этади.

Биз умумбашарий қадриятлар, Шарқ фалсафаси, юксак ахлоқий-эстетик идеаллар, миллий анъаналар асосида тарбия мактабини бунёд этган мутафаккирларимиз бўлганидан фахрланамиз.

Бизга бобокалонларимиздан динимиз, ўзбекона турмуш тарзимиз мерос қолган. Ана шунинг учун маънавий қадриятларга эътибор бериш, ёшларнинг мақсади ва орзу-умидларига муносиб ғўзал ҳаёт барпо этиш жуда катта ижтимоий аҳамият касб этади. Чунки "Келажаги буюк давлат, энг биринчи навбатда, бўлажак фуқароларининг маданияти, маълумоти ва маънавияти ҳақида ғамхўрлик қилмоғи зарур. Ёш авлодга озод ва обод Ватанни мерос қолдирар эканмиз, улар мутафаккирларимизнинг, давлат раҳбарларининг улуғ ишларини давом эттиришларини ният қилар эканмиз, ёшларнинг маънавий уйғоқлигига аҳамият беришимиз лозим. Ғафлат уйқусидан уйғониб, ёрқин кўз билан келажакка назар ташлайдиган замон келди".

Миллат тараққиёти, маънавияти ва маълумоти юксак билимли ёшларга боғлиқ. Акс ҳолда ёшларнинг манқуртлик ва фақат пулга сажда қилувчи арзон ишчи кучига айланиб қолиш хавфи туғилади. Миллатнинг истиқболи арзон-гаровга ўз кучини сотадиганлар эвазига эмас, аксинча, моддий ва маънавий меҳнати, салоҳияти юксак қадрланадиган кишилар, ўз ҳаётини ижодий ва жамият тараққиётида ижобий роль ўйнайдиган меҳнат асосида қурган ёшларга боғлиқ. Келажакимизга умид ва ишонч катта. Ўзбекистоннинг келажакда буюк давлат бўлиши учун шарт-шароитлар мавжуд: буюк тарих ва бой маънавий меросимиз бор. Жаҳоншумул аҳамиятга молик маданиятнинг ворисларимиз; ватанимизнинг иқлими, табиати, ажойиб ер ости ва ер усти бойлигимиз беҳисоб; халқимиз меҳнаткаш, ғайратли ва бардошли; кўҳна мамлакатимиз зўр интеллектуал салоҳиятга, бой ақлий меросга эга. Бу маънавий неъматлар давлатимиз, мамлакатимизнинг тарихий илдизлари сифатида келажакда мўл-мўл маънавий ҳосил беришига шак-шубҳа йўқ. Буни ёшлар қадрлашлари, уни ривожлантириб, доимо бойитиб боришлари ўзларидан кейинги авлодга қолдириш туйғуси билан бўлиши, шундай

миллий ғурур ва ифтихор уларни янги-янги ютуқларга, илм-фан сирларини эгаллашга даъват этади.

Ўзбекистон
ёшларнинг тафаккур
тарзи

Мустақиллик моҳияти ва аҳамиятини сарҳисоб қиладиган бўлсак, бу ижтимоий ўзгаришда ёшларнинг ўрни муҳим.

Мустақиллик туфайли ёшларнинг дунёқараши ўзгарди.

Уларнинг ғурур, орият, шаън ва номус туйғулари кучаймоқда. Ҳаётга ва меҳнатга муносабати, Ватанга, она заминга меҳри, эгаллик ва масъулият ҳисси кучайди. Бир сўз билан айтганда ёшлар ўзлигини англай бошлади. Қандай заминда яшаётганимизни ҳис қилиш, умуминсоний қадриятларга интилиш билан бирга, Шарқ фалсафаси, Ўзбекистон тафаккур нури барчанинг дилидан ўрин ола бошлади. Миллий анъаналаримиз ва удумларимизни тиклаш ва ривожлантириш тамойили кучайди. Ислоҳ динимизни қадрлаш маънавиятимизни янги маънолар билан тўлдиришга олиб келди. Улуғ бобоқалонларимиз маданий хазинасига ҳақиқий ворислик қила бошладик. Улардан фахрланиш имкониятига эга бўлдик. Юртимизда яшаётган барча миллат, элат вакилларининг тинч-иноқ яшаш учун шароит яратилди. Бундан ёшлар баҳраманд бўлмоқда.

Янги жамиятнинг мақсад ва идеалларига биноан янги авлод дунёқараши шаклланмоқда. Янги жамиятнинг қарор топиши ва ривожланиши, ўз навбатида, маънавий янгиланган, ривожланган ва шаклланган авлодлар руҳининг покланишини ҳам тақозо этмоқда. Янги жамият аввал миллат орзусида, қалбида пишиб етилади. Сўнгра у объектив реалликка айланган, кенг жамоатчиликнинг ҳаёт ва тараққиёт тарзини ифодаловчи гоё тарзида қарор топди. Худди шу жамият етиштирган кишилар, кенг жамоатчиликнинг илгор дунёқараши ва тафаккурига зарурат сезади. Бир-бирини тақозо этувчи ва бир-бирининг тараққиётини белгиловчи гоёвий омиллар муштараклиги жамият ва мамлакатнинг миллий манфаатлари ва истиқболини кафолатловчи кучлардир. Ана шу маънода республикамизда қарор топаётган фуқаролик жамиятини ва бу жамиятда истиқомат қилувчи ёшларнинг онгини, дунёқарашини ўзгартириш ва инсонийлаштириш мақсадида ниҳоятда кўп чора-тадбирлар кўрилмоқда. Инсон эркинлиги ва озодлигини кафолатловчи Ўзбекистон Республикасининг Кон-

ституцияси қабул қилинди. Қатор университетлар ташкил этилиб, ўқув тизимимизда жаҳон андозалари, тарбия йўналишида маънавий меросимизнинг энг илғор ва инсонпарвар тамойиллари асос қилиб олинди. Давлат ва жамият қурилиши масалаларини ўрганиш, юксак малакали раҳбар кадрлар тайёрлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузурдаги давлат ва жамият қурилиши Академияси ташкил этилди. Ватанимизнинг Қуролли Кучлари ва хавфсизлигини мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ўз уйи ва иш жойларида тинч-хотиржам бўлишлари бўйича чора-тадбирлар белгиланди; таълим тизимимиздаги ислохотлар замонавий лицей ва коллежлар таъсис қилинишига олиб келди; ёшларнинг билим ва салоҳиятларини юксалтириш мақсадида “Улуғбек”, “Умид”, “Устоз”, кейинчалик “Истеъдод” жамғармалари тузилди; Ўзбекистон Республикасида кадрлар тайёрлашнинг Миллий дастури асосида умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини ташкил этиш чора-тадбирлари ишлаб чиқилди. Бадий Академиянинг ташкил этилиши, Имом Исмоил Бухорий, Амир Темур, Бобур, Улуғбек, Баҳоуддин Нақшбанд, ал-Фарғоний, Мотуридий, Хўжа Ахрор-Вали каби миллий маданиятимиз дарғаларига бағишланган тантаналар, қурилган мажмуалар янги жамиятнинг амалга ошираётган реал маънавий ишларидир. Улар янги жамиятнинг куч-қудратидан нишона бўлибгина қолмай, миллий онг ва янги дунёқараш шаклланишида, ёшларда миллий ғурурни мустаҳкамлашда жуда катта аҳамият касб этмоқда.

Ёшларнинг онги ва тафаккури ўзгариб, янгилашиб бормоқда. Тафаккур ва онгимизда мустақиллик ғоялари мустаҳкамланмоқда. Дунёни, ўзимизни ва ўзлигимизни англаш имконияти қўлга киритилди. Бу ёшлар тафаккурини мустақиллик тафаккури талабларига мос шакллантирмоқда.

**Ёшлар маънавиятига
таҳдидлар ва
миллий ғоя**

Мустақилликнинг дастлабки ва энг олий неъматини ўзлигимизни англаб етиш бўлди. Ўзлигини англаб етган тафаккурнинг биринчи белгиси миллий ғоя, миллий мафкурадан баҳраманд бўлишдир. Мамлакатимиздаги тинчлик ва барқарорлик миллий мафкура доирасида учраши мумкин бўлган ички ихтилофларнинг олдини олди ва уни кенг миқёсда ёшлар қалбига

кириб боришига имкон яратди. Ёшлар онги ва тафаккурида ўзгариш кучайган экан, улар ўз ҳаёти ва истиқболини миллат ҳамда мамлакат истиқболи билан боғлиқ эканлигини чуқур ҳис қила бошлаганини англади. Ҳар бир соҳада ўзгаришлар, ютуқ ва муваффақиятлар кун сайин кўпайиб, кенгайиб бораётган экан, мафкура соҳасида энди иш қолмайди, ҳамма нарса ўйлаганимиздай давом этиб бораверади, дейиш тўғрими? Албатта, йўқ. Негаки, дунёда муаллақ бир ҳудудда яшамаётганимиз, атрофимизда турли тизим ва тузумдаги халқлар ва мамлакатлар мавжудлиги, мафкурадек нозик маънавий жараённинг узлуксиз ўсиш ва ўзгаришда бўлишини тақозо этади. “Дунёда ёшлар онги ва қалбини эгаллашга” уринишлар сақланиб қолмоқда. Айниқса, ёшларимиз тафаккури, дунёқарашини шакллантириш масалаларига бефарқ бўлмаслик кераклигини назарда тутмай илож йўқ. Демак, мафкуравий таҳдиднинг сақланиб қолиши ёшларни ҳам ўйлашга ундайди.

Гоявий таҳдид юзаки қараганда бирдан ва бевосита кўзга ташланмаслиги мумкин. Чунки, гоя инсон онги, тафаккурида шаклланади. Шунга биноан, онгни, тафаккурни таҳликага солувчи ҳар қандай таҳдидларнинг олдини олиш, уларга йўл қўймаслик зарур.

Тинч ва осойишта меҳнат қилиб яшашга даъват этувчи миллий гояга таҳдид солиши мумкин бўлган ўрта асрларда мавжуд бўлган мусулмон халифалигини тиклашни ўз олдига мақсад қилиб қўйган муайян ташкилотлар мавжудки, улар катта маблағ ва мафкуравий таъсир воситалари ёрдамида ягона мафкуравий макон барпо қилиб, ислом динини сиёсийлаштириш ва шу асосда ҳукмронлик қилиш, ҳокимиятни қўлга киритишга ҳаракат қилмоқда. Улар мусулмонлар яшайдиган мамлакатлар ўртасида ҳеч қандай маъмурий чегаралар бўлмаслиги керак. Бу давлатларнинг барчаси ягона халифалик маркази томонидан бошқарилиши зарур, деган гояларни ёшлар онгига тиқиштиришга ҳаракат қилмоқда. Бундай экстремистик ҳаракатлар орқали мусулмон оилаларининг ёш фарзандлари онги, дунёқарашини забт этишга, пировардида миллий гоя, миллий мафкура тушунчалари ўрнини ўрта аср руҳидаги ислом ақидалари билан тўлдиришга ҳаракат қилмоқдалар. Айни пайтда, диний экстремизм, ваҳҳобийчилик ва “Ҳизби таҳрири исломия” қарашларини

инкор этиш ислом фалсафаси, ислом дини ва унинг инсон маънавиятини поклантириш йўлидаги гоёларига қарши чиқиш деган гап эмас. Халқимизнинг эътиқод қўйган, тинчлик ва осойишталикни юксак қадрловчи ҳақиқий ислом таълимотига ҳеч қандай эътирози йўқ. Бироқ диндан сиёсий мақсадларда фойдаланишга интилиш бу бошқа масала. Сиёсий мақсадлар, демократик тамойиллар ва жараёнларнинг ўз йўли, қонун-қоидалари мавжуд.

Дунёвий фуқаролик жамиятида ҳар ким ўз ишини қилиши, шуғулланиши, шунингдек “дин диннинг ишини, давлат давлатнинг ишини қилиши керак. Давлат диний масалаларга аралашмаганидай, дин ҳам давлат ишларига, сиёсий жараёнларга аралашмаслиги керак. Агар ёшларимиз орасида ўз мамлакатида диний қадриятларнинг ривожини, маънавий юксалишнинг жамолини кўришга хайрихоҳлар бўлар экан, улар, биринчи навбатда, замон фарзанди, миллий гоё ва миллий мафкура эгаси бўлган билимдон ва маърифатли инсон бўлмоғи лозим. Улар азалий ва абадий маънавий қадриятларимиздан узилмаган ҳолда замонавий тафаккур даражасидаги билим ва идрокка эга бўлишлари керак.

Миллий гоё, миллий тафаккур ва миллий мафкура йўлида ёшлар қанчалик бирлашса, жиҳслашса жаҳон халқлари кўз ўнгида кучимиз, мавқеимиз ва ўрнимиз шунчалик баланд кўтарилади. Биз бошқа давлатларга суялиб, бошқа давлатларни паноҳ тутиб, уларнинг этагидан ушлаб юрадиган давлат, халқ эмасмиз, мустақил сиёсат, мустақил тафаккур ва мустақил ҳаракатларгина доимо бошқаларда ҳурмат ва эътибор уйғотган. Мутелик, тобелик меваси ҳар қандай шароитда миллатнинг ривожланишига йўл бермайди. Ўзимизнинг кучимиз, қудратимиз, ўзимизнинг маслағимиз ва ўзимизнинг онгимиз туфайли биз буюк давлатга эришамиз. Ҳозирги шароитда кимда ким ўз мустақил Ватани, ўз мустақил фикри, мустақкам эътиқоди бўлсагина тенглар ичида тенг бўлади.

Ҳозирги давр учун долзарб ва асосий ҳисобланган миллий гоё тамойиллари миллат тарихи ва уни идрок этиш даражасига боғлиқ бўлади. Чунки миллий гоё осмондан тушмайди, у ерда юрган одамларнинг қалбида, шуурида етилиб, шу ер, шу замин, шу Ватан хизмати учун қаратилгандагина унинг аҳамияти ва мавқеи ҳам ортиб боради.

Миллий гоёнинг ёшлар онгидан чуқур ўрин олганини аниқ-

лашнинг асосий мезони шу азиз Ватанимиз, шу азиз халқимиз қадриятлари барчамизники, бу Ватан, бу миллат учун яшаш ва унинг истиқболи учун ҳалол ва пок меҳнат қилиш бахт эканлигини қанчалик ҳис қилишларидир.

**Миллий гурупу
ва миллий
ор-номус**

Муайян даврдаги миллий гою, миллий мафкура, яъни жамиятнинг асосий мақсадини идеаллар, демократик тамойиллар билан уйғунлаштириш масаласи ҳам жуда муҳимдир. Бу жараён миллатни ўз қобиғида ўралашиб қолиш хавфидан озод этади, унга жаҳон миқёсида тафаккур юритиш имкониятини беради. Инсоният учинчи минг йиллик цивилизациясида шундай тараққиёт йўлини қўлга киритди. Ҳар бир миллат ва мамлакат тақдири инсоният истиқболига дахлдор бўлиб қолади. Давримизнинг бундай ўзига хос ва мураккаб ижтимоий-тарихий жараёнларини унутиш асло мумкин эмас. Инсоннинг ўз миллати ҳамда Ватани, шунингдек, инсоният олдигаги масъулияти ва бурчини ҳар бир ёш авлодга сингдириш, ёшларда ватанпарварлик туйғуларини инсонпарварлик тамойиллари билан уйғун камол топтириш заруриятини янада кучайтирмоқда.

XXI асрда яшаётган бугунги ёшларимизнинг маънавияти ана шундай кенг ва чуқур, соф ва бегубор бўлмоғи даркор. Тўғри, инсон ва жамият ҳаётининг барча жабҳаларини қамраб олувчи маънавият тушунчасининг аниқ ва мутлақ фалсафий мезонини белгилаш қийин. Лекин, бу деган сўз маънавиятнинг шаклланиш ва юксалиш меъёрларини кўриб бўлмайди, деган гап эмас. Бутун жамият миқёсида олиб борилаётган, инсон руҳиятини поклантириш ва дадиллаштириш билан боғлиқ барча ишлар унинг қанчалик катта натижалар бераётганидан далолатдир. Мустақилликкача бўлган тушунча, тасаввур ҳамда кечинмаларимиздан бугунги руҳимиз, маънавиятимиз нақадар катта фарқ қилиши ҳаммага аён. Буни ҳар ким ўзига ўзи берадиган “Кеча ким эдигу, бугун ким бўлдик?” деган жавобдан, англаб олса бўлади.

Ёшлар маънавиятини ошириш масаларининг бирламчи ёки иккиламчи вазифалари йўқ. Уларнинг барчаси бир йўла ҳамда доимий диққат-эътибор марказида турмоғи керак. Шунинг учун таълим-тарбия, билим ва дунёқарашга катта

аҳамият берилмоқда. Бола тарбияси бешикдан бошлаганидек, маънавий баркамоллик ибтидосини ҳам оила, боғча, мактаб, олий ўқув юртлари ва ҳоказо масканлардан бошланади. У кечиктирилса, эгри кўчатни синдирмасдан тўғрилаш қанчалик қийин бўлса, маънавий камолалтга эришиш ҳам шунчалик кечикади, ё оғир кечади.

Биз бугун фуқароларнинг эркинлиги ва мустақил тафаккурига асосланган жамият қураётган эканмиз, ёшларимизга жамиятда мутлақ эркинлик бўлмаслигини, мустақил фикрлаш масъулиятсизлик ва бурчни унутиш эмаслигини тушунтириб боришимиз зарур. Фуқаро эркинлиги янги ижтимоий тузум томонидан кафолатланса-да, фуқароларнинг жамият манфаатларига мос келмайдиган мутлақо эркин хатти-ҳаракатларининг кафолати эмас. “Мен мутлақо эркин фуқароман, мустақил тафаккурли инсонман, билганимни қиламан” қабилида яшаш тарзини ўзгартириш инсоннинг ижтимоий ва миллий моҳиятига зид ақидадир.

Шу ўринда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 25 майдаги “Ўзбекистон хотин-қизлар қўмитаси фаолиятини қўллаб-қувватлаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони ва 21 июнь куни Оқсаройда ушбу Фармонда белгиланган вазифаларни ҳал этиш йўлларига бағишланган мажлисда таъкидланганидек, “Ёшлар ўртасида диний экстремизм, ақидапарастлик, гиёҳвандлик каби иллатларнинг олдини олишда, фарзандларимизни бундай балоқазолардан асраш учун курашда, доимо сезгир ва огоҳ бўлиб яннанда ҳокимликлар, вазирлик ва идоралар, хусусан, Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирликлари, Дин ишлари бўйича қўмита, “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати, “Оила” маркази, кенг жамоатчилик, барчамиз масъулмиз”¹.

Шунинг учун ёшлар тарбияси ва бу тарбия заминидан уларнинг маънавиятини ҳаракатга келтирувчи мустақиллик гоялари, миллий қадриятларни асраб-авайлаш ва ривожлантириш туйғуси, Ватан истиқболи йўлида ҳалол ва пок меҳнат қилиш сингари миллий мафқуранинг ўзак томирларини сингдириш ётади.

Мустақиллик даври ёшлари ана шундай халқимизнинг XXI

---

¹ Хотин-қизлар қўмиталари аёллар манфаатини ҳақиқий ифодачиси ва ҳимоячисига айланиши керак. “Халқ сўзи”, 2004 йил 23 июнь.

асрдаги буюк бунёдкорлик ишларига ўзларини сафарбар айлайдиган фидойи инсон бўлиб етишаётганини ҳаётнинг ўзи исботлаб бермоқда. Улар умуминсоний қадриятларни ижодий ўрганиб, замонамизга татбиқ этган ҳолда, миллий ўзига хослигимизни, асрлар синовидан ўтган анъаналаримизни, ҳамиша имон-эътиқод билан яшаш сингари ҳаётий тамойилларимизни ҳам сақлаб, юксалтириб борган ҳолда бундай шарафли ишларни бажаришга ҳаракат қилмоқдалар.

Бугун ёшлар мустақиллик туфайли “ор”, “андиша”, “номус”, “виждон”, “инсоф”, “ғурур” каби тушунчаларнинг ҳақиқий маъносини англаб етмоқдалар.

Ор. Ор — бу номуносиб ёки эп кўрилмаган ишдан, нарсадан ҳижолат тортиш, уялиш, уят ва номус қилиш туйғусидир. Бундан ташқари, ўз ўрнида ҳазар қилиш ёки бўлмаса, обрў-эътибор, фахрланиш маъноларини ҳам билдириши мумкин.

Андиша. Андиша - бу оқибатини ўйлаб ёки юз-хотир қилиб юритилган мулоҳаза, эҳтиёткорлик ҳиссидир. Андишали одам деганда, оқибатини ўйлаб иш қиладиган, юз-хотирни биладиган, ор-номусли, шарм-ҳаёли, ибולי инсонни тушунамиз. Одатда андишали одам бетгачопарлик қилмайди, фаросат билан иш тутади.

Номус. Номус — бу иффат, бокиралик маъноларидан ташқари кишининг ўз мавқеини сақлаш, улуғлаш ва ардоқлаш, ҳижолат тортиш туйғуларини, оила ва аждодлар шаънига доғ туширмаслик маъносини ҳам ифодалайди. Одатда, номусли одам маънавий қадриятни моддий бойликка алишишни ўзига эп кўрмайди. Қонун тақиқлай олмаган нарсаларни гоҳо номус тақиқлай олади, деган нақл ҳам бор хал-қимизда.

Виждон. Виждон — бу кишининг кундалик фаолияти, қилмиши, феъл-атвори учун оила, жамоат, жамият ва Ватан, миллат олдига маънавий масъулият ҳис этишидир. Шу юксак ахлоқий тушунча шахсни ижобий хатти-ҳаракатларга ундаб ва шунга мойил қилиб, ўз фаолиятига ўзи баҳо беришга олиб келади; ўз фаолиятининг яхши томонларидан қаноатланиб, хурсанд бўлса, ёмон томонларидан норози бўлиб, руҳан эзилади, яъни виждон азобига учрайди. Виждон туғма ҳислат деювчилар ҳам бор. Виждон — кишининг яшаб турган шароитига, олган таълим-тарбиясига боғлиқ, деб ҳисобловчилар ҳам мавжуд. Виждон кўп ёки оз би-

лимлилиқка, бой ёки камбағал бўлишлиқка, оддийлик ёки машҳурлик билангина боғлиқ эмас.

Инсоф. Инсоф — бу адолат ва виждон амри билан иш тутиш туйғуси ва қобилияти, ишда, кишиларга муносабатда ҳалоллик, тўғрилик, баробарлик, тенглик, софдиллик ва ҳақиқатгўйликдир. Ўзгани ўз ўрнига ва шунингдек, ўз ўрнига ўзгани ҳаёлан қўйиб кўриш ҳам инсофга киради. Тўқ очни, бой камбағални, бахтли бахтсизни, толеи баланд толеи забунни, омадли омадсизни, соғлом беморни ўз ўрнига қўйиб кўролса, ва аксинча, ҳам худди шундай бўлса, инсофлилар сафи кенгайиб боради.

Инсоф тушунчаси Шарқ фалсафасида шундай талқин этилади. Инсоф — бу кишининг ижтимоий ахлоқ меъёри нуқтаи назаридан ўз хулқ-одобини тартибга солиши ва ахлоқий баҳолашидир. Инсоф виждонли одамнинг ёки маълум жамоатнинг жамиятта ёки бошқа кишиларга нисбатан ўз хулқ-атвори учун маънавий жавобгарлик ҳиссидир. Агар киши бирор ишни тўғри бажарса, унда ички қониқиш пайдо бўлади, виждон пок бўлади, атайин нотўғри бажарса, инсофдан чиққан бўлади. Инсоф кишини бирор ишни қилишга ундаса ёки қилишдан тортса, бунда у қалб амри тарзида бўлади.

Муайян кишининг хоҳ шахсий, хоҳ ижтимоий хулқ-атворида учраган ҳар қандай сохталик, ҳар қандай мувофиқликни жамоа инсофсизлик сифатида қаттиқ қоралайди. Хуллас, инсоф кишининг жамият олдида, теварак-атрофидаги кишилар олдида ўз хатти-ҳаракати билан маънавий масъулиятини ҳис этишининг ифодасидир.

Гурур. Она тилимиз асрлар бўйи халқимиз томовидан заргарона сайқал берилиб, шундай мукамал қилиб яратилганки, у орқали ҳар қандай маъно ва тушунчаларни, уларнинг энг нозик ва ҳарир жиҳатларигача аниқ ва тиниқ ифодалаш мумкин. Яъни неча минг йиллар давомида халқимиз онги тўлишиб бораверган, унда ҳосил бўлган тушунчаларни ўз туб сўзларимиз билан ҳам, ўрнида жаҳон тилларига оид сўзлар билан ҳам, янги-янги сўзлар яратиш воситаси билан ҳам ифодаланган. Шу тариқа тил бисоти бойиб келган Тилимиздаги гурур, фахр ва ифтихор сўзларини олиб кўрайлик. Булар бир-бирига яқин маъноларни аңлатса-да, айни бир пайтда, бир-биридан муайян даражада фарқланувчи тушунчаларни ҳам билдиради.

Шахс гурури — бу фахрдир. Ҳар бир шахс ўзининг ютуқларидан мамнуният ҳиссини туяди. Ота-она қобил фарзандларидан, устоз истеъдодли шогирдидан, ёзувчи яхши асаридан, боғбон сўлим боғидан, миллат ўз мероси, истеъдодли фарзандлари билан фахрланади ва ҳоказо.

Инсон ўз кучига ишонган ва бу билан фархлана олган тақдиридагина бирор нарсага эриша олади. Ўз қадр-қимматини англаш ақлли одамни янада камтарин, янада саботли қилади. Киши учун ўз қобилиятидан ортиқ даражада гурурланиши ҳам, ўз-ўзини ерга уриши ҳам ярамайди. Ўз-ўзлигича қола билган одамнинг гурури бус-бутундир.

Ўзига ортиқча бино қўймоқ, гердаймоқ, кеккаймоқ, ди-могдорлик — булар такаббурликка киради. Ҳадиси Шарифларда айтилишича, Аллоҳ энг ёмон кўрган нарсалардан бири такаббурликдир. Ҳатто масжидга гердайиб кирган одамнинг намози қабул бўлмас экан. “Манманлик заволга, камтарлик камолга етказилади”, деган нақл шунга ишора бўлса керак. Киши шундай яшаши жоизки, унинг ютуқларидан ўзи ҳам гурурлансин, лекин ундан кўра кўпроқ оила аъзолари, хеш-акраболари, маҳалла-кўйи, қолаверса, бутун мамлакат, миллати фахрлансин, фахрим деб эъзозласин.

Албатта, бу тушунчалар алоҳида мазмунга эга бўлиш билан бирга, улар меъёрга ҳам амал қилади. Бундай инсон қалби билан боғлиқ сифатлар инсонни, ёшларни миллий гоёга ишонч ва эътиқодини мустаҳкамлайди, эзгуликка хизмат қилади.

**Ёшлар руҳиятида
миллий гурур ва
миллий ифтихор
фазилатларининг
зарурлиги**

Миллий гурур — бу миллий ифтихордир. Миллий ифтихор миллат ўзини яхлит ижтимоий birlik эканлигини онгли равишда ҳис қилишидир. Бу шундай бир кучли руҳий ҳолатки, у туфайли тарихий birlik, қон-қариндошлик, тил, маданият, маънавият, иқтисодий ҳаёт ва келажак

бирлиги миллат вакиллариининг қалбидан чуқур ўрин олади.

Миллий бирдамлик туйғуси миллий онгнинг негизидир. Миллий бирдамлик етук ва мукамал маънавий фазилат сифатида, миллий онги ривожланган миллатларда тўлароқ намоён бўлади. Маҳаллийчилик ва гуруҳбоэликлар миллий бирдамлик ҳиссиётининг кучсиэланганига олиб келади. Миллий ифтихор миллат маънавий камолотининг барча жиҳат-

ларини, мероси ва бугунги қадриятларни ўз ичига олади. Миллий истиқлол натижасида эришилган ва эришилажак иқтисодий ва маънавий ютуқлар кўпайгани сари Ўзбекистон билан фахрланиш ҳисси кучайиб бораверади. Миллий ифтихор мамлакатимизнинг барча фуқаролари учун бирдек тегишли ва унинг юксала бориши учун барча фуқаролар баробар масъулдирлар.

Хулоса қилиб айтганда, имонли одам рисоладаги фуқародир. Бу Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, Парламентимиз томонидан қабул қилинган фуқароликка доир қонун-қоидаларга ҳам мос келади. Биз келажагимиз тақдирини ана шундай фидойи инсонлар, ўз эҳтиёжларини тафаккур тарозусида, имон кўзгусида идрок этадиган, нафс балосидан фориғ ёшлар қўлига топширишимиз лозим. Бу ёшлар ҳар қанча гурурланса, фахрланса арзийдиган тарихи ва қадриятлари бор халқга, миллатга, Ватанига хизмат қилишни ўзларининг бурчи деб қарашлари, шундай эътиқодга эга бўлишлари зарур. Шунинг учун ёшларимизда миллий гурурни тарбиялаш ишларини ҳар куни ва мунтазам олиб бориш улар маънавияти юксалишининг гаровидир. Ёшларимизнинг ҳар бири миллий гурур ва миллий ифтихор туйғуларини ўзлари ҳам шакллантира оладилар.

Миллий гурурнинг ўтмиш аجدодларимиз меросини чайқовчилик қилиб, кўкракка муштлаб гердайишдан фарқи бор, албатта. Миллий гурур қуруқ, мен фалончи авлодиман, мен писмадончи меросхўриман, деб айюҳаннос солишда ёки қуруқ мақтанишни эмас, миллат, Ватан, тарих ва истиқбол учун қайғуришни, шахсий сафарбарликни, халқ, Ватан дардларига дармон бўлишни, яъни маънавий баркамолликни талаб этади.

Миллий гурур, авваламбор, ҳар бир миллат вакилининг ўз халқи тарихини, маънавий ахлоқий қадриятлари, истиқболини билиши ва қадрлаши, шу билан биргаликда, бошқа халқлар ва миллатларнинг ҳам миллий қадр-қимматини, удумлари, тарихи, адабиёти, санъати ва маданиятини адолатли равишда ҳимоя қилиш, чуқур ҳис этиш ва ўрганиш, ҳурмат қилиш билан боғлиқ фахрланиш туйғуси бўлган миллатнинг инсоний фазилатидир.

Ҳар бир миллат ўзининг ютуқларидан мамнуният ва қувонч ҳиссини туйди. Ота-она қобил фарзандларидан, устоз истеъ-

додли шогирдларидан, ёзувчи яхши асарларидан, юрт раҳнамоси ўз халқининг буюк аллома ва қаҳрамонлари, фидойи ва заҳматкаш меҳнатсевар халқидан фахрланади.

Миллий ғурур ёшларни ўз кучи, қобилияти ва истеъдодини миллий ва умуминсоний манфаатлар йўлида сафарбар қилишга чақиради. Ўзбек халқининг юксак миллий қадр-қиммати, ор-номуси ва шон-шарафи унинг ўта меҳрибонлиги ва соф виждонлигига асослангандир.

Шунинг учун ҳам мамлакатимизнинг қанчалик тез улғайиши ижтимоий-иқтисодий, маданий-маънавий ва сиёсий заминининг тобора мустаҳкам бўлиши, авваламбор, ёшлар миллий онгининг ўсиши, ўз-ўзини англаши, маънавий савияси, миллий ғурури ва фахри нечоғлик юксак бўлишига боғлиқ. Унинг негизда маърифатли бўлиш ётади.

Ўзбекистонликлар азалдан меҳнаткашлиги, буюк яратувчилик қувватига эга эканлиги, ҳамиша эзгуликка интилиб яшаши, инсонга хос ибратли фазилатлари билан ажралиб туради. Ўз тақдирига ва ўзгалар тақдирига бефарқ қарай олмайдиган халқимиз бир-бирига суяниб, ҳамдард ва биродар бўлиб яшайдилар. Ўз халқи билан бирга қўшни халқлар ютуқлари билан ҳам фахрланади. Миллий ўзлигини англаб олишда, миллий ғурурни ўстириш ва тарбиялашда, миллатимиз тарихини чуқур ва ҳар томонлама холисона ва илмий асосда ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Миллий ифтихор ҳам ғурур туйғуси сингари миллий онг мазмунининг муҳим омилидир. Миллий ифтихор, энг аввало, ўзлигини англаш, миллий раънақни таъминлаш йўлидаги хатти-ҳаракат, ўз миллати истиқболи олдида масъулликнинг беқийёс намунасидир. Миллий ўтмишини яхши билган, уни қадрлай оладиган, ва айни пайтда, уни янгича шароитлар ва ҳолатларда бойитиб борадиган комил инсондир. Акс ҳолда, миллий ифтихор ҳисси шунчаки мақтанчоғлик воситасига айланиб қолиши мумкин. Дунёда 200 дан ортиқ миллатлар бўлса, ҳар бир миллат ўзига хос феъл-атворига эгадир. Шунинг учун ҳам турли минтақада яшаётган халқлар турлича яшаш тарзига, бир-бирига ўхшамаган урф-одатларга эга бўлишади. Жумладан, ўзбеклар диёнат, ор-номус, шарм-ҳаёни ижтимоий ҳаётнинг ҳамма жабҳаларида муҳим фазилат деб қабул қилишган. Шундай хислатларга эгаларки, баъзан бу фақат “ўзбекона фазилат” деб юритилади.

Миллатга мансублик ўта нозик, ва айни пайтда, жуда мураккаб ҳолат. Киши зарур бўлганда ҳаётидаги жамики неъматлардан, ҳеч огринмасдан, воз кечиши мумкин. Бироқ ҳеч ким, ҳеч қачон миллий мансублигидан тонолмайди. Уни хоҳлаган пайтида хоҳлаганча ўзгартира олмайди. Чунки миллатга мансублик ҳислари инсоннинг қон-қонига, минг бир ҳўжайрасига сингиб кетган. Буни ҳис қила олмаганлар қалбан сўқир, маънавий кемтик кишилардир. Аммо миллатга мансублиги билан фахрланиш бошқа, миллатчилик бошқа.

Ўзига бино қўйиб, ортиқ баҳо бериш ҳамма вақт шахс ҳаётиви ҳам, миллат истиқболини ҳам инқирозга олиб келади. Миллий кибр, ўзга миллатларни менсимаслик, камситиш, охир-оқибатда, миллатлараро тотувликка раҳна солади. Ўзбекистонда мавжуд барқарорликнинг асоси шу замин фуқароси бўлган барча миллатлар учун мамлакатлар тарихи, унинг асрлар мобайнида тўплаган қадриятлари умумий гурурга айланганлигидир. “Шу азиз Ватан барчамизникидир”, “Биздан озод ва обод Ватан қолсин” деган даъватларнинг маънавий кудрати, улкан умуминсоний мазмуни ана шунда.

Миллий ифтихор туйғусининг яна бир жиҳати шундаки, у ёшларнинг, энг аввало, қайсидир миллатга мансублиги, унинг кенг имкониятларидан қувона олиш фазилатигина эмас, балки яшаб турган заминга, фуқаролигига дахлдор бўлган мамлакатга муносабат белгиси ҳамдир. Миллий ифтихори кучли бўлган ёшлар ўз мамлакати билан фахрлана олади ва унинг тақдирига бефарқ қарай олмайди. Демак, бундай халқ ўз истиқболини чуқурроқ англайди ва унга сидқидилдан хизмат қилади.

Миллий гурур, миллий ўз-ўзини англаш мазмун ва моҳият жиҳатидан ўзаро алоқадорликда бўлиб, бир-бирини бойитади, тўлдиради, бири иккинчисисиз мавжуд бўлмайди.

Шу нуқтаи назардан қараганда, мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг самараси бевосита миллати ва элатидан қатъи назар, аҳоли турли табақасининг умумий манфаатларига мос келадиган мақсадлар муштараклигидадир.

Миллий гурурнинг ўсиб, ривожланиб бориши мураккаб жараён. Ҳозирги даврда ёшларда миллий гурурнинг ўсиб бориши учун, биринчи навбатда, миллатимиз маданияти ва қадимий мероси, тили, анъаналари, урф-одатларини, миллатимиз қадриятларини, унинг ҳозирги бош мақсадларини тушунишлари ва билиб олишлари керак.

«Биз шарқ фарзанди эканлигимиздан, ўзимизнинг урф-одатларимиздан фахрланамиз. Миллий кадриятларимизни асраш ва ҳеч қачон унутмаслик ҳақида ота-боболаримиздан тарбия олганмиз. Энди эса буни болаларимизга ҳам ўргатаймиз»¹.

Ўтмишини билмаган ва эъзозламаган халқнинг келажаги йўқ. Ўтмиш бизлар учун ҳам, бошқа халқлар учун ҳам аллақачон қайтмас бўлиб кетган, кўз ўнгимиздан олислашган, тарих мулкига айланган даврдангина иборат эмас, балки аҳамияти ҳеч қачон йўқолмайдиган таг замин, ўқ илдизимиздир. Ўтмиш бизнинг таянч нуқтамиз эканига шубҳа йўқ. Агар ана шу таянч нуқтага, маънавий пойдеворга суйанмасак, ўтмишимиздан куч-қувват, руҳий-маънавий озуқа олмасак, олға томон ривожлана олмаймиз.

Ўзбек халқи ўзининг ўтмиши билан ҳар қанча фахрланса, ғурурланса арзийди. У жаҳон фани ва маданияти тараққиётига шу қадар катта ҳисса қўшганки, буни бутун дунё аллақачон тан олган. Халқимизнинг буюк мутафаккирлари имом Бухорий, Имом Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд, Ҳожа Аҳмад Яссавий, Ал-Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Амир Темур, Мирзо Улугбек, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва бошқа кўплаб буюк аждодларимиз миллий маданиятимизни ривожлантиришга улкан ҳисса қўшганлар, халқимизнинг миллий ифтихори бўлиб келмоқдалар.

Инсон моҳияти ақлда, ақлнинг моҳияти эса характерда намоён бўлади, деган эди буюк мутафаккирлардан бири. Демак, инсоннинг инсонлигини ифода этувчи ягона мезон ақлидир, онг ва тафаккур даражаси бўлса, уларнинг моҳиятини очиб берувчи, миқёси ва кўламига баҳо берувчи бош мезон хатти-ҳаракати, ҳаётга ва атроф муҳитга муносабати, ўз-ўзини бошқаришдаги ички қудратдир. Ана шу ички қудратга таянган халқ Шарқ халқларининг диёнат, ор-номус, шарм-ҳаё каби фазилатларини асрлар мобайнида олий кадрият сифатида авайлаб-асраб келмоқда. Уларни миллий истиқлол ғояси орқали ёшлар онги ва қалбига сингдиришнинг аҳамияти нечоғли эканлигини англаш муҳим. Бу ҳар бир ёшга ўзига хос маъсулият юклайди ҳамда шуларга ўхшаган ва шунга ҳаракат қилаётган ёшларнинг янги авлоди етишиб чиқишига олиб келади.

¹ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон ҳеч кимга қарам бўлмайди. — Т.: Ўзбекистон, 2005, 153-бет.

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИНИНГ ИНСОН ОНГИ ВА ҚАЛБИГА СИНГИШИ: ЯНГИЧА УСЛУБЛАР, ЁНДАШУВЛАР ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

«Албатта, мафжурани бир кун ёки бир йилда яратиб бўлмайди. Чунки мафжура шаклланади, шакллантириб борилади. Унинг асосий тамойилларини ишлаб чиқиш мумкин. Аммо бу тамойиллар реал ҳаётда ўз ўрнини топмаса, бундай мафжура фақат қогозда бўлади, холос».

Ислол КАРИМОВ

**Миллий истиқлол
ғоясини халқимиз онги
ва қалбига сингдириш
зарурати ва устувор
йўналишлари**

Нима учун миллий истиқлол ғоясини инсон онги ва қалбига сингдириш зарур ва муҳим? Миллий истиқлол ғоясининг тарғиботи нимага хизмат қилади ва бу жараён қандай ташкил қилиниши керак? Умуман, миллий ғоянинг тарғиботи билан кимлар ва қандай тузилмалар шуғулланиши керак? Мазкур мавзунини ўрганиш шу каби саволларга жавоб топиш имконини беради.

XXI асрнинг ахборот асри, ахборот технологиялари асри деб аташ тобора расм бўлмоқда. Чунки асримизда кенг қамровда ва жадал суръатларда тарқалаётган информациялар инсоннинг истакларини, дидини ўзгартиришга, фикрига таъсир қилиши мумкин. Тан олиш керак, томоша қилинаётган сериаллардан тортиб болакайларга айтиб бериладиган эртақкача, боринги, ўқиётган китобларимиз ҳам қандайдир мафжуравий таъсир самарасига эга — уларда муайян ғоялар тарғиб қилинади. Бу ҳолат «Энг асосий нарсани кўз билан илғаб бўлмайди» деган фикрни яна бир қарра тасдиқлайди. Бундай кўзга кўринмас қудратли тарғибот кучлари кишини ҳамма ерда ва ҳар қуни қуршаб туради. Бу кучларнинг мақсади — инсонни нимагадир ишонтириш, нимагадир ундаш, нимагадир оғдириш. Тадбиркор маҳсулотини реклама қилиб, уни сотиб олишга ундайди. Диний арбоблар ўз динига эътиқод қилишга чақиради. Халқаро майдонда баъзи давлатлар ўзининг «катта оға» эканини уқтиришга ҳаракат қилади. Лекин танганинг орқа то-

мони ҳам бўлади-ку. Агар ўша молини мақтаётган тadbиркор тамаки сотаётган бўлса-чи? Унинг зарари ҳақида одамларни ким огоҳлантиради? Агар ўша диндор, дин четда қолиб, давлат тузумини ағдаришга чақираётган бўлса-чи? Бундай бузғунчиликлардан халқни ким қайтаради? Ёки жаҳонда «катта оға»ларнинг қўлидан тутиб эмас, мустақил одим ташлаш кераклигини ким тушунтиради? Бу каби тарғиботни ёки аксил-тарғиботни ким ташкил қилиши керак?

Бугунги кунда ривожланган давлатлар қудратли тарғибот тизимига эга бўлишга интилаётганини алоҳида таъкидлаш лозим. Масалан, ўз фаолиятининг тарғиботига АҚШ ҳукумати йилига 2,5 миллиард доллар сарфлаши бежиз бўлмаса керак. Франция ҳам ўз сиёсатини аҳолига тушунтириш ишларига йилига 100 миллион франкни бекорга сарфламаётгандир? Бу маълумотлар тарғибот нафақат динда, бизнесда муҳимлигини, балки сиёсатда ҳам, маънавий-маърифий ишларда ҳам муҳим аҳамият касб этишини кўрсатади. Демак, ривожланган демократик давлатлар ҳам мафкуравий фаолиятдан сира воз кечмаган.

Пухта ишлаб чиқилган стратегик йўналиш давлатнинг истиқболини белгилайди. Ўзбекистоннинг стратегик мақсадлари Ислom Каримовнинг қатор асарларида, жумладан, «Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» ҳамда «Ўзбекистон ХХI асрга интиломқда» асарларида белгилаб берилган. Шу мақсадлар сари инсонларни сафарбар қилиш уларни гоёлар шаклида сингдириш заруратини келтириб чиқаради.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган туб ўзгаришларнинг тақдири, сўзсиз, ҳар бир фуқаро, аниқроғи, инсоннинг фаоллигига боғлиқдир. Бу эса ислохотларнинг моҳиятини халққа тушунтиришни талаб қилади. Шунинг учун ривожланган мамлакатларда мафкуранинг тарғиботи «ҳукумат сиёсатининг ташвиқоти» кўринишида амалга оширилади. Давлатнинг бош ислохотчи эканлиги ҳам Ўзбекистон ҳукуматининг сиёсатини махсус тарғиб қилишни талаб этади. Бундай тарғибот ислохотларни «мафкуравий асосда таъминлаш»га хизмат қилади.

Ўзбекистон ҳаётидаги ўзгаришлар инсонлар онгида ҳам катта ўзгаришлар қилишни талаб этади. Ўтиш даврини бошидан кечираётган ҳар қандай давлат янги замон кишисини

тарбиялаш ҳақида жиддий қайғуриши, табиий. Демак, Ўзбекистонда ҳам «комил инсон» ғоясида эътироф этилган шахс мос сифатларини фуқароларда қарор тоштириш вазифаси кўндаланг турибди. «Фуқаролик ахлоқи»ни бундай тарбиялаш мафкуравий сиёсатнинг негизини ташкил этади.

Ҳозирги даврда инсон онги ва қалбини эгаллаш учун кураш бораётгани ҳеч кимга сир эмас. Шунинг учун ёт ғоявий таъсирларга қарши курашда узилишларга йўл қўйиб бўлмайди. Бундай шароитда бегона ғояларнинг қўпорувчи таъсирига қарши доимий ва узлуксиз аксилтарғиботни ташкил этиш муҳим саналади. Чунки бундай мафкуравий курашни нафақат мамлакатимиз ичкарисида, балки халқаро майдонда ҳам олиб бориш талаб этилади.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Файласуфлари миллий жамиятининг ишчи гуруҳи томонидан Миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунчалари ва тамойиллари¹ ишлаб чиқилди. Ўзбекистонда миллий истиқлол ғоясининг тарғибот-ташвиқоти ана шу асосий ғоялар, тушунчалар ва тамойилларга таянган ҳолда амалга оширилмоқда.

Миллий ғоя ва тарғибот, ташвиқот тушунчаси, миллий истиқлол ғоясининг тарғибот-ташвиқоти ҳақида тўхталишдан аввал “тарғибот” ва “ташвиқот” тушунчаларининг ўзагига эътибор қаратиш зарур. “Тарғибот” тушунчасининг ўзагини “рағбат” сўзи ташкил этгани боис ҳам, у инсонни бирор ҳаракатга рағбатлантиришни назарда тутди. “Ташвиқот” тушунчасининг ўзаги эса “шавқ” сўзидан олинган бўлиб, у кишида бирор нарсага шавқ уйғотишга йўналтирилади. Очиги, тарғибот инсоннинг онги ва қалбини эгаллашга қаратилган. Тарғиботчиларни бекорга «инсон қалбининг созловчилари» деб атамайдилар. Демак, тарғибот-ташвиқотдан мақсад — билим орттириш эмас, балки кишини бирор ҳаракатга ундашдан иборат. Масалага ана шу жиҳатдан қарайдиган бўлсак, “миллий истиқлол ғояси” ҳақида маълумот бериш билан чекланмасдан, мафкуравий мақсадларни аниқ вазифалар шаклига келтиришимиз, миллий истиқлол мафкурасидаги асосий ғояларнинг амалий ҳаракатларга айланишига эришишимиз зарур. Чунки миллий ғоя чуқур эътиқодга айланган тақдирдагина у улкан куч ва қудратга эга бўлади. Бунинг учун эса

¹ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т, Ўзбекистон, 2000.

халқда мафкурадан ўрин олган ғояларга кучли ишонч, эътиқод ва унга амал қилиш бўлиши лозим.

Миллий ғояни сингдириш усуллари, технологиялари, устувор йўналишлари ХХІ асрда инсоният ўз тараққиётининг сифат жиҳатидан янги палласига қадам қўйди. Дунёда катта ўзгаришлар содир бўлаётган бугунги кунда ижтимоий маконни ўзлаштиришнинг янги усуллари, жумладан, янги технологиялар кенг расм бўлди. Технологиялар асри деб аталаётган ХХІ асрда ишлаб чиқаришда жорий этилган янги технологиялар меҳнат самарадорлигини мисли кўрилмаган даражада ўстириб юборди. Бироқ янги технологиялар фақат саноат ва қишлоқ хўжалигида қўлланилмапти, балки маънавий, мафкуравий жараёнларда ҳам ўз самарасини кўрсатмоқда. Мамлакатимиздаги мафкуравий жараёнларга ҳам шу нуқтаи назардан ёндашиш миллий истиқлол ғоясини тарғиб қилишда замонавий технологиялардан фойдаланиш заруратини кўрсатади. Миллий истиқлол ғоясини халқ қалби ва онгига сингдириш муайян технология асосида олиб борилганида тадбирларнинг кетма-кетлиги, миқёси ва меъёри, давомийлиги ва тамойиллари сингари жиҳатлар қамраб олинади. Уларнинг муҳимлиги шунда кўринадик, масалан, тарғиботда меъёрнинг бузилиши, миллий мафкура тўғрисида ҳадеб ва ноўрин гапиравериш, меъёрни билмаслик тескари самара бериши мумкин. Тарғибот технологияси миллий мафкура мазмун-моҳиятига мос бўлган тақдирдагина кутилган натижага эришиш мумкин.

Ўзбекистонда мафкуравий жараёнларни ташкил этишнинг устувор йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- белгиланган тадбирларнинг юқори даражада уюшқоқлик билан ўтказилишини таъминлаш;
- миллий истиқлол ғоясининг тарғиботи сифатини мунтазам ошириб бориш;
- давр талабларидан келиб чиққан ҳолда мафкуравий ишларни ташкил этишнинг янги, самарали йўлларини излаш;
- бу соҳада эски услубларнинг мутлақлаштирилишига, андозалаштиришга йўл қўймаслик;
- мафкуравий жараёнларни ташкил этишда ижтимоий муҳитни ҳисобга олиш;
- мафкуравий жараёнларни ташкил этишда учрайдиган расмиятчилик ва мажлисбозлик кўринишларига барҳам бериш;
- мафкуравий фаолиятнинг қанчалик самарали олиб бо-

рилаётганини билиш мақсадида унинг мониторингини ташкил этиш.

Миллий гоёнинг тарғибот-ташвиқотини ташкил этишда қуйидаги ташкилий тамойилларга амал қилиниши мақсадга мувофиқ:

— *кенг қамровмиллик*, бунда жамиятнинг барча аъзоларига гоёлар хилма-хиллиги асосида мафқурани сингдириш, бу жараёнда аҳолининг барча қатламларини қамраб олиш назарда тутилади. Натижада, жамиятнинг барча бўғинлари гоёвий таъсир доирасида қамраб олинади; — *умумий мақсадга йўналтирилганлик*; — *фаол инсонни тарбиялаш ва инсон салоҳиятини юзага чиқариш мафқураининг бош мақсади қилиб олинади*;

— *узлуксизлик* — миллий истиқлол гоёси тарғиботининг маконда ва замонда доимийлигини, унинг яхлит тизим шаклига келтирилишини англатади. Узлуксизлик тамойили миллий истиқлол гоёсини халқ онгига сингдириш учун мамлакатда муайян мафқуравий майдон яратишни тақозо қилади. Бу майдондаги ҳар бир ҳолат ва ҳаракат, жумладан, таълим тизимидаги ўқув режалари, дастурлар, дарсликлар, ўқув қўлланмалари, синф ва аудиториялар, кўргазмалар куроллар миллий истиқлол гоёсига уйғун бўлиши талаб этилади;

— *кетма-кетлик* — ҳар бир босқич учун тараққиёт ва инсон камолотига хизмат қиладиган қадриятларни сингдириш мақсадида мафқуравий ташвиқот режалаштирилади;

— *босқичма-босқичлик* — миллий мафқурани тарғиб қилишнинг руҳий жиҳатлари билан боғлиқ бўлиб, ҳам тарғиб қилувчи, ҳам қабул қилувчининг муайян тайёргарлик босқичларидан ўтишини тақозо қилади. Айтайлик, бошланғич синф ўқувчисига миллий мафқураининг фалсафий ва этник илдизлари тўғрисида гапирини ноўрин бўлишдан ташқари мутлақо самарасиз ҳамдир. Шунинг учун боғчада, бошланғич синфларда, тўлиқсиз ўрта мактабда, юқори синфлар, лицей ва коллежлар, олий ўқув юртли ва меҳнат жамоаларида мафқуравий иш тингловчи ва ўқувчиларнинг ёши, билими, маълумоти каби жиҳатларини ҳисобга олиб аниқ белгиланган режа асосида олиб борилиши керак;

— *меъёрийлик* — аксилтарғиботни келтириб чиқарадиган, ҳаётдан узилиб қолишга олиб келадиган баландпарвозлик, расмиятчилик ва такрорланишларга йўл қўймайди;

— *шахсий ибрат* — миллий гоёни тарғиб қилишда муваффақиятни таъминлайдиган муҳим омиллардан бири. Мактаб муаллими дарсда ўқувчиларга миллат манфаатлари, орзумидлари, интилишлари тўғрисида баландпарвоз гапларни гапирса-ю, ўзи ҳаётда шу манфаатларга зид ишларни қилса, бу тарғиботнинг самараси нольга тенг бўлади. Мамлакат ва миллат равнақи тўғрисида оғиз кўпиртириб гапирадиган бошлиқ бўшаб қолган лавозимга лаёқатли ва муносиб ходим қолиб, ўзига қарашли, лекин бу ўринга номуносиб одамни тикиштира, у миллатнинг юзига оёқ қўйган бўлади ва унинг миллий мафкурани аксилтарғибот қилган бўлади. Шунинг учун, миллий гоёни аҳоли онгига сингдиришда тарғиботчилар фаолиятида иш билан сўз бирлигини таъминлаш, айниқса, раҳбар ходимларнинг шахсий ибрат кўрсатиш тамойилига амал қилиши муваффақиятни таъминлайдиган энг муҳим омиллардан биридир. Корхона, ташкилот, муассаса раҳбари, улар давлат сектори ёки хусусий секторга тегишли бўлишидан қатъий назар ўз жамоасидаги маънавий-гоёвий жараёнларга масъул бўлиши керак;

— *илгор тарғибот-ташвиқот технологияларидан фойдаланиш* — бунда гоёвий тарғиботга инсонларни моҳирона бошқариш усули сифатида қаралади. Миллий истиқлол гоёсининг тарғиботи қотиб қолган нарса эмас, фаол жараёндир. Шунинг учун уни қадимдан қолган ваъз айтиш ва маъруза ўқиш каби тарғибот шакллари ёрдами билангина кенг халқ оммаси онгига сингдириб бўлмайди. Мақсадга эришиш учун тарғиботнинг фаол шаклларида, замонавий технологиялардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Ёшлар орасида тарғибот олиб борилганда мунозара, баҳс, давра суҳбати каби шакллардан оқилона фойдаланилса мақсадга тезроқ ва тўлароқ эришиш мумкин. Ёшларнинг физиологик ва руҳий хусусиятлари ваъз ва маърузаларни эмас, кўпроқ интерактив усуллар ва санаб ўтилган тарғибот шаклларида фойдаланишни тақозо қилади.

Мазкур тарғибот тамойиллари миллий истиқлол гоёсини инсон онги ва қалбига сингдиришнинг барча босқичлари учун умумий ва бир хил бўлиб, турли босқичларда, турли шакл ва воситалардан фойдаланганда одамларнинг ёши, касби, маълумоти каби хусусиятлари ҳисобга олинади. Тарғибот олиб боришда санаб ўтилган тамойилларнинг муайян аудитория

хусусиятларига мослигини таъминлаш тарғибот самарадорлигини таъминлайдиган энг муҳим омилдир.

Тарғиб қилинаётган ғояларнинг инсон онгида ахборот, маълумот тарзида ўрнашиши кифоя қилмайди, улар инсоннинг юрак-юрагига етиб борганидагина улар инсон қалбига чуқур ўрнашади. Буving учун эса аудитория тарғиботчининг миллий ғояга чуқур ишончи ва қатъиятини ҳис қилиши керак. Лекин тарғиботда ғояларга эътиборки тортиш билан ҳам қаноатланиш мумкин эмас. Чунки эътиборни жалб қилиш — тарғиботнинг биринчи босқичи, холос.

Тарғиботнинг кейинги босқичи ғояни тўғри ва атрофлича тушунтиришни, мафкура билан боғлиқ барча саволларга жавоб топиб беришни талаб қилади. Чунки миллий ғояни тушунтириш — унга ишониш демакдир. Ана шу ерда бир саволга дуч келамиз: нима кўпроқ ишонч уйғотади: жиддий далиллар билан асосланган ахборотми ёки ҳиссиётларни уйғотувчи маърузами? Тарғибот давомида инсоннинг ҳисларига, қалбига мурожаат қилиш катта самара беради, албатта. Лекин ишончли далиллар, эътироз уйғотмайдиган ҳаётий маълумотларнинг келтирилиши бу ғояларни ҳаётга татбиқ қилишдан ҳаммамиз манфаатдор эканлигимиз ҳақидаги фикрни уйғотади.

Тарғибот жараёни шу ерда тугайди, деб ўйлайдиганлар катта хато қиладилар. Зеро, мафкура янги ишларга илҳомлантиради, ҳаракатга ундайди. Ҳаракатсиз мафкура эса сафсатабозликдан бўлак нарса эмас. Демак, инсонлар миллий мафкурадан ўрин олган ғояларга мос ҳаракат қила бошлаганларидагина миллий ғоя халқнинг эътиқодига айланганлиги ҳақида хулоса қилиш мумкин.

«Тарбия биз учун ё ҳаёт — ё мамот, ё нажот — ё ҳалокат, ё саодат — ё фалокат масаласидир».

Абдулла Авлоний

**Фуқаро тарбиясини
ташвиқ этиш: дунё
тажрибаси ва муаммолар**

Фуқаро тарбияга муҳтожми? Наҳотки, тарбияга эътиборсизлик кимларнидир ҳалокатга учратиши мумкин? Умуман, аллома бу фикри билан фарзанд тарбиясини назарда тутдими, авлод тарбиясиними ёхуд миллат тарбия-

си ҳақида гапирдими? Ҳар ҳолда ёш вақтидан боланинг «маслакини тузатмак» зарурлигини таъкидлаганида А.Авлоний фикр тарбиясини назарда тутган кўринадилар. Ва, табиийки, бундай тарбия марказида биргина бола эмас, бир оиланинг фарзандлари эмас, балки бутун миллат, бутун халқ туради. Тарбияни миллат қисматини ҳал этувчи даражага кўтаришнинг боиси ҳам шунда.

Авлонни ким тарбиялайди, миллат қайси синфларда тарбия топади, фикр қайси китоблар ёрдамида тарбияланади? Буларнинг барчаси ҳақида ким қайгуриши керак? Бу саволга тайёр жавоб бор: ота-она, муаллим, мактаб, таълим вазирлиги ва охир-оқибат давлат, жамият.

Дарҳақиқат, ҳар бир давлат ўз фуқаролари билимли, ҳақхуқуқини танийдиган, маънавий баркамол, бир сўз билан айтганда, комил инсон бўлиб вояга етиши ҳақида қайгуради. Ўзбекистон Президенти Ислоҳ Каримов бу хусусда шундай дейди:

«Биз комил инсон тарбиясини давлат сиёсатининг устувор соҳаси деб эълон қилганмиз. Комил инсон деганда биз, аввало, онги юксак, мустақил фикрлай оладиган, хулқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз»¹.

Бироқ таъкидлаш жоизки, турли давлатларда «баркамол инсон» тушунчасига турли сифатлар нисбат берилади. Ҳар бир давлат ўз фуқароларида замон талабларига мос сифатлар ва жамият мақсадларига мос қадриятларни қарор топтиришга ҳаракат қилади. Доимий юксалиш ҳақида қайгурадиган етакчи давлатларнинг бу борадаги тажрибаси билан танишиш фойдадан холи эмас.

Хўш, жаҳоннинг етакчи давлати саналмиш АҚШда фуқаро тарбияси қандай йўлга қўйилган? Америкаликларга қандай ғоя ва қадриятлар сингдирилмоқда? Бу саволларга жавоб топиш учун фуқаро тарбияси қандай ғоявий устунларга таянишини аниқлаш кифоя. АҚШ фуқаролари Конституцияни, Америка давлатчилигининг асослари ва демократик тамойилларни муқаддас деб биладилар ва бу туйғуни ёшлар онгига сингдириш ҳақида тивимсиз қайгурадидилар. Ёшларда эркин яшашга иштиёқ, мустақилликни қадрлаш туйғуси шакллантирилади.

¹ Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Баркамол авлод орузи. — Т.: «Шарк» нашриёт-матбаа концерни. 1998, 81-6.

АҚШ ниманинг эвазига фан ва технологиялар соҳасида бошқалардан ўзиб кетди? Бу саволнинг ҳам жавоби бор: Америкада эркин ва ижодий фикр қадрланади ҳамда ўзгача фикрлайдиганларга нисбатан бағрикенглик қарор топтирилган. Лекин америкалик фуқарони тарбиялашнинг энг асосий жиҳати бошқа бир ғояда яширин. У ҳам бўлса, ҳар бир инсонни ноёб истеъдод эгаси деб билиш, ҳар бир шахсга ҳазрати инсон сифатида мурожаат қилишдир. Инсонга бундай муносабат, сўзсиз, унинг салоҳиятини юзага чиқаришга имкон беради. Айнан шу ғоя таъсирида америкаликлар орасида ўзини «ўртамиёна одам» деб биладиган ёхуд «мен бир оддий одам» деб гапирадиган кишилар ниҳоятда кам учрайди. Америка фуқаролари адолатни ҳам ўзига хос тарзда тушунадилар: шахс нимагаки эришса, қандай мақомни эгалласа, бунга фақат ўз ақли ва истеъдоди билангина етишади. Шундай қилиб, ҳар бир америкалик болалигидавоқ кимгадир ва нимагадир орқа қилишга эмас, балки ўз кучига таянишга ўргатилади. Лекин, энг асосийси, ҳар бир америкаликда келажакка ишонч уйғотилади. Худди ана шу «америка орзуси» кишиларни янги мақсадлар сари рағбатлантиради, янги ғояларни амалга оширишга шавқ уйғотади. Хулоса ясайдиган бўлсак, демократия қоидалари ва эркинлик Америка мафкурасининг пойдеворини ташкил этади. Бундай тарбия натижасида фақат ўз кучига ишониш, рухий озодлик ва мустақил фикрлаш каби хислатлар америкаликларнинг қон-қонига сингиб кетган.

Албатта, юқорида келтирилган фикрлар «АҚШда бу борада муаммо йўқ экан» деган хулоса учун асос бўлмайди. Охириги пайтларда эркинликка ҳадеб ургу беравериш оқибатида америкаликлар эркинликни жамият олдидаги мажбуриятлардан ҳам озодлик сифатида идрок эта бошладилар. Шу боис ҳозирги кунда АҚШнинг зиёлилари томонидан янги мафкура — «либерал-национализм» мафкурасини яратиш зарурлиги ҳақидаги фикр ўртага ташланмоқда. Бу мафкура миллий ва ирқий жиҳатдан бўлиниб кетган кўп сонли ижтимоий гуруҳларни «АҚШ — миллатлар ҳамжамиятидир» ғояси атрофида бирлаштиришни назарда тутди. Эътибор берадиган бўлсак, янги мафкурада миллий омилнинг устуворлиги ўрнатилмоқда. Демак, гап АҚШда аста-секинлик билан ягона миллий вужудни шакллантириш, халқнинг бирдамлигини кучайтиришга хизмат қилувчи мафкурани яратиш ҳақида бораётир.

Энди мисол тариқасида Шарққа мурожаат қилайлик. Шарқнинг энг илғор мамлакатларидан бири — Японияда фуқарони тарбиялашнинг энг самарали ва таъсирчан усулидан фойдаланилади. Бундай тарбиянинг асосий маскани сифатида мактаб тавланган. Чунки мактабда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Кунчиқар мамлакатда фуқаро тарбияси «ахлоқий тарбия» тизими доирасида амалга оширилади. Расмий ҳужжатларда «ахлоқий тарбия» тизими қуйидагича номланади: «характерни шакллантиришга йўналтирилган таълим», «давлат учун мақбул ахлоқий сифатларни тарбиялашга қаратилган фаолият», «фуқаролик ахлоқи асосларини тарбиялаш». Аслида, бу тизим миллатни тарбиялаш тизими вазифасини ўтайди. Ундан қудратли ғоявий таъсир воситаси сифатида ҳам фойдаланилади. Кўпчилик олимларнинг фикрича, айнан «ахлоқий тарбия» тизими мамлакат иқтисодий равнақининг ғоявий асосини ташкил қилади. Чунки бу тизим ишлаб чиқаришда маънавий салоҳиятдан унумли фойдаланишга йўналтирилган.

Иккинчи жаҳон урушидан хароба бўлиб чиққан мамлакатнинг 30–40 йилда ишлаб чиқариш ҳажми бўйича дунёда иккинчи ўринга чиқиб олгани кўпчиликнинг хайратини уйғотади. «Кичик бир оролнинг бундай қисқа вақтда ҳунармандчилик устахоналаридан автоматлашган саноатгача бўлган йўлни босиб ўтганлигини қандай тушунтириш мумкин?». Мазкур саволга жавобан японлар қуйидагича жавоб берадилар:

«Салоҳият инсонларда яширин».

Япония менежментининг олтин қоидасига кўра, инсондан қимматроқ бойлик йўқ.

Хўш, давлат япон кишисида қандай қадрият ва сифатларни қарор топтиришга ҳаракат қилади? Аслида, меҳнатсеварлик, интизомлилик ва жамоавийлик япон миллий характериға хос хусусиятлар саналади. Бироқ, давлат бу билан қаноатланмай, ўз фуқароларида ушбу сифатларни мустаҳкамлаш ва кучайтириш вазифасини маорифға юклайди. Натижада, мактабларда гуруҳий бирдамликни тарбиялашга алоҳида эътибор қаратилади. Бунда коллективнинг ютуғи ҳам, мағлубияти ҳам гуруҳнинг ҳар битта аъзосига боғлиқ эканлиги ҳақидаги ғоя сингдирилади. Муҳими, боладан умумий ишда ўз ролини аниқ билиш ва шунга яраша масъулиятни

ҳис қилиш талаб этилади. Бундай тарбия кўрган фуқаро жамоа муаммоларини ўзининг шахсий муаммолари сифатида қабул қилади. Олимларнинг фикрича, айнан шундай гуруҳий бирдамлик (япончада «айдагарасюги») туфайли мамлакат мисли кўрилмаган иқтисодий ютуқларга эришди.

Меҳнат япон кишиси учун ахлоқий қадрият саналади. Унинг қадрият даражасига кўтарилишида “ахлоқий тарбия” тизимининг роли беқиёс. Гап шундаки, япон кишисига мактабдаёқ қўйидаги гоёлар сингдирилади: «Фақат тиришқоқлик ва меҳнат билан муваффақиятга эришиш мумкин», «Ўз устунда тинимсиз ишла — шунда бировдан кам бўлмайсан». Бу каби гоёлар таъсирида улғайган япон кишиси ўзининг барча ҳаракатларини қўйидаги мантиққа бўйсундиради:

Бор имкониятларингни ишга сол!»

Шундай қилиб, давлат ўз фуқароларида тиришқоқлик ва ҳафсала, қунт ва ғайратни мақсадли равишда қарор топтиради. Интизомдан жамият манфаатларида фойдаланиш борасида эса японлар бошқаларга ўрناк бўла олади. “Ахлоқий тарбия” натижасида Японияда фуқаролар меҳнат интизомининг бузилишини шунчаки салбий иллат деб ҳисобламай, балки уни Ватанга хиёнат деб қабул қиладилар. Японияда фуқаро тарбияси замон эҳтиёжлари ва жамият манфаатларига мослаштириб борилади. Айнан шу туфайли япон фуқаролари жамият тараққиётини ҳаракатлантирувчи қудратли куч саналдилар. Кўришиб турибдики, миллат келажагини ўйлайдиган ҳеч бир давлат фуқаро тарбияси масаласини эътиборсиз қолдира олмайди.

Миллий гоё ва Ўзбекистон тажрибаси кўтарилган масаланинг муҳимлиги Ўзбекистонда ҳам бу борада амалга оширилаётган ишларни таҳлил қилишга ундайди. Эътибор бериб қарайдиган бўлсак, бизда “фуқаро тарбияси” ҳақида кам гапирилади. Лекин бизда бу вазифа ўз ҳолига ташлаб қўйилган эмас. Ўзбекистонда фуқаро тарбияси давлат сиёсатининг устувор соҳаси бўлиб, асосан яқин йўналишда: Кадрлар тайёрлаш миллий дастури доирасида ва миллий истиқлол гоёсини сингдириш воситасида амалга оширилмоқда. Кўришиб турибдики, бизда ҳам фуқаро тарбиясини амалга оширувчи маскан сифатида мактаб тавланган. Чунки мактабда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Демак, маорифга миллатни тарбиялашдек масъулиятли вазифа юкланган.

Лекин таълим тизимида тарғибот-ташвиқотдан мақсад — фақат билим бериш эмас, балки кишини бирор ҳаракатга ундашдан иборат эканлигини унутмаслигимиз лозим. Масалага ана шу жиҳатдан қарайдиган бўлсак, миллий истиқлол ғояси ўқитилаётгани ҳали мафкура сингдирилаяпти дегани эмас. Демак, мафкуравий мақсадларни аниқ ўқув вазифалари шаклига келтиришимиз, миллий истиқлол мафкурасидаги асосий ғояларнинг амалий ҳаракатларга айланишига эришишимиз зарур.

Масаланинг бошқа жиҳати ҳам бор. Айтайлик, мафкурага асос бўлган ғоянинг моҳиятини, дунёнинг мафкуравий манзарасини яхши биладиган ёшлар буни билмайдиган тенгдошидан ватанпарварроқ, фидойироқ ва юртига садоқатлироқ бўладими? Аслида, ватанпарварлик миллий истиқлол ғоясининг таърифини ёддан билиш билан белгиланмайди. Шу ўринда миллий истиқлол ғоясини ўқитишдан кўзланган мақсад нима ўзи, деган саволга жавоб излаб кўриш лозим. Асосий мақсад — замон талабларига мос инсонни тарбиялашдан иборат. Шундай экан, фуқароларда қайси сифатларни шакллантириш эвазига мамлакатни юксалтириш мумкинлиги ҳақида жиддий ўйлаб кўриш ва ғоявий тарбияни ана шу асосда ташкил этиш лозим. Бунинг учун фуқаронинг исталган модели ҳақида ўйлаб кўриш, комил инсон қиёфасини яратиш зарур.

Хўш, қайси ғоялар давлатимизнинг тараққиёти, иқтисодий равнақи ва маънавий юксалишига туртки беради? Биз ёш авлодга қайси кадриятларни сингдиришимиз керак? Уларда қайси сифатларни тарбияламоғимиз даркор? Бунда, аввало, ҳар жиҳатдан фаол инсонни тарбиялашга эътибор қаратиш, ғоявий тарбия воситасида шахснинг салоҳиятини максимал даражада юзага чиқаришга эришиш, ҳар бир боланинг иқтидорини ривожлантиришга урғу бериш зарур. Бунинг учун инсон пассив ижрочилиқдан эмас, балки фаол ташаббускорликдан кўпроқ манфаатдор эканлигига ишонтириш керак. Ўқув жараёнида бу вазифани ҳал қилиш учун таълим жараёнини “ёдлаш”дан халос қилиш ва уни муаммоларни ҳал қилишга йўналтириш зарур. Шахснинг ижодий фикрлашини ривожлантириш ҳам айнан шу мақсадларга хизмат қилади. Ғоявий тарбияни ташкил қилишда назарий фикрларга амалий шакллар бериш, билимларни ҳаракатларга айлантириш муҳим саналади. Бунинг учун прагматик фикрлайдиган шахсни тарбиялаш муҳим аҳамият касб этади.

Ёшларда меҳнатга иштиёқ уйғотиш, тиришқоқ ва сергайрат шахсни тарбиялаш, шахсни ўзи устида қунт билан ишлашга ўргатиш, унда ўзига ишончли қарор топтиришдан ҳам манфаатдормиз. Шунингдек, миллий гурури баланд, масъулият ва бурч ҳиссига эга, интизомли, демократияни ҳаёт тарзига айлантирган, келажаги ўз қўлида эканига ишонган мустақил шахсни тарбиялашга устувор аҳамият бериш зарур. Инсон гоёни ҳаётдан узилиб қолган, бегона ва мавҳум нарса сифатида тушунмаслиги керак. Миллий истиқлол мафкурасини оддий ва юракка яқин гоёлар орқали сингдириш, яъни миллий гоёнинг инсон онгидан ўрин олиши билан қаноатланмай, балки унинг қалбига жо қилиш зарур. Бу соҳада амалга ошириладиган ишлар ўзининг самарасини бериши, шубҳасиз.

Оммавий ахборот воситалари ва гоёвий таъсир кўрсатиш механизми

Оммавий ахборот воситалари — энг асосий, қудратли ва таъсирчан мафкура воситасидир. Чунки оммавий ахборот воситалари омманинг ўзига хос тарбиячиси, муҳим тадбирларнинг ташкилотчиси, долзарб муаммоларни ҳал қилишнинг таъсирчан қуроли бўлиб хизмат қилади. Айнан оммавий ахборот воситалари орқали миллий қадриятларимиз ва умуминсоний қадриятлар, миллий гоё ва демократик тамойиллар тарғиб-ташвиқ қилинади. Оммавий ахборот воситалари доимо демократия ва сўз эркинлигининг ўзига хос ўлчови, кўрсаткичи бўлиб келган. Эркин ва мустақил оммавий ахборот воситалари демократик тараққиётни рағбатлантиради ва мустаҳкамлайди.

Тоталитар тузумда оммавий ахборот воситалари ахборот узатиш воситаси ва якка ҳукмрон гоёни сингдириш қуроли бўлиб хизмат қилганлигини ҳаммамиз яхши биламиз. “Мажбурий яккафикрлаш” даври деб аташ мумкин бўлган бу паллада оммавий ахборот воситаларида ҳаёт фақат ёрқин бўёқларда тасвирланиб, муаммолар ҳақида гапирилмаган эди. Чунки ўша пайтда муаммолар ва иллатлар ҳақида гапириш — коммунизм сингари “бенуқсон” ва “мукамал” тузумга халқнинг ишончини пасайтириб юбориши мумкин эди. Яккаю ягона партия, яккаю-ягона мафкура ва яккафикрлаш сиёсати ҳар қандай плюрализмни, фикрлар хилма-хиллигини ва,

айниқса, гоёлар хилма-хиллигини мутлақо инкор қилар эди. Барча журналистлар собиқ Марказдаги “мутассадди раҳбарлар”нинг оғзини пойлаб, буйруғини кутиб, уларнинг кўрсатмасига қатъий амал қилган ҳолда фаолият юритар эди. Шу даврларни бошдан кечирганмиз, лекин минг афсуски, айрим кишилар ишга ана шундай ёндашишдан хали-хануз воз кеча олмаяптилар, ўша даврлардан қолган айрим эски қолип ва андозалардан қутула олмаяптилар.

Ҳаётийлик — бугунги кунда оммавий ахборот воситаларининг фаолиятига қўйилаётган асосий талаб. Берилаётган ахборотларнинг асосан ютуқларни кўрсатиш, мақтовлардан иборат бўлиши тарғиботга қанчалик фойдали ёки зарарли эканини чамалаб кўриш лозим. Ҳаёт бор экан, муаммолар, камчиликлар, нуқсонлар бўлавериши табиий. Бу — исбот талаб қилмайдиган аксиома. Шундай экан, муаммоларнинг мавжудлигига фожеа сифатида эмас, одатдаги нарса деб қарашга ўрганиш керак. Уларнинг борлигини кўриб, ўзини кўрмаганликка олиш билан фақат зарар келтириши мумкин. Демак, муаммоларни ўз вақтида тан олиш, уларни ҳал қилишга киришиш лозим.

Таъкидлаш жоизки, тарғиботнинг негизида фақатгина гоёга ишонч эмас, гоёни тарғиб қилаётган инсонга ишонч ҳам ётади. Шу боис, мақташ тарғиботнинг ягона ва ҳатто энг тўғри усули ҳам эмас. Демак, мафкурани ҳаётни фақат мақташ, уни бенуқсон тасвирлаш орқали тарғиб қилиш мумкин эмас.

Бунга бир мисол. Бир вақтлар АҚШ фуқароларида демократик тамойилларнинг бир оз қадрсизланиши кузатилган эди. Мутахассислар томонидан бу муаммонинг турли ечимлари таклиф қилинди, лекин тарғиботнинг бир оз ноанъанавий усули танлаб олинди: демократиянинг камчиликлари ошқора айтилди, унинг баъзан «ишламаётгани» очиқ танқид қилинди ва унга муқобиллар сифатида коммунизм ва монархия тарғиб этилди. Тарғиботнинг бу усули кутилган самарани берди: одамлар «ёмон бўлса ҳам, демократиядан қўймайсин» деган фикрга келдилар ва демократиянинг ашаддий ҳимоячиларига айландилар.

Бугунги кунда Ўзбекистонда оммавий ахборот воситаларини ҳақиқий “тўртинчи ҳокимият”га айлантириш муаммоси ўта долзарб бўлиб турмоқда. Уларни мустақил ижтимоий кучга, сиёсий тизимнинг тўлақонли бўғинига ва жамоатчи-

лик фикрини шакллантирувчи таъсирчан воситага айлантириш вазифаси шуни талаб этмоқда. Оммавий ахборот воситаларининг эркин ва мустақил фаолият юритишлари учун мустақкам ҳуқуқий асос яратилган, журналистларни тайёрлаш масаласига давлат даражасида эътибор берилмоқда, журналист-кадрларни ўзимизда тайёрлаш билан қаноатланмай, бу соҳа мутахассисларининг хорижда таълим олишларидан маблағ аялмайtir. Кўриниб турибдики, оммавий ахборот воситаларининг ривожланиши учун қулай муҳит яратилган.

Ғарбда оммавий ахборот воситаларига қўпол бўлса ҳам жамият манфаатларини “қўриқловчи кўппак”, деб нисбат берадилар. Етук демократик давлатларда улар жамиятнинг “кўзлари”, “қулоқлари” вазифасини бажарадилар. Огоҳлантирувчи тизим сифатида улар жамиятдаги иллатлардан хабар берувчи, муаммоларни дадил кўтариб чиқиб, уларнинг турли ечимларини таклиф қилувчи қудратли кучга айланган.

Таъкидлаш жоизки, оммавий ахборот воситалари фаолиятининг плюрализм тамойили асосига қурилиши демократиянинг тараққиётига хизмат қилади. Бунинг учун қарама-қарши нуқтаи назарлардан иборат бўлган дастурларни яратиш, муқобил фикрлар тўқнашувига эришиш лозим. Шундагина оммавий ахборот воситалари жамоатчилик фикрини шакллантириш ва рағбатлантиришга қодир бўлади. Кўпгина мамлакатларда оммавий ахборот воситаларининг ислоҳоти “ғоялар бозори”да хали айтилмаган янги фикрларни узатишга қаратилади. Лекин ўринли бир савол туғилади: бу “бозор” ҳар қандай ғоялар учун ҳам очиқ бўлиши керакми? Йўқ, албатта. Экстремистик нуқтаи назарлар, гайриинсоний табиатга эга фикрлар ва қўпоровчиликка чақирувчи ғояларга бу “бозор”да ўрин йўқ. Лекин жамиятимиз равнақига хизмат қилувчи, бунёдкорлик табиатига эга, ҳаётимизни фаровонроқ қилишга йўналтирилган янги ғоялар, таклиф ва тавсиялар бу “бозор”да бемалол рақобат қила олишлари керак.

Биз демократияни қандай тушунсак, оммавий ахборот воситаларига ҳам шундай вазифаларни юклаймиз. Биз демократияни мустақиллик, эркинлик ва масъулият деб тушунар эканмиз, оммавий ахборот воситаларидан ҳам мустақиллик, эркинлик ва масъулиятни кутамиз. Демак, журналистлар бу тушунчаларини англаши, уларга эҳтиёж сезиши, уларни кадр-

лаши, улардан фойдалана билиши ва улар учун курашиши зарур

Оммавий ахборот воситалари орқали миллий истиқлол ғоясини сингдиришнинг яна бир муҳим жиҳати мавжуд. Бу жиҳат — ахборот террорига, мафкуравий таҳдидларга муносиб жавоб бериш, маънавий-мафкуравий жиҳатдан халқимизни тобе этишга интилишларнинг пайини кесиш ва Ўзбекистон фуқароларида мафкуравий иммунитетни шакллантириш билан боғлиқ. Оммавий ахборот воситаларининг таъсир кучини кўрсатадиган шундай бир гап бор: “Ҳар қандай пуч ғоя, уйдирма ҳафтасига уч мартадан тўрт йил давомида такрорланса — “ҳақиқат” тайёр бўлади, одамлар унга чиппачин ишонадилар”.

Охирги пайтларда информацион ҳуружларнинг тез-тез уюштирилаётгани аслида урушга муносабатнинг ўзгарганлигидан, қуролнинг янги тури кашф қилинганидан дарак беради. Бу қурол — ахборотдир. Бундай қурол ёрдамида олиб бориладиган информацион урушларда инсоннинг онги ва қалби нишонга олинади. Гарчи у дайди ўқ сингари инсонни жисмонан йўқ қила олмаса-да, унинг кўпоровчилик кучи, келтирадиган талофотлари ҳар қандай оммавий қирғин қуролиникидан кам эмас. Чунки бу қурол ёрдамида онга берилган зарбалар кишини адаштиради, уни ўз манфаатларига зид ҳаракат қилишга ундайди ва демак, инсонни бошқариш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш имконини беради. Аслида, ахборот мақсадга эришишнинг энг арзон воситаси ҳам саналади. Ҳақиқатан ҳам, информацион ҳуружлар уюштириш учун у қадар кўп меҳнат, у қадар кўп ҳаракат, у қадар кўп ҳаражат талаб этилмайди. Гарчи бундай мафкуравий экспансия отишмалар ва қон тўкишларни келтириб чиқармаса-да, миллий ўзликни англашни заифлаштириш эвазига таназзулга олиб келади.

Президентимиз таъбири билан айтганда, бундай информацион кўпоровчиликдан мақсад — мамлакатимиз аҳолисига ахборот орқали ва мафкуравий йўл билан тазйиқ ўтказиш, жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввур туғдиришга интилишдан иборат. “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласидаги баъзи фикрлар ҳам бугунги ҳуружларнинг мақсадини ойдинлаштиради. Ушбу рисолада айтилишича, геополитик мақсадлар — дав-

латнинг ўзга ҳудудларда ўз мавқеи ва таъсирини кучайтиришга қаратилган сиёсатдир. Очиги, бу таъриф айрим оммавий ахборот воситаларининг фаолияти нимага йўналтирилганлигини фош этиб қўймоқда.

Йирик сиёсатчилардан бири Буюк Британия собиқ Бош вазири Маргарет Тетчер: “Оммавий ахборот воситалари — террорчилар учун кислород вазифасини ўтайди”, деган. Бу гапнинг маъзини чаққан одам “оммавий ахборот воситалари террорчилар учун ҳаводек зарур экан”, деган хулосага келади. Бир қарашда бу фикр мантиқсиздай туюлади. Чуқурроқ ўйлаб кўрсак-чи? Аслида, террорчилар бир қанча инсонларни шафқатсизлик билан ўлдириш орқали миллионларда кўрқув ва даҳшат уйғотишга интиладилар. Демак, уларнинг мақсадлари — ўлдириш эмас, жамоатчиликка кучли таъсир қилишдир. Таассуфки, баъзи оммавий ахборот воситалари ўзлари билмаган ҳолда терроризмнинг бузғунчилик, қўпоровчилик таъсирини янада оширишга “хизмат” қилиб қўядилар. Уларнинг террор оқибатлари ҳақидаги ваҳимали ахборотлари инсонлардаги кўрқувни, даҳшатни, ҳимоясизлик ҳиссини янада кучайтириб юборади. Бу каби ахборотларга қарши аксилтарғиботни уюштириш зарурати туғилади.

Аксилтарғибот «ғояга қарши ғоя билан курашиш» тамойилига мос равишда олиб борилиши керак. Бунда давлатимиз сиёсатига қарши кучларнинг гоъвий ҳужумларини қайтариш талаб этилади. Хусусан:

- ҳорижий журналистларнинг ҳукумат сиёсатини бузиб талқин қилувчи чиқишларига;
- диний ақидапарастларнинг танлаган йўлимизга қарши мафкуравий қўпоровчилик ҳаракатларига;
- ривожланган давлатларнинг ўз мафкураси ҳукмронлигини ўрнатиш йўлидаги уринишларига;
- ахборот хилма-хиллиги шароитидаги информацион тажовузларга;
- одамлар онгида сақланиб қолган коммунистик мафкуранинг асоратларига қарши фаол курашиш зарур.

Аксилтарғиботни ташкил этишда тезкорлик, қатъиятлилик, ҳужумкорлик, муросасизлик талаб қилинади. Бу борада тайёрланган материаллар далиллар билан исботланган, ҳаққоний, оммабоп ва барча учун тушунарли бўлиши шарт. Аксилтарғибот салбий таъсирнинг олдини олувчи ва фош

этувчи шаклларда амалга оширилади. Олдини олувчи йўналиш асосан тарбиявий характерга эга бўлади. Бунда:

- фуқароларнинг позицияларини шакллантиришда ғоявий рақиблардан ўзиб кетиш;

- инсонларни бегона ғояларнинг нотўғрилигини фош этишга ва уларнинг далилларини рад этишга ўргатиш;

- пинҳона кўринишдаги мафкуравий тазйиқларга нисбатан хушёрликни ошириш;

- ёт мафкуравий таъсирларга қарши иммунитетни шакллантириш асосий мақсад қилиб қўйилади.

Аксилтарғиботнинг фош этувчи йўналишида:

- ғоявий душманлар томонидан эълон қилинган фикрлар ва баҳоларни рад этиш;

- «мафкуравий уруш» олиб бораётган тараф ташвиқотининг моҳиятини очиб бериш;

- мафкуравий тазйиқ кўрсатувчи гуруҳ етакчиларини обрўсизлантириш;

- рақибларнинг руҳини сусайтириш орқали уларнинг ҳаракатларини кучсизлантириш асосий мақсад қилиб қўйилади.

Аксилтарғиботнинг ҳар иккала кўриниши ўзаро боғлиқликда олиб борилади. Инсоннинг онги ва қалби учун шиддатли кураш кетаётган ҳозирги пайтда аксилтарғибот билан маҳсус шуғулланиш зарурлиги, шак-шубҳасиздир.

Мафкуравий тарбияни самарали ташкил этиш имкониятлари

Бугунги воқелик миллий истиқлол ғояси тарғиботи масаласига алоҳида эътибор беришни талаб қилмоқда. Ҳозирги кунда мамлакатимизда ғоя тарғиботи энг долзарб масалалардан бирига айланганлигини инобатга оладиган бўлсак, унинг тарғибот-ташвиқотига ҳам янгича технологиялар, усуллар, воситаларни жалб қилиш фойдадан ҳоли эмас. Миллий истиқлол ғояси тарғиботининг таъсирчанлигини ошириш вазифаси ҳам бу жараёнда янги технологияларни кенг қўллаш заруратини кучайтиради. Мафкура тарғиботида янги технологияларни қўллашда жаҳоннинг қатор давлатларида бу борада тўпланган илғор тажрибалардан фойдаланиш айтиш мумкин.

Масалан, жаҳонда кенг тарқалган «тўрт қадамли» универсал моделдан ҳам мафкура тарғиботида фойдаланиш мумкин. Шу боис унинг моҳиятини батафсил ёритишга ҳаракат қиламиз:

1-қадам: Муаммонинг қўйилиши. Мафкура тарғиботида сингдирилиши зарур бўлган ғоялар белгилаб олинади. Бундан ташқари, «Нима учун айнан бу ғояларни сингдиришга эҳтиёж туғилди?», «Бу ғояни сингдириш ишларига қайси тузилмалар жалб қилиниши керак?», «Бу ғояларни сингдириш жараёнида қайси ижтимоий гуруҳлар қамраб олинади?» каби саволларга жавоб топиш лозим. Тўпланган маълумотлар асосида сингдирилиши зарур ғояларга жамиятдаги эҳтиёж, жамоатчиликнинг фикри, оммавий ахборот воситаларида бу масалаларнинг қай даражада ёритилганлиги ва умуман, шу кунгача қилинган ишлар аниқлаб олинади.

2-қадам: Режалаштириш ва дастурлаштириш. Бу босқич узоқ муддатга мўлжалланган коммуникатив (мулоқот) вазибалар стратегиясини ишлаб чиқишни назарда тутди. Ғоя тарғиботида, аввало, кишиларнинг миллий ғояга муносабатлари, уни қай даражада тушунишлари, уларнинг қадриятлари ўрганиб чиқилади. Бундан ташқари, кишиларни миллий истиқлол мафкурасининг муайян ғояси ҳақида доимий хабардор қилиб турувчи ахборот манбаи яратилади. Сингдириб борилаётган ғояларга кишиларнинг муносабати ўрганилиб, бу ахборотлар чуқур таҳлил қилинади. Давлат идоралари ва фуқаролар ўртасидаги мулоқотлар мунтазам равишда мувофиқлаштириб борилади. Умуман бу босқичда, дастурнинг мақсади (ҳаракатлар қандай мақсадга хизмат қилади), таъсир кўрсатиш аудиторияси (кимларга асосий эътибор берилади), кутилаётган натижалар (ҳар бир аудитория билан ишлашдан кўзланган аниқ мақсад) белгилаб олинади. Миллий истиқлол ғояси тарғиботида аудиторияни сегментлаш, яъни уни бир неча гуруҳларга ажратиб ўрганиш, шу гуруҳга таъсир кўрсатиш самарали усуллари ишлаб чиқиш зарур. Бу гуруҳларга қадриятлари ва манфаатлари бир-биридан фарқ қилувчи қатламларни, масалан, талабаларни, аскарларни, тадбиркорларни, нафақахўрларни, зиёлиларни, эркакларни, аёлларни, ёшларни ёки кексаларни киритиш мумкин. Табиийки, миллий ғояни сингдиришда зиёлиларга мўлжалланган ахборотлар билан тадбиркорларнинг кайфиятларига таъсир кўрсатиб бўлмайди. Шунинг учун ватанпарварлик туйғуларини сингдиришда талабаларга ҳам, ҳарбий хизматчиларга ҳам, зиёлиларга ҳам, деҳқонларга ҳам бир хил муносабатда бўлиш, бир хил усуллардан фойдаланиш

кутилган самарани бермайди. Чунки турли ижтимоий гуруҳ вакилларининг дунёқарashi, манфаатлари ва қадриятлари бир-биридан фарқ қилади. Мафкура тарғиботида айнан мана шу қадриятларга, манфаатларга мос ғояларни илғари суриш кўпроқ самара бериши мумкин. Умуман олганда, ушбу босқичда кишиларнинг онгида, уларнинг ҳаракатларида ўзгаришлар ясаш учун нималар қилиш кераклиги аниқлаб олиниши зарур.

3-қadam: Мулоқотта киришиш. Миллий истиқлол мафкураси тарғиботини самарали ташкил этиш учун асосий коммуникатив вазибалар режалаштирилган ва аниқ мақсадлар сари йўналтирилган бўлиши лозим. Бунинг учун, биринчи навбатда, коммуникатор (ахборот берувчи) ва аудиториянинг қарашлари бир-бирига яқинлаштирилиши лозим. Ушбу йўналишдаги ишларда қуйидаги омилларга эътибор қаратиш зарур: 1) аудитория фикрини энг кўп ифода этаётган оммавий ахборот воситалари турига эътибор қаратиш; 2) аудитория ишончини энг кўп қозонган оммавий ахборот воситаси туридан кенг фойдаланиш; 3) бирор муаммо хусусидаги коммуникатор ва аудиториянинг қарашларидаги фарқларни камроқ кўрсатиш зарур (жумладан, мавжуд муаммоларни холис ёритиш ва аудиториянинг ишончини қозониш); 4) воқеа-ҳодисаларни ёритишда аудиториянинг манфаатларидан келиб чиқиб ёндашиш; 5) коммуникаторнинг позициясини кўпчилиكنинг позицияси сифатида талқин этиш; 6) жамиятдаги ижтимоий гуруҳларнинг манфаатларига мос ҳолда алоҳида ёндашиш. Ахборотни етказишнинг эътиборли жиҳати шундаки, у янгиликлар кўринишида бўлса-да, фақат бир томовлама мақтов шаклида эмас, балки кўпчилиكنи қийнаётган муаммоларнинг ечими сифатида, барчага тушунарли тилда баён этилиши лозим. Шундай қилиб, учинчи босқич ўз ичига қуйидаги элементларни қамраб олади: ҳаракат стратегияси, коммуникатив стратегия, дастурни амалга ошириш режаси.

4-қadam: якуний хулосалар ясаш. Якуний хулосалар ясаш икки йўналишда: баҳолаш мезонини ишлаб чиқиш ва қайта алоқа каналидан олинган маълумотларни ўрганиш шаклида амалга оширилади. Баҳолаш мезонини ишлаб чиқишда кишиларга сингдирилган ғоя уларга қай даражада таъсир эттавлигини аниқлашнинг объектив мезонлари белгиланса, қайта алоқа каналидан олинган материалларни ўрганишда берилган ахборотлар сови, унга нисбатан жавоб реакцияси сингдирилган ғоя натижасида кишилар ўз ҳаракатларини қай даража ўзгартирган-

ликлари таҳлил қилинади, уларнинг мафкуравий таъсирга жавоб реакцияси ўрганилади. Миллий истиқлол мафкурасини сингдиришнинг самарадорлигини таъминлашда бу босқич муҳим аҳамият касб этади. Чунки кишиларнинг фикрлари, воқеаларга берадиган баҳолари, муносабатларидаги ўзгаришларни доимий ўрганиб бориш гоъвий таъсирнинг самарадорлигини «ўлчаш» имконини беради. Бундан ташқари, инсонларни безовта қиладиган муаммолар ҳақида доимий ахборот тўпланиб, шунга мос равишда тарғибот йўналишини ўзгартириш ёки муайян гоъларнинг ташвиқотини фаоллаштириш бўйича тавсиялар берилади. Жамоатчилик фикридаги бу каби ўзгаришларни мунтазам равишда ўрганиб бориш мафкурани сингдириш боразидаги келгуси ишлар учун замин бўлиб хизмат қилади.

Юқорида таъкидланганидек, Миллий истиқлол мафкурасини сингдиришда янги технологиялардан фойдаланиш аудиторияни сегментлашни (туркумларга ажратишни) тақозо этади. Аудиторияни сегментлаш қуйидаги омиллар асосида амалга оширилади:

- Географик мақомага кўра. Кишиларнинг яшаш жойи, минтақада жойлашган ўрни бир-биридан фарқ қилиши туфайли миллий истиқлол гоъсини сингдиришда уларнинг яшаш жойига эътиборни қаратиш лозим бўлади. Масалан, Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятлари аҳолисининг қарашлари, урф-одатлари Тошкент шаҳри ёки Қорақалпоғистон Республикаси аҳолисининг қарашлари ва урф-одатларидан анча фарқ қилади.

- Демографик омилга кўра. Кишиларнинг ёши, жинси, оилавий аҳволи бир-биридан фарқ қилгани боис уларнинг қарашларида ва қадриятларида ҳам муайян тафовутларни учратиш мумкин. Миллий истиқлол гоъси тарғиботининг самарадорлигини оширишда бу омилларни ҳам назардан қочириб бўлмайди.

- Психологик омилга кўра. Кишиларнинг руҳий ҳолати анча ўзгарувчан бўлса-да, бу омил мафкура тарғиботида катта аҳамият касб этади. Миллий истиқлол гоъсини инсонлар онги ва қалбига сингдиришда уларнинг руҳий ҳолати, жамиятимизда кечаётган ислоҳотларга муносабати, қўллаб-қувватлаш даражасига, воқеа-ҳодисаларга муносабати ва кайфиятларини ҳисобга олиш даркор.

- Ижтимоий мақомига кўра. Кишиларнинг жамиятда тутган ижтимоий мақоми уларнинг ахборотни қай даражада қабул қилишларига, бу ахборотга қандай муносабат билдиришларига сезиларли таъсир кўрсатади.

- Обрў-эътиборига кўра. Тарғиботда янги технологияларни қўллашда фикр етакчиларидан фойдаланиш ахборот етказишнинг энг самарали усулларида бири ҳисобланади. Шу боис кишиларга таъсир кўрсатишда уларнинг обрў-эътиборли кишиларга бўлган ишончидан моҳирона фойдаланиш талаб этилади. Негаки, муайян гуруҳнинг манфаатларини ифода этишда, аввало, фикр етакчисини аниқлаш ва у орқали ахборот етказиш тарғиботининг самарадорлигини оширишга хизмат қилиши, шубҳасиз.

- Аъзоликка кўра. Кишилар у ёки бу партиянинг, жамоат бирлашмасининг аъзоси эканлиги мафкура тарғиботида қўл келувчи омил саналади. Одатда, битта гуруҳга мансуб кишиларнинг қарашларида умумийлик, ўхшашлик бўлади. Бу эса мафкура тарғиботини бир қадар енгиллаштиришга хизмат қилади.

- Қарорлар қабул қилишдаги иштирокига кўра. Кишиларнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги иштироклари ва фаолликлари уларнинг ахборотни қабул қилишларига таъсир кўрсатгани боис бу омил миллий истиқол ғояси тарғиботида ҳисобга олиниши лозим. Қарорлар қабул қилишда фаол иштирок этишни хоҳловчилар ёки ўзини ҳеч нарсани ҳал қилмайдиган «кичкина одам» деб ҳисоблайдиган кишилар бир хил мазмундаги ахборотни қабул қилишда турли нуқтаи назар билан ёндашдилар.

Миллий истиқлол ғояси тарғиботида аудиторияни сегментлаш, кишиларни алоҳида гуруҳларга бўлиб таъсир кўрсатиш катта аҳамият касб этади. Аксинча, бир вақтнинг ўзида жуда кенг аудиторияни ва кўп объектларни қамраб олишга интилишнинг самараси кам бўлади.

Мафкура тарғиботининг бизда кенг раем бўлган тури воизларнинг фаолияти билан боглиқ. Тарғиботнинг бу шакли самарадорлигини ошириш алоҳида эътибор талаб қилади. Чунки, биринчидан, воизлар нутқ сўзлайдиган аудиторияларга одамларни тўплаш баъзида мажбурий тус олади. Аудиторияга ихтиёридан қарши бошлаб келинган инсонда эса ҳали ваъзни эшитмаёқ, ички қаршилиқ пайдо бўлади. Демак, ҳали тарғибот бошланмасиданоқ у тескари самара бериши эҳтимолли кучаяди. Иккинчидан, бундай норози аудиторияни ўзи томонига огдириш, унга таъсир кўрсатиш, уни илҳомлантириш воиздан жуда катта маҳорат талаб этади. Ҳамма воизларда ҳам шундай истеъдод бормикан?

Таъкидлаш жоизки, миллий истиқлол ғояси тарғиботи-

нинг таъсирчанлигини оширишдаги энг асосий шартлардан бири — зимдан тарғибот қилишдир. Инсон унга таъсир ўтказилаётганини сезмаслиги лозим. Аслида, тарғибот давомида мафкура сўзининг ишлатилиши ҳам шарт эмас. Мухтасар қилиб айтганда, тарғибот-ташвиқот ишларида масаланинг қуйидаги жиҳатларига эътибор қаратиш муҳим:

- олдимизга қўйилган мақсадларга эришишдан ҳар биримиз шахсан манфаатдор эканлигимизга кишиларни ишонтириш;

- келажакимизни кўз олдимизга келтириш имконини берадиган, эртанги кунимиз қандай бўлишини кўрсатадиган материаллар тайёрлаш;

- долзарб қадриятларни сингдириш мақсадида жамоатчилик фикрига шу қадриятларни жозибали қилиб етказиш;

- оммавий ахборот воситаларидан маориф тарқатиш тизимидан инсонларни ақлий жиҳатдан бойитиш қуроли сифатида моҳирона фойдаланиш;

- инсонларнинг эркин фикрлашини рабатлантириш, уларни ўз фикрларини ҳимоя қилишга ўргатиш орқали мустақил фикрловчи инсонни тарбиялаш;

- тараққиётимиз йўлида гов бўлаётган иллатларни фож этиш ва танқид қилиш йўли билан уларни самарали «даволаш»;

- оммавий ахборот воситаларидан ҳақиқат кўзгуси сифатида фойдаланиш орқали инсонларнинг уларга ишончини кучайтириш;

- яқин ўтмишизда содир бўлган ёрқин воқеаларга бағишланган хроникал фильмларни яратиш йўли билан яхши ва ёмон кунларимизни бот-бот эслатиб туриш;

- инсонларда чуқур таассурот қолдириш мақсадида бадий образлар орқали миллий мафкурани сингдириш. Бунда тарғибот-ташвиқот ишларини пухта режалаштириш, ҳиссиётларга кучли таъсир қилиш, жозибалилик, ноанъанавий усулларини қўллаш, ошкоралик, қадриятлар доирасидан чиқмаслик, оммабоп ва тушунарли бўлиш, такрорланишлар билан кишиларнинг «меъдасига тегмаслик» талаб қилинади.

Мафкуранинг тарғиботига айнан шундай ёндашиш кўпроқ самара беради. Шундагина инсонларнинг салоҳияти, меҳнати, вақти, мулки ва маблағларини тавланган мақсад сари йўналтириш мумкин. Бу эса мафкуравий сиёсатнинг натижасини моддий нарсаларда — юқори сифатли маҳсулотларда, бадавлат турмушимизда, бунёдкорлик ишларида, эркин ва фаровон ҳаётда, иқтисодий ўсишда «ўлчаш» имконини беради.

ХУЛОСА

Миллий истиқлол ғоясини фан сифатида ўрганиш, унинг бошқа ижтимоий гуманитар фанлардан фарқли, ўзига хос жиҳатлари борлигини кўрсатади. У фан амал қиладиган қонуниятларга таянади. Айни пайтда инсон руҳияти, мақсад ва интилишлари ишонч ҳамда эътиқоднинг шаклланишига таъсир этувчи омилларга ҳам боғлиқ. Унинг намоён бўлиши нафақат ҳар бир шахс, айни пайтда бошқа инсонлар, муайян гуруҳлар ва қатламлар, элат, миллат, халқнинг муштарак мақсадлари юзага чиқишининг муҳим омилидир.

Миллий ғояни англаш умуммақсад йўлида бирлашиш, уюшиш, ўзини сафарбар этиш, ҳамжиҳат ва ҳамкорлик, тотувлик ҳамда бағрикенглик фазилатлари сифатида намоён бўлишини билдиради. Шундай омилнинг мавжудлиги мамлакатнинг, халқнинг, миллатнинг маънавий, руҳий куч-қудрати мустаҳкам эканлигини кўрсатади. Унинг негизида ўзликни англаш, миллат ва халқни, жамиятнинг олдида турган муштарак мақсадларни англаш ётади. Муштарак тақдир, Ватан, тарих, миллий-маданий мерос, тил, маданий қадриятлар бир томондан, иккинчидан, мамлакатнинг, халқнинг, миллатнинг дунё, башарият эришаётган ютуқларидан фойдаланишга бўлган эҳтиёжни ҳис этиш туйғуси ана шу жараёнда миллий истиқлол ғоясини тараққиётнинг муҳим калити сифатида намоён этади. Унинг асосий ғоялари ва фуқаролик масъулияти ҳамда мамлакатнинг, миллатнинг келажаги, унинг ўзига хос ва мос тараққиёт йўлини амалга ошириш, ўзлигини сақлаб қолиш учун Ватан олдида, миллат ва келгуси авлодлар олдидаги масъуллик руҳини сингдиради.

Миллий истиқлол ғоясини ўрганишни фуқаролик масъулияти ва бурчи ҳам, унга ишонч ва эътиқодни мустаҳкам бўлишини ҳис этишни тақозо этади. Шундагина у халқни, миллатни бирлаштиришга, мустақилликни мустаҳкамлашга ва ривожлантиришга хизмат қила оладиган муҳим вазифани бажаради. Инсон фаолиятида бунёдкорлик ёки тажовузкорлик кучини намоён бўлишига сабаб бўлади. Шунинг учун ҳам ҳар қандай фикр, ғоя, мафкура ҳам халқлар тақдирига бир хил таъсир этмаган. Улар орасида бунёдкор ғоялар билан бирга, бузғунчи ва тажовузкорлари ҳам бўлганлиги мафкура тарихидан маълум. Бу ҳам турли ижтимоий кучларнинг

«ички маънавий дунёси» мақсад ва муддаолари билан боғлиқ бўлган ўзига-хос қонуниятдир. Уларни ҳам ўрганиш, билиш зарур. Бу инсонда эзгу гоълардан ёвуз гоъларни фарқлай олиш қобилиятини шакллантиради ва гоъни гоъдан, мафкураани мафкурадан фарқини англашга ёрдам беради.

Бугунги глобаллашув жараёни ўтмишда ҳам, ҳозир ва келажакда ҳам миллий гоъта бўлган заруратни ошириб боради. Шунинг учун ҳам бу дунё қанчалик маърифий тараққиёт қонунларига амал қилмасин, инсон қалби, онги ва ишончи, эътиқодини ўзгартиришга бўлган ҳаракат, уриниш, доимо сақланиб қолади. Бундай уриниш йўқолган даврни, инсон онги ва қалбини ўз ҳолича эркин ва турли хил «мафкуравий тазйиқлардан холи ҳолда ривожланиш деб тасаввур этишни» фақат орзу қилиш мумкин. Турли мақсадлар, манфаатлар бор экан у турли даврларда, турли хил намоён бўлиши табиий.

Бу қонуниятларни фан йўли билан ўрганиб, олдиндан уни башорат қилиш ўта мураккаб жараён дир. Чунки, гоъ ва мафкура соҳаси ишонч ва эътиқод, дунёқараш, манфаатлар тизими билан боғлиқ. Шунга кўра, фақат унинг ўзгарувчанлигини олдиндан айтиш мумкин, холос. Уни халқнинг ўзлигига бўлган муносабати, ўзлигини англаш даражаси, миллий-маданий меросига, қадриятларига бўлган муносабатда ҳар бир авлодга нима бераётгани ва нимани мерос қилиб қолдира олиши билан боғлиқ қонуният мужассамлашган. Шунинг учун ҳам миллий гоъани фан сифатида ўрганишни унчалик тўғри эмас деб ҳисоблайдиганлар фикрига кўшилиш қийин. Масалан, инсон онги ва тафаккурида гоъвий бўшлиқ вужудга келиши билан унинг дунёқарашига мустақил фикрдан кўра мутелик, қарамлик гоълари устувор бўла бошлайди. Демак, уни кўпроқ ўрганишга бўлган эҳтиёж заруриятини англаш туйғусини далилловчи омиллар, уни узлуксиз, доимий, тадрижий равишда ҳамма вақт, алоҳида эътибор берадиган, қолаверса, ҳар бир халқ ёки миллатнинг, мамлакат ёхуд давлатнинг эртанги истиқболи, дунё ҳамжамиятида ўзига хос ўринга эга бўлиши, ўзлигини сақлаб қолишга бўлган эҳтиёжнинг ҳаётий фалсафасидир.

Миллий гоъда ўзлигини сақлаб қолиш мақсади дунёдан ажралиб яшашни, фақат ўз қобиғига ўралиб қолишини билдирмайди. Аксинча, дунё билан ҳамнафас бўлишга ундайди. Фақат миллий маънавий қадриятларига, меросига таянган

ҳолда унга ҳурмат билан қарашга, ўз миллий маънавий негизларига таяниб, ундан узилмасликни ўргатади. Чунки ундан бегоналашиш, миллий ўзлигидан узоқлаштиради, тарихидан, қадриятларидан айри ҳолда ривожланишга сабаб бўлади. Бу миллий тараққиёт қонуниятига ва манфаатлар уйғунлигига ҳам мос келмайди.

Миллий ғоя бу мустақилликни мустаҳкамлаш ва уни асраб-авайлаш, ҳимоя қилиш омили. Шунинг учун ҳам у инсон онгини бошқаришни эмас, аксинча уни бунёдкор ғояларига йўналтиришга хизмат қиладиган олий қадрият ҳамдир. Миллий ғоя ана шу энг олий қадрият — инсон, халқ, миллат, мамлакат шаъни, қадр-қимматини, ўзлигини ҳурмат қилишга таянган ҳолда турли цивилизациялар ривожига талабларига жавоб беради. Миллий ғояни ўрганиш кишида миллий гурурни уйғотади ва доимо ўзлигини билиб яшашга ундайди. Шунинг учун ҳам миллий ғоя бошқа ижтимоий фалсафий фанлардан фарқли ўлароқ Ватан, миллатнинг дарди, орзу-умидларини, мақсадларини, шаънини баланд тутиб, уни доимо қалбида сақлаган ҳолда ўзлигини бойитиб боришда тараққиёт омили бўлиб хизмат қилади. Бу жараён озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш каби миллий ғоянинг бош мақсади билан муштарақликда намоён бўлишининг сабаби ҳам шунда. У демократик ривожланиш, фуқаролик жамияти қурилишига йўналтирилган, фуқароларни миллатидан, дини ва эътиқодидан қатъий назар, сафарбар этувчилик билан боғлиқ маънавий-руҳий куч-қудрат манбаидир. Халқнинг, миллатнинг, ҳар бир фуқаронинг нафақат ўтмиш, бугунги кун ва келажаги билан боғланган. Миллий истиқлол ғоясини ишонч ва эътиқодга айлантириш бир кишининг иши эмас. У ҳар бир миллат фидойиси, мутафаккирининг вази-фасидир. Зеро, халқнинг, миллатнинг жипслашиб, ўзаро ҳамкор, ҳамжиҳат бўлиб, озод ва обод Ватанда эркин ҳамда фаровон ҳаётда яшашининг кафолатидир. Миллий истиқлол ғояси — бу мавҳум мақсадлар эмас. У аниқ бўлиб, ҳар бир кишининг кундалик ҳаёт тарзи, дунёқараши, онг ва тафаккури, ишонч ва эътиқоди, унинг фаолияти орқали ижтимоий ҳаёт ўзгаришларига таъсир кўрсатади. Бу соҳадаги ҳар бир ютуқ инсоннинг ўзига, оила аъзолари, маҳалласи, эл-юрти, халқи ва миллатининг, Ватани, мамлакатининг равнақига, тараққиётига муҳим ҳисса бўлиб қўшилади.

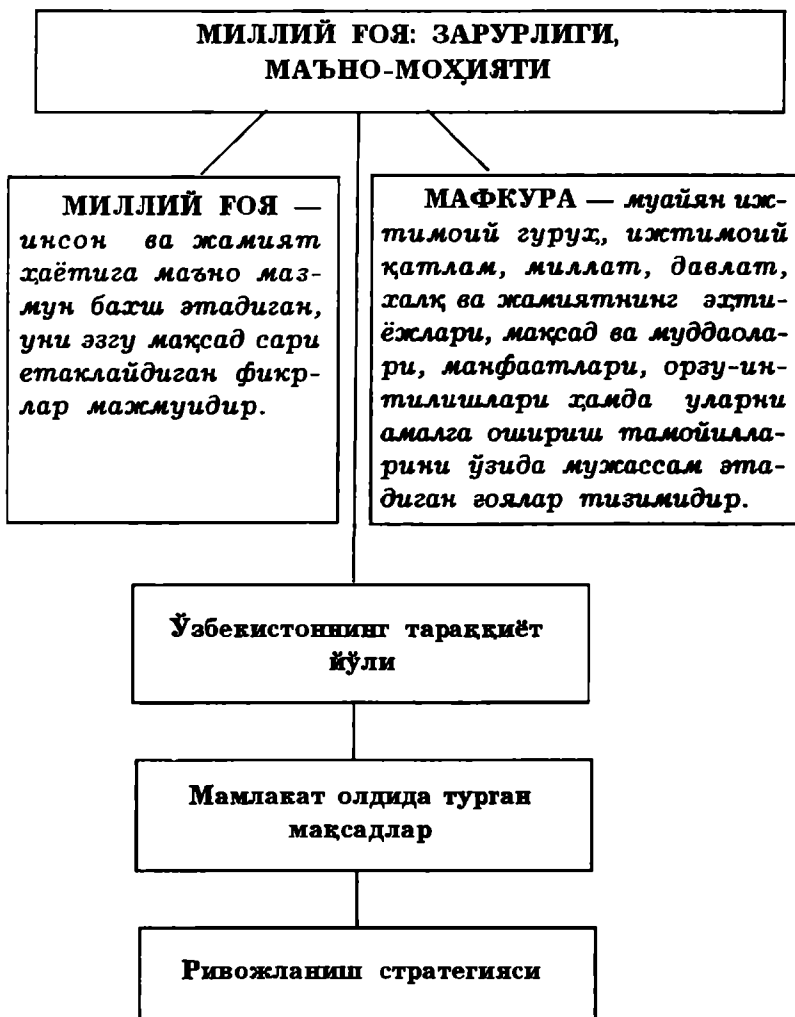
«Барчамизнинг таянчимиз ва суюнчимиз бўлган фарзандларимизнинг хурсандчилигини, керак бўлса, очиқ қиёфаси, бахтиёр чехрасини кўриш, эртанги кунга ишончини ўзимизга тасоввур қилиш — шунинг ўзи катта бахт эмасми?»¹ деб таъкидлайди Президентимиз И.А.Каримов. Дарҳақиқат миллий истиқлол гоёсига амал қилган, уни ишонч ва эътиқодига онгли равишда айлантирган одам — жуда катта маънавий-руҳий куч-қувват манбаига эга бўлади. Бу уни янги ютуқларга, эзгу мақсадларга ундайди. Ҳаётнинг, яшашнинг маъно-мазмунини инсонлар билан бирга бўлишда, уларга савоб ишларни қилиш, эзгулик йўлида мамлакат равнақи учун илм олишга, касб-ҳунар эгаллашга ундайди. Инсон ҳаётида сув ва ҳаво қанчалик зарур, вон қанчалик азиз бўлса, миллий гоё ҳам шундай. Усиз, инсон ўзлигини, истиқболини аниқ тасаввур эта олмайди. Миллий гоё шунга ўргатади. Бу эса ҳар бир инсоннинг ўзига хос маънавий дунёси орқали амалга ошадди. Бундай муштарақлик маънавий куч қудрат манбаи бўлиб тараққиётга хизмат қилади.

Замон, давр ва авлодлар ўзгаради, лекин миллий гоёга заруратнинг қолиши муқаррар. Миллий гоё бойиб, ривожланиб бориши табиий. Дунёдаги ўзгаришлар миллий гоё олдида ҳам янги-янги вазифаларни, усул ва воситалардан фойдаланишни талаб қилади. Уни ҳисобга олиш, “мафкура майдонида” эзгу ва бунёдкор гоёларнинг доимо устуворлик қилиб қолишини, маърифий тараққиётнинг истиқболини белгилайди. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон халқи миллий гоёга алоҳида эътибор бериб, уни жамият мафкураси сифатида ўрганиши ана шу эзгу мақсадлар билан боғлиқ бўлганлиги учун ҳам ўзининг самарасини бермоқда.

---

¹ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. — Т.: Ўзбекистон, 2005, 153-154-бетлар.

**МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ГОЯСИ ФАНИНИ
ЎРГАНИШДА ТАВСИЯ ЭТИЛГАН КЎРГАЗМАЛИ
ЧИЗМАЛАР**

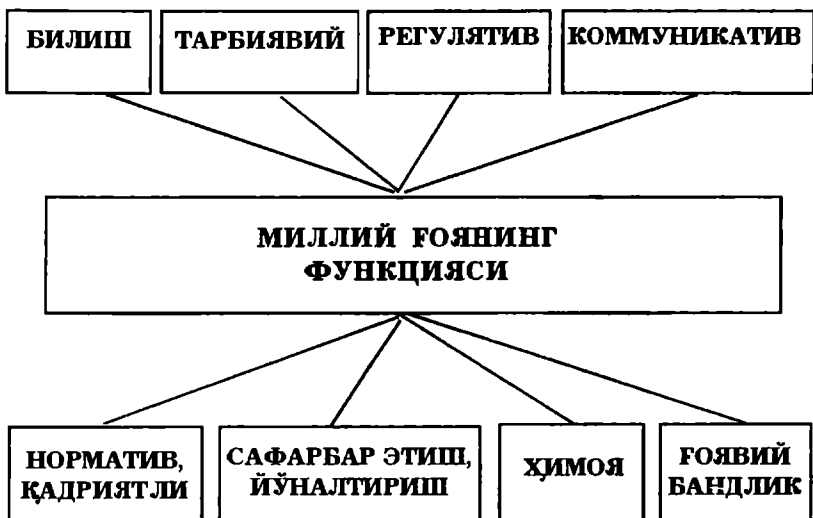

**МИЛЛИЙ МАФКУРАГА
ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР**

**I Миллат, халқ ва
жамиятни бирлаш-
тирувчи куч ҳамда
эътироф манбаи
бўлиши**

**II Ҳар қандай
илгор гоёни ўзига
сингдириши ва ҳар
қандай ёт, ёвуз гоёга
қарши тура олиши**

**III Давр ўзгаришларига мос тарз-
да, миллий умуминсоний қадриятларга
таяниши, ўз манфаат ва мақсадларини
амалга оширишнинг янги воситалари-
ни тавсия эта олиши**

**МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ
АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ**

**Фуқароларни
уюштириш**

**Инсонларни ғоявий
тарбиялаш**

**Бувёдкорликка
сафарбар этиш**

**Фуқароларда зарарли ёт
ғояларга қарши зарур
иммунитетни
шакллантириш**

**Жамиятни ислоҳ
қилишнинг ҳаракат
дастурига айланиши**

**Жамият аъзоларини
янги ютуқларга
эришишда маънавий
рағбатлантириш**

**Турли халқлар ва миллатларни
эркин демократик жамият қуриш
ишларига сафарбар этиш, озод ва
обод Ватан, эркин ва фаровон
ҳаёт қуришга эришишга
тайёрлаш**

МУСТАҚИЛЛИК ТАФАККУРИ

- Ўзбекистоннинг истиқболи ва истиқлоли ҳақида қай-гуриш;
- ўзининг, ўз халқининг, Ватанининг қадру қиммати, орномусини англаб, уни ҳимоя қилиш;
- юксак гоғлар, янги фикрий кашфиётларнинг, ниятлар оғушида меҳнат қилиб истеъдоди, бор имкониятини, керак бўлса, жонини юрт истиқболи, элига бахшида этишдир.

**XXI АСР БОШИДА МАМЛАКАТИМИЗНИНГ
РИВОЖЛАНИШ СТРАТЕГИЯСИ**

БИРИНЧИ УСТУВОР	ИККИНЧИ УСТУВОР	УЧИНЧИ УСТУВОР	ТЎРТИНЧИ УСТУВОР	БЕШИНЧИ УСТУВОР	ОЛТИНЧИ УСТУВОР
----------------------------	----------------------------	---------------------------	-----------------------------	----------------------------	----------------------------

<p>Мамлакат сиёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилиши янада эркинлаштириш:</p> <ul style="list-style-type: none"> • сиёсий соҳани эркинлаштириш; • давлат қурилиши ва фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёналарини эркинлаштириш; <p>иқтисодийёт соҳасини янада эркинлаштириш</p>	<p>Жамият маънавиятини янада юксалтириш:</p> <ul style="list-style-type: none"> • эркин фуқаро маънавиятини, озод шахсни шакллантириш; • халқ маънавиятининг тикланиши; • бой тарихий мероснинг кенг ўрганилиши; • анъаналаримизнинг сақланиши; • маданият, фан ва таълим ривож 	<p>Кадрлар масаласи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • кадрлар тайёрлаш бўйича Миллий дастурни амалга ошириш 	<ul style="list-style-type: none"> • Халқ турмуш даражасининг изчил ва барқарор ўсишини таъминлаш; • Кучли ижтимоий ҳимоя 	<p>Иқтисодийётда таркибий ўзгаришларни таъминлаш:</p> <ul style="list-style-type: none"> • корхоналарни янгилаш ва техник қайта жиҳозлаш; • табиий ва минерал хом-ашё салоҳиятидан тўла ва самарали фойдаланиш; <p>Экспортга мослашган ва импорт ўрини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган қувватларни барпо этиш</p>	<p>Жамиятда барқарорлик, тинчлик, миллатлар ва фуқароларо тотувликни, сарҳадларимиз дахлсизлигини, мамлакатимиз ҳудудий яхлитлигини таъминлаш</p>
--	---	---	---	---	--

МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ ТАШКИЛИЙ АСОСЛАРИ

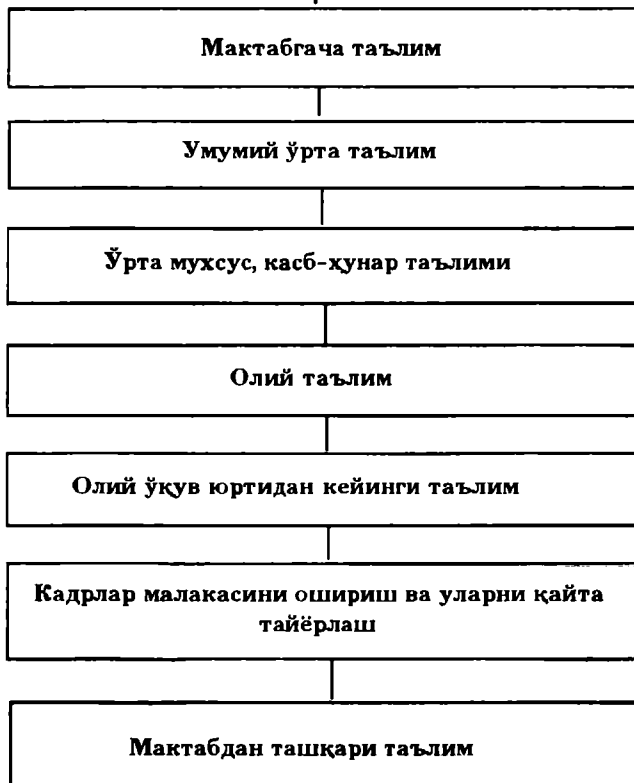
ИНСОНГА ҒОЯВИЙ ТАЪСИР КЎРСАТИШ ОМИЛЛАРИ

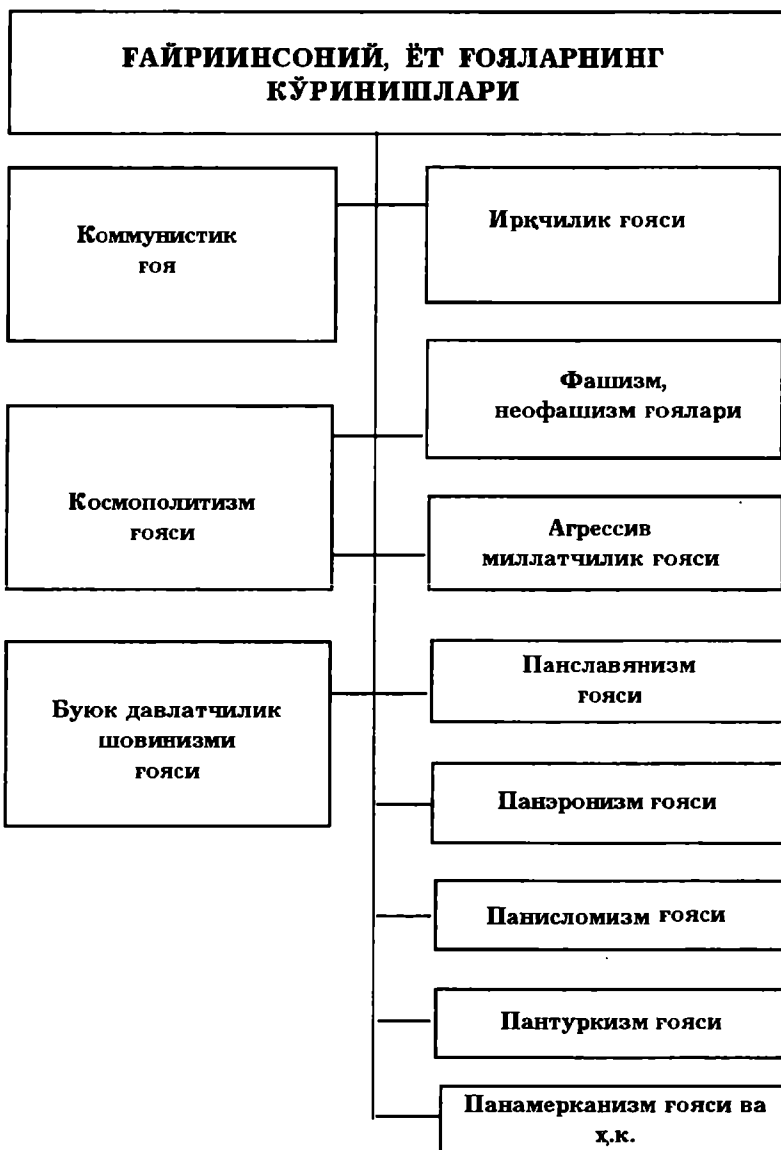

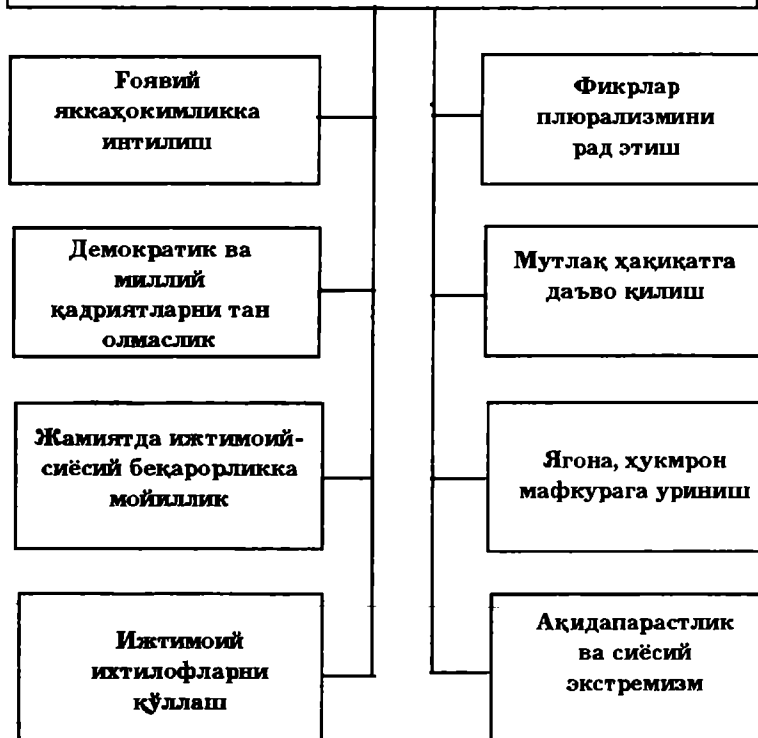

**МИЛЛИЙ ҒОЯНИ АМАЛГА ОШИРИШДА
УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ВА ТУРЛАРИ**

ГАЙРИИНСОНИЙ ЁТ ҲОЯЛАРИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

ФАЙРИНСОНИЙ, ЁТ ҒОЯЛАРНИНГ ЗАРАРЛИ ОҚИБАТЛАРИ

**ЗАРАРЛИ ҒОЯЛАРНИНГ ОЛДИНИ
ОЛИШ ЙЎЛЛАРИ**

**Ойлада ёшларга соғлом тарбия
бериш**

**Ғуқароларнинг иймон-эътиқодини
мустаҳкамлаш**

**Миллий гурур ва ифтихор билан яшашга
эришиш**

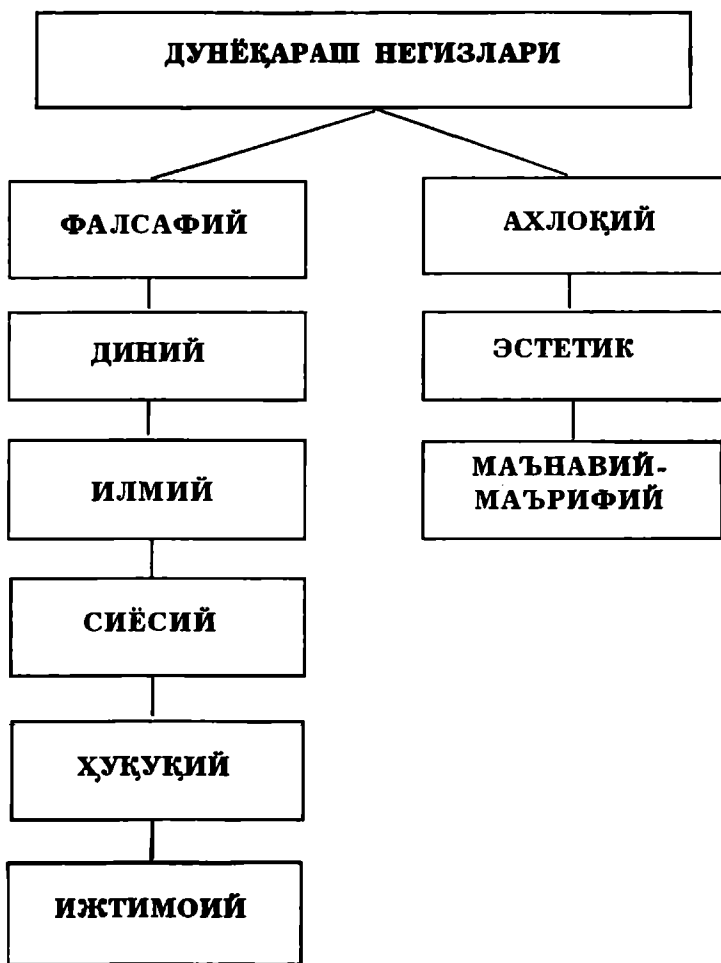
**Ғар томонлама комил шахслар қилиб
тарбиялаш**

Мафқуравий иммунитетни кучайтириш

**Ғуқаролар ояида миллий истиқлол
ғояларининг шаклланиши**

**ЎЗБЕКИСТОНДА НИШОНЛАНДИГАН
БАЙРАМЛАРДА МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ
АКС ЭТИШИ**

БАЙРАМЛАР

- **Миллий бирдамлик**
- **Миллий кўтаринкилик**
- **Миллий ва умуминсоний қадриятлар уйғунлиги**
- **Юртга садоқат**
- **Ватанпарварлик**
- **Фидойилик**
- **Меҳр-муҳаббат**
- **Ўзаро ҳурмат, инсоний эҳтиром ва қадр-қиммат**
- **Урф-одатлар, аънаналарни эъзоалаш**
- **Тарихий хотира**

**МАРКАЗИЙ ОСИЁ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ
МАЪНАВИЙ МЕРОСИ
ВА МИЛЛИЙ ҒОЯ**

**МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА ХХ АСР БОШИДАГИ
МАЪРИФАТЧИЛИК ҲАРАКАТИ
НАМОЯНДАЛАРИ**

Намояндалар	Асарлари номи
Абдулла Авлоний (1878-1934)	«Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ», «Адабиёт ёхуд миллий шеърлар» в.б. в.б.
Абдулла Қодирий (1894-1938)	« Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён» в.б.
Абдулвоҳид Бурҳонов Мунзим (1875-1934)	Маърифатпарвар шоир
Абдулҳамид Чўлпон (1897-1938)	«Кеча ва кундуз», «Ёрқиной», «Чўрининг исёни», «Замона хотуни» в.б.
Абдурауф Фитрат (1884-1938)	«Абулфайзхон», «Бедил», «Қиёмат» в.б.
Ашуралӣ Зоҳирӣ (1885-1937)	Адабиётшунос олим, журналист
Абдуқодир Шақурий (1875-1943)	«Раҳномаи савод» в.б.
Бобоҳун Салимов (1874-1929)	Давлат ва сиёсат арбоби
Исҳоқхон Тўра Ибрат (1862-1937)	«Луғати ситта алсина», «Тарихи маданият» в.б.
Маҳмудхўжа Бехбудий (1875-1919)	«Падаркуш» в.б.

Намояндалар	Асарлар номи
Мунаввар Қори (1878-1931)	«Адиби аввал», «Адиби соний», «Тавжид ал-Қуръон», «Ер юзи» в.б.
Мусо Саиджонов (1893-1937)	Тарихчи олим
Муҳаммадшариф Сўфизода (1869-1937)	Маърифатпарвар шоир
Обиджон Маҳмудов (1858-1936)	Давлат ва сиёсат арбоби
Полвонниёз Ҳожи Юсупов (1863-1936)	
Саидахмадхўжа Сиддиқий - Ажзий (1864-1927)	«Айн ул-адаб» («Адаб кўзи»), «Ганжинаи ҳикмат» («Ҳикматлар ҳазинаси») в.б.
Саидносир Миржалилов (1884-1937)	«Равнат ул-ислом»
Тўлаган Хўжамёров Тавалло (1882-1937)	
Убайдулла Хўжаев (1880-1938)	Давлат ва сиёсат арбоби
Файзулла Хўжаев (1896-1937)	Давлат ва сиёсат арбоби

ВАТАН РАВНАҶИ ҒОЯСИ

ВАТАН — инсоннинг қиндик қони тўқилган тупроқ, уни камол топтирадиган, ҳаётига маъно-мазмун бағи этадиган табарруқ маскандир. У аждодлардан авлодларга қоладиган буюк мерос, энг азиз хотира. Ватан — ота-боболаримизнинг тохи поклари жо бўлган, вақти соати етиб ҳар биримиз бош қўядиган муқаддас заминдир

ЮРТ ТИНЧЛИГИ ҲОЯСИ

ЮРТ ТИНЧЛИГИ – бебаҳо неъмат, улуғ саодатдир. Башарият ўз тараққиётининг барча босқичларида, аввало, тинчлик-тотувликка интилиб келган. Юрт тинчлиги – барқарор тараққиёт гарови

**Сарҳадлар
дахлсизлиги**

**Фуқароларнинг
Ватанга садоқати**

**Замонавий қуроли
кучлар**

Ватанпарварлик

Фидойилик

ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ҲОЯСИ

ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ — мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг олий мақсади — халқимизга муносиб турмуш шароити яратишдан иборат. Яъни, ислохот-ислохот учун эмас, инсон учун, унинг фаровон ҳаёти учун хизмат қилиши керак. Жамиятимиздаги ҳар қандай янгиланиш, ҳар қандай ўзгариш моҳиятида ана шу эзгу мақсад мужассамдир.

Фаровон турмуш даражаси

Кучли ижтимоий ҳимоя сиёсати

Инсонга муносиб фаровон, моддий ва маънавий ҳаёт тарзи

Инсон омилининг юксак мавқега қўйилганлиги

КОМИЛ ИНСОН ҒОЯСИ

КОМИЛ ИНСОН — ҳам миллий, ҳам умумбашарий моҳиятга эга бўлган, одамотга ҳос энг юксак маънавий ва жисмоний баркамолликни мужассам этган, уни ҳамisha эзгуликка ундайдиган олижаноб ғоядир.

**Жисмоний
баркамоллик**

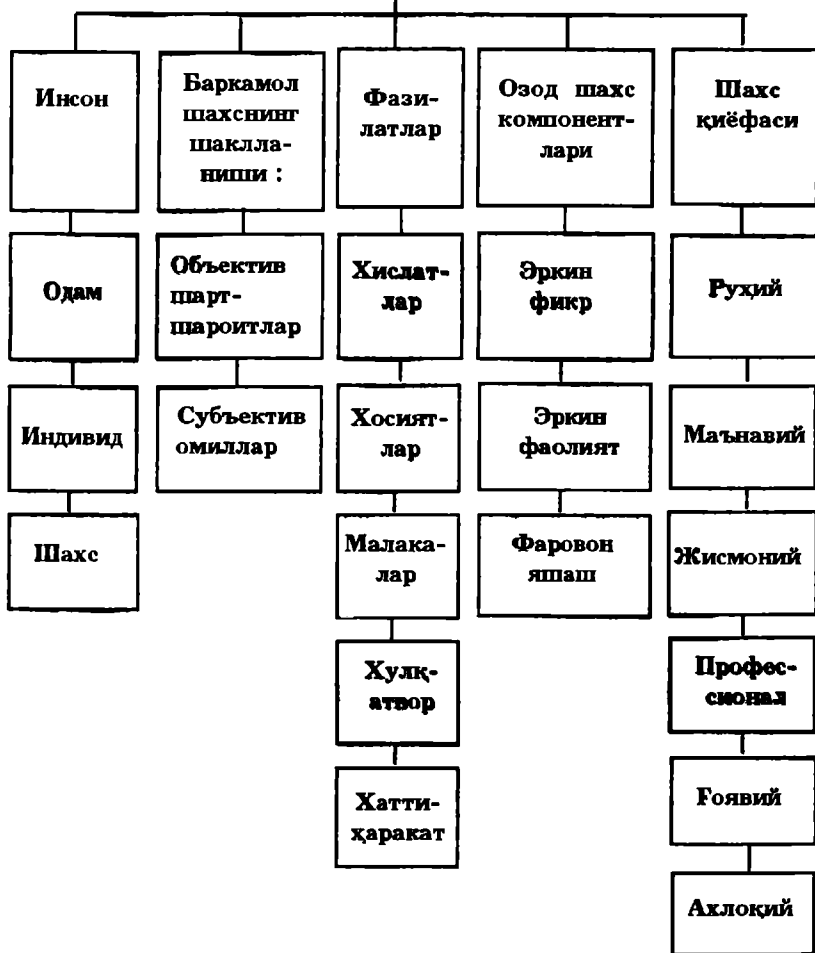
**Маънавий
баркамоллик**

**Ақлий
баркамоллик**

**Миллий
қадриятларга
содиқлик**

**Умумбашарий
қадриятларни
хурмат қилиш**

**МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ — КОМИЛ ШАХС
МАЪНАВИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШ
ОМИЛЛАРИ**

ИЖТИМОИЙ ҲАМКОРЛИК ҒОЯСИ

ИЖТИМОИЙ ҲАМКОРЛИК — муроа фалсафаси бўлиб, тилма-тил фикр ва қарашларга эга бўлган, турли миллат, ирқ ва динга мансуб шахс ва гуруҳларнинг умумий мақсад йўлидаги ҳамжиҳатлигини таъминлайди. Натижада, жамиятда тинчлик ва тотувликнинг, барқарор тараққиётнинг мустаҳкам кафолати вужудга келади.

Турли ижтимоий гуруҳлар ва қатламлар фикрлари ва қарашлари, мақсадлари, интилишларининг ўзаро мувофиқлиги

Жамиятнинг умумий мақсадининг турли ижтимоий гуруҳлар ва қатламлар фикрлари, қарашлари, мақсадлари, интилишлари билан ўзаро мувофиқлиги

Турли миллат, ирқ ва динга мансуб шахс ва гуруҳлар ҳамкорлиги, ҳамжиҳатлиги

Тинчлик ва тотувлик

МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК ҲОЯСИ

МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК — умумбашарий қадрият бўлиб, турли тил халқлар биргаликда истиқомат қиладиган минтақа ва давлатлар миллий тараққиётини белгилайди, шу жойдаги тинчлик ва барқарорликнинг кафолати бўлиб хизмат қилади

МИЛЛАТЛАРНИНГ
ЎЗARO
ТЕНГ ҲУҚУҚЛИЛИГИ

ТУРЛИ ХАЛҚ
ВА МИЛЛАТЛАР
МАДАНИЯТИГА
ОЧИҚЛИК

МИЛЛАТЛАРАРО
ҲАМКОРЛИК

БОШҚА
МИЛЛАТЛАРГА
ҲУРМАТ БИЛАН
ҚАРАШ

МИЛЛИЙ - МАЪНАВИЙ,
МАЪРИФИЙ
ТАРАҚҚИЁТ

МИЛЛИЙ ВА
УМУМБАШАРИЙ
ҚАДРИЯТЛАРНИНГ
УЙҒУНЛИГИ

МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ,
МАДАНИЙ
ХУСУСИЯТЛАРНИ
ҲИСОБГА ОЛИШ

ДИНЛАРАРО БАҒРИКЕНГЛИК ҒОЯСИ

ДИНЛАРАРО БАҒРИКЕНГЛИК — хилма-хил диний эътиқодга эга бўлган кишиларнинг бир замин, бир Ватанда, олижаноб гоя ва ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшашни англатади. Қадим-қадимдан дин аксарият маънавий қадриятларни ўзида мужассам этиб келади. Миллий қадриятларнинг асрлар оша безавол яшаб келаятгани ҳам диннинг ана шу табиати билан боғлиқ.

Турли
конфессияларнинг
тенг ҳуқуқлилиги

Турли
конфессияларга
хурмат билан
қараш

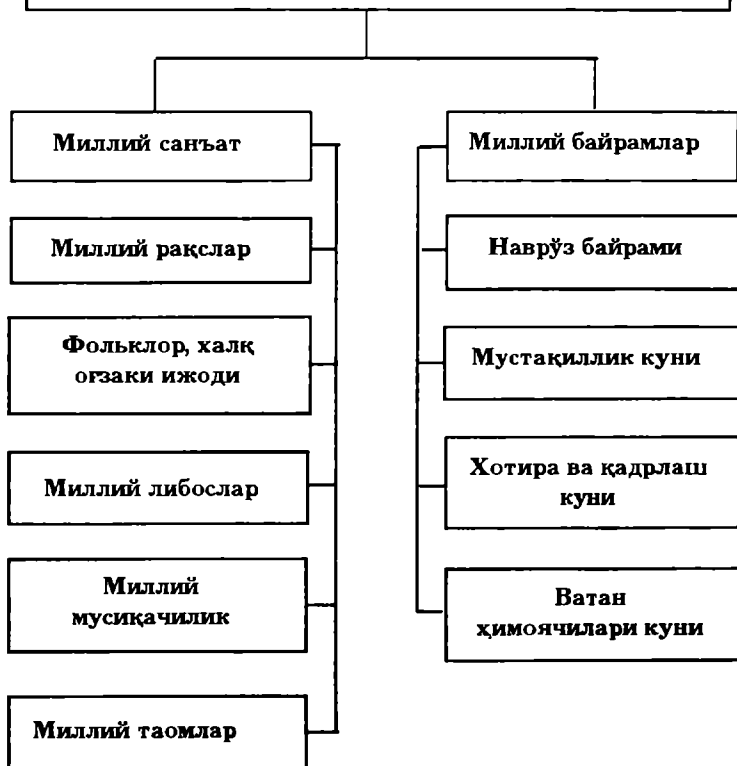
Диний эътиқод
эркинлиги

Виждон эркинлиги

Диний
қадриятларни
хурматлаш

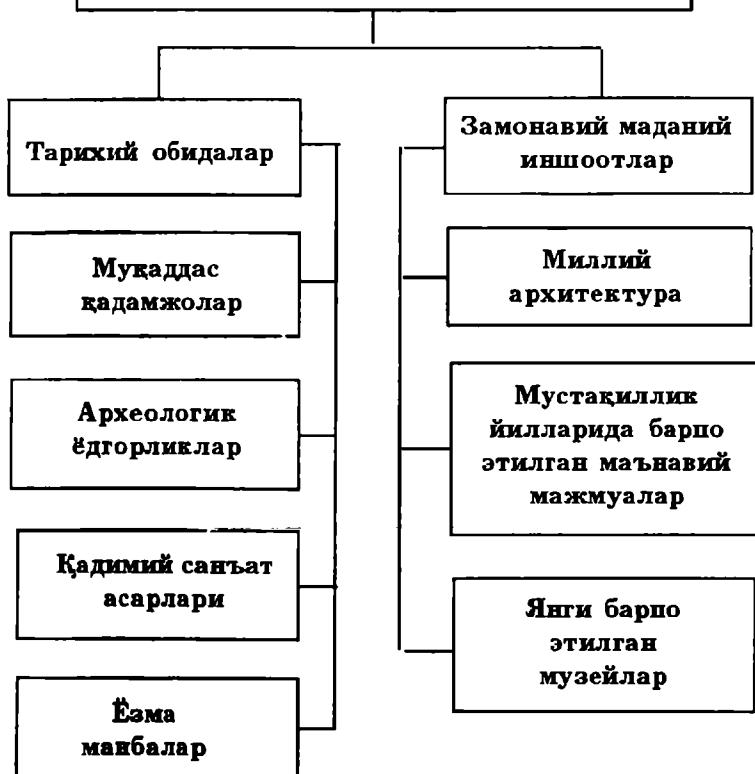

**МИЛЛИЙ МАДАНИЯТ
ВА БАЙРАМЛАРДА МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ
АКС ЭТИШИ**

**ТАРИХИЙ-МАДАНИЙ ОБИДАЛАРДА
МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ
АКС ЭТИШИ**

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. — Т.: Ўзбекистон, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1996.
3. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1996.
4. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1996.
5. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. 4-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1996.
6. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш — давр талаби. 5-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1997.
7. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1998.
8. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қура-миз. 7-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 1998.
9. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000.
10. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъул-миз. 9-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2001.
11. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ ке-рак. 10-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2002.
12. Каримов И.А. Биз танлаган йўл — демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. 11-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2003.
13. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлик ўз куч-қудратимиз, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. 12-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2004.
14. Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар, деб ҳисоблашар эди. (Президент Ислоҳ Кари-мовнинг «Независимая газета» мухбирининг саволларига жавоблари). — Т.: Ўзбекистон, НМИУ, 2005, 64-б.
15. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз — жамиятни де-мократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. — Т.: Ўзбекистон, 2005, 96-б.
16. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон ҳеч кимга қарам бўлмайди. — Т.: Ўзбекистон, 2005, 160-б.

17. Азизхўжаев А.А. Мустақиллик, курашлар, изтироблар ва қувончлар. — Т.: 2001.
18. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. — Т.: Академия, 2003.
19. Абилов Ҷ. Миллий ғоя, маънавий омиллари. — Т.: Маънавият, 1999.
20. Алимова Д. Инсоният тарихи — ғоя ва мафкуралар тарихидир. — Т.: Янги аср авлоди, 2001.
21. Амир Темур жаҳон тарихида. ЮНЕСКО. Париж — 1996.
22. Афлотун Қонуни. — Т.: Янги аср авлоди, 2002.
23. Бойқобилов Б. Ўзбекнома. — Т.: Шарқ, 1999.
24. Бобоев Х., Ғофуров З. Миллий истиқлол мафкураси ва тараққиёт. — Т.: Янги аср авлоди, 2001.
25. Буюк сиймолар, алломалар. — Т.: Маънавият, 1995.
26. Бухоро шарқ дурдонаси. ЮНЕСКО. — Т.: Шарқ, 1997.
27. Жалолиддин Мангуберди. — Т.: Шарқ, 1999.
28. Жакбаров М. Комил инсон ғояси: тарихий-фалсафий таҳлил. — Т.: «Абу Али ибн Сино» нашриёти, 2000.
29. Жакбаров М. Комил инсон ғояси. — Т.: Янги аср авлоди, 2002.
30. Жўраев Н. Мафкуравий иммунитет. — Т.: Маънавият, 2001.
31. Исломи: бағрикенглик ва мутаассиблик. — Т.: 1998.
32. Исломов З., Исоқов Б., Юсупов О., Муҳаммадиев Д., Миноваров С. Бунёдкор ғоялар. — Т.: Янги аср авлоди, 2001.
33. Каримова В. Тарғиботнинг психологик услублари. — Т.: Маънавият, 2001.
34. Каримова В., Умаров А., Қуръонов М. Миллий истиқлол ғоясини халқимиз онига сингдириш омиллари ва воситалари. — Т.: Янги аср авлоди, 2001.
35. Каримов Н. Истиқлолни уйғотган шоир. — Т.: Маънавият, 2000.
36. Каримов Н. Чўлпон: Маърифий роман. — Т.: Шарқ, 2003.
37. Комилов Н. Тасаввуф. Биринчи китоб. — Т.: Ёзувчи, 1996.
38. Комилов Н. Тафаккур карвонлари. — Т.: Маънавият, 1999.
39. Конфуций. Уроки мудрости. — М.: Наука, 1998.
40. Левитин Л. Ўзбекистон тарихий бурилиш палласида. — Т.: Ўзбекистон, 2001.
41. Машриқзамин — ҳикмат бўстони. — Т.: Шарқ, 1997.
42. «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича ўқув дастурини тайёрлаш ва таълим тизимида жорий этиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январдаги Фармойиши.

100

43. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т.: Ўзбекистон, 2001.
44. Миллий истиқлол ғояси ва мафқураси: фалсафий ва ҳуқуқий жиҳатлар. — Т.: 2001.
45. Миллий истиқлол ғояси тарғиботининг илмий асослари. — Т.: 2002.
46. Миллий ғоя — бизнинг ғоя. — Т.: 2001.
47. Миллатлараро ҳамжиҳатлик — барқарорлик омили. — Т.: 1999.
48. Муртазо Қаршибой. Бунёдкор халқ ғояси. — Т.: Маънавият, 2001.
49. Муртазо Қаршибой. Янгилашдан буюк ўзгариш сари. — Т.: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2001.
50. Мустақиллик. Изоҳли илмий-оммабоп луғат. — Т.: Шарқ, 2000.
51. Назаров Қ. Миллий истиқлол ғоясининг асосий мақсад ва вазифалари. — Т.: Янги аср авлоди, 2001.
52. Норбоев Т. Мустақил ривожланиш жараёнида миллий ғояни демократик томонлар билан уйғунлаштиришнинг иштимоий-фалсафий асослари. ЖДИУ — 2001.
53. Ортиқов М., Усмонов М. Ғоя ва мафкура. — Т.: Янги аср авлоди, 2001.
54. Отамуратов С., Мамашокиров С., Холбеков А. Марказий Осиё: ғоявий жараёнлар ва мафқуравий таҳдидлар. — Т.: Янги аср авлоди, 2001.
55. Олимов С. Миллий мафкура — халқ таянадиган куч. — Т.: 2000.
56. Пахрутдинов Ш. Таҳдид — ҳалокатли куч. — Т.: Академия, 2001.
57. Ризаев Ш. Саҳна маънавияти. — Т.: Маънавият, 2000.
58. Садулла Отамуратов, Сарвар Отамуратов. Ўзбекистонда маънавий-руҳий тикланиш. — Т.: Янги аср авлоди, 2003.
59. Сулаймонова Фозила. Шарқ ва Ғарб. — Т.: Ўзбекистон, 1997.
60. Тарих, мустақиллик, миллий ғоя. — Т.: Академия, 2001.
61. Умарова Н. Миллий истиқлол ғоясини умумий таълим тизимида сингдириш технологияси. 2003.
62. Қорабоев У. Ўзбек халқи байрамлари. — Т.: Шарқ, 2002.
63. Холбеков А. Идиоров У. Социология: изоҳли луғат — маълумотнома. — Т.: Ибн Сино, 1998. 160-б.
64. Христиан-Ислом мулоқоти Германия-Ўзбекистон. (Халқаро семинар материаллари). Тўплам. — Т.: Академия, 2003.

65. Хива город тысячи куполов. ЮНЕСКО. — Т.: Шарқ, 1997.
66. Чориев А., Мансуров А. Ғоя, тарих ва миллий тафаккур. — Т.: Янги аср авлоди, 2002.
67. Шарафуддин Али Яздий. Зафарнома. — Т.: Шарқ, 1997.
68. Шарафиддинов О. Истиқлол фидойилари: Мустафо Чўқай, Чўлпон, Отажон Хошим. — Т.: 1993.
69. Шарафиддинов О. Сардафтар саҳифалари: мақолалар, хотиралар. — Т.: Ёзувчи, 1998.
70. Шарафиддинов О. Чўлпонни англаш — Т.: Ёзувчи, 1994.
71. Шопенгауэр А. “Свобода воли и нравственность”. — М.: Республика, 1992.
72. Эргашев И. Тараққиёт фалсафаси. — Т.: Академия, 2000.
73. Эргашев Ф., Эргашев И. Фидойилик — ҳаёт мазмуни. — Т.: Ўзбекистон, 2001.
74. Эргашев И., Шарипов Б., Жакбаров М. Жамиятни эркинлаштириш ва маънавият. — Т.: Академия, 2002.
75. Эргашев И. Сиёсат фалсафаси. — Т.: Академия, 2004.
76. Ўзбекистон XXI асрга интиломқда (шарҳлар). — Т.: Ўзбекистон, 2000.
77. Ўзбекистон юксалиш йўлида. — Т.: Ўзбекистон, 2001.
78. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 1-китоб. Туркистон чор Россияси мустамлакачилиги даврида. — Т.: Шарқ, 2000.
79. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 2-китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. — Т.: Шарқ, 2000.
80. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 3-китоб. Мустақил Ўзбекистон тарихи. — Т.: Шарқ, 2000.
81. Қодирова М. Ёшлар онгида ғоявий дунёқарашни шакллантириш — Т.: Янги аср авлоди, 2002.
82. Қосимов Б. Миллий уйғониш — Т.: Маънавият, 2003.
83. Ғайбуллоҳ ас-Салом, Неъматуллоҳ Отажон. Жаҳонгашта «Бобурнома». — Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1996.
84. Ғайбуллоҳ ас-Салом. Эй умри азиз. Биринчи китоб. — Т.: Шарқ, 1997.
85. Ғайбуллоҳ ас-Салом. Эзгуликка чоғлан одамзод. Иккинчи китоб. — Т.: Шарқ, 1997.
86. Хусниддинов З. Ислом — йўналишлар, масъаблар, оқимлар. — Т.: Мовароуннаҳр, 2000.

**МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ ФАНИНИ
ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН МАХСУС
АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ**

1. Миллий истиқлол ғояси: асосий хусусиятлари, фалсафий ва тарихий илдиэлари. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

2. Ғоя ва мафкура. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

3. Миллий истиқлол ғоясини халқимиз онгига сингдириш омиллари ва воситалари. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

4. Марказий Осиё: ғоявий жараёнлар ва мафкуравий таҳдид. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

5. Миллий истиқлол ғоясининг амал қилиш тамойиллари. Тошкент — 2001 й.

6. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

7. Миллий ғоя инсон ва замон. масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

8. Миллий истиқлол ғояси: назария ва амалиёт. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

9. Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёти ва мафкуравий жараёнлар. масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

10. Инсоният тарихи ғоя ва мафкуралар тарихидир. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

11. Қ.Назаров. Миллий истиқлол ғоясининг асосий мақсад ва ваэифалари. Тошкент — 2001 й.

12. Бунёдкор ғоя. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

13. Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

14. Ғоя, тарих ва миллий тафаккур. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2002 й.

15. Тараққиётнинг ўзбек модели. Масъул муҳаррир Қ.Назаров. Тошкент — 2001 й.

16. Л.Левитин. Ўзбекистон тарихий бурилиш палласида. — Т.: Ўзбекистон, 2001.

17. М.Шарифхўжаев. Ўзбекистон янги ғоялар, янги ютуқлар. — Т.: 2002 й.

18. М.Шарифхўжаев, Ф.Раҳимов. Даврни белгилаб берган инсон. — Т.: 2004 й.

Мундарижа

СИРИШ	3-5
БЎЛИМ. ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ҒОЯВИЙ АСОСЛАРИ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН	6-15
Миллий истиқлол ғояси фанининг предмети, мақсади ва вазифалари	6-30
Жамият тараққийотининг ғоя ва мафкуралар билан ўзаро боғлиқлиги	31-79
Глобаллашув жараёнларида миллий ғояга эҳтиёжнинг ортиши	80-91
Ғоявий иммунитетни шакллантириш хавфсизлик ва барқарорлик омили	92-115
II БЎЛИМ. ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИГИ ВА МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ ЗАРУРЛИГИ	116-223
Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашда миллий ғоянинг зарурлиги ва аҳамияти	116-130
Миллий ғоя — халқнинг ишончи ва эътиқоди	131-149
Миллий ғоя — ўзликни англаш ва тараққийот омили	150-197
Миллий маънавий мерос, қадриятларнинг таркиби, кўривчишлари	199-214
Миллий ғоянинг умумбашарий тамойиллари	215-223
III БЎЛИМ. МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ — ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЎЗИГА ХОС ВА МОС РИВОЖЛАНИШ КОНЦЕПЦИЯСИ УЧУН АСОС	224-345
Миллий истиқлол ғоясининг бош мақсади — озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш	226-245
Миллий ғоя ва демократик ривожланиш	246-262
Миллатлараро тотувлик, миллий ва диний бағрикенглик	263-275
Миллий ғоя ва ёшлар. Миллий гуруҳ ва ор-номус	276-292
Миллий истиқлол ғоясининг инсон онги ва қалбига сингishi: янгича услублар ва ёндашувлар ва технологиялар	293-315
ХУЛОСА	316-319
Слайдлар	320-361
Адабиётлар	362-366

1999 йил

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ
Ўзбекистон Республикаси Олий таълим
бакалавриат босқичи учун
дарслик

Нашр учун масъул: Б.Султонов
Тех.муҳаррир: Ф.Бўриев
Бадий муҳаррир: Д.Смелов
Компьютерда саҳифаловчи: А.Султонов

Оригинал макет «**KURO-PRINT**» масъулияти чекланган жамиятининг компютерида «Page Maker» программасида терилди ва саҳифаланди.

Теришга берилди 28.11.2004 йил. Босишга рухсат этилди 5.01.2005 йил. Қоғоз бичими 84x108 1/32. Шартли босма табоқ 23. Адади 1000 нусха. Буюртма N 174. Нархи шартнома асосида.

«Akademiya» нашриёт.
Тошкент шаҳри, Ўзбекистон шох кўчаси, 45.

«KURO-PRINT» масъулияти чекланган жамияти, Халқлар Дўстлиги шох кўчаси, 28.

«КО'НИ-NUR» МЧЖ босмахонасида чоп этилди. Муқимий кўчаси, 178.